

HOLMI

XIV. évfolyam 9. szám

2002. szeptember

Szerkeszti: Réz Pál (főszerkesztő),
Radnóti Sándor (bírálat), Várady Szabolcs (vers), Závada Pál (széppróza),
Fodor Géza, Szalai Júlia

Szerkesztőbizottság: Bodor Ádám, Dávidházi Péter, Domokos Mátyás,
Göncz Árpád, Kocsis Zoltán, Lator László, Ludassy Mária,
Rakovszky Zsuzsa, Vásárhelyi Júlia.

Tördelőszerkesztő: Környei Anikó. A szöveget gondozta: Zsarnay Erzsébet

---

TARTALOM

- Határ Győző:* Bölcsődal • 1103
Alvearium Magnum • 1103
A monarchia • 1104
- Bódis Kriszta:* Kemény vaj (Nem félek én,
mé félnék –
Őriz minket szüntelen –
Mért kell meghalnia
egy gyereknek) • 1104
- Imreh András:* Visszafelé • 1132
A vizitáció • 1133
Műfordító műhely • 1134
Füge • 1135
- Rába György:* Csodálatos utazás (Egy toposz
alakváltozatai) • 1136
- Kőríz Imre:* Az élet olyan, mint • 1151
- Polcz Alaine:* Halál és cserepek (III) • 1153
- Szőnyi Ferenc:* Rám villannak csupán • 1175
- Dalos Anna:* „Nem Kodály-iskola, de magyar” • 1175
- Bakos András:* Hőember a tükörben • 1192
- Julio Cortázar:* Bestiárium (*Székács Vera*
fordítása) • 1192
- Vida Gábor:* A pásztorok királya • 1202
- Ébli Gábor:* Nyugati művészet, keleti múzeum:
Tokió közgyűjteményei • 1213

Huszonhat újabb limerik (*Bertók László, Fecske Csaba,
Gerle János, Kovács András Ferenc,
Kőríz Imre, Papp Gábor Zsigmond,
Szónyi Ferenc, Tatár Sándor,
Timár György, Tóth Krisztina,
Vadász Géza, Varró Dániel*) • 1219

FIGYELŐ

- Angyalosi Gergely*: Kaszálni páli réteken (Térey János:
Paulus) • 1225
- Balázs Imre József*: A konkrétumok prózája (Bodor Ádám:
A börtön szaga) • 1229
- Tózsér Árpád*: Ha egy északi/éjszakai utazó (Tomas
Tranströmer: 117 vers) • 1231
- Bányai János*: Gion Nándor
(1941–2002) • 1235

Megjelenik havonta. Felelős kiadó: Réz Pál. Vörösmarty Társaság
Levélcím: HOLMI c/o Réz Pál, 1137 Budapest, Jászai Mari tér 4/A
Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt., a regionális részvénytársaságok
és a Sziget Rehabilitációs Szövetkezet
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.
Előfizethető még postai utalványon Závada Pál címén (1092 Budapest, Ráday u. 11–13.)
Előfizetési díj fél évre 960, egy évre 1920 forint, külföldön \$35.00, illetve \$70.00
Nyomtatta az ADUPRINT Kft. Vezető: Tóth Béláné

Határ Győző

BÖLCSÓDAL

elaludni már én csak úgy tudok éjjelente
sziklaszakadék fölött halálveszedelemben
ha érzem hogy a tönkrezúzó tente-tente
miszlikre fröccsentő harsány-feneketlen

de mi ez? sárvulkán? látató a fenéken?
nem látni tisztán a nagy alázódulásban
különb is ez vagy az: oly mindegy nékem
fő hogy a vad-függőlegest zuhanjam-lássam

sziklakőnek szirtfalnak itt-ott odaverődni
hiszen ha volna szárnyam hogy kikerüljem
süvítek! s majdszinte hallok már e földi
porhüvely csattanása mekkorát dörren

a golyószóró golyószóró lángszóró lángszóró
RATATATA! rajta vagyok a célkeresztben
zuhanórepülésben lőnek valahányszor
a pásztázást a fülem mellett eleresztem

mire a döngő fenéken magam ott verem le
freskóvá kenődve: megleltem hét halálom
megnyugszom s bubujja máris jön szememre
a csucsujja nyálcsurrantó édes álom

ALVEARIUM MAGNUM

*„...most már az Ő kertjeit járom – – – az Ő kertjeibe
van szabad ki-be járásom”*

(Epikurosról? ÁLOMSZÖVEG-TÖREDÉK)

már elmennék ha lekiáltanának
akármikor akármerre – el én
valahova
de nincs Úr ki magához szólítson s várat
magára Kháron ladikja Szent
Mihály lova

nincs se pokol se tágas tornáca holott ráér
az elidőző a hasztalan várakozók
seregében
se gyermeki hit mesebeli földtányér
a Köldök-Földön sem a napra-
forgó égen

sebaj: *in epikureibusz* maratva égve verve
majdcsak elpergünk-görgünk én
édes véreim
az ALVEARIUM MAGNUM nekünk szerülszerte
foszlódni-koszlódni kotródni
rendelt térein

A MONARCHIA

„látogatóinkat kérjük hogy a menet
maradjon együtt szép libasorban
nagy óvatosan csínján lélegezzenek
hol a trónon brokátan ujjnyi por van

míg szobrainkon nézdelődve forognak
s díszlépcsőn tükörtermeken haladnak át
kéretik NEM ELSZAGGATNI PÓKHÁLÓINKAT:
az tartja-tartogatja fenn a Palotát”

Bódis Kriszta

KEMÉNY VAJ

Nem félek én, mé félnék

Éjjel van, és vágni lehet a telepen a sötétet. A híd előtt van az utolsó utcalámpa, onnan vak fekete, még annál is feketébb.

Úgy eltűnik ebbe a sötétbe a telep, mintha nem is volna, csak hangja van, estig ködben gyerekzsivaj, motoros fűrés, vasvágó hangja, szürkület után már csak gyerekhangja, mintha egy titkos tündértó lenne odalent, vagy játék ország egyenesen.

Aztán még egy-két messze hangzó kiáltás, a hegyekből visszavágó káromkodás, formátlan üvöltés, torz magnózene, ennyi.

Végül éjfélig villóznak az ablakok, van, hol reggelig megy a tévé, többnyire egyetlen konnektor van visszakötve a póznára, de óra nincsen, már hogy villanyóra lenne, nincsen.

Lent a meddő lábánál, ahol a sínek úgy abbamaradnak, fel-felvillan valami kékség, a képernyők lidércfénye.

Áttör, berobban, elhomályosul a suttogás, a világok zaja, autópályák, szerelmesek, lövöldözések, lópatarobaj, mindenhonnan más, meg plusz ahol videóznak, olyan is van, főleg akciófilmek meg pornó, de négy, öt csatornát még innen simán lehet fogni, és sístergés, zümmögés, a kékes szikrahang kettőtől hajnalig, már ahol bírja még a készülék.

Papa megint fogadást köt, de reggelre elfelejt tétet, arcokat. Hogy kivel, mire, mennyit. A botladozásra emlékszik, valami beszélgetésre, nyilván önmagával, a sírokra, hogy a kövek zöldesen foszforeszkálnak, a sírdombok meg mint az alvók fölött a paplan. És felzárkóznak köré, terelgetik a görögforma keresztet, vállasok, a testük téglalap, kalaposak, kontyosak, néhány coffos is meg fátylas is, kabátban kicsit fáradtan, de körötte, mögötte, hogy félbemarad lassacskán a beszélgetés és telik a hólyag, mint a hold, telik megféle, sokáig nem kell kotorászni, de mintha nem is ő venné elő, aztán a fényes csóva ívje, spirálja, tengelye mentén a pördülés.

Kék az ég. De hogy kerül fölé ilyen kéken, ilyen domború kéken, mint egy bugyogós segg. Bugyikék ég.

Kecmereg kifelé a papa a friss gödörből, megkeresi, fejébe nyomja a kalapját, az ingét tűri befelé, egyszóval szedelőzködik, nem félek én, mé félnék, nevetgél magában, micsoda reggel, és jönnek az asszonyok, itt mennek át kapálni a földekre, a temető tövében összeszedi őket a teherkocsi, jönnek, aztán a sikoltás, jajgatás, keresztvetés, szűzmárjázás, el a kapákat, ásókat, mind szalad, micsoda reggel, mintha újjá született volna úgy ropogtatja papa a derekát és kacag nevet, leül a gödör szélére, hogy megtömje azt a pipát.

Éppen megérkezik a lángosos, mikor a valamikori budik mellett ereszkedik lefelé, csúszkál a sárban meg a szarban a papa, hogy a fene, csoszog, csoszant, még nagyobbra dagad, merő egy sár meg szar a talpa, de fordul, jön a lángosos, azt mégiscsak városi, úgyhogy jöttére papa abbahagyja a szarcsiszatolást, kihúzza magát, már amennyire a bénulás engedi, a keze hátracsavarintva, kifelé forduló tenyérrel, mintha kérne, kéregetne, mer a budikat évek óta nem szippantatja a város, úgyhogy ömlik kifele a szar, malacólak is voltak, éppen itt a házak mögött, a budik közelébe, először azt kakálták tele, de megtelt már az is, el kell menni a bokrosig, sajnos, de nem az sajnos, sajnos, hogy így van, hogy így hagynak minket, dűnnyög a papa, mer nem jól van az, mik vagyunk mi, állatok?

Milu a sparhelt előtt ül, fején turbán, a platnin a piros fazékban víz, lassan felforr az is, Milu cigarettázik, aztán felsír a kicsi, kihozza, a mellére veszi, visszaül, néz kifelé mélán a Milu, szívja a cigarettát, gyöngyözik a fazékban, a piros zománccfazékban a víz, nyár van, azonnal fényes reggel, fényes, mint egy délelőtt és bent meleg van.

Csapnak ki a lángok a sparhelt ajtócskáin, izzanak a vasrepedések, kormoz az a kémeny, hiába ígéri apám azt is, a villanykapcsolót is, hogy hoz mindent, hoz mindent

kifelé a gyárból, majd megcsinálja, mostanában nem hoz az semmit, pedig őt szerettem legjobban a kisebbek közül, de nagyon megváltozott, sopánkodik Sári mama, ki-be jár Sári mama, panaszkodik az asszonyoknak, hogy nincs széklete egy hete, puffad a hasa, és nagyon ideges lesz, ahogy jön befelé, látja a Szarót, savanyún és vemhesen tesped a sparhelt melletti ágyon, ha ágnak lehet mondani azt a priccsféleséget, talán, hogy rajta a szürke tollú dunyha, ettől ágy talán, meg attól, hogy a papa alszik rajta egyébként, nem mész innen, döng a Szaró üres bendője, rázkódnak bent a satnya kicsik, jól odacsap neki Sári mama, összerezzen a Milu, lehullik a hamu a cigarettájáról, gyöngyözik a víz, leül a papa is, a verőfényben elpárolognak a gondolatai, még a sírgödöri feltámadásos vidámsága is elillan a fazék gőzeivel, a forró sparhelt füstjével elgomolyog csendesen a tegnap éjjel, a hajnal, akarat, emlék, ahogy a papa az asztalka melletti hokedlire zökken, Miluval szembe, de mintha nem is látná azt a lányt, azt a cigarettázó turbános Madonnát, megtömögeti a pipáját, beleszív, aztán a szájába felejteti, elalszik a pipa, a papa meg csak néz, mintha nyitott szemmel aludna, az ajtón becsapódó fény vastag csíkot vet a lába elé, a fénycsóvában meg világít a levegő, a lassan lebegő szemcsék is, cuppog a kicsi és elalszik újra, kisimítja göndör, szöszeke, összeizadta haját a homlokából az anyja, gyöngyöt vet a víz, lobog a tűz, olyan erővel zümmögnek föl a legyek, mintha kergetnék őket és az ablaküveghez verődne a szárnyuk, de itt nincs ablak, ablaküveg, jön a lángosos, kiáltják kint és felbőg a barakkunk előtt is a motorja, beszalad a Miha anyja, a Milu anyósa, fogd, aggya a kicsit a kezébe Milu, az anyósán férfiing, a vonásai kemények és az arca meg az egész asszony tetőtől talpig kormos, el van dugulva nálam a kémény hajnal óta nem jutok vele semmire, mondja, de már szalad kifelé.

Paradicsomos, tejfölös, sajtos, legyen rajta minden jó bőven, mondja apám, most engesztelés van, egyenek ezek a kölykök, meg anyám is végre valami jót, háta mögött messzebb, a Kila üres ólainál, nevezzük őket hátsó barakknak, ahol a Kila nagy keservesen neveli a gyerekeit, fürdenek a kicsik a kicipelt műanyag kádban, fekete az a víz, és hideg.

A kútról cipeljük mind, az egyetlen kútról műanyag kannába, naponta hatszor hétszer is, főleg ha van mit főzni.

A városi lángosa csirizből van, a paradicsom, a tejföl vízből, a sajt meg lábszagú. Finom a városi lángosa, szép a motorja, nézi magát apám a visszapillantóba, kettő is van abból azon a motoron, az oldalkocsiból, a nejlomból elő a lángosok, a kecsöpös flakonból trotyog ki a piros víz, mint a hasmenés, csillog villog a króm azon a motoron, a városi meg nagyon kövér, rózsaszín a bőre, szeplős és kolompja van, azzal kolompol és bőgöti a puccos motorját.

Volt nekem kocsim, mondja apám, mert beszélgetnek is, teljesítményről, lóerőről ilyesmi, csak jogsim nem volt, aztán én alattam nem maradt meg az a kocsi sokáig, szanaszét törtem, mer én nem tudok ám lassan menni, a sebesség, az a mindenem, a vérembe van.

Sok minden megfordul nálunk, amíg én amott vagyok, az intézetbe, én má olyan beteg vagyok, hogy majd meg hótam, simogatja a hajam Sári mama, tőle tudok én mindent, később is, most is, azt akkor beviszik ötlet a kórházba, bevisznek engem a kórházba, én meg azután azt mondom az orvosnak, hagyjon má engem meghalni, mert én meg akarok halni. Mikor én ezt kimondom, hozná az injekciót, én meg nyomom el-

fele a kezemmel, mondom én most nem magával akarok beszélni, a Máriácska jött el énhozzám.

Megjelenik nekem a Máriácska, mondom a gyerekeknek, apámék felé néz, nem hiszik el, majd a Jóisten megmutatja nekik, von közelebb magához Sári mama, mint az egyetlen, akit talán a legjobban szeret az unokái közül, nem igaz az, nem igaz, kiabálják, főleg a húgaim, a kis buták, akkor mér ugyanaz a nevünk, erre elhallgatnak, jön hozzám a Máriácska, azt így, ahogy jön, emeli két karját maga előtt összezárva Sári mama, ahogy magyarázza, mutatja, lejátsza nekem, mintha vizet akarna magára egy öllel önteni, arca fölött a tenyere, és újra és újra megismétli ezt a simogatós, öntős mozdulatot, olyan gyöngéden, meg hátra is dől egy kicsit, olyan könnyen és szépen, mintha fiatal lenne, mintha pille súlya lenne, mintha szemfedőt libbentene magára, azt így, ahogy jön, így rám akar lehelni a Máriácska. Olyan ruhában van, mint a képen, ott, mutat a falra, szemben az ágygal, és a falon kék kapucniban a Máriácska, mellette töviskoszorús Krisztus. Ugyanabba van behúzva a Máriácska, meséli Sári mama, de ilyen kicsibe, és mutatja, mint egy vekni kenyér, szállott be és mondom, ha akkor elvisz engemet, akkor én nagyon boldog lettem volna, ha ő akkor engem elvitt volna, mikor én a kórházba vagyok, én olyan szép helyre juttam volna, mikor én akkor meghaltam volna, nagyon gyönyörű helyre juttam volna.

Átölelem erősen a Sári mamát a hasánál, a szívére von, mint kiskoromban, és hallok a hörtyögést, mortyogást, zuzalkodást odabent.

Mondom a doktornak, hogy mit láttam, aztmondja a doktorúr, elvitte rólam a Jóisten a betegséget, a Máriácska, őt küldte az Isten, hogy énrólam vigye el és, semmi bajom nem lett, másnap már jövök haza, kutya bajom. Beteg vagyok, de úgyhogy tűröm, mint Jézus, mikor megszenvedett, neki is tűrni kellett, ugyanúgy tűrök én. Nem megyek kórházba, hiába utálnak be, nem megyek.

Bezzeg engem visznek, ha nem is kórházba, rosszabb az, a doktorúrhoz, magánrendelőbe.

Puha szőnyegek és néma csönd, üres nappaliban régi fotelek, meg székek sorba, mint egy váróterem, csak mégis nagyszoba, hatalmas mindenfelé nyíló üvegajtókkal, az üveg meg mintha tejföllel volna lekenve, olyan fehér.

Az egyik ajtón kilesek és visszahőkölök, óriástükörben egész picin én, az aranycirádák között, alul a tükör alsó szögletében.

Hátul meg a kép, tükröződik az a kép, sarkon fordulok, ott van.

A kép aranykeretben, azon belül a tompa fényű barna fal előtt egy különös kályha, ajtaja nyitva, benn szelíden lobog a pokol tüze, vagy csak kandallóé, olyat akkor nem látok még, előtte két meztelen kislány, arcukat, kontyos kis fejüket, zsenge lánytestüket melengetik az aranylobogásban.

A kislányok éppen akkorák, mint én, hátrafordulnak, rám néznek, olyan furcsán mosolyognak, a szemükben szörnyűség, a szemükben érthetetlen dolgok szomorúsága.

Nyílik az ajtó, mind alszanak. Lopakszom lefelé a lépcsőn, tapogatózom, mert sötét van.

A feljáró és a fiúszobák szárnya közti térben hortyog az ügyeletes a bordó bőrdíványon, a karfán a cipős lába, mellette kézközelben a dohányzóasztalon csikkekel teli hamutartó.

Kint erősen süt a hold, egyenesen a ruhástul, készenlétben alvó ügyeletesre, akit

ágyúval sem lehetne fölébreszteni, Ágika meg én rázom fel minden reggel nevetgélve, hogy le ne bukjon, az meg mérges, de hajjaj, pedig hálás lehetne inkább, és borotválkozás közben, ahogy néz a tükörbe, dűnnyög, fogadkozik, morog, de jön a fuvallat, és nem lehet ellenállni, éjfélkor mintha elvágták volna, feldől, mint aki meghótt.

Hallom igazgatóbácsi hangját, diszkréció, diszkréció, beavatkozás, nonszensz, hallom, rezeg bele a tejszínüveg, pisilnem kell, és félek, nagyon félek, fohászkodom édes Istenem hallgass meg engem, Istenünk, Szűzmária hallgass meg engem, Szentlélek Jóisten hallgass meg engem, Istenem hallgass meg engem, és akkor meglátom, kibontakozik az árnyékból, ő is az ügyeletest figyeli. Simon. Hozzám lép, átölel, de olyan hevesen, hogy kiszakad belőlem a sóhaj, az elragadtatás sóhaja, és csokol, drágám, gyönyörűségem, illatos tündérem, gyere, gyere, szeretlek gyönyörűm és nyögdcselek, sóhajtozok, jajgatok a boldogságtól, csokolom, ölelem, harapom és vetkőztetem, Simon végre, szerelmem, a plafonig nyújtózkodó datolyapálma melletti bőrfotelbe dőlünk, csak ez a fonnyadozó dézsányi dzsungel választ el az ügyeletestől, Uram isten, Jézusom.

Igazgatóbácsi átkarolja a vállam és vezet befelé, mint a fürdőben, olyan szag van, és a doktorúr köpenyesen, gondterhelten áll előttem. Vécén volt, kérdezi és végigmér, intek, hogy nem, na akkor menjen.

Kimegyek, érzem, hogy néznek, most nem szólnak egymáshoz, mikor visszaérek akkor látom meg a széket a fehér huzatban. Édes istenem hallgass meg engem, nem vagyok boszorkány, én nem, facsaram ki a szavakat, nem tud beszélni, mondom, mentetegetőzik igazgatóbácsi, de elsápad ettől a hangtól, a sátán hangja.

Úgy ahogy rám találhatnak, szerelemtől iszamosan, tépett ruhában hoznak el, igazgatóúr a saját kocsijában, saját telefonról rendez le mindent, most nem hányok, mint mikor idehoznak, elalszom és Simonról álmodok, még rajtam a szaga, arra ébredek, hogy valami lezuhan a hasamba, gyűrűzik bennem, a lábam közül egyre fölfelé, a gyönyörűség.

Le kell vetkőzni, teljesen csupaszon, ebbe belehalok, fölmászom arra az iszonyú székre, föl a lábakat, úgy, hideg csatok.

Na nézzük, és én behunyom a szemem, érzem a hideg, nedves, nagy ujjakat, látod, ez itt a klitorisz, nagyajak, kisajak, és itt van, sajnos az, amire gondolunk, át van szakítva, nonszensz, nonszensz, úgyhogy ezt jobban meg kell vizsgálnunk, látsz onnan? nyugodtan gyere, elképesztő, de te is hibás vagy azt tudod, ugye, hihetetlen, ezeknek a vérükben van, egy helyről jöttek, el sem tudod képzelni micsoda fertő, mind erkölcsileg, mentálhigénijailag, higénijailag, ezek ott tizenegyévesen már szülnek, tizenhétéves fiúknak kölykük van, itt hiába kapják meg az előírt adagokat ezek túljártak az eszünkön, ki gondolta volna, az a mocskos kölyök is, az a Simon, maga az ördög és akkor a halántékom felé forrón csordulnak a könnyek, bele a fülembé, a nyakamba, felcsuklom, a vasdurung felnyársal, szétnyitják bennem, sikoltok, nyugalom, kislányom, ez ezzel jár, a mocskos disznaja, lihegi a doktorúr, most nézd meg.

Visszafelé az első ülésen ülök, igazgatóbácsi keze a combomon, ritkán vált, akkor elveszi.

Ő veszi meg személyesen az irigátort egy városi patikában, megállunk, kiszállunk, néznek nagyon a patikárius némberek, aztán adják a kis tejszínüvegszerű tartájt, a rózsaszín gumicsővel, végén a vékony, hosszú, enyhén előrehajló micsodával és bent igazgatóbácsi segít, mint József beöntésénél, megmutatják hogy kell feldugni, fölülről öntik bele a kamillát, átmosnak minden este, de nem jó, valamit elkapok akkor már,

hogy hol, nem tudom, az intézet fürdőjében, a rendelőben, de Simonra fogják, ezek nem mosdanak, idefigyelj, pénzérme nagyságú seb a méhszájon, porcukorhegyek, itt oldalt, nézd a hüvelyfalon, és összeszalad a nyál az igazgatóbácsi szájába, nő még nem volt rá ilyen hatással és nekem ömlik a könnyem megint, csurom víz lesz az a fehér huzat, és igazgatóbácsi rámborul, hogy lefogjon, rázkódok, égett szag az orromban, a hasam szétszakad, na ennek nyoma se lesz, mestermunka volt, ráz kezét a pirosuló igazgatóbáccsival a doktorúr és megvárják míg felöltözöm, némák megint.

Szerencse, hogy csak ennyi, hogy nem esett teherbe, isteni szerencse mosolyog a doktorúr és óvatosan végigsimít a fenekemen, mikor elbúcsúzunk.

Simon elkerül, elviszik, el se búcsúzhatunk, mit is mondanánk egymásnak, például én mit.

Töklámpások idióta koponyái világítanak az intézet kertjében.

Artúr szerez nekem kártyát, először magamnak vetem ki. Megijedek. Túl sok rosszat mutat a kártya. Furcsán érzem magam, megfájdul a nyakam, mintha tarkón üttek volna.

Látok egy férfit, kopasz a feje teteje, a tarkójáról nő lefelé az izzadt haja, minden fehér körülött, megérintem a ruháját, selyem.

Artúrnak odavetem a papírra, meg fogsz halni. Artúr elém térdel és az ölembe hajtja a fejét. Boldog, boldog mint egy gyerek, az anyja vagyok.

Aztán magam vagyok megint, az intézetet látom kívülről, az ablakaiban tüzek és minden fejjel lefelé van, lent a felhők, háztetőcserép, fehér épületszárnyak, lángol az angyal minden ablaka, szelíd, rózsaszínes, képeslap-lánggal, fejjel lefelé és mint az inga leng, erre, arra, erre, arra, erre, arra.

Tajvan lányának és apámnak a közös gyereke éppen hat hónapos, amikor megkapja a gennyes agyhártyagyulladás és hetek alatt meghal.

Rémület a barakktelepen, és bénultság. A városra is átragad a pánik, a rádióban, tévében, újságban, mindenhol azt hangoztatja a polgármester meg az emberei, hogy végre be kell avatkozni a barakktelepen, orvosolni kell a mulasztásokat, és hogy erre három, meg négy milliót adnak, de nem fordítanak ezek erre egy vasat se, menjél csak fiam, menj a Sikéhez, az keresett, annak az embere járt itt, menjél, de meglátod rossz irányba megyel, fordít hátat apámnak Sári mama, hogy ne védje apám a telepet, pusztuljon mindenki, nem érdemelnek mást.

De apám megy, akkorra anyám is megszüli a kishúgomat, ez lesz a nagy huzavonából, itt is egy gyerek, ott is egy gyerek, most meg má ott sincs, itt is csak félig, mert a kishúgom is életveszély között van a kórházba, nyitott gerinccel, nyitott koponyával, és még kitudja micsoda kórságok emésztik azt is, hát így bűnhődik apám, de ha legalább csak ő.

Anyám rohan a kórházba, nem is ide, távolabbi városba, és most csak be se engedik, terjed a halott gyerek híre, megy apám a Sikéhez, a polgármester beszél a tévébe, nyugalomra int, nincs veszély, a veszély elhárítva, ha volt is, de nincs, nagy összefogással a telep már kitakarítva, fertőtleníttve, pályázaton pénzek nyerve, na gyere, most beszéljél, most lázadjál, most mutasd meg te koszos fémtolvaj, sunnyog az orra alatt a Sike, szervezz embereket, kaptok lapátot meg meszet, pucoljátok ki a telepet, kívül belül.

Nem szól apám, nem kérdezi mennyiért hogyan, nekilátnak valahogyan, és rend is lesz, közben megy egy szkafteres a Tajvan házába, permetez az mindent.

A gyerek kicsi ágylát, holmiját eltüzelik, ég a mágján az a néhány babácska, rékli, még a keresztelő palást is minden, kerül mindenki azt a máglyát, hull a permetlé a Tajvan lányára, mint a pókháló csillog minden, ez a barakkok ügye kérem, mert senki se tiltja meg ám a tisztálkodást, a fürdést, a rendet, és ha a szemét továbbra is az ellepett pöcegödörkbe marad a fertőzés bármikor fölléphet, úgyhogy mehet apám Istenhírével, be sem léphet már kipenderítik, hogy küldjenek szkafterest? hogy kifizeti? Félt apám minket mostmá, meg anyámat, nem ér az semmit, nem vagyunk kötelesek, mondja a tisztiorvosasszony és nagyon fel van dülva mert apám után lép, becsületes, dolgozni akaró városiak isszák meg a levét kiabál apám hátának, mert a városiakat most még arra a kevés munkahelyre sem akarják engedni, ami jut nekik, mer munkanélküliség van ott is, mindenről ezek a bűdös barakkok tehetnek, távolodik apám háta, a keze ökölbe.

A ti szemetek volt nem, hát nem a ti szemetek volt, akkor meg mit akarsz. Kaparjátok ki a pöcöket, a megállapodásunk teljes takarításról szolt, nem, de hogyan kézzel, lapáttal, az egész telep alatt szar van meg szemét, keményre, mint a szén olyan keményre kötött már az, gépek kellenének, szakemberek, még mit nem, takarodjatok mostmá, jó, ami sok az sok, kifelé.

Megállj, nagy most a pofád de találkoznak még, rángatja kifelé apámat a többi, szétverem a fejét, megölöm az biztos.

De nem fél a Sike, mért félne, szabad kezét kap a várostól, rend lesz itt mostmá. Megy, ellenőrzi a vezetékeket, mint a csapdák, uram, ezek, mint a patkányfogók, döntse el aki tudja melyikben megyen az áram, dörzsöli a kezét a mérnök és felfegyverzik a konyhakert kommandót is, asszonyokat meg kölköket kapnak el a városiak konyhakertjéből, aztán lesz nemulass, éjjel csukjások a barakkok körül, bevert deszkák, szétlőtt kutyák, jajveszékélő asszonyok és a bátyám. Az eset után belekeveredik valami bandába, úgymond szervezi a harcot, a visszavágást, de csak az lesz belőle, hogy rossz társaságba keveredik, maffia ez, mondja apám, a polgármester is benne van, hát én tudom, kábítószert, meg fegyver is, csak én nem beszélek, majd beszélek én, ha megfizetnek, azt tervezem mostan, beépülök, azt tervezi, beépül, megtud mindent aztán feladja őket, hülye vagy te kinyírnak, engem, az biztos nem, hetvenkedik apám és gyúr, hetvenkilós vasakkal szériázik éjjel nappal.

Nézik a kölykök, föláll, megigazítja a fekpardon a csíkos frotírtörölközőt, feszül a mellén, a karján a fekete póló, van egy huszas, de látnátok a Jozsót, most, mint a combom, mutatja apám és kétmarokra fogja a combját, van vagy hetvenes a karja, és ha látná Simont, Artúr súlyzóival edz, szépen kidolgozott teste lesz, mint egy felnőtt férfinak, mégis Artúr gyorsulja le a trabantot, mer Simon nem doppingol, nevet Artúr, sokáig a pincében sem alszik el, kitudja meddig hat a vederszám fölvedelt kávé, már nem tudja hanyadik napja nem jön a nevelőnéni, pudvásodnak a répák, mostmár nyomjatos ti is egy párat ha itt vagytok, szól oda apám a fiúknak, az egyik ráfekszik a törölközőre hanyatt, na mehet. Mehet? apám ráengedi a tengelyt, nyom egyet, kettőt a srác, nem lehet megerőltetni, szedi le róla apám, meg ki tudja tényleg hol kódorog még apám, az biztos, hogy se kocsma, se gépezés, talán megint gondolkodik, és rajta felejt a szemét a Katin a meddő melletti barakkokból.

Kati a szempilláját zöldre festi, a száját vörösre, tizennégy, de már nem bírnak vele, kigombolja a kardigánját, kibuggyan a melle, a melle között medál villan, a nagy haját meg rázza a szélben, mint a naplemente, olyan rézszerű a bőre, csillognak a zöld hosszú szempillái, hol voltál, feszül meg anyám, na, mi van, próbál apám nevetni, hogy hogy mi, tízkor jössz haza, hol voltál, csak lent, vissza vittem a kést, aha, tízig, tízig viszed azt a kést. Na mi van má, dik, mit pörögsz, fogod vissza magad, dühödik fel apám és megy a forgás, nézd má, most meg mit forogsz, elszédülsz, de akkor anyám kezdi előlről, hogy tíz óra, meg minden, aztán meg csókolják egymást, csókolják össze vissza, így megy ez, előbb még egymásnak esnek, most meg szét se lehet választani őket, hát szeretem na, mi már összetartozunk, meg becsülöm is, sokat kibírt, de apámon más terhek vannak, se segély, se munka, mer leszámol a gyárból, persze, hogy leszámol és nem lesz meg a munkaéve, nem is kap segélyt, jön a tél, nehezebb talán mint az előző volt, jön gyerek is megint, kell a fa, meg sok minden kell még, amire szükség van, a város mostohább, háború van, gondolja apám, de nem háború az, a Sike kezében van a kábítószert, a fegyver is, egy másik banda a rendőrök vonaláról meg az emberkereskedelmet bonyolítja, a lányokat, külföldre. Van egy kevés műtárgy, a vas visszaesik, a város hallgat, a polgármester építkezik, és meghosszabbítja az engedélyeket az Ifáknak a meddőre, a fővárosból meg külföldről jön nem a gyárból már az a hulladék.

Azelőtt nem így volt, ezekér kár fiam, azelőtt nem romboltak, nem törtek. Mostmeg, értük ne harcolj, nem törődnek ezek semmivel, szipóznak és azt se tudják mit csinálnak, sopánkodik egyre elkeseredettebben Sári mama, hol könyörgőre fogja, hol ki se akarja nyitni a száját, de az nem megy neki, ha szólok ezeknek aztmondják, hogy hallgass mer agyonütlek, régen ez nem így volt, hallgattak rám.

Aztán meg itt vannak ezek a zsugorások, kiadják a pénzeket tíz húszezret, aztán kettő-háromszázezret szednek be. Mé beszél vág vissza apám, hát a maga fia is, a kedvence, nem kamatra kéri vissza? akkor mit beszél, hallgassál már, mit tudsz te, fészkelődik Sári mama az ágy szélén. Azt, hogy amikor van neki, márpedig van, akkor se ad, még az anyjának se, hát nem megkéri a kolbász meg a csirke árát is, adhatna legalább magának belőle, nem is azt mondom, hogy ingyen, de olcsóbban, legalább. Én meg lássa azér nem jutok egyről a kettőre, mer mind azthiszi, hogy gazdag vagyok, mert volt munkám igaz, és mind jön és kér, én meg nem hagyom, nem hagyom Hermint se, Reginát se, Emőt se egyiket se hogy a gyerekei éhezzenek, de annak meg az ura viszi el a pénzt, elissza, jön hozzám ez is az is, hozzányúlok a félretett pénzhez, azt arra nem gondolnak, hogy én se fogom a gyerekeim szájától elvenni, de maga nem engem véd, hanem azt a kedvencét, azt a piszkos szemetet, hát nem kamatra ad magának az is, szégyellje magát.

Kértem, igaz, hogy kértem siránkozik Sári mama, de ne szidjad te az édesbátyádat fiam, mert megver az Isten, dehogy szidja apám, egyszer két bátyja rátámad, bejönnek, benyomulnak a konyhámba, valami asszonydolog, valami félreértés és szorongatják apámat, nem viccelnek, az egyik előre lép, apám pofonvágja, erre végre elmennek, apám meg a saját combjába döfi a kést, annyira van, hogy pofonvágta az édes testvérét, inkább önmagát, mint a testvéreit.

Kértem pénzt tőlük, kértem, igaz hogy kértem kölcsön, de visszaadtam, elkértem a menyeimtől és visszaadtam, és akkor még ő jött, ez nem a bátyád vót, hanem másik városból gyöttek, hogy add meg a pénzt, meg összerugdoslak, meg belerúgok a piszádba, hiába, hogy akkor én már elküldöm neki a pénzt, jön tovább, hogy adjam meg

neki. Minek magának a pénz, mondtam már, fordul ki apám az ajtón, visszaszól, ne másról kérjen, tőlem kérjen mert egyszer ránszabadítja a bajt. Nem elég nekünk a város, még a mi fajtánk is, még testvér testvér ellen is? A patkányok beférkőznek a lakásba, kiabál apám után Sári mama, lyukas az ajtó, ott beférnek a patkányok, de apám már az erdőn jár, fát hoz, hogy kitarson a tűz reggelig.

Az ügyeletes nevelő figyel, hogy mit rakok el. Hát semmit. Majd kiugrik a szívem a helyéről, pedig visszakerülök még, aztán megint ki, a ruhám nincs meg, valami rondaságokat kapok helyette, lent a fényben, ahogy a szárnyas nagyajtó nyitva, két árnyék vár, egy kicsike zömök és egy óriás, a karja hetvenes, a nyaka vastag, a válla meg, remélem találkozunk még dadogja zavartan igazgatóbácsi, de olyan rondán nézek rá, hogy meghátrál, kezében egy zacskó, meg a sporttáskám, apám megölel, Jozsó ölbe kap, rám mosolyog és diadalmasan a vállára kanyarít, a sétány melletti szemeteskosárba hajítja a zacskót, nem is kérdezi mi az, kamilla szaga száll, erre, arra, erre, arra, leng, mint az inga a fejjellefelépalota, ég az ablaka, micsoda nő lett belőled, súlyod az van, mint egy virágsziromnak, nevet Jozsó, egy igazi szépség, nyugtázza apám, és kemény, mint a vaj, tesz rá egy lapáttal, rám kacsint és megszorítja a Jozsó előtt csüngedő kezem.

Őriz minket szüntelen

Szívem első gondolattya hozzám szájjle Istenem teóriztél megazéjjel maradvais énvelem tégedáldlak ésimádlak mintszerető gyermeked szívemcsakis aztakarja amikedves teneked édesjézus adkegyelmet őrizminket szüntelen hogyegésznap nekedélek tisztaszívem büntelen szűzmárjézus temindnyájunk anyjavagy oltalmazzmeg mindenbajtól kisértetből elnehagyjamen ezt az imádcságot följajnlom kisunokámért akit levágott a szálfá Jánoska fiamért akit levágott az auto a kislyányaimért a testvéremért meg a többiért adjon nekik az úr örök világosság fényeskedjen nekik vegye országába örök világosság fényeskedjen nekik halgasd meg Ūristen kérésem adjanak nekik örök világosságot halgass meg engem kérlek halgass meg Uram halgass meg Uram kérlek halgass meg engem Uramistenem felajánlom az imádcságomat a gyerekeimért adjál nekik jó életet vidd el tőlök a sárkányt az ördögöt add meg nekik az anyai szeretetet vidd el tőlök a sárkányt adjál nekik hogy a családjukat fel tudják nevelni adjon az unokáimnak az Isten erőt egészséget boldogságot édesjóistenem halgass meg engem kérlek Istenem halgass meg engem Jézusom szentszive jöjj segítségemre jézusom szent szive kérlek jöjj el segítségemre jézusom szentszive kérlek halgass meg engem Jézusom szentszive halgass meg engem Mária bűnösök menedéke jöjj el segítségemre Mária bűnösök menedéke kérlek jöjj el segítségemre Mária bűnösök menedéke jöjj el segítségemre Szentjózsef kérlek jöjj el segítségemre Szentjózsef jöjj el segítségemre Szentjózsef kérlek jöjj el segítségemre halgass meg engem Jézusom Krisztusom Istenem Jézusom hozzád fovászkodom vidd el tőlök a sárkányt ördögöt halgass meg engem Uram Jézusom a városért imádkozom az országért fovászkodom segítse meg az Isten őket hogy jó gondolkozás legyen adja Isten az életet halnak az úton a népek úgy eltemetik őket mint a kutyákat gyön a szél viszi a házakat és nemtudnak a Jóistenkéhez fovászkodni fovászkodjanak hozzá és a Jóisten majd meg fog segíteni ma addig nem lesz jó világ amíg nem fognak segítségér kiálltani segítségért kiálltcsanak az Ūrhoz majd csak az Ūr fog rajtok segíteni mindnyájokon Istenem halgass meg engem népek hozzátok

szólok legyetek az Úrhoz mer csak ő tud nektek megbocsátani ő fog benneteket jó útra vinni halgass meg engem Uram Jézusom engedd meg hogy ne legyen ez a nagy csapás Jézusom mer csak ő fog segíteni rajtatok más senki.

Viszi apám a csajt, a Tajvan lányát, aki már akkor hívóségre jár, Jehova tanuja, mer meghal a gyerek, gondolom azért és apám még mindig hol ide hol oda, anyám várja, mindig várják valahol, és nagy nyűg ez már apámnak, de még nem tud dönteni és fej-jel megy a falnak szó szerint, mert ülnek a kocsiba és gázt ad és neki a betonfalnak, de valami van a kormányal nem fordul úgy ahogy kellene, ahogy szokta apám, mert ezt gyakorolja már jó ideje, gázt és a fal előtt balra a kormányt, gyakorolni kell, tudni kell mit tud az autó, mit nem, borult nem egyszer apám árokba meg lefele a szerpentinről és most is, nem fordul a kormány a sárhányó és a kerék közé begyűrnek egy kukát, akkora lesz, mint egy lapos tejesdoboz, egy galacsin, annyi pénzt gyűjthetett volna apám, míg a Tajvan lányával van, hogy pénzen feküdnék, pénzen kelnék még most is, meséli a bátyámnak, anyámnak nem meri, anyám előtt hallgat, de nem húzza le az aranygyűrűket az ujjáról, rakás aranygyűrűket hord és a Tajvan lányának dől a pénz, az meg adja a családnak, apám vezeti a Zilt, pénze annyi, hogy azon kelt volna azon feküdt volna ha a Tajvanlány nem költötte volna.

Fel a mangán a platóra, jó pénzért veszik, senki rá se hederít arra a mangánra, jó lelőhelye van apámnak, egy nap, két nap megvan a két-háromszázezer is, aztán felnyomja a piacos kocsikat, hordja haza a cuccokat, a Tajvanlányának a jobbnál jobb cuccokat, ritkán anyámnak, meg Sári mamának, az meg fogja számolatlanul fel a padlásra, azthiszik gyűjtöget de rá se bír nézni Sári mama azokra a cuccokra, és megcsinál mindent apám, ha kevés a Tajvanlányának, ami van, mer tizenégyévesen megfogadtam az enyém lesz, ez egy szent dolog, rakja Sári mama sparheltjét apám, azonban Sári mamát nem lehet ilyen könnyen levenni a lábáról, de látod Isten megbüntet, rázza apám felé az ujját Sári mama, és téged látod meg is fog büntetni az Isten. Nem szabad eztet, hogy te nem hiszel. Azt mondja, maga mondja, hogy rontásba vagyok, haragszik meg apám. Papa a Szerelmi ügyeket nézi, Jézus a tévé fölött szakadatlan vérzik a keresztfán, violaszín glóriába vonják a képernyő fénykarikái. A papa le sem veszi a szemét Huanról és Lolitáról, csak hátrafelé ráolvassa Sári mamára, ha kell orvos, ha kell miniszterelnök, ha kell mindenről megvan a véleménye. Diplomája van róla a hazugságjával. Gyerekkori szerelem, ismételteti apám, nézi a tüzet, a tűz veszélyes, a tűz veszélyes? Kérdezi Ágika, amikor megyünk fel a halott ajtóhoz, és nő a vértócsa Editke nadrágján, hátul teljesen és elől is lassan, de nem látszik, fekete nadrágon fekete vér, a tűz veszélyes? és lobog Ágika kezében az a karácsonyfára való gyertyaszál. Apám a balesetre gondol, hajnalba kel, a gázpalackot rákötöti a sparheltre, ahogy először, amikor még nem tudja, hogy kell, csak látja, hogy máshol, a városiaknál palackkal megy a tűzhely, gondolja ezt ő is meg tudja csinálni, nem marad haja, szemöldöke, még a szempillája is leég, csoda, isteni csoda, hogy az után a robbanás után életben marad és ebből jön az ötlet, a biztosítási pénz, vagyis nem az ő ötlete, a bátyjéé, apám alig tizenöt éves, be a palackot és ugrik már, meg löki is kifelé a robbanás, még a mellkasáról is lepörköldök a szőr és akkor nem kap semmit, egy fillért se lát a pénzből, pedig majdnem elviszik végleg, gyanakodnak nagyon, szétverik nem egyszer odabent, kihallgatás, persze, de meg lehet szokni, agyonverni úgyse mernek, apám nagyon naiv ember, meg jó ember, aztán meg bentég a papírja, hogy éppen szilveszterkor született, hogy éjfélkor és azért kapna milliókat, majd ha betölti a nagykorúságot. Bentég

az a papír, apám még így rá is fizet az egészszre, hát ezért nem szereti a bátyját, csak mer a vére, de nem érti, milyen az olyan, semmi neki az öccse élete, azt pénzt se lát akkor se azóta se tőle, milyen az, aki a saját anyját leveszi, a tyúkot képes eladni neki pénzért, amit vág. A fiam háza olyan ház, azt csuda látni, a fia rendőr lesz a lánya is rendőrnek készül, nagyon rendes emberek, városiak, büszkélkedik Sári mama. Városiak egy fenét, perel apám, a barakktelep elején laknak, igaz, az már majdnem a város, de ott is eltörik utánad a poharat, még maga után is, azt nem ülhet le a székre, hogy le ne takarnák. Mer az ilyen, a mi fajtánkból való, nem jó az semmire, akár itten a barakktelepen, akár másutt, akár a városban él, mer nem tudunk együvéfogni, mert csak a marakodás meg a veszekedés megyen. Minél nagyobb a baj annál inkább. Annál jobban züllenek, garázdálkodnak, hát úgy kell nekik. De nem igaz az, tudja apám is Sári mama is én is, csak hát nem olyan könnyű igazságot tenni, és megtalálni a megoldást, elmentmondásokba keveredsz ha gondolkozol. Azelőtt szépen voltunk itten, meséli Sári mama is, megkaptuk ezt a lakást, itt rendesek vótak mind azelőtt, nem romboltak, nem törtek, nagyon szépen tartották a lakásokat mindnyájan, de mikor már jönnek ezek a bevándorlók. Aki ide nem való az a lakásokat rombolja, leszedik a padlást, mindenféle eladogatják, nem törődnek semmivel, hogy milyen élet van itt, vagy hogy. De legalább ne a saját feje fölül adja el a házat, kanyarítja tovább apám, bontsa másét, ne a maga családja fölül. Szegénység van ez igaz, adja Sári mama Milu lányának a kezébe a tányért, totyog vele a kicsi kifelé, leteszi a lépcsőre, melléül, onnan kanalazza a főzeléket, lencse, kolbással, vagyis inkább kolbászszírral.

Apám meg pakolja kifelé a piacosokat, nyomja fel a kocsikat, ez még a Tajvanlány idején van, a börtön előtt, a jó útra térés előtt, meg hogy apám próbál politizálni, mer az akkor még, hogy pénzre fekszik, pénzre kel, akkor még a politika nem érdekli, nem érdekli a polgármester, a rendőrök, csak látja kötik előtte az üzleteket, és nem érdekli még a képviselő sem, a barakklakók, meg a hasonlóak, hogy választhatnak képviselőt, hát kap mindenki egy pohár bort, azt el van intézve melyik legyen a mi drágalátos vezérünk, szakasztott, mint a többi, mint a városiak, egy követ fúj a Sikével, a rendőrökkel, a polgármesterrel, megveszi a maffia kilóra. Apámat ez nem érdekli, és a pénz se úgy, hogy gyűjtögetne vagy ilyesmi, nem a pénz csinálja az embert az ember csinálja a pénzt, okítja anyámat, és később se bánja, hogy nem rak félre, a boldogságot nem lehet pénzen megvenni, szóval boldog akkor, és akar egy saját Zilt venni, már ki is nézi egy postásyerektől, és akkor lebukik, lekapcsolják egy szállítmány mangánnal, és a Tajvanék benne hagyják a szarba, apám meg mindenkit kivész a balhéból csak ő fog ülni, hiába ütik verik, mindenkit kivész a balhéból.

Apám tör egy rózsát az ügyész csajnak, nagyon tetszik nekem, tudom hogy elítél, de fogadja el ezt a rózsát, és röhög a csaj és elfogadja, apám meg kap két évet, aztán hallja, hogy anyám megint terhes, a kicsi, amelyik olyan sokat van kórházba még mindig betegeskedik, a testvérkéim reszketnek otthon, mint a kocsonya, megszökik apám, át a kerítésen, megcsúszik, a vasnyárs a combjába áll, aztán mint egy gyilkosra, vérdíjat tűznek ki a fejére, leírják mindennek, hogy apámat kiveri a víz, mikor olvassa. Az erdőbe menekül, a testvére, akit szintén köröznék, más ügyből kifolyólag csatlakozik hozzá, január vége van, hideg, anyámat egy teljes század kommandó őrzi, most baja nem lesz, védőangyalai vannak, nevet apám. Nejlonsátrat húznak fel, vándorolnak az erdő egyik feléből a másikba, van hogy húsz tyúkot is szereznek a városvégi ólaktól. Anyám lábasban viszi fel a kaját, anyám túljár mindegyik eszén, semmi különös, csak bátor és túljár. Még a rokonoknak sem mondja meg, hol vannak apámék, biztos ami

biztos, sose lehet tudni, hiába a vérük, csak azt sajnálja apám, hogy nem találják ki anyámmal, hogy anyám feladja őt, a pénzt meg felveszik, de talán jobb így, apámból nem maradt volna semmi, széttépetik a kutyákkal, az biztos. Meg is unta apám az egészet, a lába is kezdett rohadni, még a végén le kell vágni, pénzt így úgyse tudok keresni, letöltöm, nem fogok tartozni senkinek.

Körbefogják az erdőt, a testvérét sikerül kijuttatni, ő meg kilép, kilép eléjük.

Megcsókolhatom a lába nyomát is, ilyen nőt ha világba keresnék, akkor se találnék, apám anyámmal jön vissza a letöltött két év után. Gyerekkori szerelem volt, mondja Sári mamának a Tajvanlányra megint. Azok előtt rontásban éltél, tér vissza a régi dologra Sári mama is, de nem mondja, hogy most nem, hogy most már nincs az a rontás. Én tizenégyévesen megfogadtam, hogy az enyém lesz, ez egy szent dolog. Akkor halgass én minden tudok. Ül Sári mama az ágyon, nem nagyon tud járni mostanában, magas a vérnyomása, fullad és dagad a lába, a szive ki ki hagy. Majd visszajáról hajítok egy taslit, mondja a papa, a szájából szakadatlanul csorog a nyál. Csak én mondom, hogy tudjad, hogy mégis tudom, hogy mi van. Mit tudod te! Kel ki apám és tegezi Sári mamát, olyan kiszolgáltatott most, az ember megölelné, mint egy gyereket, ezt a gyerekpici erős embert, aki az apám. Átok alatt voltál, most tudd meg, de nem csak ő, hanem te is, azt fogd be a szád, és nagyon vigyázz, legjobb ha befogod, mert nagyon gondolkozol, mert rosszban töröd a fejed még mindig. Sári mama látja a Kati zöld szempilláit, hát nincs ennek se apja anyja? Az megyen már itt, hogy tizenegy meg tizenkettő évesek összeállnak, gyereket csinálnak, és nem szól senki, azt gyerekek még. A Kati medálja bujkál a vé kivágásban duzzadó rézarany melle vágatában és lobog a haja, vonul a meddő felé a Kati az Ildivel a Küldönc lányával, aki a gázipisztoly miatt, amivel véletlenül mellbelövi a bátyját, egy évet húz ki az erdőbe, hogy utána csöstell jön rá a baj, a Küldönc legkisebb fia öt éves az Ildi csípőjén, ha lehet mindig az Ildibe csimpaszkodik, nem szívesen teszi le a mezitlábát a porba, sárba, igaz van, a Küldönc kislán a gatyá meg férfinadrág, komplett öltönygatyá, fölgyűrve, a hóna alatt madzaggal megkötve, nem is lehet abba járni, bújik a gyerek az Ildi nyakába, az Ildin neonkék top, a haja szőkítve és millió műanyag csatocskával a fejéhez varrva, csatolva, tényleg, mintha kilenne hímezve az Ildi feje, mintha a diszkóból gyönné egyenesen, mer oda jár a Kati meg az Ildi is és ennek nem örül a Küldönc. Valahogy négy öt kiskölyök mindig van körülöttük, úgy vonul a Kati meg az Ildi, és nyárra annyi szép lány lesz a telepen, kivirágzik a telep, Isten csapása, sápad el Sári mama, mikor felbukkan egy egy, a hajuk apró copfokba fonva, fent világító gumival a fejükbúbján összefogva, magastalpú cipőkben imbolyognak, szkafanderfényes kisdadrágban és közelebb jönnek, csókolom Sári mama, és akkor látszik, hogy egyikük a Bözsi, a másikuk a csöpp Anita, a Pamela a Dorina meg a Rozina, mint a popsztárok, a velúr cipők barackvirágvilágos orrán a barakkszínű nyári por.

Most még csak tavaszodik, bár itt a telepen ebből egyáltalán nem látszik semmi, itt ellep minket a sár, a szemét, és a meddőhányó is egy szürke kérges tömb, fölöttünk az erdőben még hideg van, csak közlőrl látszik, hogy zöldell a rügyek csúcsa, Jozsó letesz Sári mama elé, mintha csak krumplit hozott volna. Hát így. Sok minden változik azóta, de apám végre itthon, és jó életet kezd, megyen a gyárba téglapucolásra, amiről már volt szó, közhasznú munkásnak, aztán dobálhatja ki a rokonokat. Kétszáz család és a mi drágalátos vezérünk hagyja. Mit hagyja, igazat ad a városnak. Ha valaki betöri azt a házat és ha meghagyja benne a város, és kiadja, hogy tegye rendbe és lakja és ráutalja a lakást a nevére, hogy fizesse a lakbért, amit kell, mert olyan nincs, hogy

valaki akármilyen szegény, hogy azt a párezret ne tudná fizetni. Ezt hangoztatja a mi elnökünk. És hiába mondják neki, hogy abból a kevésből, ha bekerülsz a gyárba, abból a húszezerből nem lehet, azt egy hónapba négy gyerekkel reggelire elhordja az ember és semmiféle támogatás nincsen, mert úgy hozzák a törvényeket, hogy mink a támogatáshoz már ne jussunk, a város meg aztmondja forduljunk a vezérünkhöz, mert az azért van megbízva hogy viselje a képünket, hogy képviseljen minket, de minket nem képvisel senki. Csak sajátmagunkat tudjuk képviselni, fakad ki apám.

Apám meg vannak bízva, az mind a szegényeket zsarolja. Amit kapnak pénzt a városból, innen, onnan, ilyen pályázat, olyan támogatás, azt zsebre teszik, nem nekünk osztják szét, zsebre teszik és elköltik. A vezérünk meg az emberei is csak saját magukra gondolnak. Ezelőtt egy hónappal küldenek külföldről segélybe holmit, hogy osszák szét, ők erre felviszik a padlásukra, eldugdossák, kiszedik a javát, a testvéreiknek, rokonjaiknak, a rongyát meg viszi aki viszi vagy nem, kidobja a kukába a többi. Úgyhogy nem foglalkoznak vele ki hogy él, meg miből.

Apám szónokol, meg nyilatkozik, jönnek tévétől, újságtól. Apám szavaiból csak a rosszat teszik be. Ennek gyilkosság lesz a vége, meg ilyeneket, igaz, hogy ez apám szavajárása, de másképpen hangzik ha van előtte is utána is egy szelet a gondolataiból. Úgy mutatnak be minket, mint a vadakat, a gyilkosokat. A polgármestert, mint jószágos atyát, a Sikét, mint a tisztességes polgárok védelmezőjét.

Mondjuk itt vagyok én, mutat magára apám, megkeresi a vezérünket, menjen és közvetítsen, képviseljen minket, apámnak lennének ötletei, több ezer ilyen család van, folytatja apám, a vezérünk szuszog a rózsaszín öltönyében, lázasan rendezgeti a papírjait, ugráltatja a titkárnőjét. Mintha apám ott se lenne, még telefonálgat is közbe, hol a mobilja csörög, hol a vonalasa, számítógépe is van de szerencsére ahhoz nem ért, ott a titkárnő ül, méghozzá egy városi. Azt mondaná a polgármester, latolgatja apám, hogy mondjuk itt van ez a ház, és a nekünk járó állami támogatásból, amit mi amúgy nem tudnánk fölvenni, mer nincs munkahelyünk, de ez a támogatás fenn a központba, a kormánynál el van különítve, hogy abból újítanak fel a telepet, vagy építenének új házakat, mert a barakkok ebbe is belemennének, mert ez a gyerekek támogatása lenne. Abból a központi pénzből kellene csinálni és akkor nem kellene a polgármesternek a városi pénzhez nyúlnia, hanem a mi támogatásunkhoz, ami megillet minket. A barakkok ebbe is belemennének, ez nagy segítség lenne. Mondjuk itt van a barakktelep. Mennyi itt egy ház? kerüljön egymillióba, négy gyerek után marad még egyegész öt, abból fel tudnák újítani, javítani, bármi. A barakkok dolgoznának a felújításon, építkezésen, így lenne munkájuk is. Ezt meg lehetne oldani az én meglátásom szerint.

Most amit elmond arról nekem jó néhány kérdésem lenne, néz a vezérünkre a polgármester és rágyújt egy cigarettára, a vezérünk jó színben akar feltűnni az újságírók előtt, fölveti apám javaslatát, mintha az ő ötlete lenne, tudja úgyis, hogy színjáték az egész, tudja a polgármester is, de ez az igyekezet az ő malmára hajtja a vizet, volna jó néhány kérdésem, mondja és kifújja a füstöt, fölfelé, hogy ne a mikrofonokra menjen, de most csak egyet tesztek fel, létezik-e olyan barakki, aki még rendelkezik a támogatással, hiszen ezeket a támogatásokat eladták, így tudták felvenni.

Apám is majdnem belemegy egy ilyenbe, éppen a vezérünkkel aki melleleg vállalkozó, és félretett, nem úgy mint apám, okosabb volt, jön és megveszi a hárommillió támogatást egy vagy kétszázezerért, apám nevére felépíti a lakást, felveszi a pénzt, abból kifizeti apámnak azt a keveset, a ház is átkerül a nevére és így el tudja adni másnak. És ez nem az én problémám, néz mélyen a polgármester a vezérünk szemébe, ke-

rek a polgármester szeme, a vezérünké meg csak egy csík a hájas arcába. Hozzáteszem a város korábban is kezdeményezte, gondoljunk csak a Centrálnál kiépült új lakóházakra, ahova barakkokat költöztettünk. Sajnos abból kilopták a cementet és veszélyessé vált az épület. Tehát elindult egy ilyen kezdeményezés.

Azt persze elfelejti elmondani a polgármester, hogy a cementet a Sike emberei lopták ki, mert a város által indított építkezésekkel a polgármester a Sike vállalkozásait bízza meg.

Az elnökkel, a barakkok vezérével, magyarázza az újságíróknak a polgármester, mintha egyébként a vezérünk, az a rózsaszín paca ott se volna, számtalanszor tárgyalkunk, hogy a következő évben hogyan lehetne elindítani a szociális lakásépítést ebbe a városba, de megint sok kérdés van bennem. Lesz-e rá jelentkező? Kezdi a kérdéseifelsorolását a polgármester az arca kíváncsi és ártatlan mint egy jószágos apókáé. Van-e olyan? Vagy itt van a barakktelepi példa a bontásokkal? Ha kerülne egymillióba a ház, miért ne lehetne odaadni. Igen ám, de össze kéne szedni, ki alkalmas arra, hogy a házat, annak az állagát meg tudja őrizni. Mer nekünk nem a barakkokkal van bajunk, hanem azokkal, akik elbontják a saját házukat.

Figyelj ide, támaszkodik az íróasztalra apám, a vezérünk meg éppen egy kilakoltatási papírt ír alá, hogy hejben hagyja. Előtte átfutja, mert így látta a városiaktól, mintha olyan gyorsan el lehetne azt olvasni, meg mérlegelni, apámba felmegy a pumpa. Megtehetnéd, mivel ismersz mindenkit, együtt nőttünk fel, meg tudnád azt tenni, hogy családról családra mész, mert az az igazság és most a szemedbe mondom, hogy én téged még nem láttalak egy barakkba, egy családhoz se bemenni!

Én is mindig ebbe az irányba hajszolom a barakkok vezérét, fújja ki a füstöt a polgármester és rá se néz a vezérünkre, abba az irányba hajszolom, hogy menjen, térképezze fel. Van is már egy ilyen elképzelés, írásba is le van fektetve. A polgármester megigazítja a nyakkendőjét, mert a tanácsterembe, ahol a vitrinek mögött a városi kupák, serlegek, mindenféle kitüntetések díszlenek, a bőrkarosszékes tanácsterembe kissé elkésve belép az a fővárosi riporternő, akit a polgármester egyenesen a központból hív, a polgármester személyesen üdvözlí, a tájékoztató félbemarad, kávé főznek és szaladgálnak kicsit a titkárnők, a riporternő a fejébúbjára tolja a napszemüvegét, keresztbe rakja a neccharisnyás lábait, hogy a miniszoknyája egész az ölébe csúszik, rojtos hasítottbőr kabátkája alatt csak egy kombinépántos fátyoltrikót visel, átüt a csipke melltartója is, ujján hosszúkás pecsétgyűrűféle, ezüstkarkincák tekeregnek egy hosszú türkizkő foglalatoként. Hűvös, fanyar szellő lengi körül, ahogy energikus mozdulatokkal teszi ide oda bőröndnyi válltáskáját, de ami a legszebb benne az mégiscsak a haja, az olyan mint egy híres amerikai filmszínésznőé, a színésznő neve nem jut eszébe a polgármesternek, ez a haj platinaszőke és a filmszínésznő-riporternő derekáig ér. Akkor a riporternő bemutatkozik a jellegtelen kollégáknak, valami Szellinek hívják, fővárosi.

A fővárosi Szelli végre előveszi a kismagnóját is, a polgármester elé tolja, kicsit a többiek mikrofonján túl, és a polgármesterre mosolyog merészen és kacéran, továbbá várakozóan a polgármester szemébe néz, és ösztönösen vagy a situációt pontosan érzékelve a hájas rózsaszín pacáról egyelőre tudomást sem vesz. A fővárosi Szelli műsorában, melyet a központ támogat a kormányzati politikával egy húron pendülő polgármester és a feltörekvő város pozitív képét várják.

Ki akarok törni! mondja apám és akkor a vezérünk megáll, egymagasak apámmal, hát ez a baj, látod. Mi az, hogy kitörni? Nem vagyok semmiféle erőszakos cselekedet híve. Kalimpál a jobb kezével a vezérünk és mintha fulladna, de csak túl sok nyál to-

lul a szájába. Hülye vagy te! Kiállt fel apám, hát nem érted? Fel akarok zárkózni! Takarítom minden nap az utat, de a patkányok már ellepik a házat. De mér, mér lepik el? Csillan fel a vezérünk szeme és még hevesebben kezd kalimpálni a karjával, olyan nagy kérés, hogy ne dobáljátok szét a szemetet, hogy járjanak a gyerekek az iskolába, hogy takarítsatok, hogy ne lopjátok le a csatornafedőt, olyan nagy kérés az? a kutya úristenit! Én csak arra kérlek, hogy képviselj minket, szelídül meg apám. Látod, hogy beengedtelek, fogja meg apám vállát a vezérünk, de elvitetlek a rendőrökkel, ha itt pattogsz. De nem pattog apám, a vezérünk pattog, hol halkan, hol üvöltve beszél, kalimpál a karjaival, a karjai akkorák, mint egy ötödikes gyerek lába, hol meg csak a papírjait surrogatja, igazából meg az esti bulira gondol a közösségi házba a polgármesterrel meg a fővárosi fejésekkel, a kajára meg a pijára gondol, meg a nőkre, meg a külön szobára, ahol majd kaviárt zabálhat a polgármesterrel, meg a belső emberekkel, a külön murira, ahol néhány tehetséges barakki húzza a különnotát nekik a pohárköszöntők között, meg ahol a Rozina, a Dorina, meg Pamela, Kati plusz Ildi a Küldönc lánya vetkőzik az összetolt asztalokon, és gondol még sok mindenre, amire így előre gondolni sem lehet, mert majd az alkalom szüli hogyan is lesz.

Na ide figyelj, kössünk üzletet. Neked is jó lesz nekem is, mert ki áll közelebb ahhoz a réteghez, te vagy én? Akkor ott kéne kifejteni valami munkát, hogy a szemetet ne oda hordják. A vezérünk kíváncsian néz kifelé a fejéből a két szűk résen át. Én nem bírom őket, von vállat apám, nem vagyok egy vezér típus. És azt gondolja magába apám, tudod ki fog veled közösködni, átversz te úgyis. Egyetlen dologról feledkezünk meg, a jogról, a törvényességről, amit elmondasz szép ötletek, de nem lehet megvalósítani, tuszkolja végül kifelé apámat a vezérünk.

Persze, dohog otthon anyám, a saját zsebére dolgozik, a haverjainak akarja a megrendeléseket, azokat is amiket a Sike kap meg. A pénzre megy itt minden, bólogat apám. Ha nekem pénzem volna leváltanám mindet, mondja, az ágyra dől és szinte azonnal elalszik, a legkisebb lyánya játszik a lábujjaival, kaparássza a talpát, ez a kishúgom annyira odavan az apjáért, de apám alszik, ágyúval sem lehetne fölkelteni.

Azt a javaslatot tettük meg a polgármesteri hivatal felé, hajol a mikrofonra a vezérünk, miközben vidáman rábabsajog a fővárosi Szellire, hogy a város építsen házakat, ne a vállakozók. Ő tudja megadni a paramétereket, tereprendezeit, egyféle kommunális rendszer kiépítését, hiszen a várost építik szépítik.

Vezérünk elégedetten visszadől a fotelébe, csak úgy ropog a bőr, a fővárosi Szelli nem leplezi véleményét, úgy néz rózsahímes vezérünkre, mint egy bűdösre buggyant kakukktójasra. Vezérünk azonban örül, hogy így magára vonja a szókebigé figyelmét és pocakja alatt összekulcsolva kezét zavartalanul folytatja. Sokkal kardinálisabb ez a kérdés, mint hogy egymás szemére tücsköt bogarat rámondhassunk. Szociális feszültség van. Tudni kell, hogy mi és a város, akármennyire megvan a józan létbe, hibákat követünk el. Kormányzati segítség nélkül, központi segítség nélkül nem tehetünk ebbe a városba semmit, szegezi vezérünk egyenesen a riporternőnek a szavakat. Nem csak ebben a városban, de az ország különböző városaiban sem, hordozza körbe tekintetét az újságírókon. De ez minket nem érdekel, minket a mi városunk érdekel, mosolyog végül a polgármester cigarettájára, ami félig leégve mered kifelé a polgármester szájából. A polgármester zavartan kortyol a kávéjába, mert nem tudja hol fűződhetne rá vezérünk magasröptű eszmeftuttatására. A város, szólal meg végre megfontoltan és mint aki valami nyomatékosat fog hamarosan mondani a cigarettáját eloltja a kismag-

nó melletti hamutartóba, hogy érzi mint süt kifelé valami mágikus erő a türkizköves gyűrűből, és pillantása elkalandozik a kismagnó testét tapintó macskakézen, fölfelé kalandozik a zilált rojtokon a trikóból kibugyanó, csipkébe bugyolált mellek felé, miközben vezérünk nem bírja levenni a szemét a necc combokról és ez már a fővárosi Szellinek is sok, mert nem szeret ennyire túllőni a célon. A város, ismétli még férfiasabbra hangolt hangján a polgármester, mindig keresi a lehetőséget, hogyan segíthetne a legelesettebbeken, de azok a barakklakók, akik fel kívánnak zárkózni a társadalomba, azoknak nem csak el kéne fogadni a szociális juttatásokat, kedvezményeket, azért valamit tenni is kéne, és mi meg tudjuk mondani, hogy mik az elvárásaink, hogy mit kellene ezért tenniük. Mi is azt mondjuk, hogy azok, akik elfogadják a társadalmi együttélés szabályait, akik a törvényt tisztelik, azokat támogatja a város, ellenkező esetben fel sem merül segítségi szándék. Ott kéne helyben valamit tenni, mert én nem mehetek ki minden nap, hogy fel kéne szedni a szemetet, de rá kéne ezeket szoktatni. Mert nézzük meg a bérlakások sorsát, amiből most is kénytelenek vagyunk kilakoltatni. Legtöbbjét már nem lehet újjáépíteni, olyan állapotba került, úgy le lett lakva, szedve, hogy végülis elhordjuk azokat az épületeket. Ha ezeket a házakat szétszedi, akkor a sajátját is szét fogja, mer ha az ő életmódja olyan, hogy szedi, akkor a továbbiakban nincs módunkban segíteni. Meg fogjuk gondolni, ha szociális bérlakásokat építünk, hogy azt egy olyan csoport kapja-e, amelyik néhány éven belül lelakja az épületet, vagy tisztességes városi polgárok. Nem beszélve arról, ha azt mondom nem fogunk a városba beengedni olyanokat, akik nem felelnek meg az elvárásainknak, a barakkoknak a városon kívül van a helyük, esetleg ott tudunk segíteni, és nem szeretnénk, ha akkor egyesek részéről jönne az észrevétel, hogy ez kitelepítés, meg gettósítás, mert vagy élni akarnak, vagy nem.

A fővárosi Szelli elégedetten igazgatja a magnóját, és kér egy kis tejszínt a kávéjába, megkérdezi, hogy melyik cég tejszíne áll a hivatal rendelkezésére és sajnálja de azt nem, azt képtelen meginni és a polgármesterúrnak sem javasolja annak fogyasztását magas zsír és cukor valamint tartósítószer tartalma miatt, inkább egy kis tejet kér, ha volna egy kis tejük, köszönöm, mosolyog a titkárnőre, elnézést, elnézést, szól utána, ha meg tudná melegíteni, esetleg felgőzölni... a kis közjáték után vezérünk veszi át a szót, tetszik neki ez a kis Szelli, bár egy kicsit lehetne húsosabb, töltöttebb, de azért így is fölpróbálná a vezérünk, végigcsókolná a kis bokájáig, ez egy társadalmi probléma, okoskodik a vezérünk. Én is azt mondom, hogy ez társadalmi kérdés, gyűjt újabb cigarettára a polgármester. Éppen ezért nem nekem kell, nem a városnak kell megoldania. És most magától kérdezem, néz a fővárosi Szelli szemébe a polgármester. Mért szülnék ezek ennyi gyereket? Az országban egyre kevesebb gyerek születik, hiába van kormányprogram, ha így folytatjuk, ezek ellepnek minket.

Nyugodt szívvel jelenthetem be, zeng a polgármester hangja az újváros téri iskola tornacsapátának erobik-néptánc bemutatója, valamint a Centrál iskola rokkendroll-tornasója után, a polgármester és a város képviselői mind az emelvényen sorakoznak, amit a Salakfeldolgozó Művek elé építettek. A fővárosi Szelli megveszi a városi Híreket és megkeresi a horoszkópját. „Szakmailag érdekes ötletekkel teli hetek várnak önre. Néhány hétig figyelje döntéseit erkölcsi szempontból. Törekedjen minél nagyobb biztonságra, önvédelemre. Ne aggodalmaskodjon apróságokon, hanem gyorsan cselekedjen”, éppen ezért Szelli beül a szemközti Mangán kert elnevezésű helyre, ahonnan jól hallja, hogy mit jelenthet be a polgármester nyugott szívvel, és meg is ebédel-

het. Mivel ragacosz étlapot hoznak ki neki azonnal ki is cserélteti, miközben a polgármester tehát nyugodt szívvel bejelenti, hogy egy évtizednyi polkoljárás után ma már új szelek fújdognak, és méltán hirdetjük a világnak, az újrakezdés városa lettünk, elnézést de nem kértem jeget, mosolyog a pincérre Szelli és visszaviteti a százszázalékos narancslevet, amiből Gézájék a pult mögött káromkodva kiujjazzák a jégdarabokat. Ragyogó az idő és jó a hangulat, próbál meg Szelli bevezetőt rögtönözni, de kijön a százszázalékos narancslé egy juice feliratos új pohárban. Jelentős áttörésre került sor a munkahelyteremtésben, a városrehabilitáció területén, milyen szépen meg lehet fogalmazni hogyan szorítanak ki minket, apám a Mangán kert korlátjának támaszkodik, mi fagyit kapunk, azér ez régen nem volt, gondolja apám, nem beszéltek rólunk ilyen hangon, de a központban most ezek a hangok erősebbek, most másutt is ezek bújnak elő, ezek kapnak hatalmat, olyan város teremtésén fáradozunk, mely vonzó az itt élők számára. „Adós költözz!”, olvasgatja Szelli a Híreket, „a város megelégette, hogy bizonyos bérlők több millióval tartoznak, soha nem látott kiköltöztetési hullám vette kezdetét... A fő gond tehát azokkal van, akik nem tudnak beilleszkedni a normális életvitelbe. A kiköltöztetettekkel szemben nincs elhelyezési kötelezettség.”

Még jobban utálnak a városiak, hogy itt van a nyilvánosság, nem tudnak ezek az újságírók semmit, azt írják, amit fönről mondanak nekik, ha meg nem mondanak nekik semmit, akkor meg lusták is buták is, hogy utánajárjanak valaminek, vagy csak az jár az eszükbe, hogy minél többen halgassák, olvassák, nézzék őket, mert az hoz a konyhára és csak a szenzációra mennek, abból is azt csinálnak mibe nincs, persze tisztelet a kivételnek, kell a nyilvánosság, valahol csak kiderül az igazság is, és apám nem hagyja annyiban. Munkából jövök, mondja. Maszekolok, hogy legyen egy kis pénz. Most háznál bontok kéményt, most falazok, most árok. Ne mondják, hogy nem akarunk dolgozni. Akarunk mi, csak nem olyan könnyű az. Ahogy kapom a munkát, úgy megyek. Se segílyt nem kapok, se semmit, hogy megéljek. És a fáért, amit az erdőből hoz, megbünteti a rendőr nem? Kérdezi a riporternő, bátor csakugyan, hogy be mert ide jönni, tartja a kis mikrofonját, apám megvédi a többitől, beszélni kell, beszélni, különben hiába sikíttok, amikor titeket fognak kirakni, amikor rátok kerül a sor, amikor majd a barakkokat simítják parkoló végett. Büntetést kell fizetni, ha nincs miből elvisznek, leültetnek. De gondolkozzon el rajta, szól közbe anyám, nem tetszik neki ez a kis nőcske, meg félti apámat, ki tudja megbolondul megint, ha elvinnék az embert, miből élénk. Csak ő keres. Ha meg fizetünk, akkor nem marad semmi, kamatos pénzt kell fölvenni. És nem lenne egyszerűbb megvenni a fát? Kérdez tovább a riporternő, öszszébb húzza a kabátját, ő is fázik. Esteledik már, vége a tavaszi, csalóka verőfénynek, meg más itt a barakktelepen, mint odabent az újrakezdés városában. Egyszerűbb volna, csak lenne miből. Válaszol most már anyám és a fővárosi Szelli most mintha megértené, a gyerekek köhögnek, szüntelen köhögés körülötte, és senki nem foglalkozik azzal, hogy itt fagyoskodnak a gyerekek? Még olyanban sem segítenek, vált anyám hangja is bizalmasabbra, hogy a gyerekek most betegek, pénzt nem hordtak, nincs miből kiváltani a gyógyszert. Ha megyünk a családkisegítőbe, hogy váltsák ki, mert nagyon beteg a gyerek, arcüreg, meg tüdőgyulladás, azt mondják nincs keret rá, vagy ha egyszer kiváltják, többször nem. Ha nem lesz munka megyünk lopni, valamiből el kell tartani a családot, mondja apám és a riportból Szelli majd csak ezt vágja be, mert bedőlsz te is ezeknek, csapkodja az asztalt a műsor főszerkesztője, hát nem érted, Szelli meg sírva fakad, hogy neki ebből elege van, bedőlsz ennek a maszlagnak, mert egy buta liba vagy, ezeknek a városokon kívül kell maradnia, mi lesz a népelességgel, ezek úgy

szaporodnak, mint a nyulak és nem akarnak dolgozni, többnyire nem, most azért, mert találtál egy ilyet, azt hiszed, hogy mind így gondolkodik, igaz van a polgármesterednek, azt kell támogatni aki hajlandó együttműködni, ez az egyenlőségesdi egy hülyeség, pusztuljon a férgese, ne húzza vissza azt, aki fel akar emelkedni, és ezek, ezek a férgese, te előítéletes vagy, zokog Szelli, te meg kis buta, mosolyog a főnök, vidáman az asztalra csap, meg tudod csinálni, majd segíték ha elakadsz, de nem akarok cenzúrázni, távol álljon tőlem és azonnal írhatod a számlát, hát tudod, hogy szeretlek, csak egy kicsit libuska vagy, és fölemeli a Szelli összeböngött arcát, mindig tudod, hogy hogyan alázz meg, pontosan tudod, hogyan rúghatsz belém, folyik a könny a Szelli arcán, odakint fülel az egész szerkesztőség, ez a sorsod csillagom, szemét vagy, szipogja Szelli, tudod, hogy szeretlek, na ez az, hogy túlzottan szerelmes vagy belém, te hülye vagy? fakad ki Szelli, na jó van elég már, mondom, hogy tökéletesen meg fogod tudni csinálni és azonnal adásba megy, mindenkié előtt, ez egy jó anyag, csak elszálltál egy kicsit, a többiek nem hoznak ilyet, ilyet csak te tudsz, szerintem is zseniális, szipogja Szelli, te nem tanulsz soha, azt én mondhatom, hogy zseniális, te nem, Szelli megint felbőg, mint egy sziréna, elég, elég, Szelli, nem kell egyből megsértődni, az a baj, hogy hiperérzékeny vagy, gyerünk mert így soha nem leszel kész, indul kifelé a főnök és még megcsókolgatja a Szelli arcát.

A fővárosi riporternő egy ezrest csúsztat anyám zsebébe gyógyszerre, anyám elfogadja, szerintem keveseli is. El kell tartani a családot folytatja apám, sajnos nem segít a város, de a vezérünk se, nem tudom minek létesítették meg őket, ha csak azér nem, hogy a város mutogathasson rájuk, hogy még annyit se kelljen nekik törődniük velünk, de a vezérünknek jogai vannak, hatásköre meg pénze az viszont nincsen. A gyerekek betegek, gyógyszer nincs. Kemény a helyzet. Én menekülnék innen el, de ezeket a támogatásokat is úgy hozzák, hogy az ember hozzá se jut, munkahelyet, meg kezeszt, meg önrészt, meg százalékot kell fölmutatni, de honnan mutassak fel, nem tudok én fölmutatni semmit, semmilyen százalékot. Miből mutassak fel. Menjek megint lopni, betörni? Amikor adódik el szoktam menni dolgozni, és most is, ki foglalkozik azzal, hogy nekem a saját testvéreimet kell kilakoltatni? Senki. Szakmám az nincs. Attól függetlenül bármilyen munkát el tudok végezni. Kőműveseknél tanultam. Bármilyen munkát el tudok végezni. Nem a szakma teszi, hogy az embernek valamihez értenie kell.

A döntést meghozók tudják, hogy az újrakezdés városa nem folytathatja a felfelé ívelő utat azoknak az eltartásával, akik nem óhajtanak tenni semmit saját sorsuk jobbra fordításáért. Kiáltja a szeles balkonon az esti muri előtt a téren összegyűltek felé a polgármester, verdesnek a papírok a kezében, mint a madárszárnyak, mint fehér, csapdába gubancolódott galambok szárnyai. A több éves türelmi idő lejárt.

Szelli a balkon mögötti teremben áll, mellele meg én, mer apám azt mondja vigye magával ezt a lányt és megmutatja a füzeteimet. És még azt mondják, hogy szellemileg le van maradva, méltatlankodik apám, csak ez a másik kettő nem jár a bolondiskolába, azt ez is, mutat rám, okos ez, csak hát nem nagyon tud beszélni, mi az, hogy nem nagyon tud? kérdezi a riporternő, na mutasd csak meg, nógat apám, de én nem akarom. Nem akar beszélni vagy nem tud? Néma vagy? fordul felém a fővárosi Szelli és én nemet intek, jól van, ha nem akarod nem kell, nem néma az, mondja apám, csak görcs van a nyelvében. Dadog? faggatja tovább apámékat a fővárosi Szelli. Úgy is lehet mondani, gondolkozik el apám, logopédus látta már? nem vitték az iskolából valamilyen vizsgálatra? hát, mondja anyám, a városban nem, esetleg a fővárosban lehet felülvizsgáltatni, de itt benn nem javasolják, pedig okos gyerek, így meg varrónő, vagy

sepregető lehet, vagy ilyen kertész munkát végeztethetnek vele, mi akarsz lenni? Kérdezi tőlem a fővárosi Szelli és én rá mutatok. Újságíró? Kerekedik el a szeme és mosolyog. Megrázom a fejem. A füzetekre mutatok, és mutatom, mintha könyv lenne. Író? És a fővárosi Szelli ezen nagyon elcsodálkozik, utálom a sajnálatát, úgyhogy hiába is szeretné, nem szólok hozzá majd egy mukkot se, pedig van egy olyan sejtésem, hogy ezt az egészet, hogy elvisz a rendezvényre többek között ezért is találta ki. Az biztos, hogy anyám nem szimpatikus neki, és ez kölcsönös, mer anyám elég kemény velem, meg bizalmatlan. Apámat meg mindenki szereti. A telepen azért van tekintélye, mert ha összeállnak ketten hárman testvérek bárkit levernek, meg most, hogy a fővárosi személyesen velem áll szóba, most bár irigyelik, de nagyot nő a szemükbe. De a barakktelepről iskolába járóknak, magyarázza apám, van egy külön épület, egy fészter vagy magtár, vagy mit tudom én, és el vannak különítve a városiaktól, még őr is van, ilyen kigyúrt kopaszok védik az igazgatót, nem tudom mit védenek rajta, ha csak azt nem, hogy városi, de az olyan bunkó, én azt egyszer megvárom és leverem, senkivel nem áll szóba, hiába megyen az ember, ha valami progrémája van, jönnek a testőrei, azt fel is út le is út, hát hogy jönnek ezek ahhoz, hogy a gyerekemről ne tudjak semmit, hát az én gyerekem, nem az övék, nem? Aztán a nagyobbik, mutat a bátyámra apám, a bátyámra, aki kőműves akar lenni, de végül nem az lesz, tizenhat, tizenhét évesekkel jár együtt, azt még csak tizenégy, az meg mind csavargó. A fiam mit lát tőlük? Kérdezem az igazgatót, hogy mért rakják ide őket, annyit mond, hogy sok a gyerek, mind a másik, a városi iskolába szeretne járni, ahol jobban tanítanak, komolyabban veszik az egészet, itt csak a züllés megyen, csak a rosszat tanulják el egymástól.

Akkor mikor menjek a gyerekér, kérdezi apám, visszahozom én, mondja Szelli, saját kocsival vagyok, jobb ha én jövök, erősködik apám, miért? Veszélyes? gyanakszik a fővárosi Szelli, nem is az, mondja apám, csak az ember az orráig nem lát a telepen éjszaka, mer nincsen közvilágítás. Dehogy megyek be mondja apám, amikor Szelli azt akarja, hogy keressen meg fönt az épületbe minket, nem is az, hogy nem engednek be, mer ahova én be akarok menni oda bemegyek, de nem vagyok rájuk kíváncsi, mert csak elkap az ideg, aztán nem állok jól magamér, ilyen a vérem, na, nem szeretem ha felidegesítenek.

Gratulálok polgármester úr, mesteri beszéd volt, különösen az újrakezdés városa tetszik, gondolom maga találta ki, csatlakozik Szelli a polgármesterhez, de nem tudom, hogy ezt olvasta-e? Nem? meg fog döbenni, ez a mai Hírek, a cikk szerzője maga hívta fel rá a figyelmemet, de attól tartok ez a hang nem illik az újrakezdés városához, vagy tévedek? Véleményem szerint ez egy elfogult és gyűlöletet keltő szöveg tehetségtelenül megírva, nyomja a polgármester orra alá a Híreket. Sokkolja a telep nyilván, bólint a polgármester, mondják, hogy járt kint, azt hiszi én nem tudom mi van odakint, a zsebem mindig tele cukorkával, mert sajnálom azokat a szerencsétleneket, főleg a gyerekeket, ha látok egyet azonnal osztogatom a cukrot, tudja rágóg meg ilyesmi. Ha azt hiszi, hogy hiperérzékeny buta liba vagyok, téved, villantja acélszürke szemét a szmokingos polgármesterre Szelli és felcacag. Azt gondolom, hogy érzékeny, igen, érzékeny. Én magukat nőket igazán csodálom. Az érzékenység kiváló tulajdonság, bár mi férfiak kaptuk volna meg ezt az ajándékot, de nehogy azt higgye, hogy én érzéketlen vagyok. Ellenkezőleg. Örülök, hogy körülnéz nálunk, és biztos vagyok benne, hogy objektív tudósítással fog hazatérni. Még maradok egy napot, viccelődik a fővárosi Szelli, de a polgármesternek nincs humora. Félreértett, örömmel látjuk vendégül, ameddig csak óhajtja, de most javaslom, hogy fáradjunk az asztalhoz.

A színpad előtt, mint egy esküvőn, hosszú asztal, a polgármester asztalfőn, mellette Szelli és mellette én, Szelli úgy csinál, mintha ez természetes lenne. Van ebbe a Szellebe valami Lúzmaríjjás, csak nem annyira hülye. Abban hasonlítanak egymásra, hogy nincs kitartás bennük, ami a szolidaritást illeti. Minden esetre csurog rólam a víz a kések, villák, kanalak láttán, és megiszom egy pohár pezsgőt, amitől meg elkap a hányinger.

A műsor az irodalmi gyöngyszemek társaság megnyitójával kezdődik, anyám fölnevez a te homlokodra, Istent alkotok szívem szenved, nehéz robotnak ráncait találok, dunna alatt alszik a rét, ami külön örvendetes, ünnepelni fogunk, mindenki ünnepelni fog, a gyerekek az édesanyjukat, a város a polgárait, a polgármester a várost, a tanulók tanítóikat és ha van aki már nem lehet közöttünk, őt is ünnepeljük egy szál virággal a temetőben, egy kedves emlék felidézésével a szívekben. Majd fellép a városi énekkar és az ellenőrzési bizottság vezetője emeli ki a kirándulások, rendezvények, strandlátogatások fontosságát, de én sajnos sose látom a város strandját, vagyis a tavat, amit a város elkerít, mer oda a barakktelepről nem engednek be senkit. Rádnéz a Jocó meg a haverja és tudják honnan jössz, tűnés. Szabóné a szervező titkár a városi múzeumból a városi életmód bemutatásának fontosságát hangsúlyozza, bevonszolnak egy hajókiűrtöt, a Szabóné meg mint egy vadkanra ráteszi a negyvenes férficipős lábát és azt mondja, az életmódhoz kapcsolódik a gyári duda, mely jellegzetes része volt az itt élőknak. Az ingatlanokért felelős igazgatónő lép a porondra, a kilakoltató, talpig fekete selyemben, vagyis egy nejlonothonkából felturbózott lepelben, dundi pofikáján elégedett mosoly, melléről felkapja láncos szemüvegét, orrára illeszti, bele-néz a papírjaiba, elégedetten mosolyog, aztán megint leveszi a szemüvegét és szinte elkiálltja magát, hogy mostantól az iszonytató rombolást végre felváltja, egy bizonyos rétegnek ez merőben szokatlan ténykedés, az építés. „Személyesen is szétnéztem azokban a lakásokban, melyek néhány héten belül kiürülnek. Csütörtök délelőtt a Sorházaknál mindenki élte a maga megszokott életét...”, kezdi közben huncutkodva idézni a polgármesternek a fővárosi Szelli a Hírek vezércikkét, a lapra rácsöppen egy kis zsír, mert pörköltet hoznak, de Szelli nem zavartatja magát, gondolom ebből már rég botrány lenne, nem a zsírból, hanem ebből az egészből, belőlem, meg amiket a Szelli mond, de nem mernek ezek most semmit csinálni, meg nem is nagyon értük, hogy mi van, gyanakodnak, miféle játék ez, hát játszanak, Szelli meg élvezi, hogy szemtelenkedhet, hogy hatalma van fölöttük, azt mindenki élvezi, a hatalmat. „Tétlen családok tereferéltek a ragyogó napsütésben, maszatos gyerekek szaladoztak önfeledten, élet-erős fiatalemberek cigarettáztak, és Lelkes Mária”, gondolom, mosolyog Szelli a porond felé, a most előadó ingatlankezelő hölgy, a polgármester bólint és fehér pici bajszán rózsaszín a pörköltzsaft, szóval „Lelkes Mária bámulatosan tud bánni az emberekkel. Közvetlen, mégis határozott, szuggesztíven magyaráz, ha kell anyáskodó, ha kell szigorú. Munkája során valóban testközelben tapasztalja a város legocsmányabb részét és csak csodálni tudtam azért, hogy még nem vesztette el hitét”. Kitűnő szakember, kontrázik rezzentelenül a polgármester.

Majd ha jönnek a fővárosból, azok majd megírják, kiabál a Lelkesmáriájék, a képviselői vizitelők felé a Sándor Elek, mer Elekről ír egy fővárosi újság, hogy a legnagyobb hóesésben teszik ki az öt gyerekével, most a nővéreivel lakik, de azok is önkényesek. A vizitelők csoportja úgy jár kel a lakásokban, mintha a sajátjuk lenne, mint ha egy lélek sem lenne a házakban, rányitnak az Elekre is, az asszony főz, az Elek meg borotválkozik, az Elek nővére szoptatja az ikreket, ezek meg bejönnek, jegyzetelnek,

morognak az orruk alatt, aztán ki, egyik lépcsőházból be, a másikba ki. Felvettem ve-lük a kapcsolatot, a fővárosiakkal, és Elek a fővárosi bekötő utat figyeli reggel óta. Ugye nem gondolod, hogy ugrunk egy ilyen hírre? Kiabál Szellivel a főnök, képviselői nagy-vizit, semmi nem fog történni, és a kilakoltatásokkal is tele már a padlás, kilakoltatás stop van, barakk stop van, másság stop van, érted? Elég lemenned a városi ünnepség-re, meglátod, megint nekem lesz igazam, mindig nekem van, nem?

Ki fog derülni az igazság, azok megírják, a fővárosból azt mondták nekem küldenek valakit, biztatja a többieket Sándor Elek, csak maguk azt mondják meg legalább, ha jövő hétre összegyűjtöm azt a pénzt, visszamehetünk-e a lakásunkba. Persze, vissza-mehetnek a barakktelepre, mordul felé Lelkes Mária. Mér kell így beszélni az ember-rel, nézzenek oda, csóválja a fejét Kála néni, őt nem fogják kirakni, odaláncolja ma-gát a vízvezetékhez, mer rendesen fizet, most meg jönnek ezek a számlák, papírok az elmaradásról. Legalább azt mondja meg valamelyikük, hogy ha valaki nem betörő, jogcímmel lakja a lakást, akkor kap-e másikat, de olyat, ami megfelel a gyerekeknek is. Van fogadóóra, tessék ott érdeklődni, a nagy emberek, valami képviselő, a Hírek újság-írója, az ingatlankezelő, egy civilruhás rendőr, egy fotós, meg valami munkaruhás, szerszámokkal ezek mint a nagy doktorok most már az utcán körben állnak, csak egy-mással hajlandók beszélni, néha hátraugatnak, körülöttük a tömeg. Ez nem lakossági fórum, közli a civilruhás. Senki nem mond semmit, nincs fogadóóra, ha van is mi oda nagyon jól tudja, Lelkesmárja, hogy oda mi nem jutunk be. Csak kapjuk a felszólítá-sokat, pedig nekem, mutatja Anna asszony, aki egyedül neveli az öt gyerekeit, nekem folyamatosan vonják a pénzből a rezsit, de akkor mit vontak eddig ugye, ha nekem ugye, azt mondja, én má el se olvasom ezt a papírt mer már tiszta ideg vagyok, három-százezer, hogy a gép számolta ki, hát akkor biztos úgy van de akkor én mit fizettem ed-dig? Hogy létezik, hogy így döntenek kétszáz vagy több család sorsáról, egyedül élet és halál között, hogy választhatnak? Öt gyerekem van, ha kitesznek hova megyek lak-ni, panaszkodik Anka, a hatodiktól gömbölyödik a hasa, és ráadásul én is úgy vagyok vele, mint Annuska, hogy tízezerrel fizettem. A villanytűzhelyen melegítem én is a vi-zet, míg el nem zárják azt is, mer a konyhába már víz sincsen, rosszabb itt, mint a ba-rakkoknál, ott kút van legalább. Vissza is mehet, löki oda Lelkesmária és senki nem mer szólni.

Mást mit tudjak csinálni, intézetbe meg nem adom a gyerekeimet, én nem hagyom, én nem az a típus vagyok, én szenvedtem vele nem ő. De ezek nem nézik, hogy hány gyerek van, csak, mint a kutyákat, ki az útra, és olyan embereket küldenek, már nem akarlak sérteni, mert ha nem csinálod nincs munkád, fordul apámhoz Kóka, de olyan embereket küldenek ránk, akikkel együtt nőttünk fel, de nem fogsz te se kipakolni, nem fogsz hozzá nyúlni te se, ha ez így megyen tovább. Jöjjön csak, hívja Koleszárné a Lelkesmáriát, még a ruhája ujját is megcsippenti, úgy húzná. Mutasd meg hova pa-kolták a holmidat! Kiabál oda neki Koleszár András nagyobbik fia. Most hol lakik? kér-dezi Lelkesmária, de csak zavarában, a munkaruhás meg testtel védi a töpörödött Koleszárnétól. Hol lakok, az istenfaszán lakok, dühödik be a Koleszárné. Csak szépen Ilonka néni, csitítják a többiek. Az árokba lett bedobálva minden bútorom, szegény lá-nyom meg kórházba van, agyvérzést kapott, azt se tudom hova menjek, hova tegyem a családomat, nagyon haragszik maga ránk. Feljelent minket és azt csinál velünk, amit akar. Igaz az, hogy mink már ide vissza nem jöhetünk? kérdezi Nadin, a Kóka felesé-ge, fiatal asszony, négy gyerekkel, a Kóka is harminc körüli. Igaz az, hogy fiatal ház-as-pároknak, negyven év alatti fiatal házaspároknak újítják fel? Igen. És Nadinba és

Kókába de egyikbe se merül fel, hogy ezek akár ők is lehetnének, fiatalok is, házások is satöbbi, viszont nem városiak, és ez itt a baj, hogy barakklakók és nem városiak. Akiknek munkája nincs, a barakki kénytelen gombászni, mondja apám, vasat szedni, hogy fentartsák a családjukat. Hogy nem lehet ezt megérteni? Megint rajtunk, a legszegényebekben csattan az ostor, de nem az a baj, hogy szegények, hanem hogy barakkiai vagyunk, állítom, hogy az a bajuk, mások vagyunk, valakin le kell verni a balhét. Mer csak egy kis segítség kéne, én nem értek hozzá, de a nagyok ott fenn azért vannak, a szakemberek, a városiak, valamit kitalálni, közülünk is soknak, nekem, meg a Küldöncnek is például, csak hogy kettőt mondjak, volnának ötleteink. Azért van maguknak a vezérük, néz hátra a Lelkes Mária. Nem jó az semmire, legyint apám, a többi is felzúdul körülötte. Az a maguk baja.

És akkor joggal sóhajthatunk fel, végre vége! Búcsúzóul, beszédem végén, rezegetti papírkáit Lelkesmária, pedig nyomatékosan utalok a tisztelt polgármester úr szavaira. A döntésmeghozók tudják, hogy az újrakezdés városa nem folytathatja a felfelé ívelő utat azoknak az eltartásával, akik nem óhajtanak tenni semmit sem a saját sorsuk jobbrafordításáért! És nyomatékosan aláhúzom azt is, hogy bár a kilakoltatások jórészt barakkiai ellen irányul, nincs megkülönböztetés. A törvény szerint a barakkinak a mássághoz való joga van meg, ami nem azt jelenti, hogy nekik nem kell lakbért és közüzemi díjakat fizetni!

A tapsorkánban viszont nem értem, vagyis most már kezdem nem érteni, hogy a város, ami nem a mi városunk, ez azért világos, akkor szegény-e vagy gazdag. A beruházások korát éli, de a városi lakásvagyon egy csődtömeg. Úgy gondolom arról van szó, hogy a város gazdagodik és még gazdagabb akar lenni és fél, hogy megint jön a totális, mindenkit elnyelő szegénység, hát lerúgja magáról a város a koloncot, minket, koncentrálja a pénzt oda, ahol megtérül, na és az biztos, hogy nem a barakktelep megsegítése. Az ember irigy fajta. Nem lenne jó ha a törvényeket ehhez igazítnák. Kipirgálok a Szelli tollával valami szalvétára, baszdki ez jó, betűzgeti a Szelli, de később a forgatagba elveszítjük. A fővárosi Szellit megtáncoltatják, kézről kézre jár, pörgetik dobálják, mint a levegő azt a luficsőbabát, vagy nem tudom mit, ami itt a főtéren a nagyelektroáruház előtt rángatózik, négyméteres luficsőbaba és nyomják alulról befelé a levegőt, száll a szőke haja, hol a közelemben, hol a terem legtávolabbi pontján látom villanni azt a lebegő, szálló haját. Emelik, fel fel még magasabbra az arca vörös és hisztériásan kacag, elolvasom végre azt a cikket: „A pusztítás, a pusztulás mára romhalmazzá tette az egykor szebb napokat látott otthonokat. Bevallom gyáva voltam, de nem mertem lemenni a pincébe. Az átható bűz, a mindent ellepő mocsok, a vízben úszkáló szemétdomb ugyan hívogató de a gyomrom megájjt parancsolt. Szegénység, áporodott szag. A falak szinte tapadtak”, ezt vajon hogy érti? „Az áramot valami eszméletlen módon lopták a levegőben lógó antennavezetéken keresztül. Két tévé a két szobában, sok gyerek. A villanytűzhely ontotta a meleget. Ami ingyen van azzal ugyebár spórolni sem kell.”

A Szellit viszont nem lehet lefárasztani, a polgármester lassan átcsordogál a külön szárnyba, ahol kezdődik az igazi muri, amit nem is a polgármester fizet, hanem a vezérünk így nyal be a városnak, lesz is tombolás, de a vezérünk még mindig a Szellivel van elfoglalva, és olyan szenvedélyesen ropják, senki se bírja már, mindenki kidől körülöttük, a vezérünk mintha zuhanyozott volna, az ezüst öltönyén fekete víztócsák, a Szelli hajáról mint a harmat, szóródnak szerte a cseppek. Úgyhogy olvasok tovább, ide guggolok a sarokba egy nagy pálma cserép tövébe: „Valami bizonytalan eredetű anyag-

ba léptem szemlélődés közben. Itt ez sem meglepő. Jó egy óra hosszat jártunk. Úgy a harmincadik perctől már csöppet sem voltunk érdekesek a helyieknek. A Sorháziak élete visszazökkent a megszokott kerékvágásba. Átmenetileg. Csak később jöttem rá mi volt olyan fura. Dél körül egyetlen lakásban sem főzött senki. Sem ételszag, sem forrponton lévő leves. Ez már tényleg a vég.” De annyira, hogy nem bírom tovább, a terembe a Szelli sincs már, a kötelességtudó polgárok a svédasztal körül falnak, egymást váltják a színpadon a népdalkörök, aztán megint tánc reggelig, de a különszárnyban már égnek a hangulatlámpák, jöhet az erotikusó. Bolyongok a folyosókon, hogy vévét találjak, de végül az egyik cserépbe hányok. Az összetolt asztalokon Pamela, Rozina, Dorina, Kati meg az Ildi, vonaglanak és húzkodják egymásról a flitteres melltartót, bugyit, a révült polgármester és a nyálát csorgató emberei orra előtt, hogy érezni azt a nyers, izgató szagot, halk zene szól és simogatják egymásra a tejszínhabot a Pamela, a Rozina, a Dorina a Kati meg az Ildi, és meg van mondva, hogy utána nyalják le egymásról és dörzsöljék össze a meztelenre borotvált kis pinájukat, és szopogassák a meredező bimbókról le az édes habot, hogy tártják szét a combjukat a vezérünk meg a polgármester felé és a vezérünk fogja a kis eperszemeket, keni szét a Kati combja között, hopp elnyel egyet a Kati alfele, de ezt már a vezérünk se hagyhatja, nagy ujjongás közepette szippantja ki, jöhet a második, ez már dúsabb, nagyobb, keresgéli a nyelve, magasodik fölötte engedelmesen a Kati, hátulról már a Sike erős keze masszírozza és hullanak lefelé az öltönyök, gombolódnak ki a sliccek, a Szelli előkerül, már csak a melltartója van rajta, meg a szoknyácska, húz kifelé, gyorsan, gyorsan, majd meghalok szégyenemben és apám már egy órája vár.

Erről nagy volna beszélni, hogy mindenki térjen a Jóistenhez, örül meg Sári mama hogy délelőtt még eljön a fővárosi Szelli elköszönni. Mert valamikor ha valami városi ünnep közeledik jönnek érte, jönnek a szép jósnőért, kimosdatják, jól mutat a színpadon, dalol is rá is és sok verset tud, annyit amennyi csak kell, így mulattatja a városi népeket, fotó is van róla, Sári mama, mint a Karádi Katalin.

Készül? Kérdezi a fővárosi Szelli apámat.

Nem lesz ma kilakoltatás. Ittak, mulattak tegnap. Ma folytatják. Szoboravató, meg díjátadás lesz. Hogy most képzeljék el, csapja össze a kezét, emeli a föld és az ég felé is egyszerre a szemeit Sári mama, adja Isten a vizet, belefűlnak a népek. A repülők leesnek, igaz, mer nagyon sok halott van, a repülők leesnek, jön a szél, a nagy házakról viszi a téglát, tetőt, a kicsi megmarad, a kisházak megmaradnak, a nagyok dőlnek, a kisházakat nem bántja a Jóisten, mert mink szegények vagyunk. Mer nem törődnek semmivel, csak mennek fej nélkül. Meg tudod mondani legalább, jön a papa és le sem veszi a szemét a szép mikrofonos fiatalasszonyról, még a zakóját is átveszi, és ünnepi kalapot a tiszteletére, meg tudod mondani legalább, célozza a kérdést Sári mamának, hogy a Bibliába hogy van megírva? Mert én tudom. Mert víz által már múltott el világ. Tűz által már múltott el világ. Sári mama közbevág. A népnek kell megjavulnia. A fővárosi Szelli a magnót elfelejti kikapcsolni, vacog, leül a Szaró mellé a priccsre, próbálja a sparhelt fölött melengetni a kezét. Szép a harisnyája, soha nem fogom elfelejteni a harisnyás lábát, de apám se.

Most úgy fog elmúlni a világ...

Az biztos, hogy éppen maga tudja.

Két oldalon állnak a népek.

Hát.

Árulják a vizet meg a kaját is, aki azt ki fogja bírni, nem iszik, nem eszik.

Most se jól mondja.
 Aki iszik az a lóhugyot fogja meginni, mer az az ördög, mer az igazi kenyeret megennivalót az angyalok hozzák.
 Biztos is.
 Így fog elmúlni a világ.
 Biztos hogy nem.
 Meg tudja mondani az a hold micsoda odafent?
 Mert maga tudja.
 Az egy kihalt világrész.
 Ja.
 Egy kihalt világrész.
 De akkor nem világítana! Nem tud maga semmit.
 Nem hát.
 Akkor mi adja éjszaka a fényt, a világosságot? Maga adja? Nem. A hold.
 De a hold, de az egy kihalt világrész.
 Maradjon má magának.
 Nézze meg a Bibliát.
 Az a holdvilág Isten. Van napisten és holdvilág isten.
 Gagarin felment. Visszajött-e? Nem.
 Gagarin? Én nem Gagarinról beszélek.
 Gagarin se jött vissza.
 Maga is Ördög...
 Akik ilyen nagy tudósoknak teszik magukat az egy se igaz.
 Ördög maga.
 Ördög. Tudom én.
 A tudós Péter, az maga.
 Az Istenről ne vitatkozzon, mer az van.
 Az van. Az mindenhol itt van. Itt is itt van csak nem látható.
 Zörög a két öreg hangja a fővárosi éjszakában, a fővárosi konyhában, ahol a fővárosi riporternő ül. Eszeget még a primőr eperből, nagyszemű eper, szemrevaló, de egy darab eperíze sincs.
 Törölhető, ezt írja a kazetta borítójára Szelli és lefekszik aludni.

Mért kell meghalnia egy gyereknek

Sári mama a góré, tisztelik, van szava, és tartanak is tőle, mert okos, mindent tud, mindent lát, a veséjébe lát az embernek és nem is mondja, csak nevet, kineveti a nyilvánvaló ostobaságot, az okoskodást az alakoskodókat, nem leleplezi, hogy tud, hogy mindent tud, hanem szívből nevet rajtuk, hogy a könnye is kicsordul, és megmondja az igazat, ha kell, ha nem.

Nem fél. Nem fél még a haláltól sem, a halállal jóba vannak, mert Sári mama élete nem jó, sose volt az.

Sári mama nem tudja, mi az élet, a boldogságról se tud semmit, a papával mióta van egy csókot nem váltanak, se ezelőtt se azóta soha, ezt mindenki tudja, még mi is.

Sári mama nem tudja mi a szeretet, milyen ha valakit szeretnek, úgy mint a sorozatokban.

Tizenhárom gyereke közül négy még kicsiként meghal, a két lány az iker lányok egyévesen, a kedvence is a Jánoska, az autó levágja a hétéves Jánuskát, és Sári mama nem bocsátja ezt meg elsősorban a papának nem, most se kellek! Vetí oda a pipaszár mögül a papa, most se kell, nem kell nekem maga, dehogy kell, erősíti meg Sári mama, amikor levágta a fiamat az autó akkor volt nagy, jaj de nagy volt maga!

Mindenkinek azt mondom, rí még most is bár könnyek nélkül, mint a csecsemők, könnyek nélkül Sári mama, hogy mert jobban elnézné a koporsóban anyját apját, hogy a koporsóba legyen, csak ne a gyereke legyen. Olyan fájdalom nincsen, mikor a gyereke meghal, de még hogy olyan szerencsétlenül hal meg! Olyan fájdalom nincs, én majd bele voltam bolondulva, a legkisebb is megvolt, csöpp volt még, pár napba volt, én azt úton, útfélen otthagytam, úgy hordták utánam. Megbolondultam a gyerekért, a Jánuskámért annyira voltam, hogy nem is tudom, hogy meddig, meddig, nem is tudom, hogy hogy tudtam elfelejteni, mert nagyon soká nem tudtam őt elfelejteni, még most se felejttem el soha.

Megérzi bizony Sári mama, megérzi, hogy baj lesz, mivel mindent megérez, ezt a legnagyobbat hogyan érezné. Megindul a vére is, a szülése után a legkisebbel néhány napja van, de igaz gyorsan kijön a legkisebb, csak addig, hogy hazaér-e, és hát nem is otthon, a Miha anyjánál szüli meg Sári mama a legkisebbet, és most csorog a vére a lába szárán, de ezzel nincs idő törődni, indulnak a szenes vagonok, menni kell pakolni, hozni haza a maradék szenet, mer hányják már befelé a szenet a vagonokba, a Jánoska rí nagyon, ne menjen édesanyám, köti magára a párnaposat Sári mama, már akkor majd kifordul a bele, fáj a lába is, sajog, de a szíve jobban, gondolkodtam, mert rítt utánam, aztán mondom, megyek, szegények voltunk, menni kellett, ahogy ment a vonat, még akkor a szenet hordták a vonatba a bányából, amikor még ment a bánya, aztán leültem mégis, leül Sári mama, a párnapos is rákezd, Istenem sóhajt Sári mama, ha én most a másikat is elviszem rágurítom a szenet vagy a vonat vágja el, ezt érzi. Ezt éreztem, mentem is volna meg nem is, mentem volna keresni, menne keresni az urát hol lehet a gyárba még, vagy a kocsmába, fogalma sincs. Istenem nekem olyan rossz érzésem van, mondom, hát mit csináljak, mikor már oda voltam mer menni kellett. Majd egyszer, hogy lehánytam a szenet szaladnak értem, hogy menjek, mert levágta a fiamat az autó. Én levetkeztem szűzanya meztelenre úgy szaladtam a kórházba. A hajamat mind kiszaggattam.

Taggyűlés van a gyárban, jön a Fintónak az apja, dehogy taggyűlés, legyint apám, nem jól tudod, vagy nem jól meséli az öreg, mér is mesélné, kocsmába van, szaladnak érte, de nem megyen, forradalom volt akkor, gondolkodik erősen Sári mama, vagy akkor elmúlt már a forradalom? Forradalom, bólogat a papa, összehunyorítja a szemét és a távolba néz, a kalapján megfakul nagyon a kék szalag, nemrég még kék, most meg sűrke, vagy semmilyen, semmilyen színű, akkor pofoztam meg a Fintónak az apját, hogy hagyjanak má, mer a gyárba taggyűlés vót, aztán ő gyött értem a gyárba, én meg mentem be a kórházba, tiszta olaj voltam, hát milyen ember az ilyen, anyám majd megbolondul, küldi a nagyobbakat sorra apámér, gyöjjön, mer meghal a fia, az meg már csak akkor jön, mikor késő, aztán még anyámat veri meg, mintha ő tehetne róla, emlékszik apám, bár ne emlékezne.

Mentem be a kórházba, forradalom volt akkor, vagy már akkor elmúlt a forradalom, aztán kidisszidált, a teherautós, aki levágta a gyereket, forradalom volt pontosan, mer a legkisebb a forradalomba született, fújja ki a füstöt de csak épp maga elé a papa, ott gomolyog a kékes füst az arca előtt. A teherautós elszökik, elszökik, de a zúrvarba

nem is igen keresik úgyse, mivel városi. A kibaszott úristenit nem mégy onnan, de nem fékez, nem, a kurva istenit a rühes pofádnak, hajt tovább, át a barakktelepen, hogy rohadjanak széjjel. De mikor most visszagyött, mutat a város felé Sári mama, mert én most is tudom, hogy hol lakik, én azt mondtam a gyerekeknek, hogy meg kéne bosszulni. Mutasd meg egyszer én leszúrom, mondja erre a papa, de nem akarom, néz Sári mama a kendős szűzanyára, de nem akarom, majd az isten megbosszulja, de nem én.

Nagy szívfájdalom az ha valaki ilyen, és nem tudni kire gondol ezzel Sári mama, a fia gyilkosára, a papára, aki magára hagyja kezdettől fogva, elveszi, asszonyának, de nem maga mellé, mert rendelkezik felette, gyötri, kínozza és magára hagyja a sok gyerekkel, magára hagyja az élet minden bajával kezdettől fogva, érzi Sári mama, amit a jóisten érezhet, mikor az emberre tekint, nagy szívfájdalom az.

Hogy tettek le engem nem tudom, persze, hogy nem tudja, néz rám apám, néz és sajnál a szemével, sajnál, hogy nekem is mér kell mindent tudni, persze, hogy nem tudja az öreg, ha egyszer részeg, mer a kocsmából hozzák, hogy menjem má.

Nem tudom, úgy ahogy dolgoztam, úgy tettek le a kórházba, motyogja a papa, szőrösög nagyon a pipájában már a nyál.

Olyan fájdalom nincsen semmi, semmi olyan fájdalom nincsen, mikor a gyereke az embernek meghal, Sári mama hangja, mintha egyenesen a túlvilágról szólna, vagy a föld alól, szivárog a keserves hangja fölfelé, mint a vér, ne adja az Isten senkinek, hogy a gyereke meghaljon, mert adjon mindenkinek az Isten hosszú erőt, hogy élni tudjon, csak a gyereke ne haljon meg senkinek, és ez kevéssel azután van, hogy apám lyánya, a Tajvanlyánytól születettje meghal, úgyhogy Sári mama érte is siratózik, apámér is, és hirtelen megsajnálom papát, hogy annyi bűnt követ el, amit én látni, ami miatt én haragot érezni nem tudok, benned a gyermekben Isten megbocsát, súgja a kendős szűzmária nekem a képről, átlebben a vászondarab éjjel a szobán, hűvösen hull ide a szívemre.

Én, mikor megnéztem, be volt gipszelve, be volt takarva, de az arcát megnéztem, nem nézi az meg még az arcát sem, kanalazza apám a levest, bemenni se mer, de az ideg úgy előnti, otthon anyámat veri, mintha bizony ő tehetne róla, hogy a szénér menni kell, hogy gyönni menni kell neki, hogy éhen ne haljunk, mer apámtól aztán éhenveszhetett volna az egész pereputtya.

Akkor ideadták a ruháját, és a papa nem gyűjtja újra a pipát, mert észre se veszi, hogy kialszik, akkor ideadták a ruháját, ismétli, azt vittem, aztán meg megnézte a rendőrség, ahol levágták. A másik gyereket meg elhagytuk. Futott föl az asszony, azt elhagytá. A rendőrség által lett fölhozva a kórházba, mondják ez a gyerek kié? Mondom, a miénk, azt mondja győjjön ide, azt mondja addig nem mehet el, amíg én nem nézem a gyereket meg, mutat magára papa, azt bementem, de nem tudtam az ajtótól tovább menni, csak a küszöbig, ránéztem a gyerekre, már akkor le volt véve a gipsz is.

Hát te haza, Jánoska? Jön Jánoska a meddő felől, ami működő lerakat még akkor, jönnek az Ifák meg Zilek, konvojba jönnek, szinte éjjel nappal, ömlik ide a vas, hát Jánoska megyen, viszi haza a szenet, a hátán viszi, a batyuba, amit az anyja a hátára köt, jó erősen, hogy könnyebb legyen, viszi, mint az asszonyok a kicsinyüket, átvág a meddón, sietni fog vissza is had örüljön az anyja, ha már mégis kisírja, hogy magával vigye őt is, lássa nem hiába. Há te hova Jánoska? Vissza anyámhoz! szalad Jánoska, és akkor jönnek, rohannak az asszonyok, hogy szaladjak, mer elvágta a fiamat az autó.

Forradalom, gyűlés, kocsma, minden, ki tudja mi folyik itt, begyönnök az idegen katonák, tankkal végig a városon, jön a telepre három katona, városi, hogy adjak nekik bort, mer ha meghal egy gyerek, egy katona, mer négyen vótak azt egyet az idegen katonák agyonlőttek közülük, ilyenkor szoktak adni kis italt, fogyasztani kell, és ebédelünk és mondom az uramnak, jaj lőnek, gyerünk, szaladjunk mer háború van, lőnek. Aztán késő este van, lőnek egyet, lőnek kettőt, lőnek hármat megint, mondom a papának, agyonlőnek minket, gyerünk az erdőbe bújjunk el. Azt mondja a papa, dehogysis, majd halljuk egyszer, hogy agyonlőnek egy gyereket, egy barakki gyereket, hogy agyonlővik. Összecsődülnek a barakkiak, elvonszolják a gyereket, egy másikat megmentenek, és kiderül, hogy az a három lövöldöz, a három, aki a bort kéri, nem az idegen katonák. Aztán a puskákat elhajintják, mer hallják, közelednek a tankok, a szegény barakkiak közül akkor már több elesik, azok hárman meg elhajintják a puskákat, a papa meg még úgy nyolcan a fegyvert felveszik, hogy vinnék be, leadni, de nem szabad lett vóna, mer statárium van.

Megfogják őket, beviszik, megverik. Nagyon megverik őket. Bemegegyek éjszaka, tizenkettőkor; a párnapos van velem, meg az én Jánoskám, utolsó napja ez neki. Bemegegyünk az idegen katonákhoz, mer azok azt hiszik, hogy a papa, meg a többi, hogy rájuk akarnak lőni, pedig csak a három részeg katona lödöz a barakkokra, aztán elhajintják a puskákat, a papa meg felveszi, hogy beviszi, leadja, de ezt nem értik az idegen katonák, azok a forradalmat gyönnök szétverni, de milyen forradalmat, kérdezem én, mi nem bántottunk senkit.

Kérem őket, könyörgök, mondom, hogy az én uram nem vót ott, engedjék ki mert ő ebben nem vót. Engem akkor a két gyerekkel éjszaka átvisznek egy másik rendőrségre, azt mondja nekem ott valamelyik, innen maga nem megyen ki ha nem mondja meg őszintén, de mondja őszintén meg, hogy hogy volt, mert ez a kilenc ember innen nem fog kimenni, csak úgy, mint a többi, akit felakasztottak. Csak a ruháját fogjuk hazaküldeni. És maga sem mehet innen el. És hiába mondom, hogy otthon van magába a többi kisgyerek. Maga itt fog maradni, nem megy el reggelig, én meg reggelig beszéltem, akkor kiengednek, azzal, hogy most elmennek az uramhoz, és ha azok ott mind egyhangúlag azt beszélnek, amit én mondtam, akkor hazamennek, de ha nem, akkor megölik őket. Ők ugyanazt mondták, amit én, hat órára mikor én hazaérek, a kilenc ember már mind ott volt.

Másnap lehet úgy délbe, hogy Jánoskát elvágja az autó, őt szerettem a legjobban, ketten voltak, akit kicsit jobban szerettem, mint a többit, de ezt most nem mondhatom, ha egyiknek mondom, hogy van ilyen, akkor az haragszik, ha a másiknak, akkor az haragszik, de te tudod, néz rám Sári mama, nevet és magához ölel, van a legnagyobb fiam, minden gyerekemet szeretem nagyon, szívemből szeretem őket, de ővele szenvedtem együtt a legtöbbet, mert mikor tizenkét éves volt a szemet meg a fát vele hordtam a hátamon és a többit ő nevelte, ő fürdette, mosdatta, fésülte, ő ápolta a gyerekeimet a nagyfiam. Akkor apád is azt hiszi, hogy én őt jobban szeretem, mint őket. Nem. Csak annyival volt kedvesebb ő, hogy ő szorgalmasabb volt, mint a többi, mert őket ápolta fürdette. Mikor hazamentem, tisztaságba mentem, tiszták voltak a gyerekek, elküldte őket az iskolába. Ő nem olyan volt mint a többi. Kivételes volt. Most is kivételes. Nagy háza van. Sok mindene van. Megtanulta a szegénységet. Most a családjának él. Van két szép gyereke. Az egyik rendőrnek tanul, a másik nem tudom mi nek, talán rendőr lesz az is. Szóval nagyon jól él.

Jánoska is kivételes volt. Amikor virrasztottunk csak annyit látok, hogy ilyen vászon-

darab beszáll a lakásba, ahol virrasztunk. Ilyen vázonforma, száll be és tovább nem látok.

Ezért mondom, ha az ember elzüllik, dorgálja apámat is Sári mama, ha elzüllik az ember nem tud gondolkodni.

Amikor egy ember elzüllik, nem törődik a családjával, feleségével, annak jó vége nincs, mikor elzüllik egy ember.

Apád züllött nagyon, tudod te is, emlékszel, ott már jó élet nincs.

Nagyon keservesen neveltek fel benneteket, ilyenek lettetek.

Amire én vágnék, ül a lépcsőn Sári mama, kinyújtja elgémberedett lábait, amire én vágnék, hogy egy kis házam lenne. Egy kis nyugodt életet élnék. Családtól távol, ott lenne nekem jó, a gyerekektől távol. Ha egyszobás volna is, az is jó lenne. Ezért nem tudok megnyugodni. Már a temetőbe is jobb lenne.

Apámnak is vannak vágyai, hogy amíg meg nem hal, addig nekünk megteremtsen mindent, ami kell. Legyen házunk, otthonunk, hogy békében élhessünk, ne úgy mint ő, szegénységben és szenvedésben, de bármennyire is küzd, mer küzd keményen, tudom, hát látom, az élet vagy a jóisten, mintha ellene volna.

Anyám nem vágyik úgy semmire, neki a család számít, maradjunk együtt és apám velünk, legfőképpen, hogy apám velünk, hogy ne történhessen olyan baj, ami velem is, hogy elvisznek, hogy ha kilakoltatnak mondjuk, ami most várhat ránk, akkor nehogy elvigyenek minket tőle, legfőképpen a kicsikér aggódik, és nem szeret ő se visszaemlékezni a saját életére, nem volt jó az ő gyerekkora se, korán árván maradt, rokonok nevelték, felszedték érte az árvaságit, nem törődtek vele. Többet nem mond erről, nem akar senkit megbántani, anyám olyan, hogy hónapokig a küszöböt se lépi át, csak ha minket visz ide oda iskolába, vagy ha boltba megyen, de hogy szomszédolni, beszélgetni menne, nem. Nem is ide valósi, egy távolabbi telepen nevelkedett, de szegről végről úgy rokona apámnak, anyámat az anyám anyjának testvérei nevelik, a nővére és annak az ura apám bátyja, nem édesbátyja, hanem valahyanadik, szóval így.

Nyár van, fullasztó, poros nyár, a város épül szépül, a telep végében már dózerolják az erdőkaljai barakkokat.

Minden reggel van valami meglepetés, például, hogy az öcsikém felfedez egy traktorgumikerék lerakatot, vagy mit, a forrás mellett, hogy a forrás már nem is tudjuk hol van, egyszerűen elveszett a hatalmas traktorkerékhegy alatt. A kerekek akkorák, mint apám.

Egyet a ház elé gurigatnak, Rozsdás, meg a Krisztián, a kisöcsém, jézusom, hogy néztek ki, csapja össze anyám a kezét, azok meg nem hallgatnak rá, elindítják a kereket az úton, ráugranak, gurulnak vele, aztán le, te össze ne nyomjon az a kerék, héló! Kiállt apám, be lehetne ezeket ide a ház elé ásní, szép is, érne derékig is, jobb kerítés lenne, mint bármi, gondolkozik apám, a kerék meg gurul, annyi van, apa, hozzunk?

Valamelyik reggel beállít Simon. Elsőre meg se ismeri senki. Erős lett, magas és szőrös. Fekete a kosztól, a fején bézbólsapka a tarkója felé fordított napellenzővel, a szeme fehérje világít, olyan fekete a bőre. Vidámabb, könnyedebb, mint volt, aztán meg kiszámíthatatlanabb, mintha minden kevésbé érdekelné, a Milut nézi, nem engem,

csak hallom, véletlenül hallom, ahogy azt beszélük a többi fiúval, mer most azokkal haverkodik, a Jozsóval sincs már annyit együtt, hogy megszépültem, csak olyan furcsa vagyok, még ha lány is, nem olyan, mint a többi, nem árulom el Simont, apám megölné, ha megtudná, mi volt, Jozsóról nem is beszélve. Jozsó se beszél, Simon se mond semmit, de tartani kell tőle, hogy most megölnék egymást, ha úgy adódna, hogy összeverekednek.

Én Simonnak mostanra annyi se vagyok mint azelőtt, se bizalmasa se szeretője, csak egy kurva, egy riherongy, hogy odaadtam magam neki.

Elveszik, elvenni örömmel elveszik, utána meg megvetik a lányt, mer a lány a rossz. És akkor én is azt érzem, csak keserű vagyok emiatt, próbálom még magamra felhívni Simon figyelmét, de csak feldühít és megaláz a közömbösségével. Szenvedek miatta, pedig ez már nem a szerelem, csak az utója. Csak siratom már ami volt, visszahozni úgyse lehet, sem kettőnk között, sem bennem magamban.

Mégis jár még a fájdalom föl alá a szívbe, annyira, mintha késsel, valódi késsel ütöték volna a sebet, és nem múlik, hiába akarom, leállítani nem tudom, másra se gondolok.

Reggel szaladnak az asszonyok, jajgatva rohannak, a hídról éjjel valaki felszed egy takarólemezt, mer mittudomén hány kiló vas az, mennyi pénz, hát nem sok, és reggel iskolába menet a lyukon egy kisleány, egy hatéves lezuhan a sínek közé, összevissza törri magát, lehet, túl sem éli, a gerince is eltörik szegénykének, ha életben marad, akkor is nyomorékon.

És akkor világosan látom, hogy eddig nem őt láttam, csak az érzést. Akkor látom Simont világosan, és az érzés magától elmúlik.

Mert azt a takarólemezt Simon szedte fel.

Imreh András

VISSZAFELÉ

Ha majd negyven leszel, a frizidert kitárod,
s rájössz, hogy feleséged nem láttad egy hete,
és lassan emeled hüvelykujjad a szádhoz,
és meglegyint halálod tonhalszagú szele,

vagy ha majd huszonöt, lesed, hol a kijárat,
és ügyelsz, hogy gatyád-zakód egy helyre tedd,
vagy ha majd tizenöt, magod hasadra szárad,
és pucér nőidet sorban elégeted,

meglásd, még visszasírod téli ebédeinket,
mikor a húsleveskét kanalazgattuk együtt,
égett a nyárfa, és megcsapott a nyár szaga,

hogy este elpakoltunk mackónadrágot-inget,
és hideg, almasárga lábunkat nézegettük,
és aludni akartunk, ha jött az éjszaka.

A VIZITÁCIÓ

Barátunk – mielőtt meghívott volna magához –
megkérdezte, hogy tudjuk-e.

Mit mondtam volna? Hogy ha még mi is,
akkor gyakorlatilag nem lehet

nem tudni? Igen, de az öccse is,
aki viszont a kis barátjával lakik otthon.

– Ne aggódj, nem zavar.
Így nem kellett fizetnünk a hotelt.

Szép ház volt. Rengeteg könyv,
nyírt gyepek, feltűnő tisztaság,

a tetőn bádoggal szélkakas.
Farkáról és fejéről lepattogzott a festék,

csak a szárnya volt sárga, mint a szalma,
vagy mint a szóke haj, ha megőszül.

Készült a vacsora.
Kézmosás előtt megmostam a szappant.

Saláta, spagetti, sör. Sokat nevtünk.
Majdnem elmeséltem egy buziviccet.

Elalvás előtt visszamentem,
eltettem egy almát az útra.

A hátsó szobát kaptuk. Eggyel arrébb
volt az öccsée. Éjszaka

háromszor mentek el, vinnyogva, mint a menyétek,
vagy háromszor csikordult álmában a szélkakas.

MÚFORDÍTÓ MŰHELY

Hetven körülinek tűnt, de vidéki volt.
Apám az ilyenekre mondja:
„Az unokám lehetne.”

Esküszöm, először örültem.
Talán hozhat valami színt
közénk, pest-budai

értelmiségiek közé.
Narancssárga, 100%-os műanyag,
NDK exportból visszamaradt

inget viselt. Bőröndjében
totószelvény, pár szelet párizsi
(az ár a húsrá ázott), féllábú szemüveg.

Egy Népsport, amiben
még Dózsa az Újpest.
Penetráns egérszaga volt.

Kezdtünk szorongani.
Szerintem azt hihette, nyelviskolába jött.
De kinél fizetett be? – A szakkörre jöttem,

mozgássérült tanárom helyett. Sajnos kicsit
nagyothallok – mondta és félrefordult,
mint egy baromfi, hogy halljon. Profilja

egy cséphadarósé Dózsa hadseregéből.
Egy órán át ült így. Cappuccinót
nem kért (valószínűleg

levesnek nézte). Szájunk
beszélt, míg volt muníció.
A vákuumcsöndben egyszerre felállt.

– Elnézést – mondta –, indul a vonatom Somogyba.
Egy perc múlva is ott állt.
Próbáltam, mint egy parafenomén,

Somogyba transzponálni,
vagy legalább az ajtón kívülre. Indulás,
szuggeráltam. Tűnj már innen el,

büdös paraszt.

FÜGE

Hogy került piacunkra?
A marcona fekete retkek
és a szuvas fogú ecetes paprikák –
fagyott földünk terményei közé?

Két fajta volt:
a csengettyű-alakú meg
a hámló, zeppelin-magos.
Utóbbiról kiderült, hogy datolya.

Szerettem a csomagolást is:
célszerűtlen, de díszes
a cikázó arab vagy romos görög betűkkel.
– Papa, mi miért nem gyártunk fügét?

Néhány év múlva, Jugoszláviában
a zöld levélkezek mögött
egy vibráló, politeista Éden
Éváinak duzzadt gyümölcssei.

Még fél emberöltőt sem nyűttem el,
mire apám kertjébe ért:
az első években alig
pár szem a csecsemőcsont-ágakon.

Idén nyáron már árnyékában ültünk,
borszínű fényt szűrt borainkra.
Talán bizarr, de úgy tűnik,
jövőre már a sajátjára szűri.

Lopózik felfelé, mint a tej, ha forni készül.
Száz év múlva délszaki fjordokon
fügefák alatt pihegnek a sárga macskák,
szavannák törpe oroslánjai.

Rába György

CSODÁLATOS UTAZÁS

Egy toposz alakváltozatai

Bevezető

Mintegy két és fél évvel ezelőtt egy irodalomelméleti írásomban fölvettem és megkíséreltem szemléltetni a belső formának mint az írói alkotás szervezőelvének, Goethe szavával a mű részeit átható, összefogó „közös lélek”-nek a működését. (VALAMI A BELSŐ FORMÁRÓL. *Holmi*, 1999. december. 1479–95.) Főként a toposzban mutattam ki a belső forma megnyilvánulását, bár számoltam az irodalmi műfaj hasonló szerepével is.

Korábbi közleményem a belső forma fogalmának létjogosultságát igazolandó hivatkozott Arisztotelésztől Arany Jánoson át Fónagy Ivánig olyan elméleti állásfoglalásokra, melyek ugyancsak tekintetbe vették ezt a kategóriát. Jelen írásom elméleti vonatkozásának föllevenítéséül más elődökre is utalok. Sík Sándor Ady lírájáról elmélkedve, az UJJAK A SZAJNÁBAN belső formáját, melyet így is nevez, „*az alapeszme, az élmény összetettségében, az egymásra vetült látvány és a belső kép*” szimbolikus együttthatásában észleli.¹ Újabban Domokos Mátyás Pilinszky APOKRIF-járól Lator Lászlóval folytatott beszélgetésében a mítosszá formálódó apokalipszisban látja ennek a költeménynek a belső formáját.²

Az alábbiakban egy meghatározott toposz, a *csodálatos utazás* belső formaként működő költészettörténeti metamorfózisát követem nyomon a XX. századi magyar irodalomban. Lényegében két különböző diszciplína, az elmélet és a történet összekapcsolására adok ha nem is általános érvényű, de részleges mintát. A komparatista irodalomtudományból ismerünk hasonló diszciplínatársítást; Ernst Robert Curtius a nyugat-európai irodalom fejlődéstörténetének vörös fonalaként kísér végig toposzokat.³ Példának idézhetem, hogy Kalibánt, Szabó Lőrinc második kötete központi modelljének alakját legújabbban Kabdebó Lóránt világirodalmi környezetbe vonta.⁴ De a komparatistika pozitivista tudomány, azonosságot keresett és ismétlést talált, holott minden történeti tudományág értelmes célja a változás, a különbség fölmutatása. Ezért teszek most kísérletet a XX. századi magyar költészeti poétikák fejlődése és változataik vizsgálatára a *csodálatos utazás* toposza metamorfózisainak tükrében.

A Nyugat hőskora

A *csodálatos utazás* előképe a romantikus elvágyódás művekben és írók, költők személyes életében. Egy kurta áttekintés kezdőpontjául foghatjuk föl Goethe futását Itáliába, bár egyfelől indíttatása, másfelől művészi eredménye a klasszicizmus értékrendjét gyarapította. Itália vágyképe megjelenik Jean Paulnál (DER TITAN, 1800–1803, DIE FLEGGELJAHRE, 1809), illetve Eichendorff alakmásának sorsában (AUS DEM LEBEN EINES TAUGENICHTS, 1826); mások, akik ténylegesen átlépték a határt, Hölderlin vagy Kleist, történetesen Franciaországba, épp utazásukból nem nyertek ihletet. Ugyanoda a forradalom vonzotta Wordsworthot, viszont a nagy triász, Byron, Shelley, Keats heves Itáliarajongó, a CHILDE HAROLD ZARÁNDOKÚTJA áldoz is ennek a nosztalgiának, de a költői óda beszédhelyzete eleve kizárja a csodálatosság dimenzióját. Chateaubriand Amerikában

csavarog, élményét emlékirata is őrzi, Lamartine, Musset Itália szerelmeseinek táborát erősíti; utóbbi benyomása elevenebb (CONTES D'ESPAGNE ET D'ITALIE, 1830). Mégis mindez a *couleur locale* varázsa és nem a kalandokban átélt, a lelket megmozgató csodáké, mint ahogy Hugo keleti tárgyú versei is csupán távolba álmodozást sejtetnek (LES ORIENTALES, 1829). A romantikusok elvagyódása nem más, mint a tapasztalati világ, a valódi környezet kijavításának próbája, és nem „csodálatos utazás”.

Mikor mondhatjuk el, hogy a romantikus elvagyódás, a messzire álmodozás átvált a *csodálatos utazás* toposzába?

A jelenséget a fiatal Babits költészete szemlélteti. 1907-ben keletkezett verse a *MESZSE... MESZSE...* A belformai ötletet Gautier MIT BESZÉLNEK A FECSKÉK? című költeménye sugallta: a költöző madarak sorra számot adnak idegen városokról, ahová télen vándoroltak.⁵ A vándorutat Babits Fogarason tartott előadásában (MODERN IMPRESSZIONISTÁK, 1910) úgy jellemezte, hogy ez a romantikus ösztön régi történeteket, idegen országokat és népeket jár be képzeletben.⁶

A *MESZSE... MESZSE...* képeslapszerűen perget előttünk az egyes országok népére, szokásaira, látványosságaira vonatkozó látképeket. A képsort ezzel a sóhajjal zárja: „*Rabsorsom milyen mostoha, / hogy mind nem láthatom soha!*” Azaz a verset létrehívó belső forma sarkalatos ellentéte a kalandos helyváltogatásnak, még inkább a csodálatos utazásnak. Gyökere még a romantikus elvagyódás.⁷

Igazi *csodálatos utazás* az 1912-ből származtatható ATLANTISZ. Tárnya képzeletbeli csodajárás egy tengermélyi világban, az elsüllyedt Atlantiszban. A víz alatti birodalmat Babits leírásában tapasztalat fölötti lények és jelenségek teszik csodálatossá: virágszerű állatok áloméletű nyiladozása, Medúza-tekinetű és fejlábú polyp s főként egy holt meseváros szétpikkelyeződött, kikorhadt falai, szobrai, oszlopai, ahol sötét zugokban emberi csontok hevernek, miközben hullámok alakjában a halál mutatkozik még Aphrodité Anadüomené szobra körül is. Milyen képzetek, milyen reminiscenciák játszhattak bele a szöveg kialakulásába? Olasz útja során Babits eljuthatott Nápolyba, és ott a világhírű akváriumban megcsodálhatta a tenger ámulatba ejtő állatvilágát. A víz alatti korhadó csodaváros képének festésére bátoríthatta Byron MARINO FALIERÓ-jának IV. felvonása. Ott Lioni patrícius monológja idézi meg igen hasonlóan Velencének a vízben tükröződő, regés éjszakai hasonmását: nem egy motívumuk azonos.⁸

Az ATLANTISZ elképzelt birodalma, ahogy az alcím vallja, „*egy világ, amely lemosdotta az életet*”. Ez az értelmezés a *csodálatos utazás*on kívül még a *pokoljárás*, az Alvilágba szállás toposzával is rokonítja a verset. A Babits ecsetjével festett Atlantiszban a kalandozás a mesébe csap át, ezért csodálatos jelenésnek tarthatjuk, mint ahogy kötetbeli besorolása szerint is a KÉPEK ÉS JELENSÉGEK ciklusban található. (L. RECITATIV, 1916.) Az ATLANTISZ esztétikuma csodás: nem tipikusan fantasztikus, mert, Louis Vax érvelésével összhangban, látomása nem törvényszerű, szcenírozása a költői én tapasztalatához mérve átmeneti.⁹ Todorov szerint is a fantasztikum ismérve a narrátor habozása (és vele együtt az olvasóé is) az érzékszalódás meg egy kísértetvilág realitása közt,¹⁰ márpedig ez nem áll az ATLANTISZ költői énjére: ő megszakította valóságos napjait, és oda is tér vissza.

A vers vízmélyi birodalmában a költői én úgy közlekedik, mint bizarr kiállítási tárgyak előtt: útja egy zárt térben leporellószerűen pergő képsort ír le, ezért látománya is mintegy iparművészeti gyűjtemény. Még csak nem is képzőművészeti, mert amit megidéz, az az érzékelhető életen kívüli. Nem a tényvilág bármely különös metszete, mégsem fantasztikus, hiszen nem rémséges, csak furcsa, egyre riasztóbb együttese.

Nem a csodálatos utazás milyensége, hanem halmozódó mennyisége sugallja a tapasztalati világba, az életbe visszavágyódásnak a verset záró fölkiáltását.

AZ ELTÉVEDT LOVAS a *Nyugat* 1914. november 16-i számának szinte legvégén olvasható. Ismert tény, hogy Ady verseit a szerkesztők a *Nyugat* élén közölték, vagy ha a költő küldeménye késett, a neki fenntartott utolsó oldalak valamelyikén. AZ ELTÉVEDT LOVAS tipográfiai helye szerint a vers a vele egy csokorban megjelent ÉLET, ÉLET, ÉLET, valamint A JELEN MUZSIKÁJA társaságában 1914. november első felében született. A világháborúnak ebben a hónapjában az osztrák–magyar hadak fokozatosan a Kárpátok terébe kényszerültek visszavonulni, és csapataikat a szerb fronton is véres kudarcok érték. Ilyen történelmi körülmények állnak AZ ELTÉVEDT LOVAS fogantatásának hátterében. De a költő a „Zeitgedicht” poétikai elvét bonyolultabb szemlélet fokára emeli. Ezeket a költeményeket jellemzi úgy Tóth Árpád, hogy „ősi primitívséggel természeti jelenségek, elemi csapások borzongtató hatású rajza ad valamely kísérteti és egyben reális erejű kísérelő hangulatot”.¹¹ „Kísérteti és egyben reális.” Egy létezett (és legendájában létező) lovas valóság-híven részletes, ám körülményei, környezete miatt riasztó, sőt tapasztalat fölötti, azaz csodálatos utazásának előadása AZ ELTÉVEDT LOVAS. Az egykori lovas látományaival együtt előbb „vult erdők és ó nádasok” támadnak föl, majd téli mesék rémei, sőt fölhangzik, irreális jelenségként, a „rég, tompa nóta” is: igazi kísértetjárás az eltévedt lovas és hajdani világának jelenése, útja csodálatos. De Ady a lovas és kísérete félelmetes vándorlását jelenbeli benyomásokkal és – ad fortissimum – a maga kommentárjaival úgy változtatja, hogy a furcsa történések kifejtésében már az ő jelenét hatják át a fantasztikummal határos jelenségek: „Alusznak némán a faluk, / Múltat álmodván dideregve / S a köd-bozótból kirohan / Ordas, bölény s nagymérgű medve.”

Ady víziója így vibrál a múltból a vers tragikus jelenébe, és válik a történelmi magyarság mítoszává. Kenyeres Zoltán „a nemzet, a társadalom, a magyar sors és a háború témája körül kikristályosodó” nagy mitologikus képek leghíresebbjének tiszteli a verset.¹² Ady mítoszának tárgya alighanem Beöthy Zsolt volgai lovasának újjáéneklése, fölülbírálata. Beöthy a maga lovasképét a mozdulatlanság, a magabízó önszemlélet előőrsének festi, és mind a félelem érzetét, mind a képzelődés tulajdonságát megtagadja tőle.¹³ Ady víziója épp ezt a történelmi biztonságot vitatja el csodálatos, egyszerre a múltban és a jelenben ábrázolt, idő és tér keretein keresztül vágató vitézétől.

Ady lovasa téren és időn át halad: elsősorban ez a kettősség teszi közvetlenül és közvetve csodálatossá a lovas útját. Gérard Genette fejtegeti, hogy, ellentétben az irodalmi diskurzus linearitásával, amelynek, tehetjük hozzá, iránya megszakítható, akár meg is fordítható, a stíluseljárásoknak, retorikai alakzatoknak érvényessége térbeli. Genette utal a kettős jelentésekre, és erről egyfelől azt mondja, maguk is megtörik az előadás linearitását, másfelől, lévén az alakzatok a térbeliség formái, két szinten megjelenített szimbólumok.¹⁴ Adynak az időben tévelygő lovasa a tér más és más körülményei közé kerülve a kettős jelentések tükrében értelemszerűen a történelem más és más feltételeivel küszködik. „Kísértetes nálunk az ősz / s fogyatkozott számú az ember”: itt a másodjelentés még allegorikus, a háború emberpusztításával értelmezhető. Az „új hínárú út”, a fénytelen falvak s még inkább a ködből kirontó fenevadak másodjelentése már szimbolikus, minthogy a történelmi pillanatnál, noha kivételesen drámai, tágabb, ennél is súlyosabb jelentésre nyitott. AZ ELTÉVEDT LOVAS csodálatos utazásának nézőpont-változtatása egy fantasztikus látomás vizualitását öregbítve teljesedik a magyarságnak Ady fölfogása szerinti mítoszává, a fátum történetfilozófiájává.

„Mély éjszakán hányszor nézlek, te Térkép”: ez a nyitány hagyományos életképre vall.

Lévén A SZEGÉNY KISGYERMEK PANASZAI-nak egyik tagverse, helyzetdal vagy szerepvers. Csakhogy óhatatlanul eszünkbe juttatja fölmenőjét: „*A kisdíák mereng mappán és tarka képen / s a Mindenség neki, mint lelke éhe tág.*” Baudelaire költeményének (LE VOYAGE) az intonációja így, Tóth Árpád tolmácsolásában bizonyítja a rokonságot. Mégis mekkora a különbség! Poémájának születésekor Charles Asselineau-nak írt levelében Baudelaire úgy jellemezte alkotását, hogy megreszketteti a természetet és főként a haladás híveit.¹⁵ Baudelaire szánhatta versét haladásellenes pamfletnek, költői szemléltetése azonban a romantikus képzelet révén festői jelenetekben, képsorokban nyilatkozik meg. Kosztolányi kisgyermeke, ez a felnőtt tapasztalatok híján eszmélkedő agy saját félelmeivel, vágyaival tölti meg térkép fölötti világjárását, egy naiv lélek tudatának még árnyalatlan fogalmait. Ám ültében is utazik, és ha Baudelaire-rel ellentétben szűkölködik is a helyi színeket izzító élményekben, csavargása mégis csodálatos: „*hipp-hopp valóra válnak a mesék*”: így magyarázza képzeletbeli kalandjait a fiúcska, Kosztolányi költői mása. Utazása csodálatos természetét a valóság és a naiv természethit ellentétének föloldása szabja meg.

Ady, Babits, Kosztolányi és hozzájuk hasonlóan Füst Milán a csoda helyszíneit nem helyváltoztatással, hanem mentálisan élik át. Nem így az avantgarde költői és az izmusok fölszámolóí.

Az avantgarde

„1909 április 25 / Párisba készültem gyalog a faszobrásszal.” Ez nem A LÓ MEGHAL A MADARAK KIREPÜLNEK, Kassák Európa-járásának nyitánya, hanem krónikás részének expozíciója. Kóborlása során Kassák eszik lekváros lepényt koldusok asztalánál, élvezi egy stájer paraszt szíveslátását, pocsolóában mossa haját, az antwerpeni rakparton ejtőzik, a brüsszeli népszállóban dohányzik, elkeveredik ottani orosz forradalmárok gyűlésére, bilincsbe is verik a csendőrök, majd átdobják a francia határon: el is jut Párisba. Íme mutatóba kiemelt mozzanatok, motívumok, melyeket a költői képzelettársítás bukfenccel és az emlékezetbeli átélés szófacsaró indulatkitöréseivel váltogat.

Kassák poémáját előzik francia példák. Előde Apollinaire három verse, AZ UTAS (LE VOYAGEUR), a VENDÉMIAIRE és leginkább az ÉGÖV (ZONE). Ez utóbbi valóságos utazási ámulatokban gazdag, de a vázlatosan, bár megkapó életszerűséggel földézett motívumok végső soron a földtekényi rokon érzés, egyszersmind különbözős élményének epizált, szimultanista himnuszai. Kassák költeményének több joggal rokona a LA PROSE DU TRANSSIBÉRIEN. Poémájának tanúsága szerint Cendrars a XX. század elején fölcsapott egy vakmerő kalandor kísérőjéül, bebarangolta Ázsiát, tapasztalt poklot és hetedik mennyországot, ahogy a pittoreszk mozzanatok egy étellel, halállal játszó csavargó önkívületét szemléltetik.

A LÓ MEGHAL A MADARAK KIREPÜLNEK-ben a csodálatosság benyomását az önmagukban csak szokatlan tapasztalatoknak egy fölfokozott létezés hatását közvetítő, filmszerű pergése jeleníti meg. Kassák élményeinek rendkívüliséget az a saját bőrén érzékelt ellentét kölcsönöz, mely a próbálatlan lakatossegéd tudata és az addig ismeretlen, már-már egzotikus nyugat-európai társadalom jelenségei közt kibontakozik. Csodálatos utazás Cendrars kalandozásainak epikuma és Kassák barangolásainak számadása is. Mégis: mi a különbség a két csodálatosság között? Cendrars-nak már helyszínei eleve mesebeliek. Kiindulópontja az ezerhárom templomtornyú és hét pályaudvarú Moszkva, a Kreml hatalmas, aranyozott tortája, melynek előterében magától értődően a Szentlélek galambjai röpködnek, utóbb Szibéria, az ágyúdörgés, éhség, hideg, pestis

és kolera földje, ahol az Amur iszapos vize hullák millióit sodorja, és ahol a költő minden indóházból az utolsó vonatoknak csak integethet. Ugye, az életnek korántsem mindennapi motívumai? Stílszerű, hogy Cendrars költői énje hol minden nőt fölfalni, minden poharat fölhajtani vágyó, romantikus végtelenségsóvárgása tirádákban nyilvánul meg, hol meg a kozmikust a rettenettel ütköztető képekben robban ki, mint amilyen a tűzkosárként égő nap komisz sebe. Aki csak a mindenséggel kíván betelni, az természetesnek tekintheti akár a Szentlélek galambjai látványát, a csavargó Kassák viszont a hétköznapi eseteket éli meg csodának: „*összátok be a világot amiben éltetek / nekünk könnyű naponta 50 kilométert megyünk belőle kifelé / alagutakban hegyek gerincén s a hallgatag német erdőkben / érezzük a friss trágya szagát a földeken / a hegyek néha megfordulnak s a fák citeráznak a szélben / a fák alapjában véve teherbe esett lányok / de ha jobban megnézzük a határkövek is teherbe esett lányok...*” Cendrars poémája világfölfordulások hőskölteménye, Kassáké a hétköznapi eposza: ő egy falusi kisfiú szemével nem Pestet csodálja meg, hanem azt, ami egy európainak megszokott. Ezt azonban a csodának kijáró elragadtatással tapasztalja.

A fák, sőt a határkövek mint teherbe esett lányok nem más, mint a természeti meg a dologi világ képzeletbeli átlényegítése, és nem fantasztikus, mint a Szentlélek galambjai. De A LÓ MEGHAL... vizualitása éppúgy összefüggő látványként fűz egymáshoz különböző időbeli élményeket, és ez az évek távlatából visszagondoló emlékezésének köszönhető. (Ez egyébként Cendrars-ra is áll.) Ugyanakkor az emlékképeket az emlékező merész asszociációi, olykor ritkán használt vagy éppenséggel kitalált szóalakzatú indulatkitörései a szokottól eltérő dimenzióba emelik, jöllehet az ábrázolt motívumok annak idején maguk voltak a nyers valóság. Az 1921-ben lejegyzett költemény helyenként önkívületbe nagyítja föl a tizenkét évvel korábbi Európa-járás eredetileg reális kalandjait. Kassák Bécs utcáin órákig talpalt, amíg otthonról kávéházába ért: menetelése közben született meg A LÓ MEGHAL... szövege. Rimbaud-ra utalva írja Rónay György, hogy a huzamos menetelés, mint amilyenek Kassák kényszerű bécsi gyaloglásai is, narotikumszerűen lazítják föl a logika kötéseit, és az emlékező tudatában tárolt konkrét tapasztalati gyökerű motívumokra rávetítenek valami más, irreális költői és lélektani valóságot. Rónay Apollinaire gyaloglásainak, Cendrars vonatzakatolásának poétikai hatását említi analógiául, így utalva az Égöv, illetve a transzszibériai eposz versbeszédére;¹⁶ maga Kassák jellemzi úgy Cendrars dikcióját, hogy az indulat hevében kihagyásos sorainak érzelmi telítettsége állítmányt, jelzőt pótol, néha meg pusztá fölkiáltásokban fejezi ki magát, egyszóval költői előadása igencsak drámai.¹⁷ Másutt az új versről szólva írja: „*A tegnapi költő a logika és filozófia rabja volt, a mai költő túl a logikán és filozófián az elementáris alkotás embere.*” Majd hozzáfűzi: „*Az új vers nem beszél el megtörtént csodákat vagy kitalált misztériumokat, de tartalmi és szerkezeti újszerűségében benne kell hogy legyen a csoda nagyszerűsége.*”¹⁸ Míg Cendrars-t életútja megörökítésére történelmi léptékű események monumentalitása és az egyszeri sors peremvidékének esetei ajzák föl, Kassák ugyancsak személyes élményeiben a korábbi tapasztalatait megcsúfoló, társadalmi összeütközések csodáit jeleníti meg. Francia elődjétől különbözően nem is ujjongások izsítják elbeszélését, hanem a groteszk fűszerezi, és tudatfolyamának hullámzásait nyelven túli artikulációk dramatizálják.

Illyés Gyula költészete az avantgarde-ból nőtt ki, bár tudatosan, sőt programszerűen távolodott el az izmusoktól, nevezetesen a szürrealizmustól, de átszűrte, ahogy nemrég mondták, „*megszüntetve megőrzött*” poétikájából egyet-mást. Ő is átélte egy Európa-járást, amikor a forradalmak bukása után határokon át vándorolt Párizsig. A szovjetek

írókongresszusának meghívottjaként több helyen is megfordult a keleti birodalomban, ám igazi csodálatos utazásként fiatalkori bujdosásának kalandját teszi emlékezetessé. Tanúság rá a REND A ROMOKON (1936) kötet lapjain olvasható ÓDA EURÓPÁHOZ.

A költemény négy tagversből áll. Mindjárt az első az utazás csodálatos természetét életképként idézi föl. Az életrajzi, egyszerismind költői én hetedmagával hasal három ország között, hogy megvalósítsa tiltott határátlépését. A soknemzetiségű kis csapat és még inkább a három állam, a fenyegetően zúgó kohójú, sörszagú Németország, a jegenyessorral és szépítőszer illatával jellemzett Franciaország és az Eldorádóként megcélzott Luxemburg antropomorf életképe a csodálatos utazás kimerevített, nagy pillanata, amikor a sóvárgó vándorok útja meg a különböző jelenű és hagyományú államok szembesülnek egymással: „*Balra valahol Németország / morgott kohóival gorombán. / Jobbkéz felől Franciaország / lapult csöndesen, mint a nyúl / egy zengő jegenyesor alján. // Luxemburgot kerestük, úgy mint / Jázon az arany gypju földjét. / Vezess, vezess oh Ariadné / oda, hol nem kell útlevel, hol / kenyeret oszt még a rendőrség.*” A kétstrófányi pillanatkép a szatíra tollhegyével rajzolja elénk a német és a francia földet, társadalomkritikai célzata ironikus, noha a költő élményanyaga éppúgy önéletrajzi, mint Kassáké. Ez az ironia Illyés kézjegye, ahogy mind a történelmi méreteket, mind az egyén vágyálmait naturalisan köznapi vonásokkal ruhazza föl. A pátosz teljes hiánya a romantika és a szecesszió elvetésére, a historikummal terhes intézmények nevetségessé tétele, illetve a könyörtelen öngúny avantgarde gesztusra vall. Az ÓDA EURÓPÁHOZ következő tagverse moszkvai emléklap, egy zürjén lány és egy magyar férfi feledésre ítélt idillje, majd az újabb két tagvers magát Európát vizionáló lírai vallomás, mégpedig a görög mítosszal ellentétben csábító hím alakjában megjelenítve. Ez már az utolsó tagvers, az ajánlás része. Az ajánlás különben emelkedett hangú, immár valóban ódai beszéde mintegy visszavonása a nagyszabásút és kisszerűt ütköztető magatartásnak. A visszavonás maga is avantgarde vonás.

Szabó Lőrinc, az avantgarde későbbi hittagadója FÉNY, FÉNY, FÉNY (1925) és A SÁTÁN MŰREMEKEI (1926) című kötetében még az új, rombolva formateremtő irányzat igézetében alkotó költő. Az előbbiben kozmikus erők részegültjeként a végtelen tér, a hatalmas természet erejét ünnepli lázas dikcióval, az utóbbi a lázadás indulatait a társadalmi berendezkedés intézményei ellen fordítja, de formai értelmet ad a lázas magatartásnak, jelképekkel határt szabva a korlátot nem ismerő avantgarde-nak. A SÁTÁN MŰREMEKEI a közösségi értékek elleni lázadásnak hol egy emblematikus tárgy (egy bérletjegy, nemzetközi szálloda), hol egy társadalmi jelenség (operába induló autó) révén ad belső formát, a költői én vad szenvedélyét párhuzamos mondatritmusok, kérdések és fölkiáltások, hosszabb és rövidebb ritmikai egységek kényszerítik öntőformába. A SÁTÁN MŰREMEKEI megjelenése után, a kötet poétikája jellemzéséül írta a költő Várkonyi Nándornak: „*Igyekeztem e nyerseségnek formát adni, a sorokban kemény, erőszakos ritmusban, s még inkább az egyes versek vonalvezetésében, a kompozíció zárttságában, hangzásban és építő felhasználásukban egyformán, vagyis értelmet adni a szimultanizmusnak, formai értelmet, azaz igyekeztem eszközzé tenni és nem öncélúvá.*”¹⁹ Az izmusoktól búcsúzó és új formanyelvre áhító költő válaszáján ezt a szemléletet joggal nevezhetjük az avantgarde klasszicizálásának.

Ennek az ambivalenciának kései megnyilvánulásaként kell olvasnunk a REGGELTŐL ESTIG című versfüzért. A kilenc tagversből álló poéma egy Budapest–Zürich repülőút akkor csodaszámba menő élményének elbeszélése. 1936-ban hasonló tapasztalat szerzése, maga a kontinentális repülés egyáltalán nem volt mindennapos. A csodálatos ta-

pasztalat természetéről már a szókincs is árulkodik: Szabó Lőrinc a repülőgépet „*kis bolygónk*”-nak kereszteli el, a földi látványt „*a tengerfenék parányai*”-nak érzékeli, halál-félelmét egzisztenciális vetületben a kísértő hatásának fogja föl, ugyanakkor elbeszélése elejétől végig a tényvilágon alapul. Másfelől a leírás, például a felhők látványa expresszionisztikus zaklatottsággal közvetíti a földült lelkiállapotot: „*Összecsaptak, összetorlódtak, laza lavinák, / egymásba forrtak és fölpúposodtak, / meghengergöztek egymás habhusában / s most akármerre nézek lefelé, / mindenütt dúlt gyémántmezőkre látok, / gleccserekre, habzó sivatagokra, / hóhegyláncokra, melyeket fehérén / borít a fehér erdők s ligetek / megőszült lombrengetege...*” Másutt a szorongó, a végletek közt hánykódó ember tudatmozgását az ellentétek feleselője hivatott kifejezni: „*S látom, hogy felrobbant a gép és / zuhan, és látom magamat: / – Az istenségit!... – S különös, hogy / mégis oly józan maradok: csak az agy tudja a veszélyt, / a szív nyugodt.*”

A csodálatos utazás az avantgarde-ból éppen távozó Szabó Lőrinc tollán megőrizte látomásos elragadtatását és vonzalmát a drámaisághoz, dikciója azonban shakespeare-i *blank verse*-ben szól, és a költő még háborgó tudatát is rimes, kötött formában elemzi.

Az érett Nyugat

Az avantgarde elterjedésével egy ütemben a *Nyugat* nagy nemzedékének még élő költői úgy kerültek közelebb az új formakereséshez, hogy eltávolodtak a dekoratív szecessziótól. Kosztolányi a MEZIELEENÜL (1928) kötet szabad verseivel éppenséggel az avantgarde területére kirándul. Tóth Árpád a zárt terekből: a mulatóból (ORFEUMI ELÉGIA), ligetből (A VÉN LIGETBEN), szobájából (LÉGYOTT, LÁMPAFÉNY) eljut a Naprendszerbe. „*Elindultam a Marsba*” – írja Tóth Árpád, és magyarázza: „*lecsavartam / A gravitációt*”. Ennek az utazásnak a csodája korántsem parányi. A MARSON című vers tárgya képzeletbeli űrutazás, mégpedig akkor, amikor ilyen vállalkozást még csak utópiának tartottak. De a vers elbeszélésével ellentétben a Marson még ma sem járt ember. Tóth Árpád számadása nem egyéb, mint a lelkiek, jelesül a világfájdalom kivetítése egy másik bolygóra. Tapasztalaton túli élmény, mondhatjuk rá ezt a paradoxont. Irodalomtörténeti megfogalmazással élve elszakadás a költői én dekoratív, leszűkített mozgásterétől, de nem lényegi önmagától, a tragikus önszemlélettől. Mindamellert más kicsengésű a befejezés fintora: a költő mintegy zárójelbe teszi a teljes kompozíciót a mélabúsan ironikus záróakkorddal: „*Szigetelő kesztyűim / Lehúztam csendesen / És reggelre meghaltam / Egy villamos hegyen.*” Az űrbeli képzelt utazás bármily messzire jut, a kaland bármennyire csodálatos, mégis mentális esemény, ami nem mondható el sem Kassák, sem az avantgarde fölszámolóinak költeményeiről. Ugyanakkor a képzelt tragédia a költő kézlegyintése jövőendő évtizedek technikai hőstetteire, az egyén szkepszise a műszaki fejlődéssel szemben, a metafizikai borzongás egy változata.

Tóth Árpád képzelt Mars-utazásával nagyjából egy időszakban Babits is elindul az űrbe. A HAZÁM! a *Nyugat* 1925. február 16-i számában jelent meg, így föltehetően az év elején keletkezett.²⁰ A költői én a családi fészek életképéből indítja látományát, és csodálatos utazásának állomásai a szülőváros, a haza, Európa és a földgolyó, sőt azon is túl a kozmosz, hogy ugyanezen az útvonalon térjen vissza bölcsőhelyére. A képzeletben és legalább ennyire intenzíven lélekben megtett oda-vissza út a Babitsnak oly kedves nietzschei örök visszatérés alakváltozata. Ellentétben olyan korai csodálatos utazásával, mint az ATLANTISZ, a HAZÁM! számos motívuma a valóságos világot tükrözi, egyfelől a környezet érzékelhető, másfelől a földgolyó, majd az űr szabad szemmel észlelhetetlen és a vers terében csupa spirituális, mentális jelensége együtt olyan lelki ka-

land, melynek filozófiai hajtóanyaga van. A kompozíció többé nem a fantaziáló kíváncsiság terméke, hanem a tapasztalati tények, ideértve például Babits avignoni emléképét is, valamint a teremtő bölcsélet együttthatásában alakul remekké. A HAZÁM! bölcséleti telítettségét tanúsítja a gondolatmenetet gerjesztő erkölcsi fölülelmedés magatartásformája, valamint a gnómákban megnyilatkozó kantianus értékemlélet.

Kosztolányi ifjúkorától kezdve rendszeresen járt külföldön. Várható volt, hogy valamelyik utazása előbb-utóbb a csoda élményével ajándékozza meg. Ezt az élményt tolmácsolja egyik verses útirajza, a BOLOGNA. A helyszín dicsőítését a lelkiállapot leírása készíti elő. „*Túrhetetlen / vágy fogott el, hogy szaladjak, / kóboroljak, megfürödjek, / elmerüljek, elterüljek / az idegen életekben.*” A csodát Kosztolányi is javarészt magában hordja, ahogy ezt a följazott hangulat érzékelteti, a megérkezés után is messzire ingerlő utazási láz. Kezdeti tapasztalata is expresszív fölhangoltságának tükrözi: „*Mindenünnen fény kiáltott, / fény sikoltott rám az úton / mint egy emlék, mint a múltból, / fény kiáltott, hogy megálljak, / fény kiáltott, hogy maradjak.*” A szinesztézia, a kiáltó fény nemcsak a szimbolizmus, hanem az expresszionizmus stílusjegye is, mint ahogy az idézett szenuális benyomás rokona a FÉNY, FÉNY, FÉNY Szabó Lőrince egyetemes szerelmi vágyának.²¹ Az egymást kioltó, hallani vélt két parancs retorikai figurája az expresszionizmusból Kosztolányi kézjegyévé vált. Mivel a vers születése idején, 1924-ben bő az epikus tapasztalata, mögötte a NÉRÓ, A ROSSZ ORVOS, a PACSIRTA írásakor szerzett gyakorlata, most az emelkedett lelkiállapot és a mozgalmas látvány találkozásánál kibontja az egyszerű, a kivételes élményt: „*Folyt az élet, mint a színház. / S én leültem itt közéjük, / nem mint néző, mint a színész, / az arcomra rászorítva / útiálarcom keményen.*”

Kosztolányi önéletrajzi valóságú, lelkes mediterrán beszámolója és a szegény kisgyermek messziségbe sóvárgása közt első meggondolásra a különbség a tényleges idegenbe vetődés meg a képzeletbeli elkalandozás ellentétében áll. Nem kevésbé igaz, hogy a térkép tengere fölött merengő kisfiút a költő akkori mélylélektani érdeklődésével örökítette meg, míg Bologna éjszakai lüktetését: a diákok embersűrűségét, a lépten-nyomon fortyogó kávéfőzőket, a darált jégre csorranó hűsítőket és az utcaszerte zsvajgó csevegést az ábrázoló szemével leste meg, ám a hétköznapiok ihletéhez a MEZTELENÜL avantgarde színei csináltak kedvet.

Mindamellet a világlátás ösztöne minden nemzedéktársánál erősebben élt Kosztolányiban. Karátson Endre föltáró értékű tanulmányban vezeti le az író alakmása, Esti Kornél uralkodó jellemvonását „par excellence utazó” jelleméből. Ugyan a novella és az utazás mint epikus tárgy egymásnak születettségéből indul ki, de érvről érvre Kosztolányi utazási szenvedélyének természetét és szellemi élményét testvériesíti. E kettőnek az írói önarckép vonásait kirajzoló részleteit így idézi: „*A fiatalember, aki ott ül, az olasz könyvvel a kezében, voltaképpen ő is, meg nem is ő, mindenki lehet, akit akar, mert a folyamatos helyváltoztatással a helyzetek végtelen lehetőségébe jutott, holmi lelki álarcosbálba.*”²²

Esti Kornél alias Kosztolányi még nem is utazik, de narrátora jóvoltából már körvonalazódik hajlama a folyamatos helyváltoztatásra, „*a helyzetek végtelen lehetőségének*” föltalálására. Ez hol hasonlóságuk, hol különbözésük fölismerésére eszmélteti. Egyik útirajza, az álarcot félretéve, fölfedi utazási élményének nyomasztó lelki-szellemi hangulatát: „*Éjszaka, ha idegen helyen alszunk és felriadunk álunkból, néhány másodpercre a megsemmisülés riadalma környékez. Tudjuk, hogy valaki él, de nem tudjuk, hogy az a valaki mi magunk vagyunk.*”²³

Bolognai úti beszámolójának befejezése az éjszakai félébrenlét állapotát tükrözve a személyiségvesztés korántsem megnyugtató csodájának értelmében nagytja ki élmé-

nyét: „Hajnalig csak üldögéltem, / elfeledtem, hol születtem, / eltemettem azt, ki voltam, / s jászottam, hogy én is élek.”

Ami jelentéssel telíti a BOLOGNA költői útirajzát, az a személyiségváltás mágnese csábítása, az, hogy épp ott voltaképpen ő is, meg nem is ő, sorsa végtelen lehetőségének mintegy válaszútján, egyfelől énjének véletlenszerűségére riadva, másfelől egy ismeretlenül vonzó emberi közeg sodrában valami legújabb kori panteizmus igézetét átélve. Az olvasóban önkéntelenül megfogalmazódik a kérdés: vajon nem az édes élet vágyának évtizedekkel korábbi előképét éli át a költő?

A harmadik nemzedék

1937-ben nyert Baumgarten-díjának összegéből Weöres Sándor hajóra szállt, és távolkeleti útra indult, Indiába, Kínába. Utazásának a Vörös-tengeren megtett szakasza elevenedik meg a BAB EL MANDEBEN című költeményében. „*Alusznak az elsüllyedt városok: / Svankélan, Cirpan, Tenuitian, / jáspis Lamú, márvány Tiün-Kuin, / déltáji jéghegyen örökdő / Mejáj-Vivi, soktornyú Vejvita / hol a szerelmes kétszer élhetett, / örök tudás pávája, Namru-Kor...*” Így kezdődik a vers, a hajdani városok irizálón különös nevének pusztá zenéje elszongít, narkotizál. Az egyik hely sejtelmességét az is fokozza, hogy a költő szerint a szerelmesnek ott két élet is jutott. A rejtelmes felsorolás ezzel a biológiai törvényen túli, költői közléssel öregbítve csakugyan csodaszamba megy. Mindezt a költő szeme nem látja, a nyitány olyan negatív leírás, mint amilyen kevésbé sugallatosan, viszont annál érzékletesebben A PUSZTA TÉLEN szónoki kérdéssorozata. Cs. Szabó Lászlónak arra a kérdésére, vajon ezen a tengeri utazáson a helyszín befolyásolta-e inkább versét avagy olvasmányélménye, Weöres így felelt: „*Az olvasmányok megelevenedtek, konkrétabbá váltak*”, és hozzátézi: „*Amit... olvastam, az sokkal lényegesebb... de sok színt, sok pillanatnyi vonást adtak ezek az utazások.*”²⁴ Elsődleges tehát a reprodukív képzelet,²⁵ de ahogy a számadás folytatódik („*Így vándorlunk a heves ég alatt*”), a két part, az arab és az afrikai egyaránt mesébe illő, egyfelől antropomorf, másfelől animisztikus képződményei a különös látványt az olvasmányok regéire fényképezve a tudat mélyrétegeit bolygatják föl, és egzisztenciális nyugtalansággal töltik meg. Így válik a BAB EL MANDEBEN egy csodálatos utazás megvalósulásává. Weöres verse is kulturális képzetek drámai megélése, mint, legalábbis részben, Babits ATLANTISZ-a, a fantasztikumba hajló látványt látomás-sá tágitja, más dimenzióba vetíti ki, és ez nem az avantgarde önéletrajzi tényvilága.

A magyar költészet történetének mindmáig egyik legnagyobb szerűbb első kötete, mert sok antológiadarabot tartalmazott, és mert költőjének hangja összetéveszthetetlen volt, Jékely ÉJSZAKÁK-ja (1936). Magatartását a nosztalgia határozta meg, és maradt is egész pályája meghatározójának. Erdélyben gyermekkorába vágyakozott, Budapestről Erdélybe, utazásaiból otthonába. „*A varázslás, az új költői eszmény az ő természetének felel meg legjobban*” – írta már az ÉJSZAKÁK-ról Halász Gábor.²⁶ Márpedig a varázslás nem más, mint vágyakozás az elvesztett éden után, különleges utazás egy jobbnak remélt világba.

A nosztalgia nyílt szóval Jékely itáliai verseiben kér eget.²⁷ Villámfényt bocsát erre az érzésre egyik olaszthoni versének kísérteties, mégis megkapó csattanója: „*Nagy Podesta! gyarló ember mivoltom / városodban semmit sem ér: / add, hogy lehessenek a nagyitkú, boldog / Verona éjjelében denevér!*” (VERONA ÉJJELÉBEN.) A csodálatos utazás toposzának mesterlevele a KÓBORLÁS ITÁLIÁBAN. Vallomása szerint miféle csodával kápráztatta el Jékelyt ez az út? „*Láttam romot, mely kék tengerbe vész el / s kis piacon visszhangzott énekem, / hol kölykök ültek meztelen fenékekkel / kétezer éves nagy sírköveken.*” Már a határtalan tenger

és az önidejét vesztett rom együttélésének paradoxona meghökkent, de még mellbevágóbb az a pillanatkép, melyen a történelmi kegyelet emlékjelén kis fickók pihentetik csupasz altestüket. Elámult olvasókként alig tudjuk, melyik megvilágításban értelmezzük ezt a groteszk képet: a naturális jelen hatalmán álmélkodjunk vagy inkább a történelemmé vált egykori élet fura jelenlétén. Mindenképpen ez a csoda élménye. Más országban, ahol a múlt és jelen nem függ össze folyamatosan, kétezer éves sírköveket műemléknek kijáró tisztelettel öveznek; gondoljunk a Nemzeti Múzeum folyosóit bélelő szarkofágokra: a hely, az elhelyezés egyaránt megbecsülésre, értékelésre, ünnepi érzésre indít. Csak az utódokban tovább élő ókori birodalmak, a görög meg a római impérium területén fordulhat elő a naturáliának és a kegytárgynak ilyen társbérlete. Csakis a helyhez és a pillanathoz kötött, máshol, máskor megismételhetetlen tapasztalat hozhatta felszínre ezt az élményt, ezt az egyszerűvé váló, csodálatos utazást.

Ami az élmény poétikai megnyilvánulását illeti, Jékely tanúsága személyes, önéletrajzi, de ahogy Kassák poémájában az azonosságban mutatkozó különbségen hűledezünk, itt a különbségben, sőt ellentétben jelentkező azonosság képeszt el. A vers végén fölbuzog a nosztalgia is: „*csak meg ne haljak itt. Haza, haza!*” A fölkiáltás jól szemlélteti, hogy Jékely csodálatos utazása mint a különbség keresése a nosztalgia ingatörvényeit követi.

Különleges változat Radnótié. A TRISZTÁNNAL ÜLTEM keletkezését egy tanúvallomásból ismerjük. A költő ismerőse bemutatta fűzfapoéta unokaöccsét, hogy Radnóti mondana szakvéleményt a rokon verseiről. A zsenyékről ugyan Radnótinak lesújtó véleménye volt, viszont a dilettáns rímfaragó élete érdekelte, lévén az ifjú tengerjáró matróz. Új ismerőst a költő Trisztán néven emlegette, és találkozóikon beszámoltatta ázsiai, dél-amerikai útjairól.²⁸ Maga a vers „Trisztán” óceánjárásának csábítgató előadása a titokzatos, messzi vidékek földözésével. A mintegy révületben lefestett, egzotikus pillanatképek nem alkotnak igazi narratívát, még kevésbé a vérbeli romantikus magatartásra valló kitörések: „*Jössz velünk? / olyat se láttál még, te zöld varázsló!*” A vers költői éneje már csak azért is szembefordulhat a csábítással, mert hiányzik belőle minden elbeszélés önazonosító természete, és így könnyű valódi magatartásformát szembeszegezni vele: „*Elképzelem, feleltem, és maradtam.*” Magasabb szinten, szimbolikus értelemben a befejezés így fogalmaz: „*S az ég a tengert tükrözi, a tenger az eget.*” Ezt csakis úgy érthetjük, hogy a világ úgy kerek, ahogy van, csoda bárhol, bármi lehet. A TRISZTÁNNAL ÜLTEM több, mint a romantika kritikája: a csodálatosságot a csoda elhárításában nyilvánítja ki, minthogy az univerzumban bármi csoda. Ez a *nihil admirari* sztoikus filozófiája: így érintkezik Radnóti verse a HAZÁM! eszmeiségével.

Végül is miért iktatható a TRISZTÁNNAL ÜLTEM a csodálatos utazások sorába?

Radnóti csakugyan nem utazik, ezért éppenséggel csodák sem történhetnének vele. De életfölgóása a maga teljes értékében egy világgjáró dicsekvésével szemben bontakozik ki, mégpedig sarkalatos ellentétéül, tehát fontosabb az óceánok vándorának kalandozásainál. Helyzetváltoztatás nélkül is többet látott, mélyebbre nézett a világcsavargónál: ez maga a csoda, és egy helyben ülve utazni minden utazások fölülmúlása.

Az Újhold

A kritikai közhiedelem az Újhold költőit sommásan a Nyugat folytatóinak tekinti. Érdemes ezt a vélekedést mérlegre tennünk, amikor a csodálatos utazás belső formai működését elemezzük az Újhold két általánosan elismert költője egy-egy versében.

„*Senkiföldje egy csecsemő szeme!*” Így kezdődik Pilinszky korai remeke, a SENKIFÖLDJÉN.

Gondolatmenetét Szabó Ede a következőképpen magyarázza: a SENKIFÖLDJÉN „*kese-
rű-
en-szenvedélyesen szép látomás a még látás nélküli, világtól-tiszta, csillagnyugalmú csecsemő-
szemről, amelynek a költő, ámuló vándorként, boldog szökevényként járja be tájait, menekülve
a mi világunk (a mi éjszakánk) sötét, vad és szennyes tájairól...*”²⁹ Pilinszky a „senkiföldje”
szót nem katonai értelemben fogja föl, vagyis nem két lövészárk közti közömbös te-
rületnek, hanem a szó elsődleges értelméből kiindulva még szűzi földnek érti. Ezért
írja a nyitányt követően rögtön, hogy a csecsemő szeme tapasztalatok híján „*puszta és
lakatlan égitest*”, de ugyanezért lesznek gyönyörűek eszmélései, „*az első hajnalok / a si-
vatagos kopár levegőben!*”. Ezt vallja a költő a csecsemő első alkonyáról is, mert emlék
nélküli. Mindezt a „*szökött szívű*” költői én recitálja: azért „*szökött*” ez a szív, mert meg-
romlott világból, a felnőttekéből menekül képzeletben a csecsemő történelemtelen
szemébe. Pilinszky innen indul rendkívüli útjára, mely nem más, mint a fölnövekvő
ember negatív élménye, a „*zűrzavaros expedíció*” érzékletes, itt-ott tarkán festett leírá-
sa. Ez az utazás azért csodálatos, mert változatossága epikus, mégsem térbeli, hanem
időbeli utazás. Nemcsak a szegény kisgyermek romantikus elvágyódásának egzotiz-
musától különbözik, nemcsak az ATLANTISZ különösségeket obszessziósan katalogizáló
leírásától tér el, hanem AZ ELTÉVEDT LOVAS tér és idő fogalmait egyesítő szimbolikájától
is. A SENKIFÖLDJÉN Pilinszkyját nem jellemzi az érett Tóth Árpád mélabús iróniája,
szkeptikus életbölcessége, nem is köthető önéletrajzi mozzanatokkal életszerűsített
filozófiai formulához, mint a HAZÁM!

Mégis, a SENKIFÖLDJÉN bölseleti irányultsága a HAZÁM!-hoz áll viszonylag legköze-
lebb. Korántsem nietzschei szemléletét a kreatúra világba vetettsége, a Heideggernél
kikristályosodott *Geworfenheit* határozza meg, ha nem is módszeresen. Domokos Má-
tyás Pilinszky APOKRIF-járól eszmélkedve fejtette ki, hogy az ember ugyan a semmibe
van beleágyazva, de ez a lételméleti tétel már annyira a közgondolkodás része, hogy
nem érdemes eredetét valamilyen név szerinti filozófusnál nyomozni.³⁰ Ez áll a SENKI-
FÖLDJÉN-re is.

A HAZÁM! és a SENKIFÖLDJÉN költőinek közös bölcselő figyelmén túl poétikájuk igen-
csak más. A HAZÁM! tagversei Babits képzeletbeli utazásának egymástól elütő helyszí-
nű állomásai, míg Pilinszky menete lényegében az emberi élet krónikája, de micsoda
gazdagságban! Először az újszülött világra ámulásának lehetünk részesei: „*Ki tudja
hány nap-éj, amíg fölérlek / a lüktető pupilla kráterére*”, majd a külső, megrendült szemlélő
kap hangot: „*Élő itt hosszan bizony nem időzhet, / elárulják halandó zajai.*” Miután a tovább-
induló tanú az ürre örökítette nevét, a világba lép, hogy a földi tapasztalatok csodáját
mint fölfedezők vonulását, mint cirkuszosok menetét pikareszk regényként ábrázolja.
A picaro, a szertelen kalandozó, ahogy a tárgykör francia értője írja, olyan „*tulajdon-
ságok nélküli ember*”, aki valószerűtlen végzete nyomába jár.³¹ A SENKIFÖLDJÉN hősenek
világba vetettségét, mint végzete valószerűtlenül regényes, pikareszk hányattásait
beszéli el a vers – az újszülött léthelyzetétől a felnőtt kétes értékű kalandozásáig. Köl-
tője epikus hősköltemény dimenziójába magasztosítja így lírai fájdalmait. Ami a szem-
lélőt, a tanút illeti, kilép a színváltó látomásból, és a csecsemő életének nyitányához
csatol vissza a kódában: „*Először nézel a mi éjszakánkba.*” A körként záruló kompozíció
az előrevetített életút dezilluzionista képei után tragikus, ellentétben a HAZÁM! zár-
latának sztoikus magánbékéjével.

APOKRIF című versének születéséről vallotta Pilinszky: „*Kellett küzdenem azért, hogy elő-
ször lássak rá a dolgokra: egy csecsemő szemével!*”³² Nem a csecsemő látásának analógiáját
hangsúlyozom, hanem a küzdelmet, mely viszontagságot jelent: amikor kifejezéssé vá-
lik, természete epikus, fordulatossá. Ilyen a SENKIFÖLDJÉN költői énjének útja a történe-

lem nélküli öntudatlanságtól a változatos embersors hallucinatív, sőt látomásos átéléseig. Ne feledjük, első közlésekor a *Válaszban* a vers címe UTAZÁS volt.³³

A narrátor beszédhelyzete is szakadatlanul módosul. Hol a csecsemő élményével azonosul, és általános alany értékű megszólításba csap át („*Itt kérddheted majd bölcs skolasztikádat...*”), hol önmagát, a részt vevő tanút teszi meg krónikája tárgyává („*Már távozóban épp hogy odavésem / a meleg úr falára a nevem*”), aztán ismét kívülről vizionálja az emberi sorsot a röpké pikareszk regényben, viszont búcsúszavait a csecsemőhöz intézi. A SENKIFÖLDJÉN irányváltoztató dikciója a dráma feszültségét sugározza, ugyanakkor a metafizikai törvényeknek az egyénen túl ható, egyetemes érvényét sugallja.³⁴ Több-szólamú, ami a *Nyugat* nagy nemzedékének költői közül egyikükre sem jellemző.

A *csodálatos utazás* másik újholdas példája a VILLAMOS, Nemes Nagy Ágnes verse. A Sidney Keyes emlékének tisztelgő ajánlás előre jelzi a kompozíció kettősségét. A második világháborúban elesett angol költő sorsa erősen foglalkoztatta Nemes Nagy Ágnes képzeletét; utóbb négy versét is fordította. Ez az igézet kért költői teret a VILLAMOS-ban.

Kompozíciója két szálon bontakozik ki, ahogy ezt az egymástól eltérő tipográfiai tengelyekre szedett két szöveg kiemeli. Az egyik szál egy zsúfolt villamoson utazó tapasztalata 1953-ban, egy nehéz idő komor évében, a másik az angol költő afrikai környezetének földézésétől hősi halálának látomásáig tart, de a két szál mindinkább egymásba fonódik. A valóságos szálon éles szemmel, láttatóerővel jeleníti meg a költő a jármű utasának fenyegetettségét a népes, levegőtlen tömegben, és így fokozatosan a harctéri tragédia szenvedő részesévé válik. Nemes Nagy Ágnes a hazai villamosutazás viszontagságait már-már tapintható vizualitással érzékelteti, és hozza mozzanatról mozzanatra közelebb egy rendkívüli helyzet ábrázolásához: „*Mindig utat javítanak. / A kövek szinte talpig érnek / a ritka lépcső-rács alatt...*” A folytatás már Sidney Keyes észak-afrikai tragédiája színterének képzeletével dúsul föl: „*S hogy a villamos egyre ráng, / közelcsúsznak az elefánt- / bőrű, gyűtrött aszfalt-lepények.*”

Nem pillanatnyi ötletéről van szó. A magyar költő azonosulási kényszerének valóságos megszállottsága gazdagodik hallucinatív szövevényyé. Az azonosulás természetét Nemes Nagy Ágnes más verse tételesen kimondja: „*Úgy gondolok ifjúkorodra, / mint agastyán, ki összevétli, / hogy mi az új, s az ötven évi, / agya, szíve bealkonyult, // De a szeretet bonyolult.*” (EGY KÖLTŐHÖZ.) Hadd mutassak rá, mintegy zárójelben, a mesteri megoldásra, hogy az „összevétli” hívószóra nem a kézbe kínáló „régí”-t rímelteti, hanem a pontosságával gondolatársításra készítő, „ötven évi”-t. Az sem lehetetlen, hogy Nemes Nagy Ágnes NAPFORDULÓ kötetcíme is *hommage* az angol költőnek, lévén halála évében napvilágot látott verseskötete címe THE CRUEL SOLSTICE, azaz: kegyetlen napforduló.

Egyidősek voltak, mindkettő 1922-ben születtek. Hiába kezdí úgy főhajtó versét: „*Kortársam. Ő halt meg, nem én*”, bizony a VILLAMOS drámái előadása tanúsítja, hogy Nemes Nagy belső realitása szerint ő is meghalt Észak-Afrikában. A vers harmadik strófájában nyilvánvalóan képzetzsomszéd a letális morbiditás: az összezsúfolt közegből az utazó szemébe előbb valami életen túli ötlük – „*szatyorban egy cafatnyi hús / átiüt a vörösbarba lé*” –, majd az idegenkedést ébresztő, riasztó mozzanatok halálközele, a kor-szellem emblémája, a dial. mat.-kézikönyv, a rendőrség és még a dunai uszálynak is idegenségre utaló jegyei tolakodnak a költő agyába. A strófapár is a végzetre hangol, a rohamra indulással a természetet fájdalmasnak antropomorfizálja – „*terepjáró súlyos talpa vágja a rendet*” –, a katonai gépezetet baljós animizmus ecseteli: „*Mögötte az a pár tompított zaju gép, / nagy, néma bivalyok óvatos csörtetése.*” A befejezés a teljes azonosulás síremlékszerűen megnevező valósága: „*Fullasztó testek, testre test, / micsoda mozgó hullá-*

hegy!” Ez nem a csatamező, ez a villamos utasainak leírása! A 6-os villamos képére felül másikké történet már tájkép csata után, a részletek hátborzongató pontosságával előhívja: „*Elbukott. Por szítál, szemcsésen ül a szájra, / felsír a fék, akár a kés, / körül a hold, s a fű borotvaéles árnya, / tántorodás, émelyedés, / egyedül, egyedül, a kezek szétterülnek, / nem tart tovább már, ami tart...*” Az utazás „csodája” itt tetőzik. A beleélés felső foka, ahogy mintegy a halálra sebzett katona tudatával egy apró természeti tényben, a fű borotvaéles árnyában is ellenséges fenyegetést közvetít, ezt követően a halálba zuhanó fizikai érzéseit orvosi precizitással jegyzi, hogy aztán egy merész nyelvi paradoxonnal a véglegest, a személyes pusztulást egzisztenciális érvényességgel fogalmazza meg. A VILLAMOS utazása nem a jelző kellemes vagy színes értelmében csodás, hanem a másik ember halálának művészi átélésében. Ha nem feledkezünk meg a VILLAMOS születési évéről és a költő tárgyiasító, közvetett önkifejezéséről sem, a siratóként is olvasható vers önmagáé.

Mérleg

A *Nyugat* hőskorából származó mindhárom *csodálatos utazás* a képzelet szülötte, a költők személyes életének nincs hozzájuk közvetlen kapcsolata. A fiatal Kosztolányi és Babits versében közös, hogy mindkettő zárt térben teljesedik ki. Élettelen környezet csodája az ATLANTISZ: különossége mintegy tárlóban bontakozik elénk. A mappa fölé hajló kisgyerek se mozdul ki ültéből, kalandja pusztán agyában történik meg. AZ ELTÉVEDT LOVAS lírai alakja viszont érzékeinkkel a tényvilágba visszavetíthető utat jár be, csakhogy nincs olyan tér, melyben viszontagságai összefüggő folyamatot alkotnának: történetét időn és téren kívüli allegorikus gondolkodás egységesíti. Ady versét is a teremtő fantázia fejlesztette ki, jóllehet valóságos természeti képekből, sőt emlékképekből. Mindhárom szöveget transzcendencia élteti: Adyét a sorsokat futtató történelem, Kosztolányi átképzését a gyermeki tudatba a lélektan, és még az ATLANTISZ háttérében is ott egy metafizikai probléma, egyfelől a változó élet, másfelől a tudattalan meg a pusztán dologi lét szembeállítás.

A magyar avantgarde-nak a *Nyugat* hőskorától sarkalatosan különböző elve, hogy a *csodálatos utazás* idézett példáinak tanúsága szerint fogantatásuk önéletrajzi, ezt pedig a hazai hitújító, Kassák stílusfölfogása határozta meg: a szürrealizmus álombelisége, misztikája mindvégig idegen maradt neki, konstruktivizmusa, aktivizmusa a valóságból építkezett. Ez az elv népszerűsödött a századdal született költők kezén, még a szürrealizmus iskoláját kijárt Illyésén is. Kassákban nincs egy szemernyi transzcendencia sem, csavargásának krónikája egy füst alatt a társadalom egyéneinek és intézményeinek színmintája. Illyés történelmi pillanatképe ugyan *csodálatos utazás*, már csak groteszk felhangja jelez maradék szürrealista beidegződést. Szabó Lőrinc az érzékelhető természetet vizionálja drámaibbá; repülőútját az expresszionizmus kozmikus látásával növeli monumentálissá. A magyar avantgarde tanítójának és tanítványainak gondolatmenetében nem vehető észre a fölfelé mutató ujj akár a természetfölöttihez, akár csupán a tapasztalaton túlihoz.

Az avantgarde példája nem maradt hatástalan Babitsra. A SZIGET ÉS TENGER (1925) több verse, a CSÖVEK, EREK, TEREK, UTCA, DÉLELŐTT, UTCA, ESTEFELÉ és még inkább AZ ISTENEK HALNAK, AZ EMBER ÉL (1928) kötetből a VERSSOR AZ UTCAZAJBAN, a BABYLON EGEREI meg az EGYFAJTA KULTÚRA szemlélteti, hogy próbált ő is az avantgarde irányába áttörni korai művészete burkán. Háború utáni verseinek zöme, a HAZÁM! is azonban azt bizonyítja, hogy elsősorban ifjúsága filozófiai forrásaiból újult meg költészete. Bergson vitalizmu-

sa életképek megjelenítésére bátorította, még a szobafestés vagy egy légyfogó természetes tárgyának költőiesítésére is, de valamennyi alkotásából kivehető az a fölfelé mutató ujj, mely a nála fiatalabbaknál, Illyésnél, Szabó Lőrincnél hiányzik. Transzcendencia hatja át A MARSON-t is; a vers ötlete és kifejtése árulkodik költőjének a tényvilágon túlra vonzó nyugtalanságáról. Babits azt írja Kosztolányi nekrológiájában, hogy ifjúkori barátjának költészetébe később belopódzott „egy súlyos és kemény gondolat. Oly súlyos és kemény, hogy egy másik magyar költő egykor hősnek mondta, aki ezt a gondolatot agyában viseli”.³⁵ A BOLOGNA tudósít arról, hogy ez nemcsak a halál gondolata, hanem azt előző metafizikai fölbolydulás, mely Kosztolányi utazását a szerep, az önazonosság megkérdőjelezésének rádöbbenésével dramatizálta.

A harmadik nemzedék költőit a nyugatosok növendékeinek szokták tekinteni. Igaz-e ez a vélekedés, és ha igen, milyen mértékig?

A BAB EL MANDEBEN, a KÓBORLÁS ITÁLIÁBAN és a TRISZTÁNNAL ÜLTEM egyaránt önéletrajzi eredetű, de nincs semmi közösség az izmusok és a bemutatott három vers poétikája közt. Szembenezésüket az utazás élményével a civilizációs fejlődés segítette elő, de egyikük sem éri be azzal, hogy a szokatlant önmagáért ajnározza csodának. A BAB EL MANDEBEN költője a regékkel együtt élő lélek színes fátylán át ámul az egzotikumon. Így tagolódik bele homok és kő, hullám és tűző napsütés természeti jelensége hol emberi, hol démoni álcára cserélve egy keleti mesevilág emlékképébe. Jékelyt a természetes jelen és a letűnt nagyság szomszédsága készteti bámulatra: különös látványa így légiessedik elégikus hangulatot sugalló meditációs objektummá. Radnóti költői énje pedig egy párbeszéd egyenes idézetében a meditációt téve a *csodálatos utazás* kötőanyagává, egyszerismind fenségességét is hirdeti csip-csup kalandozások ellenében. A *Nyugat* érett kori műhelye és a harmadik nemzedék poétikájának lényegi különbsége, hogy míg a HAZÁM! és a BOLOGNA poétái retorikai világossággal bontották ki, és ez áll Tóth Árpádra is, élményüket átlátható eszmévé, a BAB EL MANDEBEN, a KÓBORLÁS ITÁLIÁBAN és TRISZTÁNNAL ÜLTEM bölcselő hangoltsága az egész verset áthatja, az érzékelhető csoda az elmével és a lélekkel felel.

Ez a kinél-kinél egyéni hangszerelésű bölcselkedőhajlam – Vas Istvánnál például történetfilozófiai tónusban – jelentkezik nem kevésbé észrevehetően az *Újhold* költőinél. Fél évszázaddal a *Nyugat* hőskora után váratlan mindkét idézett költő romantikus pátozsa, amit csak itt-ott tompít Nemes Nagy Ágnes egy-egy groteszk természetes motívuma. Mégis a romantikus pátozsz gesztusánál fontosabb, hogy mind Pilinszky, mind Nemes Nagy Ágnes verse *poème d’humanité*, a romantika, Hugo, sőt Madách tragédiájának műfómája (nem műfaja!), az emberiség krónikája, ezáltal történetesen egyetlen embersors kifejezésébe sűrítve.

Mindamellettsé mégsem ez az *Újhold* műhelyének uralkodó sajátja, hanem a versbeszéd linearitásának fölbontása. Az ő alkotáslélektanukban is jelentős a képzelet szerepe, de ellentétben az ATLANTISZ-szal nem dekoratív, és nem is festői, mint a Weöres-versnek az érzékleteket regésbe vizionáló szemlélete esetében, hanem személyes feszültségeket közvetítően drámai, és ahogy dikciójuk a szenzuális élményt a rémlátással, a költői én beszédhelyzetét egy kvázi párbeszéd megszólításával vagy egy epikai harmadik személy igehelyzetével változtatja, művészi közlésük többszólamú. Ez a költői eljárásuk alkalmasint nem tervszerű és nem is következetesen rendszeres, ugyanakkor azonban tudatos. Mégsem poétikájuk *ultima ratiója*. Irányváltoztató dikciójuk ugyanis egy-egy vers világképét az alanyi lírától eltávolítva oly mértékben tágítja ki, hogy így már gyakran emlegetett objektív költészetük módozatává válik.

Jegyzetek

1. Sík Sándor: GÁRDONYI, ADY, PROHÁSZKA. 1929. IX. Az ADY LÍRA BELSŐ FORMÁJA. 217–218.
2. Domokos Mátyás–Lator László: VERSEKRŐL, KÖLTÖKKEL. 1982. 153.
3. E. R. Curtius: EUROPÄISCHE LITERATUR UND LATEINISCHES MITTELALTER. 1948. Előző tanulmányom hasonló összefüggésben már hivatkozott rá. L. ott: *Holmi*, 1999. december. 1483.
4. Kabdebó Lóránt: SZABÓ LŐRINC PÁLYAKÉPE. 2001. 50–51.
5. Vö. Rába György: BABITS MIHÁLY KÖLTÉSZETE. 1981. 168–169.
6. Babits Mihály: MODERN IMPRESSZIONISTÁK. *Fogarás és Vidéke*, 1910–1911. Újra: B. M.: ARCKÉPEK ÉS TANULMÁNYOK. S. a. r. Gál István. 1977. 7–30.
7. Ugyanez áll Babits PARIS című versére, melynek alcíme – FANTÁZIA – ezt előre jelzi.
8. Az ATLANTISZ más világirodalmi párhuzamairól I. Rába: i. m. 395–398.
9. Louis Vax: L'ART ET LA LITTÉRATURE FANTASTIQUE. 1970. 6–7.
10. Tzvetan Todorov: INTRODUCTION À LA LITTÉRATURE FANTASTIQUE. 1976. 36.
11. Tóth Árpád: „A HALOTTAK ÉLÉN” (ADY ÚJ VERSESKÖTETÉRŐL). *Pesti Napló*, 1918. augusztus 30. Újra: T. Á. ÖSSZES MŰVEI. 4. 1969. 126.
12. Kenyeres Zoltán: ADY ENDRE. 1998. 83.
13. Beöthy Zsolt: A MAGYAR IRODALOM KISTÜKRE. 1986. L. VI. kiad. 1920. 15.
14. Gérard Genette: LA LITTÉRATURE ET L'ESPACE. In: FIGURES. II. 1969. Újra: 1976. 46–47.
15. Charles Baudelaire: LES FLEURS DU MAL. Introd., relevé de variantes et notes par Antoine Adam. 1959. 429.
16. Rónay György: KASSÁK LAJOS. 1971. 186–187.
17. Kassák Lajos: BLAISE CENDRARS. In: CSAVARGÓK, ALKOTÓK. 1975. 579.
18. Kassák Lajos: Az ÚJ VERSRŐL. *Korunk*, 1927. Újra: i. m. 409–410.
19. Szabó Lőrinc Várkonyi Nándornak 1927. május 18. L. Várkonyi Nándor: SZABÓ LŐRINC LEVELEI. *Jelenkor*, 1959. 2. 99.
20. A HAZÁM! részletezőbb bemutatását I. Rába György: BABITS MIHÁLY. 1983. 210–211.
21. Szabó Lőrinc használja ezt a kifejezést FÉNY című verse magyarázatában. Lásd Sz. L.: VERS ÉS VALÓSÁG. S. a. r. Kabdebó Lóránt. 1990. I. 150.
22. L. Karátson Endre: UTAZÁS A KISPRÓZÁBAN. In: BAUDELAIRE AJÁNDÉKA. 1994. 110–112.
23. Kosztolányi Dezső: ARBE SZIGET, ÖT PERC. In: EURÓPAI KÉPESKÖNYV. S. a. r. Réz Pál. 1979. 303.
24. NÉGYVENHAT PERC A KÖLTŐVEL. Cs. Szabó László BESZÉLGETÉSE WEÖRES SÁNDORRAL. In: EGYEDÜL MINDENKIVEL. WEÖRES SÁNDOR BESZÉLGETÉSEI, NYILATKOZATAI, VALLOMÁSAI. 1993. 33.
25. Általában utazásainak élményéről mondja Weöres, hogy „kissé képszerűek, látványszerűek voltak”. L. VÁLASZOLNI NEHEZEBB. Domokos Mátyás beszélgetése Weöres Sándorral. In: uo. 358.
26. Halász Gábor: A LÍRA ELLENFORRADALMA. *Nyugat*, 1937. 4. 295.
27. Előttem már megelevenítő alakrajzzal így látta Lator László Jékely meghatározó vonását: „Akármit írt, verset, prózát, mindig ott érezni mögötte az elvesztett otthonokat, gyerekkora, fiatal-kora színtereit...” L. A CSILLAGTORONY LAKÓJA. In: SZIGETTENGER. 1993. 153. Jékely nosztalgijára 1958-ban, a TILALMAS KERT megjelenése után Rónay György rámutatott. L. Rónay György: OLVASÁS KÖZBEN. 1971. 276.
28. Soproni János: EMLÉKEIM RADNÓTI MIKLÓSRÓL. In: ERŐLTETETT MENET. S. a. r. Réz Pál. 1999. 175–180.
29. Szabó Ede: P. J. SENKIFÖLDJÉN. In: MIÉRT SZÉP? Szerk. Detre Zsuzsa, Bárány György. 1981. 323.
30. L. Domokos–Lator: i. m. 150.
31. Claude Esteban: LA TRAJECTOIRE DE L'ÉCHEC. *Critique*, 1969. 260.
32. L. Domokos–Lator: i. m. 149.
33. L. *Válasz*, 1948. 12. 932–933.
34. A SENKIFÖLDJÉN mondatainak villódzását már Lator László méltatta. Ő elsősorban a szintaktikai ritmusnak a monotonitást megtörő szerepét hangsúlyozta. L. TÁRGYAK, LÉNYEK, KÁPRÁZATOK. In: SZIGETTENGER. 219.
35. Babits Mihály: KOSZTOLÁNYI DEZSŐ. *Nyugat*, 1936. II. 401.

Kőríz Imre

AZ ÉLET OLYAN, MINT

Szonettkoszorú,

amelyben nem tér ki a szüntelenül fenyegetett lét szorongató drámájára és csontig ható gyönyörűségére, és a lét kapuin se dörömböl, hanem felcsönget, bár mindig elfelejti, hogy a gombot nyomva kell-e tartani, vagy csak jelzésre szolgál, és miután bemutatkozik az egyesek által borízúnek és éltesnek nevezett hangnak, amelynek tulajdonosáról ő azonban tudja, hogy jóra való rendszerszervező, felkapaszkodik a negyedikre, mégpedig gyalog, mert a négyemeletes házakba nem kötelező liftet építeni: éppen ezért költöznek ki belőlük a nyugdíjasok, amellet, hogy nem bírják fizetni a távfűtésszámlát; és amelyre mindezért némi joggal mondhatják idősebb, nagyra becsült pályatársai, hogy posztmodern, ami azonban kevésbé idős, de nemkülönben nagyra becsült pályatársai szerint ilyen szájakból és ilyen esetekben mindössze annyit jelent: súlytalan.

a szendvics a külvárosi gyorsétteremben, zárás előtt:

a zsemle ványadt, öreg a saláta, a hús pedig egyszerűen hideg.

Az ember mit tehet? Visszaviszi a pulthoz, és újat kér az eladótól, aki bizalmatlanul tekint rá,

de mégis kicseréli, mert a krómaccél konyhafrontok mögül megengedőleg – hiszen ilyenkor a kólában sincs már bugyborék, és a turmix is darabos – bólint ki a mindentudó, nyakkendős *manager*.

Vagy inkább olyan, mint a hidegtál egy Amszterdamban rendezett szogd filológiai konferenciának¹ azon a hajókirándulásán, amelyet valami bizarr ötlettől vezérelve Rotterdamban ejtenek meg, a kietlen kikötők széles, szürke ege alatt, amikor is az ember vesz a fogpiszkálóra tűzött fasírtból,³

de amikor másodszor is venne belőle,

a nyalka *host* udvariasan és határozottan figyelmeztet rá, hogy mindenkinek csak egy jut.

Dutch treat, ahogy az angol mondja.

Vagy – ha nem is habostorta⁵ – mint egy habostorta. (Nehéz.)

¹ Ahol nincs idő hagyományos előadásra, hanem ún. poszterrel kell készülni, amit különben ismerhetünk, például az endokrinológusok és a tenoristák² gyakorlatából.

² José Cura, korunk talán legjobb tartott tenoristája, egyszersmind egykori argentin body building-bajnok,

saját bevallása szerint több mint harminc szerepet tanult meg
a – természetesen: – elmúlt öt évben,
köztük a romantikus operairodalom gyakorlatilag valamennyi nagy tenorszerepét.
Ezzel memóriája, teljesítőképesége határára ért,
ezért a következő időszakban újabb szerepek helyett inkább a meglévők csiszolására,
dramaturgiai kérdésekre, érzelmi-hangulati mélységekre szeretne koncentrálni.
Érteni vélünk, Don José,
ahogy a népszerű szappanoperák egyes szereplőinek ritmusváltását is,
akik éppoly népszerűek, mint legnépszerűbb kollégáik, de mégsem keresnek annyit,
mert köti őket a kezdeti, előnytelen szerződés –
mindazonáltal hiába kecsegtetik őket a producerek
a későbbi epizódokat illetően előnyösebb ajánlatokkal,
nem adják be a derekukat, ezért aztán ki kell írni őket a következő szériából:
rákot kapnak, elgázolja őket egy autó, vagy egyszerűen csak hazaköltöznek Illinois-ba.

³ Életem – mi másom? – legjobb marhasültjét reggelire készítettem el.
Egy nehézre hangszerelt vacsora⁴ előkészületei során maradt meg
mintegy két szeletre való hús. Lassan majdnem meg is feledkeztem róla,
feltehetően már egészen érett volt, amikor egy este bekentem némi olajjal és
mustárral,

nehogy végül is megromoljon.

Reggel a császárvárosba készültünk, vannak ezek a leértékelések, egy olyanra.
A marhahúst sietve sütöttem ki, reggeli koleszterinbomba gyanánt.
Szinte rágni sem kellett. (Bár azért lehetett.)

⁴ A főfogás nem sikerült, és már nem is először.
A férjével és fiaival együtt vendégül látott konyhaművészről
jóindulatú feltevése szerint talán azért nem, mert a Sztroganoff-bélszín
esetleg *a priori* nem finom.

⁵ A kimagozott meggyet hempergessék meg lisztben,
akkor nem süllyed le a tészta aljára.
Az elv egyébként ugyanaz, mint amikor az úszók epilálják a mellüket:
trükközünk a μ -vel. A különbség annyi,
hogy sütéskor az idő nekünk, úszóversenyen ellenünk dolgozik.
Majd meséljenek.

Polcz Alaine

HALÁL ÉS CSEREPEK (III)

Indulunk

Férfizoknikát veszünk elő, és ráhúzzuk a csizmánkra.

– Sanyi? – kérdezem.

– Nem jött meg.

– Bubuka?

– Nem jött meg.

– Hogy megyünk? – nézek rá.

– Hát máskor is egyedül megyek, nem esznek meg már minket a férfiak.

– De a csomagok!

– Bírom én azt – mondja keményen.

Azzal megragadja őket, és indulunk is.

Még édesanyjától elköszönök. Beszaladok a szobájába, megölelem, megcsókolom. Tökéletesen éber – de nem szól.

A kaput bezárja, a kulcsot belülről fölakasztja a kapufára, aztán meggondolja, zsebre vágja.

– Most már várják meg, míg visszajövök, ha eddig nem jöttem. Mamát nem merik feldörömbölni.

Elindul kicsi lépésekben, óvatosan. Sötét, csillagos téli éjszaka. Fél öt – Magyarországon fél négy.

Itt közelibbek és nagyobbak a csillagok. Talán magasabban is vagyunk, meg tisztább a levegő. Szikrázó, kemény hideg van.

Sok kicsi ablak világít. Fönn van a falu.

– Korán keltek?

– Nem, a kolindálás miatt.

Hamarosan találkozunk is egy csoporttal, most már csak férfiak járnak. Az egyik megáll és pisil. Oldalról látom, ahogy gőzölög. Megyünk tovább, vagy húszméternyi-re vannak tőlünk. Hangosan purcint a másik. Nevetnek, röhögnek. Megyünk tovább. Ugyanazok vagy másik csoport, nem tudom, mert nem akarok arra nézni, kiáltanak: – Bună dimineața doamnă, ce face pizda? (Jó reggelt, asszonyom, mit csinál a picsád?)

Mindenesetre a megszólítás udvarias. Óriási röhögés kíséri. Az első percben nem értettem meg, nem figyeltem eléggé.

– Min mulatnak ezek? – kérdezem.

– Hát nem hallod? – kérdi Böske.

Újabb kolindálók csúszkálnak, énekelnek. Az egyik elhasal, elejti a csillagot. Föláll, a papírrózsák szétnyomódnak, lóbálja, kiabál valamit. Biztos trágárság, mert nem értem. Hangosan röhögnek. Az egyik hányni kezd.

– Sokat ittak – mondja Böske keményen. – Isznak a férfiak. Miklós bácsi már nem akart inni a sörből és pálinkából, csak egy kortyot.

Aztán hirtelen, melegebben, közvetlenebbül: – Tudod, Alikám, nem volt veled könnyű. Még mindig meg akart... azt akarta, tudod. És már nem bírtam, tudod, mond-

tam, piszkos volt és bűdös volt, és mit akar már nyolcvanhat évesen? Tudod, mit csinált? Az anyámnak is a szoknyája alá nyúlt, meg Katinak. Hát egy olyan fiatal nőnek, most mondd meg!

Kicsit elfulladtan leteszi a csomagot, majd újból fölemeli, és megyünk tovább. – Olyan ember volt, aki mindig csak a farkának élt. Nyolcvanon felül se tudta abbahagyni.

Egy pillanatig fölremlik bennem egy jelenet. Vajon nem Böske lökte el magától Miklós bácsit?

– És azt mondják, hogy minek vittünk pálinkát, hogy ezért esett el. Le akartuk itatni. Tudom, hogy ezt mondják.

Anyám később Pesten: – Nem gondolod, hogy le akarták itatni?

– De anyácskám, ha valaki ágyban fekvő, gyöngé, és inni adnak neki, az nem kel fel, hogy összeessen, és összetörje magát!

– De dolgát kellett neki végezni.

– Ó, hát ha már olyan gyöngé és olyan részeg, akkor maga alá csinál inkább, hidd el nekem.

Anyám kutatva néz rám, és azt mondja: – De hát miért adtak neki inni?

– Hiszen te is adtál, amikor apa kért! És alig ivott, láthattad.

Megyünk Böskével tovább, tűnődik: – Róza néninek se lehetett könnyű. – Böske valahogy keserű és kiábrándult. Fölnevet: – Képzeld, azt beszélték, hogy feleségül vett Miklós bácsi.

Erre én is nevetni kezdek: – Igen, ezt a pap is mondta. Tudod, amikor ott voltunk délelőtt Egonnal, akkor mondta a pap.

Azért mesélem Böskének, mert az egész gyalázatos történetben aránylag kedves momentum.

– Éváék nem akarták hinni, és akkor azt mondta a pap nekik, hogy nagyon egyszerű, menjenek el a községházára, és kérdezzék meg. Ha elvett feleségül, akkor ott meg kell legyen a dokumentum, nem tarthatják titokban. De hát nem mentem volna hozzá, hogy rajtam nevessem a falu. Így is, tudod, mit kiabáltak utánam? Hogy rákban dögljön meg mindenki, minden gyerekem s a gyerekeim gyerekei...

Később anyám azt mondja Pesten: – Elöttem mondta Éva, ott az udvaron, mikor te benn voltál a koporsó mellett, hogy köszöntem magának, és maga elfordította a fejét! Zsuzsika néni, ide hallgasson, köszöntem neki, és nem nézett rám! – meséli nekem anyám. És azt is mondta Éva, hogy eltűntek a holmik, hogy hova lett a dunyahazuat, hogy semmi enniel nem volt Miklós bácsinál. – Zsuzsika néném, semmi, de semmi! – És Böske hallgatott – mondja anyám. Folytatja: – Én tudom, mert ott voltam nyáron, akkor krumplicija volt és túrója, cukor az uborkásüvegben, sok tea és mennyi makaróni! Azt mondta: Zsuzsika édes, én minden ebédért húsz lejűt fizetek Böskének.

– Böske azt mondta nekem novemberben, mikor ott voltam: Hiába visznek neki enni, nem akarja elfogadni, attól fél, hogy megmérgezik. Csak az én kezemből fogadja el a kosztot.

– Tényleg úgy volt, erre én is emlékszem. Miklós bácsi is mondta. Mindig olyan volt, csak a Róza néni keze után volt hajlandó enni. Idegenben inkább éhezett. Most úgy látszik, ezt Böskére tette át, csak hozzájárult már a megmérgeztetéses rögeszme. Akkor is, mikor ott voltunk Miklóssal, csak akkor vett a tányérjába a bivalytejes puliszkából, mikor mi már kanalaztunk.

A lépcsőn már nagyon csúszunk. Elhaladunk a feneketlen tó mellett. Talán utoljára vagyok Vízaknán – villan át rajtam. Anyám is ezt mondta. Most már tényleg hiszem:

anyám nem fog többet Vízaknára jönni. Nem csak ezért... Miután Kolozsvárról kitelepettek, soha többet nem lépett be a városba, ahol az életét leélte. Pedig gyakran ment át rajta vonattal. Talán ezért váltotta Egon Curtici felé a jegyet?

Amikor most nyáron kórházba vittük, és áthelyezték a belgyógyászatra, beléptem a kórterembe, és bosszankodva gondoltam, mikor láttam velem szemben egy leesett állal fekvő, beesett arcú, sovány, halálra vált arcot: ejnye, már megint haldoklóval tették egy szobába! És akkor összecsucodott a szája, kinyílt a szem – anyuka volt az. Már kiült az arcára a halál...

Miklós bácsin ősszel még nem volt ott a halál, mikor Miklóssal láttuk. Tudom, mert láttam volna, de nem látszott...

Most megyünk az éjszakának ható hajnalban Böskével, aki keményen mondja: – Csúnya halála volt. Csúnya halála volt... – És nem tudom, hogy mit gondol.

– Még csúnyábbat kívántak – teszi hozzá. Mint a légyzümmögés, úgy járja körül Miklós bácsit. Az én fejemben is mint a légyzümmögés. Furcsa, ahogy a gondolat körbe-körbe jár. Szép volt a jobb oldali tiszta arca. És újból visszatér, látom a két zöld széken kinn a koporsót a kemény fagyban, az is szép volt. És dalárda, a zsoldárok. De még az is, ahogy csúszkált a koporsó, mert csúszott a szekér a jégen, a havon. El kellett volna mennem a sírig, de megfagyott volna megint a lábam, s évekig fájt volna. Anyámat sem lehetett volna egyedül kiemelni a menetből...

Azt mondja most Pesten, hogy mikor kiléptünk, Aranka odament, és megcsókolta, kérte, hogy ne haragudjon a testvéreire.

– Miért is haragszol, anyácskám? – kérdem. – Hát ha Miklós bácsi megbocsátott, és látod, Böskéről ilyeneket gondolsz, miért nem békültünk ki Évával?

– Hagyj békén! – mondja keményen most, este, a díványon, ezelőtt két órával. – Hát nem azt mondták, hogy Egont följelentik a rendőrségen, hogy jön-megy és árut hoz, akkor, ott a tárgyaláson, mikor Miklós bácsit pörölték?

– De anyácskám, az már rég volt, és Miklós bácsi meghalt, és ha ő meg tudott bocsátani...! – kezdem újból reménykedve.

– Nem – mondja anyám, és elvágja a beszédet. – Komiszak. Nem lehet boldogulni velük.

Megyünk Böskével. Most a második sor lépcsőhöz érünk, nagyon csúszik. Egymást támogatjuk.

– Vigyázz, lelkem.

Olyan erős a keze, mint egy férfié. A bőröndöt is hozza, a két csomagomat, és engem is segít. Aztán ő csúszik meg.

Kesernyésen felnevet: – Tudod, ha eltörném a lábam, nem tudnák megcsinálni a socotealát* holnap.

– Most jut eszembe, karácsony első napja van! – nézek rá. Átölelem. – Boldog ünnepeket!

– Neked is! – nevet föl keserűen.

– Most föl kellett kelned miattam, nem alhattál.

– Mindegy az. Itt nem karácsony van, hanem vasárnap. Nincs karácsony első napja. Nálunk tilos a karácsony. Úgy lopkodják a fákat, úgy veszik feketén, hogy mégis legyen valami. Nem is tudom, honnan szerzik. Itt van közel a havasok, de nem szabad hozni, ellenőrzik.

* Elszámolás.

Szeretném megnyugtanni Böskét Miklós bácsit illetően. Még néhány percünk van. Mondom: – Tudod, ideje is volt, hogy meghalt, szegénynek már keserves volt az élet.

Nem válaszol.

– Arról nem beszélek, hogy folyton Róza néni mellé kívánczolt. Tulajdonképpen miért kívánczolt olyan nagyon Róza néni mellé, mikor egy életen át csalta, öregségében veszekedett vele, halálra kínozta? Minden szava csípés és szúrás lett. Mindig kifogásolta, amit főzött. De csak az ő keze után akart enni.

– Tulajdonképpen – mondja anyám ma este – mennyivel könnyebb volt Róza néninek, hogy ő halt meg hamarabb, noha nagyon szenvedett. Rettenetesen szenvedett. Tudod, csupa seb volt a teste. És a rák, ahogy ette, és nem tudtuk csillapítani a fájdalmait. Nem akart nyögni. Nyers hús volt a teste, úgy feküdt szegény. De milyen türelmes és nyugodt volt, sose panaszkodott. Miklós pedig kiabált és csapkodott. Velem is goromba volt. Azt mondta Róza néni egy este, mikor ott ültem és olvastam mellette: Édes szívem, menj be, s feküdj le. Minek virrasztasz velem? Megvagyok én magamban. Küldött a szobába, menjek, feküdjek le aludni. Miklós horkolt, mint az ágyú, tudod, mindig horkolt.

– Emlékszel, anyácskám – próbálom elterelni a gondolatait –, mikor gyermekek voltunk, és mind a hatan egy kicsi szobában aludtunk, ki a szalmazsákon az ágyban, ki a földön, Miklós bácsi hangosan horkolt, fölébredtünk és nevtünk, akkor Róza néni pici sótt tett a nyelvére, akkor fölébredt, és abbahagyta a horkolást.

– Emlékszem – mondja anyám, és hallgat.

Hosszú beszélgetés még este a díványon anyámmal. Nem akar vége lenni, csak keserűt mond, csak keserűre emlékszik. – Nehéz volt az életük.

Aztán megint visszatér a lopásra, Böskéékre, és ki mit vitt el.

– Te gondolod, hogy volt nyolcvanezer lej a takaréokban? Mert előttem mondta Ági ura, hogy kellett volna ugye a nyolcvanezer lejes betét Böskének!

– Anyácskám, hát honnan lett volna ennyi pénze?

– Nem tudom. Sokáig dolgozott, és talán folyton takarékoskodtak. Tudod, Anuca is mondta egyszer, hogy: Nene Miklós are bani, in cec. Igen, talán mégis volt – mondja anyám. – És akkor most ez az Éváéké. Talán ezt akarta Böske. Hát miért törte föl az ajtót, és miért ment át a szobába? És aztán a villanyszámla.

Igen, a villanyszámla, arról sok szó volt. Miklós bácsi utolsó nyugdíját fölvették. Fölvették Katiék úgy, hogy Anucának, a szomszéd szelíd, szép román öreglánynak, aki a gyönyörű szötteket csinálja, átadta a postás, mert Miklós bácsi nem volt egészen magánál.

Anuca Katiéknak adta oda. Katiék akkor már fent laktak a felső házban. Böske azt mondja, azért nem adta oda, mikor követelték Éváék, mert egyrészt nem az övék, másrészt a villanyszámlát akarta kifizetni belőle. A villanyszámla már Miklós bácsit illeti, mondta, és nagyon sok volt a villanyszámla. Ki kellett fizetni, mert mindig csak a rezsót égette, azt tette a szék alá.

– Igen – mondja anyám –, mikor nyár volt, és itt voltam, hűvös nyár volt, nem akart fölállni a székről, alatta volt a rezsó, csak nem tudtam, s én söpörtem. Azt mondta: Söpörjön csak, Zsuzsika, a szék alatt nincs szemét, és nem állt föl. Hát akkor látom, hogy minden fekete, egészen összeégette a rezsó, mert azzal melegítette magát. De akkor se lehetett akkora villanyszámla. Miért vették el Böskéék?

– Ugyan, anyukám, hát csak nem gondolod...

– De! – mondja. – Mit akartak a pénzzel?

Eszembe jut, Egon azt mondta Böskének, hogy adják vissza a pénzt. Nem kell kifizetni a villanyszámlát. Fizessék ki őket. – Ha akarják a házat, fizessék ki.

– S ha nem fizetik ki? – kérdezte Böske. – Nem hajthatják be, hiszen rég nem laktak ott Katiék, már négy hete, hat hete elmentek. Igen – tűnődik Böske, s néz maga elé. – Hát legföljebb levágják a villanyt, nekik nem lesz villanyuk. Úgyse lehet övék a ház.

– De ha beköltöznek?

– Van másik lakásuk.

– De ha valamelyik nagyfiuk beköltözik?

– Hát igen, azt otthagyja talán a milícia – mondja Egon. – Ne törődjenek a villanyszámlával, adják vissza a pénzt.

Anyám mondja később nekem Pesten: – Százhuszonöt lejt adott Egon és huszonötöt én, hogy adják vissza a pénzt, az utolsó nyugdíjat Éváéknak. De miért Éváéknak?

Hát ez is furcsa dolog, jut most eszembe, milyen nehéz lehetett Böskének visszaadni. S ha nem adják vissza?

Tulajdonképpen mit akart ez az asszony? Velem egyidős. Minek ment bele a játszamába? Anyagiakért szinte lehetetlen. Ott van a szép nagy háza, jól keres, mindenük megvan. Bútorok, porcelán, damaszt – mit akarhatott? Szerelem? Miklós bácsinál különbet nem talált – és aztán már undorodott tőle. Persze, telt az idő. Hogy is beszélt annak idején a szerelemről? – Tudod, Miklós bátyád még mindig férfi. S hát aztán mit csináljak? Ha nem engedek, akkor rosszkedvű. Így, hogyha kiéli magát, akkor aztán jobb kedvű.

Tényleg, Miklós bácsi Róza néni halála után, miközben csurogtak a könnyei, siratta, mondta, „alig várom, hogy Róza nénétek mellé kerüljek”, meghízott, arca megszínesedett, kivirult, megfiatalodott. Öt évvel élte túl Róza nénit. Három évig virult. A nemzetközi statisztikából tudom, három év az átlagszerelem ideje. Ezalatt szokott kivirulni és aztán lankadni a szerelem, hogy aztán elfonnyadjon, vagy átcsapjon veszekedésbe, civakodásba.

Miklós bácsinak még bárki jó volt. Azt mondja anyám, hogy valami takarítóasszony, aki a görögkeleti templomot takarította, az kezdett törleszkedni, és akart az elülső szobába menni lakni. Anyám nem tudja, hogy Böske nekem elmondta, viszonya volt Miklós bácsival. Azt gondolta anyám is, Böske is, hogy az az asszony azért akarja befészkelni magát, hogy aztán ő maradjon a házban, és Miklós bácsitól elszedje, amije van. A pap mondta ezt is. Meg mintha csak a gondolataimban olvasna, hogy Miklós bácsi többféleképpen hitt.

Felnevetek, eszembe jut, hogy Miklós bácsi egyszerre volt református, görögkeleti és római katolikus. Azt hiszem, reformátusként halt meg. Igen, református temetése volt.

Kérdeztem anyámat, milyen zsolnárokat énekeltek, olyan szépek voltak. Ő se emlékszik. Furcsa, hogy mi mindenre nem emlékszik az ember. És mi tapad meg.

Végre megérkezünk Böskével a vasúthoz. Egy árva lámpa ég, most már biztosabban lépünk. Végigmegyünk a peronon, ott az egyetlen helyiség a jéghideg váróterem, mocskos padlóval, cigarettacsikkok, üres konzervdoboz, kenyérhéj a földön. Két meztelen pad egymással szemben. Egyikre leülünk. Tíz perc van az indulásig, hogy a kilométer-differenciát elintézzem (milyen egyszerű: differencia – diferenta), amit tudom, hogy nem lesz kis dolog megértetni, kocogtatok az üveglakon. Nem káromkodnak, főlemelik az ablakot. – Bună dimineața – mondom udvariasan (Jó reggelt). – Bună dimineața doamnă – válaszol. Mutatom a magyar körutazási jegyet. Tudom, ilyet még nem látott, kezébe veszi, nézi, nem érti. Megmagyarázom: – Curtici felől jöttem

be a határon, és Biharkeresztesnek akarok kimenni. Így Kolozsváron keresztül utazom, húsz-harminc kilométer differencia van, azt kifizetném, és akkor érvényes a jegyem.

– Nem tehetem, doamnă – mondja –, én ehhez nem értek. De várjon. – Figyelmesen néz rám, becsukja az ablakot, csönget, és beszél Szebennel. Majd fölcsapja a kis homályos ablakot. – Nekem nincs jogom, hogy megtegyem.

Meglepődve hallgatom, szokatlanul pontos válasz román hivatalnok léte. (Valószínűleg szász. A románok nem szeretik a bürokráciát.) Nemkülönben meglepő, hogy fölhívta Szebent, és megkérdezte. Ebből föltételezem, hogy igaza van, nem vitatkozom tovább.

Megváltom a helyjegyet. Azt mondja: – Kolozsvárt tessék elintézni, hogy Váradnak mehessen. – (Románul beszélünk.) – A menetjegyirodában is lehet. Vagy a vasútnál, de jobb lesz előre elintézni a menetjegyirodában.

Tikettet is kérek. Tíz lej. Sokszor nem adnak tikketet, vita szokott lenni, hogy van-e jog tikketet adni, mármint Kolozsvárig.

Ez a férfi minden vita nélkül dolgozik. Így vagy hatvan lejt fizetek rá, de még bőven van pénzem, ezer lejt hagyott nálam Egon.

Most jut eszembe: – Vigyázz, ezer lej van nálad. – Gazdagnak érzem magam.

Azon gondolkozom, ha idejében beérnék, és nem volna karácsony első napja, akkor kimehetnék az Ószerre. Az Ószer. De hát karácsony első napja van, és mire kivergődöm...

Akkor még nem tudtam, mi vár rám Kolozsvárt, de valami furcsa sejtésem van. Hiszen az Ószert is menten lemondok gondolatban. Máskor ki szoktam rohanni. Szótttest, cserepet keresni. Az Ószer hangulatát, az „életét” szeretem. Ott rakódik ki előttem.

Végre megérkezik a vonat. Itt mindig ferdén áll meg, ferde a sín pár, és azért a lépcső is magasabb. Jeges, csúszós deszkalépcső, a vaskorlát is jéggel bevonva. Böske segít, belülről egy ismeretlen férfi kinyúl a nyitott ajtóból, megfogja a csuklóm, és fölhúz. Már indul a vonat, Böske sietve föllöki a csomagomat. Intek neki.

Áll, és mereven néz a vonat után. Őt még megvilágítja a lámpa, amit most gyűjtött föl a vasutas. Ketten állnak a peronon.

Itt nem száll föl soha senki. Nem is tudom, megállt volna-e, ha nem látja, hogy ott vagyunk. Biztos, mert egy gyorsvonat nem tud az utolsó pillanatban fékezni. Hány-szor állhat meg hiába.

Elhagyjuk Vízaknát.

Megyek be, bőven van hely. Leülök, a férfi azonnal veszi a csomagomat, és fölteszi a csomagtartóba. Nagyon udvarias. Román, gondolom. A románok mindig udvarlásra készek. Mindegy, hogy az ember hány éves. Mihelyt átlépek a határt, jobban érzem, hogy nő vagyok.

Becsukom a szememet, elalszom. Jön a kalauz, mindenképp látni akarja a jegyemet. Ide-oda forgatja, bámulja, nem érti, véletlenül a pesti jegyemet adtam át. Akkor kapcsolok, megmentem a gondjaitól, átnyújtom a Kolozsvárig szóló jegyet és a tikketet. Tulajdonképpen helyjegyet, de itt nem ül rajtunk kívül senki. Álmos is voltam, fáradt is voltam megkeresni a helyemet. Nem is tudom, jó vagonban ülök-e. Aztán föl száll egy házaspár kisgyermekkel. Milyen furcsa, karácsony hajnalán utaznak gyermekkel, gondolom. Na de hát ők is mennek a szüleikhez.

Fokhagymás kolbász szaga árad szét a kupéban.

Aztán egy nagyon csendes, zárkózott férfi száll fel. Fáradt vagyok, elalszom, majd fölébredék.

Két férfival ülök egy kupében. Kimegyek, rendbe hozom az arcom.

Közeledünk Kolozsvárhoz. Egyórányira lehetünk. Itt a táj már sokkal sivatrabbb. A román férfi kimutat egy völgyre, és azt mondja: – Valea florilor (virágok völgye). – Magyarázva teszi hozzá, hogy nézzem, a kopár völgyben itt-ott szétszórva vannak a házak, mint a virágok, azért hívják így.

– De virág nincs – nevet hozzá. – Kopár itt a táj.

Már az erdélyi fennsíkon vagyunk. Azt hiszem, kevesen tudják, hogy Erdélynek éppen Kolozsvár közelében sivar, kopár részei is vannak. Most ezeken haladunk át. Erről-arról beszélgetünk.

Valahonnan rájönnek, hogy magyarországi vagyok. Kérdezik, igaz-e, hogy szabad utazni a népi demokráciákba. Igaz, hogy az útlevel a zsebünkben van?

– Igen – mutatom.

Még nem láttak ilyet, csodálkozva nézik. Bevallom, van bennem egy kis gonoszság is, mutatom, hogy benne van az öt ablak, most egyet elhasználtam, négyszer még utazhatom úgy is, hogy kimegyek a vonathoz, megváltom a jegyet este, felülök a vonatra, hajnalban Kolozsvárt vagyok.

Csodálkozva nézik.

Olyan álomszerű számukra, mint amikor mi a nyugatiaktól halljuk, hogy zsebükben az Európára szóló útlevel, csak vonatjegyet kell váltani. Láthatólag félig hiszik, félig nem.

Aztán másról beszélünk, de nem jut eszembe egy kifejezés. Akkor a hallgatag férfi megszólal magyarul. Illetőleg, mikor kerestem a román szót, magyarul mondtam ki, ő pedig pontosan románra fordítja. Szembenézek vele, találkozik a tekintetünk: pontosan tudom, hogy magyar. Magyarul szólok hozzá, nagyon szép, előttem ismeretlen erdélyi tájszólásban beszél. Nem tudom megállapítani, melyik vidékről való.

Néhány szót beszélünk magyarul. A román férfi egyetlen szót sem ért. Csöndes, visszahúzódo lesz. Valahogy úgy érezzük, hogy kirekesztettük. Újból románra fordítjuk a szót, most már így beszélgetünk tovább.

Megérkezünk Kolozsvárra. Udvariasan ugrik mind a kettő, a román férfi gyorsabb, veszi a csomagjaimat, leszáll, majd lesegít engem is.

– Óvatosan – mondja, és nevet. Nyújtja a karját, hogy vezessen. Megköszönöm, átveszem a csomagomat, intek a magyar férfinak, és elindulok. Csodálkozva tapasztalom – mintha sima tükörré léptünk volna. Aha, gondolom, itt is esett este az eső. És hirtelen fölrémlik bennem, hogy hány árokba csúszott kocsit láttunk útközben, noha forgalmat alig. Persze, karácsony első napja. Itt vasárnap – teszem hozzá magamban. Nem baj, a „városba” érkeztem.

Kolozsvár

Nagy nehezen lecapatlok a lépcsőn az aluljáróba, majd föl, ki, át a hideg váróteremben, peronokon, és kijutok az állomásépület elé. Nagy a tömeg. Feszült, izgatott hangulat. Lassan megértem, hogy miért. A taxik körül verekedés, óriási vita.

Az egyik taxiban ül a sofőr, nem indít, kiabál: – Értsék meg, utasom van, nem vehettek föl mást!

Ostromolják: – Ez embertelenség! Kisgyermekkel vagyunk.

Azt mondja valaki magyarul: – Három órája várunk, hogy induljon a busz, és nem indul, itt fagyunk meg.

– De miért? – kérdezem.

Rámutat az útra: tükörsima jég.

Nem tudnak járni a buszok.

Jól nézünk ki, gondolom. Erről jut eszembe, mikor leszálltam, körülnéztem, látom-e Lajost. Gondosan ki szokott jönni elélem. Rendkívül megbízható, halk, csöndes. Ildikó élettársa. De nincs sehol. Ezek szerint nem telefonált az a valaki, aki megígérte. Nem is biztos, hogy megtalálta Ildikó telefonszámát.

Ahogy kilépek, evidenssé válik, hogy Lajos nem jöhetett elélem. Egy város, amelyik megbénult. Járni nem lehet a járdákon, mert az ember kitöri a nyakát. Az úttest is fényes, síkos, domború páncél. A taxik úgy csúszkálnak a jégen, mint a kutya Vízaknán.

Egy-egy taxi húsz-harminc percenként elindul. Bátran csúszhat: nincs kire, mire, legfeljebb nagy ritkán egy-egy gyalogjártót találhat, aki bátran nekivágott az útnak. Ezért a nagy tömeg a pályaudvar előtt, mert nem mernek, nem tudnak indulni az emberek a bőröndökkel.

Mit tegyek?, tűnődöm. Fél tizenegy, késett a vonatunk is. Lehet, az is csúszott.

Visszamegyek, beteszem a ruhatárba a csomagjaimat. Két csomagomra csak egy jegyet adnak. Bízom ugyan az itteni bizonytalanságban, de azért megkérdem:

– Kettőt adtam be.

– Kettő van ráírva, doamnă – mondja. – És nem vette észre, hogy kettőért fizetett?

– Nem – nevetek rá. – Idegen vagyok.

– Idegen? Az más – mondja elismerően.

Kucsma van rajta és vastag talpú csizma, csatagos a csomagmegőrző. De kívül ott vannak ezek a modern automata boksok, mint nálunk is. Fene tudja, hogy kell kezelni, otthon se tudom. Mindenesetre kényelmesebb a régi módszer. Anyám azt állítja ugyan, hogy kivessznek dolgokat a csomagokból, pedig dehogy vesznek. És ha kivessznek – gondolom magamban –, egészségükre. Otthon is most, nem tudom, a takarítónőm, Juliska hozzányúl-e a holmijainkhoz vagy sem. S ha hozzányúl? – gondolom. Mi is mindig loptunk Bukarestben, amikor cselédek voltunk, és az nem tűnt lopásnak. Nekik sok volt mindenből, tea, kávé, cukor, minden. Pénzhez nem illett hozzányúlni, arra emlékszem. Egy kis kávé, vaj, csokoládét elvenni? Az olyan volt, mintha a szüleinktől elcsennénk valamit. Emlékszem, egyszer Róza néni mondta: – Hát szabad valamit hazavinni, de módjával, tudni kell, hogy az ember mit visz el. Feri bátyád rosszul csinálta. A konyhából annyit vitt el a húsból, amennyit már nem illik. Én is hazahozok egy kis vajat vagy süteményt, de nem kilószámra!

Azt hiszem, a lopásnak megvan az etikája, az etikettje Romániában. Mindegy, egy szál váltóruhát hoztam. Fekete nadrág és fekete pulóver van rajtam, mivel gyászban indultam. A csomagban lévő ruha kényelmes, puha, szeretem: sűrű, fehér csíkokkal. Olyan, mintha meleg macskabőrbe bújnék, vagy mintha egy flanelrongy lenne. Ha elviszik, egészségükre.

Megindulok. A kutyafáját, hogy miért hagytam a harisnyákat, melyek a csizmámra voltak húzva, a vonatban! Csatagosan lehúztam és bedugtam a szeméttartóba. De valamit csak előkotrok a zsebemből, és nagy nehezen ráerősítem a csizmámra. Megindulok a kocsit közepén, csúszkálva. Majd mégis a járdán megyek tovább.

Kolozsvár vasárnap reggel – egy megbénult város. Itt-ott kerítésbe, falakba kapaszkodva nagy ritkán megy egy-egy ember a járdán, de megbillennek, kiáltanak, elterülnek.

Ilyen jégpáncélt még nem láttam, pedig jól ismerem Kolozsvárt és a kolozsvári teleket. Persze, hiszen Vízaknán is ez volt, hogy a fagyra jött az eső, a nagy, lágy eső, és rá újból a fagy.

Hogyan jöhetett az az egy-két órás időváltozás? Nem értem. Ilyet még nem éltem át. Baktatok, kapaszkodom, hol mibe lehet, csúszkállok, lihegek.

Kiszámítom, hogy míg kiérek a Donáti út végére, az jó háromórás út lesz, ha addig ki nem töröm kezem-lábam – ha kibírom. De nem elég biztos a csizmámon az a megmaradt vacak, amit fölkötöttem. Hát ez így nem fog menni. Jobb lesz, ha bemegek Andrásékhoz. Egy óra, míg odáig is elvergődöm. Körülbelül tíz perc máskor. Egyenest az állomás utcáján megyek. Közben egyszer sem estem el. Körülöttem potyogtak néhányan. Állítólag aznap éjjel tizennyolc csonttörés volt egy felvételis osztályon, és három felvételis osztály működött, tekintettel a rendkívüli időre.

Megérkezem végre Andrásékhoz. Kissé már fáradt vagyok a csúszkálástól, de jól esett a csípős hideg.

Kopogtatok és benyitok. Bentről vidám lárma szűrődik ki. András felesége ül a szoba közepén, mellette gömbölyded, középmagas nő áll, süti az asszony haját elektromos sütővassal. Abban a percben, mikor belépek, fordítva fogja meg, a forró végét. Fölsikolt, nem túl hangosan, leejti a kezéből, és azt kiáltja: – Neked is pont most kellett belépni! – Ez nem barátságtalan, inkább a meglepetés és a tény megállapítása, hogy „most”. Mindenki rohan, egyik a hajsütőt húzza ki a konnektorból, a másik égés elleni krémet hoz, bekenik a kezét. Leülünk, török kávét hoznak.

Azt mondja: – Klein Zsófi vagyok, ismerősnek tűnsz. – Ugyanakkor a háziasszonnyal magázódik. Ez természetes, Erdélyben mi magázódnak szoktunk. Úgy tűnik, itt lakik, itt tölti a napokat, az otthonosságból, ahogy fészkelődnek, beszélgetnek, látom. Svédországból jött, két hétig lesz itt.

Szóba kerül, hogy telefonüzenetet küldtem Ildikóéknak, mert nekem a telefon nem sikerült. Tárcsázom most a számot, ugyanaz a lakás jelentkezik, mint Vízaknáról. Elmondják, hogy átadták az üzenetet. – Hm, hibás a szám – mondom. András vállalkozik, hogy fölhívja a központot, biztos változott a szám. Megadják a számot: az utolsó kettőnél tévedtem, nem 78, hanem 87. Szokásos hibám. Központi idegrendszeri ártalom, átvetés, felcserélése a szótagoknak vagy számoknak, sormegfordítás, iránytévésztés. Jó, gondolom, ezt jól megcsináltam.

Tárcsázom Ildikó lakását. Belenevet a kagylóba: – Szerbusz, Malackám! Képzeld csak, honnan jöttem rá, hogy te vagy. Kaptam egy telefont, hogy Macska érkezik Vízaknáról. Miklós bácsit elteszik. Gondolom, rosszul értették a temetés szót. Tűnődtem, vajon te vagy az? De hogy idegen lakást hívsz föl, hogy elvettted a számot, ez gyanús volt. Gondolkoztam. Reggel, mikor kinéztem, és láttam, hogy nem járnak a buszok, és nem járnak az emberek, jégpáncél van, akkor tudtam, hogy te vagy. Ez így szokott lenni. Ha megérkezel, akkor az időjárással is történik valami. Gyorsan ébresztettem Lajost, hogy menjen és hozzon haza a vonattól. El is indult. Mit gondolsz, meddig ért el? Másfél óra alatt a főpostáig. Onnan fölhívott telefonon, próbára kellett menjen tizenegyre. Már nem tud kijutni a vasúthoz, és nem tudtok ketten visszaérni.

– Andráséknál vagyok – mondom.

– Jó, akkor fölhívom a színházban, hogy menjen utánad.

– De hogy ér ide?

– Hát ahogy odáig. Majdcsak kibírja. Nagyon ügyesen tud járni a jégen.

– Jó, megvárom. Megpróbálunk taxit szerezni.
 – Hát próbáljatok, ha sikerül. Én mindenesetre készítem az asztalt, és várlak pompás reggelivel.

– Délre jár az idő.

– Nem baj, akkor majd az ebéd lesz készen.

Még egy-két szó, búcsúszom, leteszem a kagylót.

András vállalja, hogy megpróbál taxit hívni. – De még nincs itt Lajos.

– Á, először is, míg fölveszik. Aztán, ha fölveszik, hogy elfogadják-e? Ha elfogadják, jönnek-e?

Megérkezik Lajos. Azt mondja Zsófi, hívjuk tovább a taxit, egy irányba megyünk, őt is vigyük, majd kitesszük. – Jó.

András folyamatosan, hősiesen tárcsáz, de nem veszik föl.

Végre fölveszik, és nevetve közlik, hogy taxi nincs, és ha volna is, ezt az utat kifelé nem vállalja senki. Ott nem tud kocsit járn.

– Hát akkor induljunk – egyezünk meg. Erre Zsófi megy, és másik csizmát vesz fel, másik bundát is. Gyönyörű bunda és csizma volt rajta.

– Fölveszem a gyaloglócsizmámat – közli. Zoknikat keres elő. Nejlonzokni nem jó, mert csúszik. Végül is nagy nehezen cérnazoknikat kotor elő. Felhúzzuk a csúszásgátló zoknikat. Elindulunk. Hamarosan kinn vagyunk a Kis-Szamos partján, onnan átvágunk a sétatér előtti hídon. Csúszkálva, egymást fogva megyünk a Nagy-Szamos partján, a jégpályán. Emberek alig. Végig-végig a Szamos partján, szembe csak az éles szél.

Azt mondja Zsófi: – Valahol kellett nekünk találkozni.

Ő a Marianumban érettségizett, egy évvel hamarabb, mint én. Én a Református Leánygimnáziumban. – Hát akkor az utcán – nevet. Aztán: – Ismerted Nyíró Ildikót? A nővére a barátnőm volt.

– Ildikó nekem osztálytársam. – Így folyik a beszélgetés, kanyarog, már nem emlékszem, de több ismerős neve merült fel.

Lajos egy kicsit távolabb tőlünk tántorog. Időnként megállunk, és fölérősítjük a lecsúszkáló zoknikat, vagy pihenőt tartunk. Egyszer csak azt mondja: – Szántait ismered?

– Hogyne – mondom. – Kovács Ildikó a felesége volt, akihez most megyek.

Megáll, és nevetni kezd: egyik a sok közül, akik a feleségei voltak. Szegényke. – Tudod, hogy majdnem én is a felesége lettem? No, tudod, úgy történt, hogy szerelmes voltam belé. Ha ismerted volna a húszéves Szántait.

– Huszonnyolc évesen is elragadó volt még. Vívott, jó humora volt, a játékosága...

– Na, gondold el, milyen volt húszévesen. Én meg tizennyolc éves, szerelmes voltam persze, mint egy hülye. Na, aztán jött a front, ez, az, nem találkoztunk. Mikor újból találkoztunk, akkor nekem már elég nagy volt a hasam. Ez volt a szerencsém. Tudod, hogy az Ildikó utáni felesége autóbalesetben halt meg? Ő vezette rosszul a kocsit. Aztán megint elvett valakit.

– Szaporán házasodik.

Kicsit zavarban vagyok. Láthatólag Zsófinak fogalma sincs, hogy Lajos az Ildikó jelenlegi élettársa. Egy kanyarban belekarolok, és halkán mondom: – Most Ildikónak Lajos a fél-férje.

– Fél-férje? Az mi? – néz rám.

– Élettársa.

– Mi az?

Persze akkor ezeket a kifejezéseket nem ismertük, régen, mikor Erdélyben éltünk.

– Tudod, hogy változik a világ? És milyen furcsa. Mióta kinn vagyok Svédországban, a szavaknak megváltozik a súlya. Például mi sohasem káromkodtunk, ugye, te se? Előtünk a férfiak sem káromkodtak. Én nem is tudok. És most minduntalan azt mondom Svédországban, hogy „basszam!”, ha valamit leejtek, vagy nem sikerült valami. Gyógytornász vagyok, és egy klinikán dolgozom. A svédeknel, ha azt mondják, hogy „ördög”, az már rendkívül csúfat jelent, restellik is. Ez nekik erős káromkodás, utána elnézést kérnek. Egyszer megkérdeztek tőlem: Mit mondasz te mindig magyarul? És mikor lefordítottam, valósággal elképedtek. Kérdezték: Te szoktad ezt mondani otthon is, mások előtt? – Nem, soha – mondom. – Akkor itt miért?

– Tudod – fordul felém újból, s megáll egy kicsit lihegni, megkapaszkodik a Szamos korlátjába –, ha ott él kinn az ember, elvesztik a szavak a súlyukat, aztán új szavak jönnek, amiket én nem ismerek. Nem bántam meg, hogy kimentem, de nem vagyok otthon. Másképpen gondolkoznak. Nem értjük egymás gondolatait. A barátnőimmel sem. Pedig vannak barátnőim, barátaim is voltak, hiába. Az ágy, az összeleegít egy darabig. Aztán bent nem érted. Látod, itt veled értjük egymást, pedig sose ismertelek. – Hirtelen felnevet: – Persze, mikor beléptél, megégettem a kezem. Tudtam, hogy valami kezdődik.

– Vagy folytatódik – mondom én. – Itt mindig folytatódik, mert itt mindenki ismerősnek tűnik. Tudod, úgy vagyok, hogy hiába mentem Magyarországra, értem a gondolataikat, közel is kerülök hozzájuk, de úgy látszik, hogy a gyökereim itt maradtak. Nekem az erőt és a felfrissülést jelenti Erdély, nem tudom, miért. Az itteni embereknek másak a gyökereik. Nekem, ha kint vagyok, mintha az el volna vágva. Igazában otthon már sehohly sem vagyok, illetőleg itt is, ott is, de az nem az igazi. Itt már nem tudnék élni.

Hirtelen megáll, szembefordul velem: – Képzeld el ezt százszorosan, ezerszeresen. Ott egészen idegen vagyok, mert svédül gondolkoznak. És képzeld el, a fiam is svédül gondolkozik. Nekem nemcsak a gyökereim, hanem a gondolataim is itt vannak. Figyeld meg, mindegy, hogy valaki román, zsidó vagy magyar, egyformán gondolkozunk valahogy. Azt nem tudom megmondani, hogy hogy, mert ez nem racionális. De hát itt élni? Te, a vámosok, a vonat, a mocsok, az utcák, nem tudom elviselni. És olyan szomorúak és kopottak az emberek, rettenetes, ami itt van.

Aztán tűnődve nézi a vizet. Zajlik a Szamos.

– És ott mintha valahogy nem is egészen emberek volnának. És az, hogy a fiam svédül gondolkozik. Huszonhat éves – teszi hozzá. – Persze, itt is aztán lassan felnőnek a gyerekek, de ez más. Láttad Andráséknál? Évának a lányai nagylányok már. Andrásnak nevelt lányai. Mi az, hogy nevelt lányai? Nagyokként hozta őket Éva. Mégis egy család mindenestül, akkor is, amikor veszekednek. András, mióta volt az agyműtétje, tudod, egy kicsit bolond lett.

Valóban, András eufóriás örömben él. Sikerült az agyműtétje, de kicsit defektált a személyisége.

– És az apja? – nézünk össze –, iszonyú. Akkor tört ki rajta az elmebaj, mikor egy nő fogát csiszolta a korongkéssel. És majd' szétvagdosta, alig tudták megmenteni, iszonyatos botrány volt. András aztán üzletet nyitott. Most Éva tartja el, a felesége, igazából már dolgozni sem tud.

– De jó módúak.

Felnéz rám hirtelen egy nagyobb csúszás után: – Miért is nem telefonáltam valamelyik barátomnak, mind felajánlották, hogy nekik van kocsijuk, hoznak-visznek. Most

nem kéne itt botorkálni. – Aztán újból megkapaszkodik, és azt mondja lihegve: – No de legalább találoztunk. Ez a botorkálás a találkozás botorkálása volt. – Majd újból nevet: – Már nem fáj a tenyerem, amit megégettem, mikor beléptél. Gyere el Svédországba, nálam mindig lesz helyed.

Elkísérjük a házig, ahová bemegy. A ház előtt olyan sima a jég, és ferde is, hogy a léckerítésbe kapaszkodva tudjuk a kapuig kísérni. Megölel és megcsókol. – Látod, ez Erdély, ez Kolozsvár. Tulajdonképpen mindenki ismer mindenkit. De hiszen ez egy nagy város – mondja aztán eltűnődve. – Több százezer lakos. Sokkal kisebb városok vannak Svédországban. Egész kicsi városokban is dolgoztam. Nem ismerik az emberek egymást. Nem úgy értem, hogy arcra, egyáltalán. Nem is akarják – teszi hozzá. Aztán még egyszer megölel, és belép a kapun.

– Most már közel vagyunk – biztat Lajos. Elvesztettem a tájékozódást, mert mellékutcákon is át-átvágtunk a Szamos-partot elhagyva. Az új blokkházak között sima, egyes jégpályákon csicsonkázunk, egy-egy fenyő áll ki, és óriási cement szeméttartályok.

– Ilyen a miénk is – mondja –, elég messze esik a házunktól.

Ahá, gondolom, ide kell Kingának lehordani a szemetet.

Végre közeledünk a házhoz. Lehúzzuk a lépcsőházban a zoknikat a csizmánkról, felmegyünk a lépcsőn, belépünk. Ildikó a sajátos, nyugodt, derűs mosolyával fogad: – Gyere, Malackám, akarsz reggelizni?

– Nem – nevetek –, hiszen már délután van! Megvárom az ebédet.

Aztán bemegyünk a szobába. Kinga jön eléem, nagyon szép, megváltozott – nagylány. Melegen átölel. A kutya, Piggi, örülten csahol. Mikor levetem a bundámat, majdnem nekem ugrik, alig tudják lefogni. Szűkülve szaladgál körbe.

– Feketében vagy, és nem bírja a feketét, mert ő is fekete – mondja Ildikó.

Akkor még nem is sejtem, hogy Piggivel milyen jóban leszünk.

Másnap délután a belső szobában a kétszemélyes, alacsony kereveten fekszik Kinga meg én meg Piggi. Piggi belém bújjik, fekete feketével összeolvad. Kinga hozzám hajtja a fejét, és haját a kutya és közöttem osztja meg. Hosszú szőke haja van. Ildikó egy fotelban ül, a lábunknál, de úgy, hogy alsótestét átnyújtja a díványra. Éberálm-terápia. Mintha Piggi is hallgatná.

Rávettek, hogy csináljuk, és játszunk. Úgy kezdődik, hogy mindenki csukja be a szemét, megyünk egy tavaszi réten, és az ösvényen jön szembe valami vagy valaki. Ki jön? Elmondja Ildikó, elmondja Kinga. – Most te mondd – kéri Kinga. Én is mondom. Nevetünk. Aztán tovább, tovább, erdőbe megyünk, barlangba – nem akarják befejezni. Egyre csöndesebbek vagyunk, és mintha álmodnánk. Mintha kiszakadtunk volna az időből, pedig Ildikónak délelőtt próbája volt. Másnap lesz a főpróba, kéri, hogy menjek el.

Első nap nem akartam sehova menni. Jólesett a csönd. Ők elmentek Lajossal, Kingával beszélgettünk, játszottunk és neveltünk. Piggi már bújt hozzám, és dugta a hajamba az orrát. Az, hogy kiszakadtunk a világból, nagyon jó volt, és a gyász után Kinga frissessége meg ez a sok játékos beszélgetés. Én sétálni akartam ugyan menni, hozzá vagyok szokva.

Mondtam: – Kinga, fölmegegyek a Hóya erdőbe.

– A Hóya erdőbe? Csak nem mész egyedül? Megtámadnak!

– Kik?

– Tudod, hogy kiengedett Ceaușescu a börtönből mindenkit, és azok az embereket megtámadják, megölik, elveszik a táskájukat, pénzüket.

– Nem lesz nálam sem táska, sem pénz.

– Különben is csúszós az út. – Nevet.
 – Hát ha csúszós, akkor más se tud fölmenni.
 – Te se tudsz fölmenni, legfeljebb négykézláb. Nem – mondja Kinga, és megfogja a két karomat –, ne menj. Ugye, tegezhetlek? Maradj itt velem. Vagy gyere, menjünk lefelé, elviszlek valahova a Szamos-partra.

Most már unom a Szamos-partot a kétórás séta után, de megegyezünk, hogy később lemegyünk.

– Addig gyere, és mesélj.
 – Tudod, az jutott eszembe tegnap délután – mondja –, mikor ott feküdtünk, milyen jól megvoltunk, és ha belépett volna Lajos, vége az egésznek. Mondd, minek keltenek a férfiak az életben?

Megpróbálom neki megmagyarázni.

– Persze, meghittebb, ha így nők vagyunk egymás közt. De a szerelemmel sokkal gazdagabb és szebb az élet.

– Milyen a szerelem? – kérdezi, aztán hozzát teszi: – Én is voltam. Most levelezek egy román fiúval. Megmutatom az írását, és mondjál róla valamit. Mindent...

Megmutatja. Kicsit primitív írás – folytatásos regényt írnak egymásnak, krimit.

Kinga meglepően érett a tizenöt évével. Kinézésre teljesen fejlett fiatal lány, magatartása hol gyermekes, hol lányosan szemérmes, hol pajkoskodó, kedves, eltűnődő, mosolygó, néha lármás, zajos, majd hirtelen befelé fordul. Szüntelenül kérdésekkel zaklat, de tapintatosan.

Mikor Ildikóval vagyunk együtt, beszélgetni szeretnénk. Érzi, tudja; megkérdezi: – Ugye azt akarjátok, hogy menjek ki? Hagyjalak magatokra? Csak egy picit hadd maradjak még. Beszéljetek olyat, amit én is hallhatok. És amikor olyan fordulathoz értek, megígérem, hogy kimegyek anélkül, hogy szóljátok, és mikor kopogtok, visszajövök – ajánlja mosolyogva.

Hagyjuk, maradjon. Mikor sor kerül a kimenetelre, abban a pillanatban belép Lajos. Ildikóval fölnevetünk, Kinga is érti, miről van szó. Rám néz, aztán szó nélkül kimegy.

Amikor a fürdőszobában vagyok este, bekopog, és megkérdezi: – Bejöhetek?

Kicsit tűnődöm: – Gyere.

Azt mondja: – Ha együtt vagyunk benn a fürdőszobában, addig is tudunk beszélgetni. Én értem, mindig is értettem, hogy te anyuval miért akartál külön lenni. Igazában külön lehet beszélgetni. De látod, a férfiak. És mikor mutattam a román fiú levelet, akkor is közbejött egy telefon, az is férfi volt. És közbejött Lajos is... Pedig még szeretném megmutatni a levelet.

– Jó, majd holnap – mondom.

Kinga szemérmesen, de mégis nyugodtan vetkőzik. Én már a csap alatt állok, és úgy próbálok tusolni. Ide-oda csap a tus rózsája. Kézitus, sose tudtam jól használni.

Füledt, forró a fürdőszoba. Túl meleg, távfűtéses lakás. A páratól alig tudok lélegezni. Kinyitom az ablakot, ami a kád fölött van.

– Megfázol! – kiált föl Kinga, és egy törülközőt ad a vállamra.

– Nem, meg kell szokni, az ember könnyen edzetté válik.

Kicsit tűnődik, majd visszatér a levelekhez. – Ugye, holnap...?

Másnap előveszi a másik levelet és a sajátját. Nézzük az írásokat, próbálom analízálni, egyúttal mutatom egy keveset a grafológiát. – Ezt a fiút Töknek hívtuk – mondja. – Meghalt Bukarestben a földrengéskor. Gyűlölöm az anyját, mert nem halt volna

meg Tök, csak az anyja mindig depressziózott. A férje öngyilkos lett, már a régi, ő meg depressziós, hogy miért lett öngyilkos a férje. Elment Pestre a kórházba. Ha nem ment volna Pestre a kórházba, akkor Tök nem hal meg. Tököt mindig fenyegette, hogy ő is öngyilkos lesz. És akkor aztán mi történt? Elvitték a szomszédba, összeomlott a ház, és meghalt. Én értem és tudom, hogy hányan haltak meg a földrengésben. De nekem Tök még él. Kérlek, ne íj a levélre semmit.

– Nem, ha az írást nézem, akkor nem olvasok bele soha a szövegbe, és úgy érzem, hogy nem is illik.

– Te elolvashatod. Tudod, ez az egyetlen levele. Nem tudom, tudta-e, hogy szerettem. Nem volt levelezős. Én írtam neki, nem nagyon válaszolt. Mikor együtt nyaraltunk, és én aludtam, megsimogatta a hajamat, anyu mondta. Valahogy azt hiszem, szerelmes vagyok belé. Ez a szerelem? És mondd, milyen a testi része? – kérdezi, és megfogja a Tök levelét és a sajátját, és beteszi egy fiókba. – Mondd el nekem, milyen a testi szerelem!

– Nagyon bonyolult, hogy is kezdjek hozzá? Miért pont a testi része érdekel?

– Mert arról nem lehet beszélni senkivel. Tudod, a lányok milyen hülyék, miket mondanak. A fiúktól meg isten őrizzen. Anyut kérdezzem? Valahogy nem jön, meg Lajos is...

Közben megérkezik Ildikó és Lajos.

– Most már úgyis röviden beszélgethetünk. De várj, kiszólok. Most én beszélek veled fontosat.

Megöleli, megcsókolja az anyját, visszajön.

– Egy kicsit békén hagynak, most majd anyu kezet mos. Mondd el nekem, hogy csinálják.

Megpróbálom magyarázni, nem érti sehogy sem. Azt mondja: – Mondd, először merevedik meg vagy közben, mikor betette? És ha betette, akkor mozdítja vagy nem mozdítja? És hogy tudja betenni?

– Na – mondom –, képzeld el, ha nem merevedik meg, akkor láttad, milyen a kisfiúknak is, hát a férfiaknak is akkor puha és lelóg. Be se tudná dugni.

– Hova dugja be?

– Van egy hüvelynek nevezett rész a puncid közepén, ha jól megfigyeled, érzed. Persze, az neked el van zárva, az a szűzhártya, ami a nyílást fedi, ezt már ismered.

– Igen – mondja.

– Persze először nehéz, mert át kell törni – magyarázom.

– De hogy? – kérdezi ő.

– Hát ide nézz! – Körülnézek, találok egy vázát, aminek nyílása van, és találok egy gyertyát. No, ezzel sikerült demonstrálni.

Hirtelen elkezdünk nevetni.

– Most végre értem – mondja ő. – És ki-be húzzák?

– Igen. Ki-be húzzák.

– Miért húzza ki-be?

– Kinga – próbálom magyarázni –, ennek ritmusa van. Mintha táncolnál, vagy mint mikor boldogan úszol a vízben. Vagy milyen hasonlatot is mondjak? Tudod, tánc közben, mikor egyre jobban és jobban beleszédülsz a mozdulatba, amíg eljutsz valami különleges örömig, már repülsz. Persze ez még fölfokozottabb és még másabb. Vagy gondold arra, mikor tapsolsz egy ritmusban, és egyre jobban és jobban belejössz a tapsolórítmusba. – Hirtelen eszembe jut, hogy itt nem is tudnak tapsolni. Spanyolország-

ban láttam, mikor ketten-hárman fiatalok ritmusban tapsolnak, és akkor eljutottak egy olyan fázisig, amikor a tapsolásnak vihara és öröme van. Ez nem a magyar taps. Mi csak valamire tapsolunk.

– És még milyen a szerelem, mondd! Milyen az egész?

Hogy lehet elmondani a szerelmet? – Kinga, nagyon nehéz elmondani. Várj, inkább elvont dolgokat mondok, amikhez neked is van érzéked. Mindig filozófiát, pszichológiát kérdeztél. Képzeld el, hogy a görögöknek négy szavuk volt a szerelemre. Ebben benne volt a test is, de az csak egy része. Kezdődik a szexszel, ez a test. Az eros, ebben már több van, erre jön a fileo és az agapé. – Elmondom, hogy mit jelent a szex, az eros, a fileo, hogy ember szeret embert, és az agapé, hogy isteni lény szeret isteni lényt, vagy a magasabb lényeket szeretjük. – A fileóból jön – magyarázom neki – a filharmónia, filatélia stb. Képzeld el, az igazi szerelemben mindez együtt van. Szereted a testeddel, szereted a lelkeddel, szereted az értelmekkel, szereted a szellemeddel. Beteljesedsz a másikkal. Kielégülsz a testedben, mert ketten eggyé lesztek. Valóban, az úgy van, hogy a két test egy bizonyos pillanatban egy. Az öröm tetején egy. De ez nem ér semmit, ha nem járul hozzá az, hogy érzelmileg is egyek vagytok, és utána a gondolataitok is közösek. És aztán közösen szerettek különböző dolgokat az életben. És léptek egyre fennebb és fennebb.

– És aztán? – kérdezi.

Eszembe jut megint a nemzetközi statisztika: három év a szerelem átlag kifutási ideje – a szerelemből mennyi maradhat meg, ha kiesik a test? És kiesik a másik és harmadik, és ha marad csak a test? És a négyes építés és a bonyodalmak. Nézem Kingát. Mit mondjak neki?

– Tudod, ez a négyes egység, amit mondtam, hogy minden együtt legyen, ritkán fordul elő. És ha együtt van, és hosszú ideig együtt megvan, az ember akkor sem tudja, hogy boldog, mert olyan természetes. Néha érzi, különös mámort érez, hol a testében, hol a lelkében. De ezeknek a napoknak is megvannak a nehézségei. Tudnod kell azt is, hogy minden házasságban vannak bajok.

Miket mondhattam Kingának? Mit lehet mondani egy tizenöt éves lánynak?

Kinga még sok mindennel lep meg. Egyszer azt mondja: – Tudod, Júliát nagyon szeretem, ő az első felnőtt barátnőm, de nagyon szeretem. Jobban, mint a korombéli lányokat. És téged is nagyon szeretlek. Anyut, Júliát és téged.

– Én mindig azt hittem, hogy nem szeretsz, Kinga.

– Dehogynem, csak mindig el voltál foglalva anyuval. Tulajdonképpen azt hiszem, hogy féltékeny voltam rád. Szerettem volna barátkozni.

– De hiszen akartam barátkozni veled, Kinga, és te utasítottál el.

– Nem. – Kicsit elmosolyodik: – Azt hiszem, büszke voltam. Azt akartam, hogy ne zavarjalak. Hiszen láttam, hogy sose tudtok anyuval együtt lenni. Lajos meg az emberek meg mindenki. Hozzád is annyi ember jött és annyi telefon. Tudom, hogy két-három évben egyszer tudtok találkozni. Emlékszel, akkor régen, mikor együtt utaztunk Vízaknáról ide, Kolozsvárra, akkor én egy dobozzal játszottam, zakatolt a vonat, és ti nem tudtátok, hogy hallom, mit beszéltek. Beszélgettetek az élet mindenféle dolgáról, és akkor kezdtem sejteni, hogy ha felnőttek barátkoznak, és nem férfiak, hanem két nő, ti asszonyok, hogyan barátkoztok... Én akkor szerettelek már, csak nem tudtam mutatni.

Meglep Kinga szemérmes vallomása.

Aznap nem mentem sehova. Csak Bözsit, gyermekkori barátnőmet kerestem. Este

állítottam be hozzájuk. A kopogtatásra azonnal nyit a férje. Kicsi meglepetéssel áll előttem. Örül, de mégis valami furcsát érzek. Izgatottan vezet be. – Jöjjön – mondja.

A lányukat várják, Mártát. Düsseldorfból indult a vőlegényével.

– Csúsós az út – mondom.

– Tudom, hallgattam a rádiót. De nemzetközi múúton jönnek, azt talán már följjárták.

Bözsi gyönyörűen föl van öltözve. Idegesen mondja: – Gyere be, Libus, főzök egy feketét. Tedd le a kabátod. Mondtam, hogy repülővel jöjjenek inkább vagy vonattal. Szörnyű ezen az úton kocsival. De hát úgy akartak jönni, nem lehet velük beszélni. Mindegy.

Bemegyek, láthatóan izgatottak, kevésbé tudnak figyelni. Átadom a gyönyörű svájci zsebkendőket, amiket Mari hozott nekem nyáron. Bözsinek csak szép holmit akarok adni. Mindig szerette az ízléses és szép holmikat. Kicsit meghízott, puhább lett, alig ismerek rá.

– Nyugdíjzástak. Képzeld el, a pimaszok, egy évvel ezelőtt hoztak egy új nyugdíjtörvényt, mindenkinek menni kell. Ha egy évvel korábban megyek, mint most, hogy ők erőszakkal küldtek, akkor magasabb nyugdíjat kapok. Akkor is, ha tovább dolgozom. De hát menni kellett. Majd megőrültem először, untam magam otthon. Nem tudtam mihez kezdeni.

– Egy pár óra munkát vállalj, az jó.

– Á – legyint –, itt nem lehet. De már ha hívnának, akkor se mennék vissza. Most már megszoktam. Mindig hajnalban kelni, meg az a lárma.

– Mit csinálsz? – kérdezem.

– Háztartást.

Minden csillog. Hófehérre van fölcsiszolva a parkett, nincs rajta Bülovit, úgy tartja rendben. Sose szerettem ezeket a fehérre csiszolt parketteket, tudom, hogy zselettpengevel kaparják föl. Nagy munka. Aztán olyan, mint egy tisztára mosott gyűrődészka. Deszkapadlóból szép, de parkettből nem. Valami steril van benne.

Új függönyök, újrahúzza a bútorok.

Lázasan várják Mártát.

– Telefonált. Te vagy a hibás – mondja a férjének. – Pestről megint hívhattak volna telefonon, de azt mondtad, hogy nem, jöjjenek, amikor akarnak.

– Feküdjetek le – mondom. – Nem fognak megérkezni ma éjjel.

Ideges lesz: – Nem, várni akarjuk.

– Mi jót főztél? – kérdezem, szeretetből.

Erre észbe kap: – Várj, hozok be valamit!

– Ne hozz semmit, nem vagyok éhes.

Erőszakkal édességet ad. Igazán nem kívánom.

– Kávét?

– Tudod, nem feketézem este.

Hogy megnyugtassam, iszom valami alkoholt, már úgysis mindegy. Aztán eszem egy kis franciasalátát.

– Ízlik?

Kivételesen nem jól sikerült, pedig Bözsi remek szakácsnő, jó háziasszony, jó barát.

– Nagyon jó – mondom. Elmosolyodik, boldogan.

Úgy látszik, a Márta várásában megszűnt az önkritikája.

– Örülök neki.

Mind a ketten meghíztak, tompábbak, semmi más nem érdekli őket, csak Márta.

– Nem Izraelbe fog menni? – kérdezem.
 – Nem. Kiment nyaralni, s most már lemondott róla.
 – Akartam is mondani, hogy ne engedjétek Izraelbe.
 – Persze ti nem vagytok jóban Izraellel.
 – Csak nem képzeled, hogy amit az újságok írnak, amiatt? Hát az egy pokol, a klíma, meg egymást gyűlölik az arabokkal.
 – Tudod, mindenütt ez van a világon – néz rám. – Itt is annyi minden... Képzeld csak, már a magyarokat is szétválasztják a románok, hogy vannak székelyek és vannak magyarok. Mintha a székelyek és magyarok nem azonosak volnának. Mondd meg, zsidó vagyok én vagy magyar vagy román? – tűnődik egy kicsit. – Nem tudom. Képzeld el, Márta...

– A vőlegénye? – kérdezem.

Rám néz: – Német–magyar–zsidó – válaszolja nevetve. – Jó összetétel. Egy magyar–román–zsidó és egy német–magyar–zsidó, ez jó lesz. – Kicsit elkomolyodik: – Jó lesz? A fiú villamosmérnök.

– Az jó – mondom.

Hamarosan elbúcsúzom. Érzem, nem tudok kontaktust teremteni velük. Bözsi a várakozás lázában alig tud figyelni arra, amit mondok. Legalább lesz egy szabad estém – gondolom. Megállok a lépcsőházban, a boltíves kapu alatt. A felét levágták. Kenyérbolt lett. Nézem az öreg házat. Százötven éves. Bözsi itt született, itt lett nagylány, itt haltak meg a szülei. Mi hátul laktunk, szoba-konyhában. Itt ment férjhez. Itt szülte Mártát, a „kicsi barátnőmet”. Sokáig őriztem az egyik tejfogát egy kicsi Singer varrógéptű-dobozkában. Aztán itt rejtettem a fal egyik repedésébe az antibébi-tablettát. – Szükség esetére – mondta Márta. – Valami csak történik velem. Nem maradhatok örök-ké szűz. Ezért itt börtön jár. Te pedig messze vagy. – Vajon itt fog meghalni Bözsi?

Nekivágok az útnak. Vajon jár-e a busz?

Összeverődött tömeg a megállóban. Óriási tülekedés, de sikerül följutnom. Elfelejttem lyukasztani a jegyem. Botrány lesz, ha elkapnak. Majd azt mondom, hogy külföldi vagyok.

Rossz helyen szállok le, újabb jégpályákon keresztül hazaérkezem.

Otthon csöndes este Ildikóval. Miről is beszélgettünk? Ildikó csak szakmai dolgokról beszél, aztán meglepetésszerűen azt mondja: – Tudod, megismertem egy férfit, és ő érdekel. Nincs miért hozzáméjjenek Lajoshoz. Minek? Kingát zavarná, a házasság értelmetlen. Végre most, hogy elmúltam ötvenéves, elmaradt a vérzésem is. És megint érdekel valaki. Ez jó és frissítő. Nem akarok semmit. Nem is tudom, hogy ő is szeret vagy nem. – És elkezd mondani, hogy találkoztak. – Megnézte egy előadásomat, és odajött. A szemében fény volt és emberség, és megértettük egymást. Újból ismerni valakit és megérteni és érezni, hogy mégis férfit Ez jó...

A munkám iránt érdeklődik, nyugdíjazás stb. – Miklós és te hogy vagytok? – kérdezi. De valahogy érzem, hogy nem akar belemenni a témába. Én se. – Nagyon bonyolult – mondom. – Nézd, Lajosnak külön lakása van, és mégis folyton itt lakik. Nem lehet külön lakni és együtt lakni. – Aztán nevetve néz rám: – Tudod, valahogy mi már önállóbbak lettünk. Azt mondod, hogy szeretsz egyedül lenni, és jól vagy, hogyha egyedül vagy, nem zavar, ha nincs otthon, nem zavar, hogy hol van. Látod, én ezt mélységesen megértem. Gondolkoztam rajta, hogy ez az öregség vagy nem? Nem az öregség. Felnőttek lettünk vagy emancipálódtunk. Sose akartam emancipálódni, mert mindig is önálló voltam. – Mulat egy kicsit magán. Aztán rám néz: – Tulajdonképpen te,

amilyen nagyon szeretted és foglalkoztál és törődtél velem, és rá figyeltél, valahol, Malacka, mindig önálló maradtál. Malacka, te Malacka voltál, és Malacka vagy. De aztán Miklós más is, mint a többi férfi – mondja. – Az ő önállósága...

Belép Kinga, elhallgatunk. Kinga zavart mosollyal megáll: – Ugye, azt szeretnétek, hogy menjek ki?

– Nem, maradj itt, Kinga.

Aztán este Kinga megint bekéredzkedik a fürdőszobába.

– Tudod, Kinga, az úgy van, hogy ha én a férjemről mondok valamit, akármilyen kicsi rosszat, akkor nem mondhatom előtted sem. Senki előtt. Anyádnak mondhatok bármit, mert harminc éve vagyunk jóban. Mondhatom, hogy goromba vagy durva velem. De nem goromba, nem durva. Csak időnként ideges – teszem hozzá, hogy magyarázat is legyen. – Ugye világos, hogy ezt más előtt nem mondhatom. És biztos vagyok benne, te is fogod érezni, hogy akit szeretsz, arról nem mondhatsz rosszat, és nem beszélhetsz annak a belső ügyeiről, sem a te belső ügyeidről, amelyek hozzákötnek. Mindig olyan érzésed van, hogy kiadod. Csak annak a barátnak, akit szeretsz, és tudod, hogy ő is ismeri és becsüli, annak mondhatsz valamit. Olyasmit, amiben bizonytalan vagy, és várod, hogy ő mit válaszol.

– Igen – bólint Kinga –, de a szerelemről keveset beszéltél nekem. És azt is mondd el, hogy mi a projekció. S mik a projektív tesztek. Az intelligenciavizsgálatokról sem beszéltél.

Furcsa, hogy a fürdőszobában ilyen kérdéseket tesz fel. Szép, szabályos, tiszta teste van, egyetlen anyajegy a hátán.

Lajos kopogtat: – Siessetek!

Kinga rendkívül ingerültté válik: – Látod? Itt sem hagy békét. Borzasztó.

– No de Kinga, le kell feküdni. Nekik is szükségük van a fürdőszobára, itt van a véce is. És mi itt tereferélünk. Más helyen is tehetnénk. Például a te szobádban.

– A te szobádban! – nevet. (Átadta nekem a szobáját.) – Mondd, jól alszol a szobámban?

– Igen, nagyon jó hely.

– Szeretném, ha oda tennék könyvespolcokat, mert minden a földön áll. De ahhoz téglák kellenének. – Megegyezünk, este lopunk téglákat. Szemben egy nagy halom áll az utcán.

Másnap este le is megyünk, körbenézünk, de Ildikó és Lajos ellenáll. – Nem, nem, nem. Itt abból akkora ügyet csinálnak, éveket lehet érte kapni.

– Én külföldi állampolgár vagyok, engem nem dugnak börtönbe pár tégláért.

– Kellemtlenséged lehet, és tudják, hogy ide hoztuk a téglát.

Kinga szomorú, hogy elveszítettük a játékot, hiszen már ki is néztük és kicsúszkáltuk az utat a téglákig.

– Legalább egyet hozzunk el – könyörög.

– Nem – tiltakozik Ildikó, ezúttal keményen.

Kinga sértődötten elvonul, látom, hogy duzzog, kedvetlen. Aztán bejön hozzám, azt mondja: – Látod, anya engedné, hogyha nem volna itt Lajos. De itt van Lajos, akkor minden más. Mondd, a nők megváltoznak a férfiak mellett? Az anyák is megváltoznak?

Eszembe jut, hogy Ildikó egyszer elmondta, Kinga sírva kérdezte: – Anyu, Lajost szereted jobban vagy engem? – És ő nyugtatta: – Kinga, tudod, hogy téged szeretlek

legjobban a világon. Minden anya legjobban a gyermekét szereti. Sem a férjét, sem senkit nem szerethet jobban, mint a gyermekét.

Kinga akkor ránézett: – De vannak anyák, én tudom, hogy vannak anyák, akiknek fontosabb a férjük vagy a szeretőjük.

– Kinga, ez nem igaz, ezt csak képzeled. Ilyen anya nincs.

Mondom: – Ildikó, te is néha egy kicsit más vagy, ha ott van Lajos.

– Igen. Két tűz között fáradt és ingerült leszek.

Még Balog Annát akarom meglátogatni. Megyek váratlanul, oda se telefonálok. Utálom a telefonokat. Nagyon meglepődik, amikor belépek, nem azon, hogy ott vagyok, hanem: – Hogy kerültél be? – Nyitva volt az ajtó, ki van írva: a kutya harap. Nem tudom, az övék vagy a szomszédé. Az övék barátságosan fogadott, a felső ajtó is nyitva állt. – De hiszen a kapu is zárva szokott lenni. – És tényleg, máskor, ha valaki csönget, ki kell menni a kapuig.

Ott tart ebédre. Míg főz, kimegyek a temetőbe Sanyi sírjához. Itt aztán tényleg négykézláb kell másznom, a körmeimmel kapaszkodom, fenéken csúszom, mert a domboldal, ami a temetőhöz vezet, meredek. Csuromvizes leszek az izzadságtól, mire elértem a sírt. Otthon megköszöni a krémet, amit küldtem, arckrémet kért. Mondom, hogy nagyon jó román krémek vannak. – De nem nekünk – legyint –, azokat külföldre viszik.

Megérkezik a férje, láthatóan elégedett. Az asztalon még ott vannak a maradékok, ötvenedik születésnapját ünnepelték.

A kutya szaglássza a cipőmet, érzi a másik kutya szagát.

Hosszas beszélgetés után indulok haza.

Vásároltam egy fekete bársonykendőt fekete bársonyrojttal, behímémezve kis piros rózsák, ezt viselik most Kalotaszegen. Ezt kapta Kinga is ajándékba. Hazahoztam a másikat. Miklós elvitte ajándékba egy kislánynak.

Pliszírozott fekete szoknya ugyanolyan hímzett piros rózsákkal. Sokan viselik Budapesten. Kalotaszeg beleszól a pesti divatba.

Ildikó cserepeket vett, ott hagyta Andrásnál. Felveszem. Viszem a cserepeket.

Kimegyek a piacra, és nem találok semmit. De a Széchenyi téren egy nagy vas- és edényboltban meglepetésemre bokályokat és rózsás cseréptányérokat látok. Nem tudok ellenállni. Válogatok, egymásra rakják. Nagy barna csomagolópapírba burkolják. Lehetetlen nagy csomag. Nincs fogása. Taxi sehol. Leteszem a másikkal együtt a bejárat cementlépcsőjére. Most mit csináljak? Akkor odalép hozzám Kinga barátnője, Júlia. Nézi a csomagom. Azt mondja, beviszi a színházba vagy a lakására, nem messze lakik tőlünk.

– De nehéz lesz.

– Semmi ez nekem.

Könnyedén kapja fel és viszi a cserépcsomagokat.

Este jön, és hozza. Júlia öreglány, egyedül él. Egyszer volt egy szerelme, akivel két évig élt együtt, aztán meghalt tüdőbajban. Ő eszperantóul tanul.

– Két év múlva nyugdíjba megyek – mondja mosolyogva. – Szeretem az életet. Akkor fogok utazni. Ha engednek. Ha nem engednek, az sem baj, jó lesz nekem Románia is. Elég nagy az ország. Maga Erdély is elég volna. – De hátha valahova még kijutok egyszer az életben. És most randevúra megyek – mondja nevetve. – Valaki, bukaresti eszperantista itt volt, lekéste a repülőgépet, nem tudtam, miért telefonál. Most

velem akar találkozni. Hát megyek – nevet, és leteszi a hatalmas csomagot, amit idecipelt a cserepekkal.

– Nehéz volt – emelgetem.

– Semmi – mondja ő.

– Várj, kapsz egy görög bugyit. Van nálam egy, Magyarországon árulják: ez jó lesz a randevúra.

Nebet.

Kinga is velünk van, tudja, hogy játszunk, nagyon jól tudja, hogy Júlia nem fog lefeküdni.

Kicsit eltűnődöm, mit változott a hang Erdélyben egy fél évszázad alatt. Régen még a bugyi szót sem ejtettük ki.

Erről jut eszembe, hogy Kingának adtam egy kis rövid ujjú pulóvert, azóta egyfolytában viseli. És a főpróbára, amire elvittek, azt mondta: – Ne gyere feketében. Az igazgató azt fogja hinni, hogy a darabot gyászolod. – És rám adja Ildikó zöld pulóverét.

Az összes munkatársa fölismerhette a pulóverét, mulatunk Ildikóval. Oda se neki.

Az igazgató odajön hozzám: – Itt van, asszonyom? Titokban tartják, hogy Kolozsvárt tartózkodik?

Utolsó dög, gondolom magamban, mert Ildikó utálja.

– Miért mosolyogtál rá? – kérdezi Kinga. – Hiszen tudom, hogy nem szereted, anyu se szereti.

– Anyu miatt, ha mutatom, hogy utálok, anyunak még nehezebb, tudod, milyen nehéz a helyzete a színházban. Román igazgató, magyar rendező.

Hirtelen odavágódik elélem egy nő, és megölel, megcsókol: – Te, viszem a gyermeket Pestre. Központi idegrendszeri sérülés, kivizsgálás kellene. Lehet?

– Persze. Megmutatom neurológusnak, gyermekpszichiáternek, pediáternek, jó?

– Igen.

Megbeszéljük a részleteket.

Mikor elmegy, azt kérdezi Kinga: – Ezt szereted?

– Nem tudom. Nem ismerem közelebről, csak azt tudom, hogy anyu barátnője.

– Hát akkor miért segítesz neki olyan készségesen?

Csodálkozva nézek rá. – Ha te orvos vagy pszichológus lennél, bárki a világon jönne hozzád, és mondaná, hogy a gyermeke központi idegrendszere sérült, te is mindenkinek azt mondanád, hogy segítesz. Hát ha megtehetem, miért ne tenném meg? Azonkívül tudom, hogy mind, aki itt van, anyu barátnője vagy barátja vagy munkatársa.

– De hátha rossz?

– Nekem a betegnél mindegy, hogy rossz a szülő vagy nem rossz. De miért mondod rá, hogy rossz?

– Tudod, nagyon furcsa ember.

– Ahá, Melinda – ismerem föl.

– Malacka – néz rám nevetve –, te mindenkit elfelejtesz?

– Igen, mostanában gyakran fordul elő, hogy nem ismerek meg embereket. Sosem volt jó arcmemóriám, de most már ez kezd komollyá válni...

Utolsó este, készülődés. Hajnalban indulok, belép a szobába Kinga: – Akkor most búcsúzol? – és megölel.

– Aludni fogsz reggel – mondom –, nem ébresztelek föl.

Tűnődve rám néz: – De ébresszél.

– Nem, majd míg alszol, megcsókolom a hajadat.

Meg is csókolom reggel. Piggi dühösen ugatni kezd, és odarohan hozzám. Kinga nem ébred fel. Aztán Piggi kikísér az ajtóig, majd egy kis tétovázás után lejön velünk a lépcsőn, pisilni megy. Addig várunk Lajossal.

– Menj föl.

Fölmegy, Ildikó beengedi, int az ajtóból: – Piggi nem tudja, hogy nem jössz vissza.

Természetesen megint sötét, csillagos éjszaka van, amikor elindulok. Pedig ez a vonat nem is olyan korai. Természetesen csúszik, rettenetesen csúszik az út. Alig tudunk elvergődni a taxiig. A taxi is csúszkál. A jégpályák jegyében telt el ez a három nap.

Kolozsvártól Pestig, azt hiszem, sokat aludtam. Aludtam. Aludtam.

Kinézttem az alföldön. Ez a végtelen lapos táj – máshova érkeztem. Otthagytam azt, ami kínos, fáj, de ott maradt Kinga is, Ildikó is, Bözsi és a régi ház, a régi utcák és minden, ami románná változott, és szép és régi és új és más és elfedett, és más nyelven beszélnek – és otthon vagyok. Csak hozom a cserepeket. Nem is tudom, ez a sok cserép nálam mi. Hiszen aztán elajándékoztam valamennyit.

Megérkezés

Valamelyik este csöngettek. Kinyitom az ajtót, Anca áll ott.

Int a kezével: – Csitt, ne félj, nem maradok sokáig, valami fontosat akarok mondani. Ma éjszaka meggyilkolnak.

Fölnevettem: – Te, ez kitűnő. Szívesen halok meg, elég volt az életből.

Aztán azt mondja, őt már megölték. Erre még jobban megörültem, és mondom: – Akkor legalább elmesélheted, hogy milyen a halál utáni élmény, tudod, ezzel foglalkozom.

Neki is adtam egy cserepet.

Jó volt, hogy nem féltem tőle. De épp most a halállal, megöléssel fenyegetett – teljesen becsavarodott.

Mindez olyan közeli és távoli egyszerre, mintha valami folyamban úsznék. Eszembe jutott, hogy a temetési ének így hangzik: „Circumdederunt me gemitus dolores.” (Körülvettek engem a fájdalomnak jajai. A fájdalom nyögései. A halál nyögései, fájdalmai.) Úgy éreztem egypár napig, hogy körülvesz a sötétség, és ebből aztán nehezen ment a kiszabadulás.

Anca hozzá tartozott.

Miklós elment Orosziba, itt a lakásban másfél órát együtt töltöttem ezzel a szerencsétlen örülltel. Amúgy egy aranyretikül volt nála és fekete táska, fekete bunda, kucsma, azon egy fehér csuklya. Eltakarta az arcát.

Mikor megpróbáltam kitenni, öltöztettem és mondtam: – Most menj, kikísérlek. – Az arcába húzta a kucsmát.

– Én vagyok az arc nélküli ember.

Megöleltem. – Neked akkor is van arcod.

Ilyenkor fölengedett a szeme villogása. Furcsán, összevont szemöldökkel, kutatva járt a lakásban. Követelte, hogy menjünk ki a teraszra, mert ott vannak a gyilkosok. Miklóst is megölik, az ő férjét is. Megölték a lányát. A fiát kilökték a vonatból, és szörnyet halt. Látom, ezúttal nem szexuális megszállottságban, hanem halálőrjöngésben van.

Azt mondja: – Pszt, vigyázat! Lehallgatnak, megfigyelnek!

– Tíz éve, Anca, megszoktuk!

Ez a reális hang megnyugtatta, leszerelte. Úgy örültem neki, hogy képes voltam rá. Még két dolgot akarok leírni.

Elővesz egy üveg befőttest, az alján egy kis meggy, és azt mondja: – Gyere, együnk. A kezeddal is belenyúlhatsz.

Azzal a cseréppel, amit neki adtam, boldog volt. Mielőtt elment, még azt mondta: – Volt egyszer egy pszichológus, kértem tőle egy tükrös szívet. Kétféle adtam volna a tükrös szívért, de nem hozott nekem.

Mikor a sálat a nyakába tettem, hogy siettessem az elmenetelét: – A fekete felét! – ordította. – A fekete felét! – súgta keményen, az arcomba hajolva. – Nem érted?

Rájöttem, ha megfordítom a sálját, a belső fele fekete.

Kicsit megenyhült: – Gombold be a kabátom.

Átgomboltam a pulóverjét is, ami rosszul volt gombolva, a nadrágja slicce nem volt fölhúzva, fölhúztam a cipzárt.

– Ne dédelgesd a fájdalmat – kiáltotta.

Aztán követelte, hogy minden villanyt oltsak le, úgy akar kimenni. Ez elég félelmetes volt. Eloltottam, de hallottam, hogy az előszobában belebotlik a bútorokba. Aztán visszarohan őrjöngve, rám veti magát – ez csak mint gondolat futott végig rajtam. Hallottam, ahogy kilépett az előszobáajtón. Tudtam, hogy a lépcsőn a kanyarban nagyon nehéz lesz lemennie: fölgyújtottam a villanyt.

Felnézett, iszonyat tükröződött az arcán, ordított: – Oltsd le a villanyt!

Éjszaka volt már. Nesze nektek, ház lakói – gondoltam.

– Oltsd le a villanyt! – ordította újból.

Aztán a fal felé fordult, és eltakarta az arcát.

– Automata, Ancsa! – magyaráztam. – Automata, nem tudom lekapcsolni.

– Akkor menj be! – ordította.

Valljuk be férfiasan: könnyebb volt bejönni. Bejöttem, becsuktam az ajtót, és lefeküdtem, elaludtam, ahogy minden este elalszik az ember – mert fáradt.

Másnap azt mondja Erzsike, a házmesterné: – Alike, nem is tudja, éjszaka mi történt. Valaki nem tudott kimenni, nem találta az utat kifelé, pedig a kapu mindig nyitva van, és kiabált, hogy villanyt, villanyt, segítség! Tudtam, hogy maga nem hallja, fölkapcsoltam a villanyt.

Kinn voltunk Orosziban, anyám itt a lakásban, Pesten, és meséli, hogy megjelent Helmeczy Jóska. Elfelejtettem, hogy még egy Helmeczy van.

Hozott kolbászt, szalonnát, hazai kenyeret, hazai süteményt, rumot, borsot. Anyám nem akarta elfogadni.

– Miklós bácsival hogy volt a temetés? – kérdezte.

No, mit meséljünk neki erről a temetésről?

És nem tudott arról se, hogy Magdának, a másik unokatestvérnek a lánya meghalt Bukarestben a földrengéskor.

Amikor megérkeztünk, itt várt a Magda lapja, üdvözlő karácsonyra Gyuszival, a férjével. Nem tudnak magyarul írni, azt írják: Buda Pest, Magyar Ország.

Aztán jön egy lap Böskétől, jócskán megkésve. Havas ház, őzikék, a hóra csillogó ezüstport szórtak, a másik oldalán:

„Miklós bácsi gyöngélkedik, de én állok mellette. Minden jót kívánok karácsonyra: Bözsi.”

Szőnyi Ferenc

RÁM VILLANNAK CSUPÁN

Nem lázadok, s formát se bontok.
Hol alul-, hol felülnézetben
rám villannak csupán a dolgok
(és annyi az elintézetlen).
Nyakatekert érvekbe ástam
kiszenvedett meggyőződésem,
hogy van humusz a pusztulásban;
s hogy tán nem maradok meg én sem.
Hólánc, kovakő, fűrge szoknya –
tervek, miket sejtjeink szóttek.
Hallod? a birtokviszonyok ma
halkan, vadul átrendeződtek.
Kerestetik egy talpig hű rög!
Csak nem tudom, taszít-e, hív-e...
Perzselődik a régi bűnök
kitöltetlen, gyűrt adóíve.
A lobbanást füstcsík előzi.
Akcidentális minden részlet.
Az idő előfizetői
múlékonyan szemembe néznek,
s peregnék rám a rend faláról
világraszóló semmiségek...
A lét pajtája hogyha lángol,
kinn is rekedtem, s benn is égek.

Dalos Anna

„NEM KODÁLY-ISKOLA, DE MAGYAR”

Gondolatok a Kodály-iskola eszméjének kialakulásáról

A Kodály-iskola jelenségét leíró szakmunkák¹ az iskola indulását a harmincas évek második felére, kibontakozását pedig a negyvenes-ötvenes évek fordulójára teszik. Az iskola vezető stílusaként a folklorisztikus nemzeti klasszicizmust határozzák meg, s jellegzetes műfajait a divertimentóban, a szerenádban, a versenyműben, a szimfóniában, a kantátában és az oratóriumban, valamint a népdalszvitben ismerik fel. Abban is

egyértelműen, hogy az iskola mind esztétikája, mint pedig stílusa révén könnyen illeszkedett az ötvenes évek zsdanovi követelményrendszerébe, II. világháború utáni vezető szerepét azonban nemcsak ez a kompatibilitás tette lehetővé, hanem az is, hogy a Kodály-iskola a harmincas-negyvenes években politikai-ideológiai ellenzékként lépett fel. Az iskola konzervatívvá válásának gyökereit az elemzők Kodály kísérletezést elutasító, öntörvényű személyiségében lelik fel, s habár hangsúlyozzák, hogy a mester számára ez a függetlenséget biztosította, tanítványainál ugyanez az alkotói magatartás elzárkózást és provincializmust vont maga után.

A leírásokban található ellentmondások mindazonáltal arra figyelmeztetnek: a magyar zenei historiográfia mindeddig nem definiálta körültekintően a Kodály-iskola jelenségét. Míg Kroó György és Kárpáti János Kodályt tekinti elsődleges mintának,² addig Ujfalussy József és Tallián Tibor egyszerre látja Bartókban és Kodályban az iskola stílusának megteremtőit.³ Gergely János egyenesen az iskola kétrétegűségéről beszél, s a falu és város összebékítésén munkálkodó, a népzene állandó elemeire építő Kodály, illetve a népek testvérré válásáért harcoló, a népzene változó elemeit felhasználó Bartók közötti választás alapján véli elkülöníthetőnek az iskola két csoportját.⁴ A konszenzus hiányára leginkább a nemzedékek csoportosítása terén figyelhetünk fel. Kárpáti két generációt különít el: az elsőbe az 1900 körül, a másodikba az 1920 körül született Kodály-tanítványok tartoznak.⁵ Kroó könyve ha nem is ennyire kategorikusan, de szintén nemzedékek alapján csoportosítja Kodály tanítványait (1900, 1910 és 1920 körül született tanítványok).⁶ Ugyanakkor Gergely János tágabb értelmet tulajdonít a Kodály-iskola kifejezésnek: valójában a huszadik század négy magyar zeneszerző-nemzedékét mutatja be Bartóktól és Kodálytól egészen az Új Zenei Stúdió megjelenéséig.⁷

Hogy feltárjuk ezeknek az anomáliáknak a forrásait, és hogy teljesebb képet kapjunk a felmerülő kérdésekről, szükséges, hogy újból szemügyre vegyük a Kodály-iskola jelenségét. Tanulmányom célja az, hogy korabeli írásos dokumentumokra támaszkodva megkísérleljek felvázolni egy az eddigieknél differenciáltabb képet a XX. századi magyar zenetörténet legmeghatározóbb irányzatáról, a Kodály-iskoláról.

I

Eddigi kutatásaim alapján úgy tűnik, hogy a Kodály-iskola kifejezést először Seiber Mátyás használta 1926 novemberében, Kodályról, a zeneszerzéstanárról szóló tanulmányában: „Szerencsés mindenki – írta –, aki a »Kodály-iskolában« nevelkedhetett.”⁸ Seiber idézőjelbe teszi a kifejezést, ami minden bizonnyal annak szokatlanságára utal. Amikor Kodály-iskoláról beszél, nem művészeti irányzatot ért rajta, hanem sajátos intézményi formát, egy meghatározott személy vezette intéstitúciót. Közel másfél évvel később Ádám Jenő zenekari SZVI-t-jéről szóló kritikájában Sonkoly István alkalmazta a kifejezést: „[Ádám] kompozíciója magán viseli a Kodály-iskola minden erényét. Tömör dolgozási mód a klasszikus formálás javára, nem túltömött zenekari írásmód, szölisztikus hajlam a fűvóhangszerek szerepeltetésében.”⁹ Ebben a megfogalmazásban Sonkoly egyértelműen a tanulmányok összességét érti iskolán, s ez a különbségtétel rendkívül fontos, mert a magyar nyelvben az iskola szó több jelentéssel is bír: egyszerre jelöli a rendszeres oktatást nyújtó tanintézményt, az iskolai tanulmányok együttesét és egy művészeti irányzatot.

A húszas-harmincas évek új zenéről szóló írásaiban a Kodály-iskola kifejezéssel csak ritkán találkozunk, s ilyenkor is kizárólag az iskolai oktatás, az iskolai tanulmányok összessége értelmében. A jelentés olyannyira nem változott az évtizedek folyamán,

hogy 1948-as Kodály-könyvében Sonkoly még akkor is, amikor hangsúlyozza, hogy Kodály „*mint zeneszerző-pedagógus iskolát teremt*”,¹⁰ tehát már egyértelműen csoportosulásként fogja fel Kodály zeneszerzői iskoláját, akkor sem azt mutatja be, mi teszi e tanítványi kört egységes irányzattá, hanem azt, miként tanította tanára a mesterséget. Szabolcsi Bence még 1972-ben az ÚTON KODÁLYHOZ kései nagyesszéjében is a mesterség szeretetében ragadta meg a Kodály-iskola legjellegzetesebb vonását.¹¹

Habár használatának nyomaira még a negyvenes évek második felében is csak ritkán bukkanunk, a Kodály-iskola kifejezés ebben az időszakban új jelentéssel gazdagodott. A *Zenei Szemle* 1948-as Bartók-számában Szabó Ferenc, Szervánszky Endre, Farkas Ferenc és Veress Sándor műveiről szólva éppen Szabolcsi Bence határozta meg a Kodály-iskolának ezt az új vonását,¹² amikor a fiatal nemzedék műveiben Bartók és Kodály zenéjének „*visszhangját és visszfényét*” ismerte fel. Véleménye szerint a Bartók- és Kodály-iskolát éppúgy jellemzi a mesterség ismeretének magas foka, mint az európai és magyar hagyományra egyaránt támaszkodó zenei nyelv vagy az alkotói önállóság. Mindazonáltal a nagy előképek és az örökösök közötti különbségeket is hangsúlyozta: elsősorban a megváltozott társadalmi-politikai környezethez alkalmazkodó új mondánivaló jelentőségét emelte ki: „*Bartók és Kodály iskolája nem uniformizált és nem jellegteletlenített, hanem felszabadított, és segített egész művésszé válni. Hogy kettejük hangja vissza-visszajár a mai nemzedék műveiben, éppoly természetes, mint az, hogy e visszhang és visszfény már merőben más és más értelmet ver vissza, más formák, mondanivalók és megoldások közepette.*

Ami ezen felül közös maradt e művészekben: elsősorban a megoldás és a mesterség magas igénye, mely mindenütt szigorú követelményeket támaszt, s alkotótól, hallgatótól egyaránt elvárja az odaadást és elmélyülést; másodsorban az európai módon magyar zenei nyelv, mint természetes otthon, mint teljesen tulajdonba vett és öntudatosan vállalt anyag és gondolkodásmód; számukra immár rögzített pont, melyről a világ forgását figyelik. De éppoly természetes, hogy a talpuk alatt érzett szilárd pont nem menti fel őket semmiféle erőfeszítés alól; a forgó világ kétségtelesen nehéz kérdéseket ad fel mindnyájuknak.”¹³

Nemcsak a Bartók-ünnepségek teremtettek alkalmat arra, hogy Szabolcsi egyszerre kapcsolja Bartók és Kodály nevéhez az iskolát. Cikkét mindenképpen a zeneszerzők és zenekritikusok prágai kongresszusának néhány hónappal korábbi HATÁROZAT-a által kiváltott zenepolitikai kontextuson belül kell értelmeznünk.¹⁴ A HATÁROZAT ki-mondta, hogy a zene válságának egyik feloldási lehetősége az, ha a zeneszerzők – mivel a zenében nem létezhet nemzetköziség – szoros kapcsolatot alakítanak ki saját nemzeti hagyományaikkal. A magyar zeneszerzés különleges helyzetére világít rá, hogy Kodály már a század első felében a magyar hagyományhoz való csatlakozást írta az új magyar zene zászlajára, így az őt követő nemzedékek úgy érezhették: helyes úton járnak. Ezért hivatkozott Szabolcsi a nagy példaképekre. Írása mégis számos rejtett utalást tartalmaz: miközben a HATÁROZAT által megteremtett kereteken belül mozog – ezt jelzik az olyan fordulatok, mint „*más formák, mondanivalók, megoldások*”, „*magyar hang*”, „*a forgó világ [...] kérdései*” –, lépten-nyomon előbújik megfogalmazásából a Kodály-iskola büszke öntudata. Szabolcsi szinte a HATÁROZAT kritikáját adja, amikor az uniformizáltságot szembeállítja a Bartók- és Kodály-iskola fő jellegzetességével, az egyediséggel, s kiemeli a magyar zenei nyelv európaiságát.

A korszak prominens zenepolitikusainak, Mihály Andrásnak és Székely Endrének nyilatkozatait vizsgálva úgy tűnik, a teoretikusok úgy próbáltak elhatárolódni a harmincas-negyvenes évek magyar hagyományától, hogy eközben mindazt, ami abból felhasználható volt, mégiscsak átmentsék saját korukba. Ezért hangsúlyozta Székely Endre 1951-ben, hogy „*a mi művészetünk nem lehet homlokegyenest ellenkező mindazzal, ami ed-*

dig volt, hanem a legszebb, a leghaladóbb nemzeti hagyományok egyenes folytatása kell hogy legyen”.¹⁵ Teljes elutasításra már csak azért sem kerülhetett sor, mert mind Bartók, mind pedig Kodály rendkívüli tekintélynek örvendett, s a velük való szembefordulás blaszfémiaként hatott volna. Jellemző Kodály reputációjára, amelyet személyes jelenléte nyilván még fokozott is, hogy BARTÓK BÉLA ÉS AZ UTÁNA KÖVETKEZŐ NEMZEDÉK című írásában Mihály András¹⁶ azzal a mondvacsinált ürüggyel kerülte meg megtámadását, hogy életműve – szemben Bartókéval, akinek oeuvre-jéből már ki lehet választani azokat a kompozíciókat, amelyek példaként szolgálhatnak a fiatalabb nemzedék számára – még nem lezárt, s ezért a kritika szempontjából sem értékelhető.

A politikai hatalom ily módon kisajátította a magyar hagyományt, s ez az 1956-os kataklizmát követő nyitással párhuzamosan válságot okozott a zenei életben. A kor elméletírói és zeneszerzői mintha úgy érezték volna: bűn terheli őket, amiért elárulták az iskolát, s ezért vezekelniük kell. A Kádár-éra politikai demagógiáját követve úgy próbálták meg tisztázni a múltat, hogy azt közben mégse utasítsák el teljes egészében.¹⁷ Miközben kritikát gyakoroltak a „túlkapások” felett, állandóan a kodályi hagyományra, az iskolára hivatkoztak, s mivel ennek gyökerei a harmincas évekre nyúltak vissza, saját szerepük értékelése közben egyszersmind fel is oldozhatták magukat. Az önkritikával és önfelmentéssel párhuzamosan egy új jelenséget is fel kellett dolgozniuk: 1956 után a zenei élet megnyitotta kapuit a nyugat-európai új zene előtt. A kortárs zenei diskurzus központi fórumain – például az 1960-ban induló *Magyar Zenében* – hosszú, elemző kritikákat szenteltek a kortárs zenei bemutatóknak. E kritikák mindegyike ugyanazt a kérdést feszegette: miként lehetséges létrehozni egy olyan korszerű zenei nyelvet, amely a nyugat-európai tendenciákat visszatükröző jellege ellenére is szorosan kapcsolódik a magyar tradícióhoz; amely modernitása ellenére is specifikusan magyar?

A hatvanas években tehát újra felmerült annak a nyugat-európai új zene és a magyar hagyomány egyesítéséből létrejövő szintézisnek az igénye, amelyet Kodály fogalmazott meg fél évszaddal korábban. A fiatal nemzedékhez tartozó zenetörténészek – legalábbis erről tanúskodik Somfai László és Kárpáti János egy-egy tanulmánya 1968-ból¹⁸ – úgy látták: e szintézist a Földes Imre által „Harmincasok”-nak elkeresztelt új generáció¹⁹ fogja megteremteni. De Kodály tanítványainak műveiről szólva is léptenyomon előkerültek azok a megfogalmazások, amelyek az új összefoglalás szükségességét hangsúlyozták, és az erre irányuló kísérleteket elemezték. Egy ideig úgy tűnt, hogy az iskola jellegzetes képviselőjeként induló, az 1960-as évektől azonban a dodekafóniával is kokettáló Dávid Gyula szolgál majd paradigmátikus figuraként a zenei közgondolkodás számára, mivel – mint kritikusai vélték – dodekafon műveiben sem tagadhatja: a magyar hagyományhoz tartozik.²⁰ Pernye András azonban már 1962-ben Dávid SZIMFONIETTA-járól szóló kritikájában rámutatott arra, hogy a zeneszerző kísérlete sikertelennek bizonyult: „*Dávid Gyula legújabb művének bemutatója alkalmából fájdalommal regisztráltuk, hogy egy igen invenciózus, kitűnő komponista, aki a hagyományos stílusban sok értékes művel gazdagította a modern magyar zenét, szintén áldozatul esett a nyelvi megújítás hangzatos követelményének, anélkül, hogy mondanivalója bárhol is túllépné a régi iskola tartalmait.*”²¹

Pernye utalása a „*régi iskola tartalmai*”-ra jelzi, miért született meg éppen a hatvanas évek kortárs zenei diskurzusában a Kodály-iskola kifejezésnek az a jelentése, amelynek értelmében – Ujfalussy, Kroó munkáit, valamint az 1965 és 1968 között megjelenő MAI MAGYAR ZENESZERZŐK-SOROZAT szerzőit követve²² – ma is használjuk. A Kodály-iskola ér-

tékelése, a hozzá fűződő viszony megfogalmazása teremtette meg azt az eszközt, amelynek segítségével a kortárs zeneszerzők és zenetudósok a magyar zenei múltról és jelenről beszélhettek. A téma polemikus megközelítése a zenei életen belüli vitákban – például Breuer János és Mihály András 1968-as levélváltásában a *Muzsika* hasábjain²³ – éppúgy megragadható, mint Kroó György flagelláns hevületű könyvében.²⁴ Az iskola egyszerre jelentett vonatkozási pontot és elutasítandó példát. A kor zenei életének le kellett számolnia azzal az illúzióval, hogy Bartók és Kodály művészi jelentősége az iskola számára vezető szerepet biztosított a XX. század zenetörténetében. Ugyanakkor új remény is ébredt, s aggódva figyelték: nem bizonyul-e az újabb megújulás is illúzióknak?

II

Ha maga a Kodály-iskola kifejezés nem is, de a gondolat, hogy az új magyar zene két vezető egyénisége körül tanítványaikból új zeneszerzőcsoportnak kellene kialakulnia, már a húszas évek elején megjelent. Tóth Aladár már 1922-ben arról írt, hogy „a Bartók–Kodály-tradíció megőrzése és kiépítése zenekultúránk egyik legfontosabb feladata”,²⁵ 1923-ban pedig Kodály december 10-én tartott szerzői estjét elemezve felvázolta azt a romantikusan idealizált művészportrét is, amelyben a forradalmár alkotót tanítványok odaadó csoportja veszi körül: „Benne vagyunk a műhelyben, hol a magyar kultúrát csinálják: íme a legnagyobb előadó-művészet a legnagyobb zenei szolgálatában, a nézőtérén ott ül a komoly művészi élet minden számottevő tagja, a tanítványok lelkes serege: ez a kép életrajzokba kívánkozik mint illusztrációja annak az életnek, mely a művész nagy magányosságát körülmelengeti.”²⁶

Amikor Tóth Aladár papírra vetette ezt a toposzt, „tanítványok lelkes serege” még nem vehette körül Kodályt: kényszerű szabadságoltatása után éppen csak hogy újra kezdte az oktatást a Zeneakadémián, első, később oly híressé vált osztálya 1923 decemberében talán még csak az ellenpont alapjainál tartott, de semmiképpen sem lépett fel egységes esztétikát követő s erre az esztétikára önálló műalkotásokkal hivatkozó iskolaként.

A húszas években az iskolát valójában a három Kodály-apológéta – Szabolcsi Bence, Tóth Aladár és Molnár Antal – képviselte. A PSALMUS HUNGARICUS bemutatójának páratlan sikere azonban egy csapásra megváltoztatta Kodály pozícióját a zenei életben, s mind hírneve, mind műveinek modern magyarsága meghatározó szerepet játszott abban, hogy a fiatal, pályájának legelején álló nemzedék tőle kívánjon tanulni. Mégis hangsúlyoznunk kell, hogy Tóth Aladár már akkor az új magyar zene tradíciójáról beszélt, amikor azt csupán két zeneszerző – Bartók és Kodály – neve fémjelezte, mégpedig alig több mint egy évtizede. Voltaképpen ábrándképet fogalmazott meg; arra vágyott, hogy Bartók és Kodály megjelenése ne csupán rövid fénykora legyen a magyar zene történetének, hanem egy törés nélküli, folytonosságot felmutatni tudó nemzeti zenekultúra első virágkora. Mintha Kodály és Bartók zenéjének jelentőségét, sőt létjogosultságát is csak azáltal tudta volna igazolni, hogy vannak, lesznek folytatói. Ezzel magyarázható, hogy már igen korán, jóval a fiatal zeneszerző-nemzedék fellépése előtt kereste az utódokat, a fiatal generációról szóló kritikáiban pedig állandóan a kodályi–bartóki modell követését firtatta.²⁷

Szabolcsi Bencét ugyanebben az időszakban igen kevésbé foglalkoztatták a követők. Kodály tanítványaira viszonylag későn, 1934-ben utalt először HARC AZ ÚJ ZENÉÉRT MA-

GYARORSZÁGON című írásában,²⁸ Bárdos Lajos nevét pedig – egyetlenként a tanítványok közül – 1937-ben említette első alkalommal.²⁹ A régi zenetörténet kutatójaként eleve nem reflektálhatott a zenei élet hétköznapijaira úgy, mint azt zenekritikus barátja tette, ám hallgatásának más oka is lehetett. Szabolcsi szerint Kodállal megteremtődött a magyar zenei klasszicizmus, s ez jelentette számára azt a teljességet, amellyel nem-hogy a tanítványok csoportja, de még Bartók sem vetekedhetett. Még az ÚTON KODÁLYHOZ kései Kodály-értelmezése is hangsúlyozza a mester – Szabolcsi szavával – „világmagyarsága”-ból fakadó különállását: „A század elején a gondolat s a lehetőség [a világmagyarságé] épp hogy derengeni kezd; a század közepén válságba kerül. Akkor már Kodály művészete az egyetlen, mely – tanítványai és követői között is magányosan – hirdetni és képviselni fogja. Mintha őbenne volna meg utoljára; vagy hosszú időre utoljára; mert a kor művészeinek legtöbbszörében már csak egy-egy részlet él az egykori egészből. Az Egész azonban nincs jelen a részekben, még a részek összege sem azonos vele.”³⁰

Molnár Antal megközelítése is különbözött a Tóth Aladárétól. Mint Molnár zeneesztétikai szemléletéről szóló tanulmányában Ujfalussy József kimutatta, új zenéről szóló írásait „messianisztikus várakozás” jellemezte.³¹ Olyan új klasszicizmus eljövételét várta, amely az új ember és az új társadalom kollektívizmusra épülő szellemiségét hordozza. Bartók és Kodály – mint ezt 1927-es, BEVEZETÉS A ZENEKULTÚRÁBA című könyvének egyik fejezete hirdeti – „az új művészi korszak első hírnökei, kik persze még csak próbálkoznak, kísérleteznek és így törekcsenek fölépíteni az új ember formareprezentációját. Ők az eljövendő klasszicizmus zászlóvivői, előhírnökei”.³² Molnár Antal tehát a Bartók és Kodály által megteremtett klasszicizmust egy eljövendő, új stílusirányzat jelszavává formálta át – e stílusirányzatot azonban olyan távoli jövőbe helyezte, hogy eszébe sem jutott a Kodály tantermében eszmélődő fiatalok műveikhez kapcsolni. Ezt bizonyítja még 1947-ben megjelent kötete, AZ ÚJ MUZSIKA SZELLEME is, amelyben ugyan hangsúlyozza, hogy „az újabb magyar nemzedék munkássága sem képzelhető el Bartók és Kodály nélkül; fáklyáit az ő fényüknél gyújtotta meg”,³³ de sehol egy szóval sem említi, hogy túl a Bartók- és Kodály-követésen a fiatal generáció valamely tagja beteljesítette volna a két mester által alapított, várva várt klasszicizmust.

A magyar zene európai vezető szerepében azonban mindhárman egyetértettek. Ez Tóth Aladár 1928-ban a *Zenei Szemle* hasábjain napvilágot látott európai körképében is tetten érhető.³⁴ E kritikában arra tett kísérletet, hogy felvázolja a modern zene helyzetét, s ezen belül meghatározza az új magyar zene pozícióját. Schoenberg, Hindemith és Stravinsky elutasítása után Bartókot a zene új Siegfriedjeként üdvözölte, cikkét pedig Kodály és az ő tanterméből útnak induló fiatal magyarok életközpontú, emberhez szóló művészetének rajongó értékelésével zárta: „Aki hallgatja ezt a muzsikát – foglalta össze a Kodályról szóló panegiriszt –, és elmerül grandiózus szellemében, az nem állhat ellen a benne rejlő imperatívusznak, az tudja, hogy ezzel a muzsikával be kell töltenünk az életet.”³⁵

Tóth Aladár kritikájában is szembetűnik a húszas-harmincas évek új magyar zenéről szóló írásainak legjellegzetesebb stílári vonása: a militáns hangvétellel párosuló intolerancia. Az olyan szavakkal-kifejezésekkel, mint „grandiózus szellem”, „kell” vagy „imperatívusz”, szinte parancsba adja a magyar zene primátusának elfogadását. A SZENT ZENETÖRTÉNET ZSOLDOSAI című, 1926-ban keletkezett írásában Szabolcsi Bence sem tagadta fanatizmusát és elfogultságát, sőt tudósi alapelvvé emelte, jelszavá avatta azt: „És elfogultak vagyunk veled szemben, fanatikusak az érdekekben, »egyoldalúak és történelmietlenek« – és ellenfelei minden »szent zenetörténet«-nek. Támadóinknak igazuk van ezen a ponton; mert ez valóban nemcsak az esztétika és nem a történelem kérdése többé, hanem az emberi hovatartozás

zandóságé. Harcolni csak olyan gondolatért lehet, amellyel belső közösségünk van; az esztétikai szempont itt szolgájává lesz a hatalmasabb gondolatnak. Harcolni csak a jobbért, az igazabbért lehet. De azért kell is harcolni szakadatlanul, megállás és megalkuvás nélkül, a ködnek mindenfajta bajnokai ellen, a »kínai fal«, a »reakciós konzervativizmus« és az »esztelen forradalmiság« vádján keresztül is, mert tudjuk, hogy mi vagyunk a jobbnak és igaznak hordozói.”³⁶

Ugyanebben az évben KODÁLY ZOLTÁN című cikkében programként határozta meg az új magyar zene kodályi tervét: „...az az ember, aki ilyen művészettel ajándékozza meg nemzetét, valóban több egy nagyszerű muzsikusnál: szellemi vezér, akinek alkotása irány, program, út”.³⁷ E program megvalósításában is még sokáig a három apologéta vitte a vezérszerepet. Szabolcsi Kodály műveit értelmezte,³⁸ Molnár Antal tudatosan vállalta az eszme hirdetését és népszerűsítését, valamint az új zenét magyarázta,³⁹ Tóth Aladár pedig vitacikkeket, propagandisztikus írásokat jelentetett meg a *Zenei Szemle* és a *Pesti Napló* hasábjain.⁴⁰ Az apologéták írásait az ÚJSZÖVETSÉG evangéliumaihoz hasonlíthatjuk: néha szóról szóra visszhangozzák, másutt parafrázálják Kodály 1925 és 1929 között keletkezett írásait.⁴¹

E bibliai hasonlat rávilágít az első Kodály-elemzők tanulmányainak másik stílárst tartalmi sajátosságára. Írásaikban a militáns szókészlet mellett megjelennek a keresztény retorika elemei is: Tóth Aladár „prófétá”-nak nevezi Kodályt, akinek minden hangversenye: „feltámadás és örök élet”.⁴² Szabolcsi is „igehirdető”-nek titulálja mesterét.⁴³ A Jézussal való azonosítás tehát nemcsak a mester külső megjelenéséből fakadt, hanem a húszas-harmincas évek Kodály-apológiájának keresztény szóhasználatából is. A Jézus-kép olyan erőteljes nyomot hagyott a Kodály-tanítványok gondolkodásán, hogy Kerényi György A TANÍTVÁNY című kéziratot önéletrajzában is lépten-nyomon beletűközünk az *Imitatio Christi* motívumába: „Kodály elvonult egyedül, mint életében mindig. Lehetséges ez? Hisz folyton körül volt véve az őt szeretőkkal, de maga volt, mint Krisztus lett volna tanítványai nélkül. Miért nem volt tizenkét tanítványa? Mert hogyan is közlekedtek volna a mai világban? Ó, volt neki is! Szabolcsi Bence, Tóth Aladár, Veress Sándor, Vásárhelyi, Bárdos, Seiber, Keresztury, Kerényi, mentek vele s mindig mentek volna. De elmaradtak, csak néma ajkuk suttogta: életem, mindenem, álmaim öröme, terveim ábrándja, utam célja, regényem hőse, aranyarcú, Krisztus-termetű, angyaljárású, Jézus-szavú jóság, életem csodája, Kodály, mindenem!”⁴⁴

Ez a fajta retorika azonban több mint szépírói gesztus. Szabolcsinál, Molnárnál számtalanszor megjelennek a vallással, az istenhittel kapcsolatos párhuzamok, s mindketten úgy vélik: az új művészetnek vallásosnak s ezzel szoros összefüggésben etikusnak kell lennie. Szabolcsi például úgy fogalmazott, hogy: „ez az új művészet, melyről most Európa elmélkedik, etikus. Nemcsak abban az értelemben, hogy állásfoglalást jelent az ember életével szemben; hanem azért is, hogy az emberi megújodást hirdeti, hogy küldetése van, hogy vallásos és mindenkihez fordul. Az új művészetnek szeretnie kell az embert s meg kell mutatnia neki a két megváltó megoldást, amely lényegében egy: a földet és az Istent”.⁴⁵ Ugyanezt az elképzelést vázolta fel Molnár Antal is, amikor a vallásosságot és a hitet emelte ki az új kultúra legfőbb elemeként: „Minden igazi emberi érték s így minden igazi kultúra is vallásos; a hit, az istenhit valaminő formája azért velejárója minden emberi értéknek, mert a hit az, ami magát az értéket teremti.”⁴⁶ Az etika legerőteljesebb megnyilvánulását pedig Kodály kórusaiban ismerte fel: „[Kodály] önálló, eredeti, új acappella-világot teremt, az egykorinak erkölcsiségét véve át elsősorban. Mert a klasszikus énekkari stílus képessége, az ehhez szükséges mindenirányú leszűrtség révén, elsősorban etikai erő.”⁴⁷ Tóth Aladár fiatal gyermekkar-komponisták műveit elemezve egyenesen a zeneszerzés amaz „etikai fundamentumá”-ról beszélt, amely Kodály tiszta formálású és stílusú kórusaiban nyilvánul meg

paradigmatikusan: „A lélek tisztaságával és komolyságával párhuzamosan a zenei forma és a stílus tisztaságáról és komolyságáról is hatalmas leckét adnak nekünk Kodály kórusai. A Kodály-követőknek ezért először azokat a szolid muzikális alapokat kell behatóan tanulmányozniok, melyeken a Kodály-zene égbeszökő tornyai felépültek. Egészségesen hangzó kórustétel, tiszta, tömör dallamvezetés, biztos, orgánikus harmonizálás: ez az alfája minden további fantáziamunkának. A zeneszerzés etikai fundamentuma ez, csak ilyen szolid alapokon nyugvó zene nemesítheti a lelket.”⁴⁸

Az új művészet célkitűzései – vallásosság és a leszűrtségben megvalósuló éthosz –, amelyeket a húszas években Kodály teoretikusai fogalmaztak meg, egyenes úton vezettek a magyar katolikus egyházzene megújításának tervéhez, továbbá a zenei nevelés és kórusmozgalom kibontakozásához. A Kodály-apologéták – mint látni fogjuk – sokáig ebben az irányzatban vélték felismerni, még ha nem nevezték is így, Kodály zeneszerzői iskoláját.

III

Szabolcsi Bence 1925. április 6-án hosszú levelet küldött mesterének, Kodály Zoltánnak, amelyben részletesen beszámolt néhány ifjú költő és zeneszerző zeneakadémiai bemutatkozásáról. Levelében élesen elutasította azt az irányzatot, amelyet az esten gyermekkori barátja, Kósa György képviselt, és keserűen kiáltott fel: „A »generáció akarata« mégsem olyan egyetemes, mint hittük.”⁴⁹

1928 januárjában alakult meg Kadosa Pál, Kelen Hugó, Kósa György, Szabó Ferenc és Szelényi István egyesülete, a Modern Magyar Muzikusok (MoMaMu). Már önmagában véve az intézményesült forma is az új zene képviselőinek öntudatra ébredésére vall. A fiatal nemzedék színre lépéseként értékelhetjük továbbá a zenei szaksajtó gazdagodását is: 1926 szeptemberében jelent meg Gombosi Ottó európai színvonalú, új zenét propagáló lapjának, a *Crescendónak* első száma, s ugyanekkor vette át Szabolcsi Bence és Tóth Aladár a *Zenei Szemle* irányítását. Az 1926 és 1929 közötti időszak azonban még túl korainak bizonyult az új generáció teljes kibontakozásához: a MoMaMu négy hangverseny után feloszlott, Kodály tanítványainak kezén a *Zenei Szemle* ugyan jelentős tudományos lappá vált, de elvesztette olvasótáborát, és 1929-ben megszűnt. Gombosi távozását követően a *Crescendo* is ugyanerre a sorsra jutott.

Ez utóbbi mindazonáltal rivális lapnak számított Szabolcsiék szemében. Nyugatos orientációjú szerkesztése éppúgy magára vállalta az új magyar zene népszerűsítését, mint a nyugat-európai zenei központok kortárs zenei eseményeinek méltatását. Úgy tűnik, az ellenszenv is kölcsönös volt, hiszen a lapban Kodály-ellenes vélemények is szóhoz juthattak. Jemnitz Sándor 1927-ben Kodályt „lokális jelentőségű nemzeti iparművész”-nek nevezte, s ellenségesen lépett fel a Szabolcsi-féle intoleráns magatartással szemben.⁵⁰ Gombosi Ottó ugyan a magyar zene primátusának biztos tudatában fordult szembe Adolf Weissmann berlini zenekritikus véleményével, s hangsúlyozta, hogy „az ifjú magyarok a modern zene megváltói lesznek”,⁵¹ Kodály irányában azonban nem mutatkozott elfogultnak. 1927-ben éles kritikával illette MAGYAR NÉPZENE című sorozatát, s arra figyelmeztette a zeneszerzőt: „ne higgye el, hogy ő megállhat, hogy elérkezett klasszikus stílusához, végső tökéletes írásmódjához.”⁵²

Kósa egy 1927-es zongoraestjéről beszámolva a lap zenekritikusa, Pollatsek László az ott megszólaltatott művek fiatal zeneszerzőit „Kulturträger-generáció”-nak nevezte, s a „mi féltve őrzött kincsestárunk”-ként aposztrofálta őket.⁵³ Kritikájában elsősorban még-

is a művekben megmutatkozó Bartók-hatásra hívta fel a figyelmet. A későbbi MoMa-Mu tagjai valóban nem tartoztak Kodály hívei közé, annak ellenére, hogy három Kodály-tanítvány – Kadosa, Szabó és Szelényi – is részt vett az egyesület munkájában. A *Crescendo*, bár nem volt e zeneszerzők hivatalos lapja, lehetőséget adott arra, hogy publikálják benne elképzeléseiket. 1928 legelején Szelényi István A MODERN ZENE FŐBB ÁRAMLATAI címmel adott közre itt egy írást,⁵⁴ amely akár az egyesület kiáltványának is tekinthető. Szelényi egy olyan tiszta, abszolút zene megteremtését tűzte ki célul, amely a megfelelő érzékszervhez, tehát csak a fülhöz szól. Hasonlóan Molnárhoz, ő is az új ember új művészeteként jellemezte e zenét, ám eltérően idősebb kortársától, különös jövőképet alkotott. Elképzelése – „*A hangmagasság, hangszín, ritmus és dinamika törvényeiből új formák fognak születni. A zene csak zene lesz, de zene!*”⁵⁵ – szinte az ötvenes évek szerializmusát előlegezi.

Ez az esztétika egyértelműen szembehelyezkedett a kodályi elképzelésekkel. Nem véletlen tehát, hogy tevékenységükről Tóth Aladár sem nyilatkozott pozitívan. Kritikáiból egyértelműen kiderül, hogy nem őket tekintette az új magyar zenei hagyomány ifjú képviselőinek: Szabolcsi szavával „*gyökértelen nyugatosokat*”⁵⁶ látott bennük. 1930 áprilisában többek közt azt róta fel Kadosa Pálnak és Szabó Ferencnek, hogy nem követik természetes hajlamaikat, hanem divatos irányzatok uszályába szegődnek: Kadosa egyensúlyra törekvő, harmonikus formaérzékét zsúfolt, érdes és töredékes expresszivitásba hajszolja bele, Szabó pedig lírai-melodikus tehetségét a tárgyilagosság álruhájába bújva próbálja eltitkolni.⁵⁷ Tóth tehát éppúgy elutasította a schoenbergi expresszionizmust, mint a „*Neue Sachlichkeit*” hindemithi mozgalmát, s habár a fiatalok műveiben megmutatkozó Bartók-hatást nem helyteleníthette, hiszen egyrészt Bartók is az új magyar zene hőrosa volt, másrészt ő maga is a zeneszerző odaadó hívének vallotta magát, mégsem foghatta fel irányzatukat az új magyar zene kodályi értelemben vett igaz útjaként. Bartók és Kodály stílusának különbségét is a nyugathoz fűződő viszonyukban ragadta meg: míg Bartók zenéjében „*az örök-magyar európai társra vágyás*”-t ismerte fel, addig Kodályban a „*magyar épület építője*”-t ünnepelte.⁵⁸

Ezért is üdvözölte olyan örömmel a *Magyar Kórus* 1931-es és az *Énekszó* 1933-as megjelenését. Mind a folyóiratok nagyrészt azonos szerzőgárdája, mind pedig Tóth Aladár számára egyértelműen ez a kör, a *Magyar Kórus* köre jelentette azt a csoportosulást, amely Kodály követőit, közvetlen munkatársait tömörítette magába.⁵⁹ Míg az apologeták Kodály életének evangéliumát írták, a *Magyar Kórus* körébe tartozó tanítványok munkássága – legalábbis ez derül ki többek között Kerényi György KODÁLY ZOLTÁN ÉS A MAGYAR KÓRUS című cikkéből⁶⁰ – már az APOSTOLOK CSELEKEDETEI-hez tartozott: „*Kodály azonban nemcsak műveivel mutat példát: egész fellépése, személye, működése a magyar egyházi zeneélet vezérévé avatja. A Magyar Kórus sem volna nélküle. Tanítványai alapították, szerkesztik és fejlesztik; az a friss hang, mely lassankint erőre kap benne, az ő iskolájának hatása. A többszölamúság az egyház művészete s ezt a művészetet, Palestrina ellenpontját, Kodály tanítja a jövő egyházi muzsikusaival a Zeneművészeti Főiskolán.*”⁶¹ E szerint az elképzelés szerint Kodály a magyar egyházi zene megteremtését tekintette elsődleges céljának, s csak ennek mellékágaként fordult a kórusmozgalom eszméjének népszerűsítése és a zenei műveltség emelése felé. Ebben követték őt katolikus tanítványai: Bárdos Lajos, Kertész Gyula és Kerényi György. Tóth Aladár sokáig Bárdos Lajost tartotta Kodály legtehetségesebb tanítványának: „*Ez az aránylag fiatal muzsikusz valóban követendő példát mutat, hogy milyennek kell lennie annak az igazi »reformnemzedéknek«, mely a nagy gondolatok, magas eszmék szolgálatában, a legnemesebb szellemiség hatalmával erősíti meg a nemzetet. [...]*

A kompozíción [Bárdos miséje, amely a hangversenyen megszólalt] kétségtelenül érezzük Kodály hatását, de – és ezt különösen hangsúlyozzuk – ez a hatás nem bújtatja el kényelmesen a szerző egyéniségét az átvett diadalmas eredmények mögé, hanem ellenkezőleg, fokozottabb erőki-fejtésre ösztönzi azt. Bárdos nem tartozik azoknak sorába, akik boldogan falatozzák a gesztenyét, melyet számukra Kodály kikapart. Ő nemcsak a kész eredményeket vette át, hanem azt a nagy és súlyos feladatot is, mely elé Kodály a magyar zenészt állította.”⁶²

Ebben a kontextusban válik érthetővé az is, hogy néhány évvel később a már csalódott Szabolcsi miért éppen a magyar kórusmozgalomról, Kodály közvetlen követőiről rajzolt kíméletlen karikatúrát *A TANÍTVÁNYOK, AVAGY A PALESTRINA-MOZGALOM TÖRTÉNETE* című, 1938-as pamfletjében,⁶³ s mutatott rá arra, miként vész el az önmagukat előtérbe toló tanítványok tevékenysége során a mester eszméje. Tóth Aladár körülbelül Szabolcsival egy időben ismerte fel a mozgalomban megnyilvánuló epigonizmus veszélyeit. Ezért is fordulhatott érdeklődése a nyugatos Veress Sándor felé, akit kezdetben csupán „*jobb sorsra méltó*” tehetségnek tartott,⁶⁴ később azonban, hegedűre és zenekarra írott *ÁRIA*-jának 1937-es bemutatója alkalmával – magabiztos és független zenei megnyilatkozására hivatkozva – a kevés Kodályhoz méltó követő egyikeként ünneplt.⁶⁵ Ugyanez az elfordulás-elhatárolódás megfigyelhető Molnár Antalnál is, aki éppen ebben az időszakban dolgozott Kodály-könyvén, amelyben feltűnően került hősé zeneszerző-nevelői szerepének és követőinek említését, 1937-es *A MA ZENÉJE* című tanulmányában pedig lakonikusan arról írt, hogy „*Kodályt is jó sokan igyekeznek követni, de alig jutnak túl a külsőségeken, mert az ő követése nehéz, aszketikus önfegyelmet kíván.*”⁶⁶

Az apologéták csalódottságával egyidejűleg erőteljesebbé váltak a különböző csoportok közötti határvillongások is.⁶⁷ 1938. január 1-jén vette át Horusitzky Zoltán *A zene* című folyóirat szerkesztését, s ezáltal lényegesen megerősödött a *Magyar Kórus* körének jelenléte a magyar zenei élet nagyközönséget is befolyásoló fórumain.⁶⁸ A csatározások egyik legfontosabb színtere éppen ez a folyóirat lett. Az első éles hangú vita a nyugatos Farkas Ferenc és a *Magyar Kórus* külső körébe tartozó Ottó Ferenc között zajlott le 1939–1940 fordulóján.⁶⁹ *A Magyar Élet* hasábjain Farkas támadást intézett ama fiatal zeneszerzők ellen, akik erejüket meghaladó, nagyszabású műveket komponálnak, s arra biztatta kollégáit, hogy inkább a kisebb terjedelmű, használati zenék felé forduljanak. Ottó Ferenc sérelmesnek találta ezeket a kitételeket, s azzal vádolta a Respighi-tanítvány Farkast, hogy a „Gebrauchsmusik” esztétikáját kívánja ráerőltetni magyar kollégáira. Ugyanakkor Farkas a kultúra szinte posztmodern szellemű pluralitása mellett tette le a garast, s felhívta a figyelmet arra, hogy nem baj, ha a Bartók és Kodály utáni nemzedék minden tagja a neki megfelelő stílust követi, hiszen a sokféleség élteti az igazi zenekultúrát.

Farkas és Ottó levélváltásával egyidejűleg a zenekritika felelősségének kérdését járta körül Veress Sándor és Horusitzky Zoltán vitája.⁷⁰ *A zene* hasábjain Horusitzky a magyar énekbeszéd megteremtésére tett jelentős kísérletként méltatta Ottó Ferenc operáját, a *JÚLIA SZÉP LEÁNY*-t. Veress Sándor felháborodva szólt hozzá a kritikához az *Ének*-szóban: „*Élesen állást kell foglalnunk innár arval a mindjobban elburjánzó felfogással szemben, hogy egy zenemű különleges esztétikai értékeként könyvelik el, ha történetesen felbukkan benne egy magyar népdal.*”⁷¹ Veress szerint ugyanis önmagában véve a népdal alapanyagként való kiválasztása nem érték, sokkal fontosabb a feldolgozás-harmonizálás módja, mikéntje. Horusitzky viszonzására reagálva pedig hangsúlyozta, hogy a közös cél érdekében sem szabad az esztétikai értelemben selejtes alkotásokat felstilizálni, s csak az igazi értékek mellett szabad kiállni.

Mindkét diszkusszió kulcsfontosságú kérdéseket érintett, amelyek – úgy tűnik – a harmincas-negyvenes évek kortárs zenei közbeszédének középpontjában álltak. Szabad-e, szükséges-e nagyszabású, a kodályi nemzeti romantika heroikus hangvételt imitáló alkotásokat írni? Érték-e önmagában véve az, ha valaki Kodály stílusában komponál, ha népzenei dolgoz fel? Milyen szempontokat kell követni a népdalok felhasználásában? Mitől jó egy népdalfeldolgozás? A negyvenes években Szöllősy András, a legfiatalabb tanítványnemzedék képviselőjeként, éppen e problémákra hivatkozva vonta kétségbe a Kodály-iskola létjogosultságát. Már 1943-as Kodály-disszertációjában arra törekedett, hogy kiemelje Kodályt követőinek, epigonjainak köréből.⁷² Végül BARTÓK, KODÁLY ÉS AMI UTÁNUK KÖVETKEZIK című, 1946-ban keletkezett írásában⁷³ megsemmisítő támadást indított a „révületbe eső rajongók”⁷⁴ ellen, akik – véleménye szerint – nem értették meg a Kodály műveiben rejlő útmutatást. Kodálynál – hangsúlyozta – a népi kultúra nem más, mint az egyetemes európai műveltség mikrokozmosza. S mivel a tanítványok éppen ezt nem vették tudomásul, a népzenei forrás két alapvető vonása – a népzene önmagán túlmutató jellege, vagyis európaisága és a zenének a humánus körébe való emelése – elsikkadt műveikben. 1946-ban Szöllősy András már szükségét érezte annak, hogy megvédje mesterét saját iskolájától.

IV

Kodály híressé vált, TIZENHÁROM FIATAL MUZSIKUS című, 1925-ben keletkezett cikkét⁷⁵ a szakirodalom általában úgy értékeli, mint olyan írást, amelyben zeneszerzői iskolája védelmére kelt.⁷⁶ Diósy Bélának írott válaszlevelében Kodály valójában csak tanítási módszereit, a zeneszerző-nevelésről vallott elveit magyarázza el, és – miközben a sajátosan magyar zenekultúra érvényesülésének szükségessége mellett érvel – szembeállítja „a korlátolt német kisváros konzervativizmusát” saját, „világkultúrán nőtt magyar konzervativizmusával”.⁷⁷ Az iskola kifejezést azonban tudatosan kerüli. 1925-ben – mint ahogy ez az eddigiekből kiderült – az egységes esztétikai-alkotói irányzat értelmében nem is beszélhetett még róla.

Óvakodott is attól, hogy ilyen kijelentéseket tegyen. A híres válasszal éppen egy időben az amerikai *Modern Music* folyóirat számára írt beszámolót a kortárs magyar zene helyzetéről, amelyben említést tett a fiatal nemzedékről, s habár nem zárta ki egy új, erős zeneszerzőcsoport megjelenésének lehetőségét, tárgyilagosan beszélt egyfelől arról, hogy az I. világháború miként befolyásolta a fiatalok személyiségének, munkához való viszonyának alakulását, másfelől pedig arról, hogy az új generáció még nem lépett a zenei élet porondjára: „*Nem egyszer fölvetették a kérdést, hogyan is áll a dolog az ifjabb nemzedékkel – vajon nem jelentkeznek még a folytatók vagy éppen más irányt követők?*”

Rá kell mutatni arra, hogy Magyarországon az 1875–85 között született nemzedék oly bőségét ontotta a tehetségeknél minden területen, nemcsak a zenében, hogy nagyon is érthető lenne a természet nyugalmi pazuája, amit a művészetek története mindenkor igazol. Ettől eltekintve a háború egy egész generációt elpusztított, és pedig kettős értelemben: részben a csatamezőn; részben pedig olyan ifjúság nőtt fel az abnormis korban, amely nem tanult meg dolgozni, és amelynek erkölcsi felelősségérzése nagyon meggyengült. Ezzel szemben azok az évfolyamok, melyeknek a fejlődés szempontjából legfontosabb évei már rendezettebb időbe esnek, ismét több bizalmat keltenek. Jó kezdések mutatkoznak – komoly munka folyik.

Céltalan lenne olyan nevek sorát említeni, melyek várakozást kelthetnének – talán teljesülés nélkül, annál is inkább, mert egyikük sem alkotta még meg reprezentatív művét, amely már pozitív teljesítményként volna értékelhető. Még néhány esztendő: rövidesen megmutatkozik, vajon megadatott-e a vetésnek, hogy megérlelődjék.”⁷⁸

Kodály a későbbiekben is tartózkodott attól, hogy használja a Kodály-iskola kifejezést. Ismereteim szerint mindössze abban a Vargyas Lajos által közreadott jegyzetben említi, amelyből tanulmányom címét is vettem:

„Mi a Kodály-iskola?

Kodály-iskola soha senkit le nem bélyegzett, sőt arra törekedett, hogy mindenki szabadon kifejtsen egyéniségét, amennyiben van.

[...] Egyéni különbs[égeken] felül abban különböznek még a szerzők, kinek mekkora [a] magyarság-élménye. Ezt a kozmopolita fővárosban nem lehet megszerezni. Csak a vidéki, sőt falusi rezervátumba menekült néppel való érintkezésben. Hogy onnan a maradék magyars[ág] benyomuljon a fővárosba, áthassa az egész magyar életet: ez fönnyaradásának egyetlen útja.

Dávidnak van ilyen élménye. S ha néha belebúvik is a kozm[opolita] tizenkétfok[úság] dívatos egyenruhájába, mozgásán érzik valami. [...]

Csak hárman vagyunk – negyedik-ötödik Ádám, Járdányi –, akiknek magyarság-élménye körülbelül egyforma intenzitású, nem K[odály] isk[ola], de magyar: és milyen különböző az eredménye, megnyilvánulása a művekben!”⁷⁹

A szöveg kontextusa világosan mutatja, hogy jegyzetét Kodály a hatvanas években vetette papírra.⁸⁰ Erre utal megjegyzése Dávid Gyula dodekafon kísérleteivel kapcsolatban. De a Kodály-iskola kifejezés használatával is a hatvanas évek előbbiekben bemutatott diskurzusára reagál: felkiáltásában („Nem Kodály-iskola, de magyar”) érezni lehet a szóhasználattal kapcsolatos elégedetlenségét, sőt az általa keltett irritációt is, s talán magának a jegyzetnek a megszületését is az válthatta ki, hogy elege lett a mindenütt hangoztatott kifejezésből. Egyértelműen szembehelyezkedett a hatvanas évek Kodály-iskola-konceptiójával is, hiszen írásában annak adott hangot, hogy az Ádám Jenő, Dávid Gyula, Járdányi Pál nevével fémjellezhető iskolának legfontosabb vonása a magyarságélmény. Kodály tehát erőteljesen hangsúlyozta az iskola magyarságát, s ezzel – ellentétben a hatvanas években kialakított, egységes stílusideálra épülő iskola-felfogással – annak nemzeti hovatartozását emelte ki, mint ahogy arra is figyelmeztetett: e magyarság a különböző művekben a legkülönfélébb módokon nyilvánul meg.

Jegyzetei, írásai egyébként arról vallanak: nem kívánt létrehozni iskolát. A Vargyas Lajos által közreadott KÖZÉLET, VALLOMÁSOK, ZENEÉLET című kötetben több olyan jegyzete is olvasható, amelyben egyértelmű távolságtartással nyilatkozik saját zeneszerzés-tanári tevékenységének jelentőségéről.⁸¹ A harmincas-negyvenes évek fordulóján azonban meglepve tapasztalta tanítványi köre megerősödését. Még ha nem beszélt is saját iskolájáról, maga a jelenség – mint ekkor keletkezett, meghatározó jelentőségű írásai bizonyítják – egyre erőteljesebben foglalkoztatta. Gyakoribbá váltak e témával kapcsolatos utalásai, s ezek szinte mindig ugyanazokat a kérdéseket járták körül: milyen szerepet töltenek be a kisebb jelentőségű zeneszerzők a zenekultúrában? Hogyan viszonyulnak alkotásaik a nagyobb komponisták műveihez? Milyen értéket képviselnek e kompozíciók?

1941-ben keletkezett NÉPZENE ÉS MŰZENE című tanulmányában például a két zenélési forma jellemzőinek összevetése ad alkalmat Kodálynak arra, hogy kifejtsen álláspontját a nagy alkotók mellett működő kisebb jelentőségű művészek tevékenységéről: „Még a legnagyobb mesterek kezdőalkotásai is csak utánzatok; elődeik műveitől sokszor alig különböz-

nek. Mondhatjuk: »variánsokat« írnak, nem új műveket. Csak lépésenként fejlődik ki eredetiségük, jön meg saját hangjuk. S még legeredetibb műveikben is találni mások hatását. [...] A művész nem él légtüres térben, hanem emberek társaságában. Azt érzi, azt gondolja, amit milliók, neki csak jobban sikerül kifejezni. De mit mondjunk a művészek többségéről, akikben az idegen gondolat nem újat kelt, hanem hasonlót? akik egész életükre epigonok, utánczók maradnak? A művészettörténeti iskolák, csoportok, követők serege azt jelenti, mint a népzene terén a variáns. Mindenütt van egy-két vezető énekes, nótafa, akút egy sereg utánczó követ. Eltanulják dala-it, előadásmódját, esetleg modorosságait. Valóságos iskola.”⁸²

Kodály szerint tehát a követők a nagy mesterek műveinek kevésbé tökéletes variánsait hozzák létre. Népzenei hasonlata segítségével azonban mégiscsak rehabilitálja őket, amennyiben bebizonyítja, hogy az utánczóknak, az iskola tagjainak alkotásai éppúgy a nemzeti kultúra részét képezik, mint ahogy a vezető énekesek, nótafák kiemelkedő teljesítményeivel párhuzamosan megjelenő népdalvariánsok a népi zenekultúráé. Kodály tehát az egységes zenekultúra elemeként fogta fel a zeneszerzői iskola-jelenséget, és szervesen illesztette be a magyar zenéről kialakított koncepciójába is. MAGYARSÁG A ZENÉBEN című, 1939-ben keletkezett írásában⁸³ külön kiemelte, hogy a népzene és az európai hagyomány egyesítésére épülő nemzeti zenekultúrákban – elemzésében tudatosan kerülte Magyarországot, s inkább Japánt, Oroszországot, Skandináviát és Amerikát hozta fel példaként – a zenetörténeti fejlődés végállomása mindenképpen egy „új nemzeti zeneszerző iskola”.⁸⁴

Az európai és nemzeti zene szintézisének hangsúlyozását 1939-ben, a II. világháború árnyékában a politikai helyzetre történő reakcióként is értelmezhetjük. A fokozatosan faszálódó Magyarországon, s így a zenei életben is, amely a magyar társadalmat tükrözte vissza kicsiben, határozottan ki kellett állnia az általános európai értékek mellett. Ahogy húszas-harmincas évekbeli írásaiban – mint például a TIZENHÁROM FIATAL MUZSIKUS-ban – még a magyar hagyomány elsődlegessége mellett tört lándzsát, most a magyar zenének Európához, az európai civilizációhoz tartozását helyezte előtérbe. MI A MAGYAR A ZENÉBEN? című, szintén 1939-es tanulmányában hosszabb passzust szentelt ennek a kérdésnek: „A néphagyomány jelentőségét a letelt harminc év alatt talán sikerült annyira köztudatba vinni, hogy ma már nem kétséges: ennek átélése nélkül magyar zeneszerző nem lehet senki.

De Magyarország Európának is szerves része: annak hagyományáiban is benne kell élnie. Kelet és Nyugat ütközőpontján álló országnak, népnek élete célja csak az lehet, hogy mind a kettőhöz hozzátartozzék, ellentéteiket magában kibékítse, egybeolvassza. Ebből a szempontból értéktelen az a magyarság, amely nem európai, és számunkra értéktelen az európaiság, ha nem magyar is egyszersmind.”⁸⁵

E tanulmányban azonban Kodály saját követői felett is kritikát gyakorol, szóhasználatából itt és most – más írásaival összevetve – sokkal negatívabb értéktétele olvasható ki: „A legnagyobbak, mint Bach, Mozart, koruk és elődeik szinte valamennyi irányával tartják a kapcsolatot, hatásuk messze belenyúlik az utókorba. E sokoldalú nagyok mégis sokkal erőteljesebben fejezik ki a maguk nemzeti jellegét, mint a nemzeti hagyományra kirekesztő egyoldalúsággal támaszkodó kisebbek.”⁸⁶ A kisebbeket – s itt kimondatlanul, de egyértelműen tanítványaira gondol – „kirekesztő egyoldalúság”-gal vádolja. Ez a kifejezés azonban nemcsak azt jelzi, hogy nem táplált illúziókat tanítványai alkotásainak jelentőségét illetően, hanem azt is, hogy úgy érezte: tévútra jutott tanítványaival és a tévútra jutott Magyarországgal szemben meg kell védenie húszas években megfogalmazott elképzelését a „világkultúrán nőtt magyar konzervativizmus”-ról.

Jegyzetek

- 1.** Ujfalussy József: ELŐSZÓ A MAI MAGYAR ZENEI ALKOTÓMŰVÉSZETHEZ. *Magyar Zene*, VIII/3. (1967. június.) 227–230. Kroó György: A MAGYAR ZENESZERZÉS 25 ÉVE. (Budapest: Zeneműkiadó, 1970.) Kárpáti János: HUNGARY. 20th CENTURY MUSIC. In: THE NEW GROVE DICTIONARY OF MUSIC AND MUSICIANS 8. (London: McMillan, 1980.) 799–801. Gergely János: NÉPZENE ÉS MAI MAGYAR TÁRSADALOM. KÜLÖNLNYOMAT A „30 ÉV”, AZ EURÓPAI PROTETÁNS MAGYAR SZABADEGYETEM KIADÁSÁBAN MEGJELENT KÖTETBŐL. (München: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1986.) 239–279. Ide: 260–267. Tallián Tibor: MUSIK IN UNGARN. ZEITEN, SCHICKSALE, WERKE. (Budapest: Frankfurt 99’ Kht., 1999.)
- 2.** Kroó: i. m. 35.; Kárpáti: i. m. 800.
- 3.** Ujfalussy: i. m. 227–228.; Tallián: i. m. 22.
- 4.** Gergely: i. m. 260.
- 5.** Kárpáti: i. h.
- 6.** Lásd Kroó könyvének II. részét (93–125.), valamint a kötet öt évvel későbbi, bővített kiadásának (A MAGYAR ZENESZERZÉS 30 ÉVE. Budapest: Zeneműkiadó, 1975) utóhangját (173–203.).
- 7.** Gergely: i. m. 261.
- 8.** Seiber Mátyás: KODÁLY, A TANÍTÓ. *Crescendo*, I/3. (1926. november.) 8–11. Ide: 11.
- 9.** Sonkoly István: ÚJ FIATAL ZENESZERZŐ. ÁDÁM JENŐ SUITE-JE. *A zene*, IX/16. (1928. március 1.) 200–201. Ide: 200.
- 10.** Sonkoly István: KODÁLY. AZ EMBER, A MŰVÉSZ, A NEVELŐ. (Nyíregyháza: Tanügyi könyvesbolt, 1948.) 78.
- 11.** Szabolcsi Bence: ÚTON KODÁLYHOZ. In: UŐ: BARTÓKRÓL ÉS KODÁLYRÓL. Szerk. Bónis Ferenc. (Budapest: Zeneműkiadó, 1987.) 372–404. Ide: 378.
- 12.** Sz[abolcsi] B[ence]: MAI MAGYAR SZERZŐK ZENEKARI MŰVEI. *Zenei Szemle*, II/8. (1948. december.) 444–445. Tallián Tibor mutatta ki, hogy a II. világháború után Szabolcsi magyar kortárs zenéről vallott nézeteit milyen erőteljes mértékben hatotta át az iskoláról kialakított koncepciója. Tallián Tibor: „TERMÉKENY KÖZSZELLEMET, SZABAD POLIFÓNIA, FELSZABADULT TAVASZI LÉGKÖRT...” SZABOLCSI, A ZENEPOLITIKUS. *Magyar Zene*, XXI/4. (1980. december.) 402–410.
- 13.** Szabolcsi: i. m.
- 14.** A ZENESZERZŐK ÉS ZENEKRITIKUSOK PRÁGAI KONGRESSZUSÁNAK HATÁROZATA. *Zenei Szemle*, II/6. (1948. május.) 293–296. Ide: 294.
- 15.** Székely Endre: ZENEMŰVÉSZETÜNK FEJLŐDÉSÉNEK KÖVETKEZŐ LÁNCSZEME. *Új Zenei Szemle*, II/4–5. (1951. április–május.) 16–23. Ide: 21.
- 16.** Mihály András: BARTÓK BÉLA ÉS AZ UTÁNA KÖVETKEZŐ NEMZEDÉK. *Zenei Szemle*, III/1. (1949. március.) 2–15.
- 17.** Ezt fogalmazta meg érzékenyen, a politikai-ideológiai felhangokat óvatosan kerülve Ujfalussy József is Kroó György 1970-ben megjelent könyvéhez írott előszavában: „*A munkának nemcsak a mennyisége nyomasztott, hanem még inkább a vele járó felelősség tudata, az irtózás attól, hogy önmagunkat, jobbára élő kortársaink és mindannyiunk tetteit, eredményeit és kudarcait tegyük mérlegre. Csoda-e, ha újra és újra megtorpantunk, aggódtunk, vajon elég biztos lesz-e tekintetünk; elég könnyörtelen és mégis elég tapintatos ahhoz, hogy a múltat magunkénak vállalva bíráljuk, és szigorúan megítélve is a magunkénak tartsuk.*” Kroó: i. m. (lásd az 1. jegyzetet). 5–7. Ide: 5.
- 18.** Somfai László: FIATAL MAGYAR ZENESZERZŐK. MEGJEGYZÉSEK A BEMUTATOTT MŰVEKRŐL. *Magyar Zene*, IX/2. (1968. június.) 165–173. Kárpáti János: JELLEMZŐ TÖREKVÉSEK A FIATAL MAGYAR ZENESZERZŐ-NEMZEDÉK ALKOTÁSAIBAN. *Magyar Zene*, IX/3. (1968. szeptember.) 231–236.
- 19.** Földes Imre: HARMINCASOK. BESZÉLGETÉSEK MAGYAR ZENESZERZŐKKEL. (Budapest: Zeneműkiadó, 1969.)
- 20.** Molnár A. Jenő: DÁVID GYULA: III. SZIMFÓNIA. *Magyar Zene*, I/4. (1961. február.) 450–452. Székely András: DÁVID GYULA: VONÓSNÉGYES. *Magyar Zene*, V/5. (1964. november.) 526–527.
- 21.** Pernye András: DÁVID GYULA: SZIMFONETTA KAMARAZENEKARRA. *Magyar Zene*, III/4. (1962. szeptember.) 386–388. Ide: 386.
- 22.** A Kodály-tanítványokról szóló kötetek: Bónis Ferenc: KADOSA PÁL (Budapest: Zeneműkiadó, 1965); Breuer János: DÁVID GYULA (Budapest: Zeneműkiadó, 1966); Dobos Kálmán: VISKI JÁNOS (Budapest: Zeneműkiadó, 1968); Kecskeméti István: JÁRDÁNYI PÁL (Budapest: Zeneműkiadó, 1967); Pernye András: SZABÓ FERENC (Budapest: Zeneműkiadó, 1965); Várnai Péter: TARDOS BÉLA (Budapest: Zeneműkiadó, 1966); Várnai Péter: MAROS RUDOLF (Budapest: Zeneműkiadó, 1967).
- 23.** Breuer 1968-as bécsi útjáról szóló beszámolójában Ligeti Györgyre hivatkozva a plurális zenekultúra mellett kardoskodott. Írásában

mindazonáltal kétélű fegyverrel játszott, mert ugyan abban igaza volt, hogy a hatvanas években induló nyugat-európai posztmodern a különböző stílusok egyenjogúságát hirdette, kijelentése mégis a hazai zenetörténeti szituáció teljes meg nem értésére vagy meg nem érteni akarására vallott. Breuer ugyanis Szabó Ferenc és más konzervatívok népszerűsítése mellett állt ki, szembeállítva őket a külföldön egyre nagyobb népszerűsége szert tevő „hangos nyelvújító csoporttal”. Mihály András felháborodva utasította vissza Breuer vádjait, s hangsúlyozta: a magyar zeneszerzők műhelyében végbenemő változásokat semmiképpen nem lehet újításként aposztrofálni, sokkal inkább az újdonságok megszűréséről, elsajátításáról és a magyar hagyománnyal való összeolvastásáról beszélhetünk. Véleménye szerint mindez a sajátos magyar történelmi helyzet, vagyis a bartóki–kodályi hagyomány miatt alakult éppen így. Válaszából természetesen nem hiányzott az iskolára történő utalás sem. Breuer János: BÉCSI UTAZÁS ÚJ MAGYAR ZENÉVEL. *Muzsika*, XII/2. (1969. február.) 9–11. Mihály András: A „HANGOS MAGYAR NYELVÚJÍTÓ CSOPORT”-RÓL. *Muzsika*, XII/4. (1969. április.) 9–11. Ide: 10.

24. Az önostorozó magatartásra utal önmagában véve már a többes szám első személy gyakori használata, de legalább ennyire a Kodály-iskola kifejezés szinte mindig negatív kontextusban való megjelenése és a keserű hangú kritikuss megközelítés is, például az olyan megfogalmazásokban, mint: „a Kodály-iskola Kodály-epigonizmussal süllyed. [...] A Kodály-zene ellenléki lendülete, egyéni elményből fakadó népi-közösségi hangja bámulatos gyorsasággal anakronisztikussá vált” (40.), vagy Kodály „európai érvényű, önálló nemzeti művészetét” az iskola „aprópénzre váltja” (42–43.), és „Íratlan törvényt emelkedett, hogy a haladás a zenében a dúr-hangnemmél, a klasszikus szonáta-, rondó- vagy dalformával, a Kodály-művekből desztillált akkordfűzések patronjai-val azonos. Az az elzártág, a nemzetközi áramlatoctól való tudatos elszigetelődés, amely a Kodály-iskolára már a harmincas évektől jellemző volt, most beteges egyoldalúsághoz, harsány konzervativizmushoz vezetett”. (45–46.) (Lásd az 1. jegyzetet.)

25. Tóth Aladár: FILHARMÓNIA. *Pesti Napló*, 73/277. (1922. december 5.) 7.

26. Tóth Aladár: KODÁLY SZERZŐI ESTJE. *Pesti Napló*, 74/280. (1923. december 12.) 6.

27. Lásd Kelen Hugóról, Horusitzky Zoltánról

és Serly Tiborról szóló kritikáit: SZERZŐI EST. *Pesti Napló*, 77/10. (1926. január 14.) 15.; AZ U.M.Z.E. HANGVERSENYE. *Pesti Napló*, 84/90. (1933. április 22.) 8.; SERLY TIBOR SZERZŐI ESTJE. *Pesti Napló*, 86/109. (1935. május 14.) 14.

28. Szabolcsi Bence: HARC AZ ÚJ ZENÉÉRT MAGYARORSZÁGON. In: UŐ: BARTÓKRÓL ÉS KODÁLYRÓL. (Lásd a 11. jegyzetet.) 117–120. Ide: 120.

29. Szabolcsi Bence: ÉNEKKARI EST. In: UŐ: BARTÓKRÓL ÉS KODÁLYRÓL (Lásd a 11. jegyzetet.) 139–141. Ide: 141.

30. Szabolcsi Bence: ÚTON KODÁLYHOZ. In: UŐ: BARTÓKRÓL ÉS KODÁLYRÓL. (Lásd a 11. jegyzetet.) 372–404. Ide: 380.

31. Ujfalussy József: MOLNÁR ANTAL ZENEESZTÉTIKAI SZEMLELETE. *Zenetudományi dolgozatok* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1999). 305–310. Ide: 310.

32. Molnár Antal: BEVEZETÉS A ZENEKULTÚRÁBA. (Budapest: Dante Könyvkiadó, é. n. [1927].) 96.

33. Molnár Antal: AZ ÚJ MUZSIKA SZELLEME. (Budapest: Dante Könyvkiadó, é. n. [1947].) 120.

34. Tóth Aladár: MODERN ZENE BUDAPESTEN. *Zenei Szemle*, XII/3–4. (1928. március–április.) 79–92.

35. I. m. 90.

36. Szabolcsi Bence: A SZENT ZENETÖRTÉNET ZSOLDOSAI. *Zenei Szemle*, XI/1. (1926. október.) 2–6. Ide: 5.

37. Szabolcsi Bence: KODÁLY ZOLTÁN. In: UŐ: BARTÓKRÓL ÉS KODÁLYRÓL. (Lásd a 11. jegyzetet.) 60–63. Ide: 60.

38. Lásd a BARTÓKRÓL ÉS KODÁLYRÓL című kötetben összegyűjtött írásokat. (Lásd a 11. jegyzetet.)

39. Molnár Antal legfontosabb könyvei-írásai ebből az időszakból: EURÓPA ZENÉJE A HÁBORÚ ELŐTT. A TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TÁRSASÁG SZABAD ISKOLÁJÁBAN 1917. DECEMBER 12-ÉN TARTOTT ELŐADÁS. Különlenyomat a XX. Század 1918. márciusi számából; AZ ÚJ ZENE. A ZENEMŰVÉSZET LEGÚJABB IRÁNYÁNAK ISMERTETÉSE KULTÚRETIKAI MEGVILÁGÍTÁSBAN (Budapest: Révai, é. n. [1925]); AZ ÚJ MAGYAR ZENE (Budapest: Dante Könyvkiadó, 1926); BEVEZETÉS A ZENEKULTÚRÁBA (lásd a 32. jegyzetet); BEVEZETÉS A MAI MUZSIKÁBA (Budapest: a szerző kiadása, 1929); KODÁLY ZOLTÁN. Népszerű zenefüzetek 4. (Budapest: Somló Béla, é. n. [1936]); A MA ZENÉJE. Népszerű zenefüzetek 7. (Budapest: Somló Béla, 1937).

40. Tóth Aladár legfontosabb írásai ebből az

- időszakból: VAN-E MAGYAR ZENE? *Pesti Napló*, 77/59. (1926. március 13.) 12.; KODÁLY ZOLTÁN ÉS A MAGYAR KULTÚRA. *Pesti Napló*, 77/64. (1926. március 19.) 12.; MAGYAR ZENE – MAGYAR ZENEKULTÚRA. *Pesti Napló*, első közlemény, 79/186. (1928. augusztus 17.) 12–13., második közlemény, 79/189. (1928. augusztus 22.) 11.; ZENEKULTÚRÁNK ALAPJA: A NÉPZENE! *Zenei Szemle*, XIII/1. (1929. január.) 2–7; A MAGYAR TOLL FELADATA A MAGYAR ZENEI ÉLET SZOLGÁLATÁBAN. *Zenei Szemle*, XIII/3–4. (1929. március–április.) 29–36.
41. Kodály legfontosabb írásai ebből az időszakból: A MAGYAR NÉPZENE, MAGYAR ZENE, MIT AKAROK A RÉGI SZÉKELY DALOKKAL?, NÉPZENE, A MAGYAR NÉPDAL MŰVESZI JELENTŐSÉGE. In: UÓ: VISZSZATEKINTÉS. ÖSSZEGYŰJTÖTT ÍRÁSOK, BESZÉDEK, NYILATKOZATOK 1. Közr. Bónis Ferenc (Budapest: Zeneműkiadó, 1974). 21–35.; TIZENHÁROM FIATAL MUZSIKUS. In: UÓ: VISSZZATEKINTÉS. ÖSSZEGYŰJTÖTT ÍRÁSOK, BESZÉDEK, NYILATKOZATOK 3. Közr. Bónis Ferenc (Budapest: Zeneműkiadó, 1989). 447–451.
42. Tóth Aladár: A XVI–XVIII. SZÁZAD MAGYAR LÍRÁJA ÉS KODÁLY ZOLTÁN. *Pesti Napló*, 76/77. (1925. április 4.) 12. A Kodály-tanítványok írásainak keresztény retorikájára már Hadas Miklós felhívta a figyelmet: A NEMZET PRÓFÉTÁJA. KÍSÉRLET KODÁLY PÁLYÁJÁNAK SZOCIOLÓGIAI ÉRTELMEZÉSÉRE. *Szociológia*, 1984/IV. 469–490. Ide: 471–472.
43. Szabolcsi Bence: KODÁLY ZOLTÁN. (Lásd a 37. jegyzetet.) 61.
44. Kerényi György: A TANÍTVÁNY. EGY ÉLET KODÁLY MELLETT. A kézirat a budapesti Kodály Archívumban található. II.
45. Szabolcsi Bence: KODÁLY-DALOK. In: UÓ: BARTÓKRÓL ÉS KODÁLYRÓL. (Lásd a 11. jegyzetet.) 9–14. Ide: 9.
46. Molnár Antal: BEVEZETÉS A ZENEKULTÚRÁBA. (Lásd a 32. jegyzetet.) 28.
47. Molnár Antal: KODÁLY ZOLTÁN. (Lásd a 39. jegyzetet.) 42.
48. Tóth Aladár: ÚJ GYERMEKKAR KOMPONISTÁK. *Pesti Napló*, 82/95. (1931. április 28.) 17.
49. A levelet Kroó György Szabolcsi-monográfiája alapján idézem. Kroó György: SZABOLCSI BENCE I. rész (Budapest: Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola, 1994). 241–242.
50. Jemnitz Sándor: KOLLEKTÍV ÁRAMLATOK EURÓPA MAI ZENÉJÉBEN. *Crescendo*, I/10. (1927. május.) 7–10. Ide: 7.
51. Gombosi Ottó: NYÍLT LEVÉL A MAGYAR MUZSIKÁRÓL. (VÁLASZ ADOLF WEISSMANN BERLINI ZENEKRITIKUSNAK). *Crescendo*, I/2. (1926. október.) 16–19. Ide: 19.
52. Gombosi Ottó: KODÁLY ZOLTÁN SZERZŐI ESTJE. *Crescendo*, I/9. (1927. április.) 20–21. Ide: 21.
53. Pollatsek László: FIATAL MAGYAR ZENESZERZŐK. KÓSA GYÖRGY ZONGORAESTJE. *Crescendo*, I/9. (1927. április.) 18–20. Ide: 18.
54. Szelényi István: A MODERN ZENE FŐBB ÁRAMLATAI. *Crescendo*, II/6–7. (1928. január–február.) 3–11.
55. I. m. 11.
56. Szabolcsi Bence: A CIGÁNYZENÉTŐL A NÉPZENEIG. In: UÓ: BARTÓKRÓL ÉS KODÁLYRÓL. (Lásd a 11. jegyzetet.) 121–128. Ide: 127.
57. Tóth Aladár: MODERN SZERZŐI EST. *Pesti Napló*, 81/89. (1930. április 15.) 15.
58. Tóth Aladár: KODÁLY SZERZŐI ESTJE. *Pesti Napló*, 75/84. (1924. május 6.) 12.
59. Tanulmányomban tudatosan kerülöm a XX. századi irodalomtörténet-írásban elfogadott „népi” és „urbánus” meghatározást, mivel a nyugatosok közül többen is – így Veress Sándor és Lajtha László – nemcsak népzene-kutatóként tevékenykedtek, de műveikben meghatározó szerepet játszott a népzenei forrás, míg a *Magyar Kórus* köréhez tartozó zeneszerzők elsősorban a katolikus egyházzene megújítását tűzték ki célul, s csak másodsorban fordultak a magyar népzene felé.
60. Kerényi György: KODÁLY ÉS A MAGYAR KÓRUS. *Magyar Kórus*, II/8. (1932. december.) 94–97.
61. Kerényi: i. m. 95. Hasonlóképpen látta ezt a körön kívül álló Farkas Ferenc is, aki 1937-ben úgy fogalmazott, hogy Kodály nyomában „a kiváló tanítványok pedig megteremtették a magyar egyházi zenét”. Farkas Ferenc: REMEKMŰ ÉS IRÁNYÍTOTT ZENE. *Magyar Élet*, IV/7. (1939. július.) 25–26. Ide: 26.
62. Tóth Aladár: A CECÍLIA-KÓRUS HANGVERSENYE BÁRDOS LAJOS VEZÉNYLETÉVEL. *Pesti Napló*, 86/87. (1935. április 16.) 12. Ez a kritika megjelent Tóth Aladár válogatott zenekritikái között is. (Budapest: Zeneműkiadó, 1968.) 123–125.
63. Szabolcsi Bence: A TANÍTVÁNYOK AVAGY A PALESTRINA-MOZGALOM TÖRTÉNETE. In: UÓ: BARTÓKRÓL ÉS KODÁLYRÓL. (Lásd a 11. jegyzetet.) 146–153.
64. Tóth Aladár: SZERZŐI EST. *Pesti Napló*, 86/110. (1935. május 15.) 11.

- 65.** Tóth Aladár: FIATAL MAGYAR SZERZŐK A SZÉKESFŐVÁROSI ZENEKAR HANGVERSENYÉN. *Pesti Napló*, 88/58. (1937. március 12.) 14.
- 66.** Molnár Antal: A MA ZENÉJE. (Lásd a 39. jegyzetet.) 9.
- 67.** A csalódások és viták ellenére 1937 nyarán mégis közösen léptek fel Bangha Péter lapja, a *Magyar Kultúra* támadásával szemben. Ez volt az első és egyben utolsó alkalom, amikor a különböző csoportosulások egymással összhangban utasították el a szélsőjobboldali kritikát. Lásd: Név nélkül: TOLLHEGGYEL. *Magyar Kultúra*, XXIV/13–14. (1937. július 5–20.) 47–48. A lap a következő számban is visszatért a témára, s megkísérelte védeni álláspontját: XXIV/15–16. (1937. augusztus 5–20.) 94–95. A sajtóvitában ringbe szállt többek között Molnár Antal (VAN-E DESTRUKTÍV ZENE? LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ. *Pesti Napló*, 1937. július 16.), Bálint György (BARTÓK ÉS KODÁLY – VAGY HORST WESSEL?! *Népszava*, 1937. július 15.), Tóth Aladár (HOGYAN DESTRUÁLJA BARTÓK ÉS KODÁLY A MAGYAR IFJÚSÁGOT?, *Magyarország*, 1937. július 15.). A *Magyar Kórus* külön mellékletet szentelt a témának. Ebben jelent meg Péczely Attila EGYMÁST ÜJTÜK című cikke. *Magyar Kórus*, VII/27. (1937. október 27.) 1–6.
- 68.** A nyugatosok háttérbe szorulása a politikai helyzetből is adódott, ugyanis e művészek többsége zsidó származású volt.
- 69.** Farkas Ferenc: REMEKMŰ ÉS IRÁNYÍTOTT ZENE. *Magyar Élet*, IV/7. (1939. július.) 25–26.; Ottó Ferenc: REMEKMŰ VAGY IRÁNYÍTOTT ZENE? VÁLASZ FARKAS FERENCNEK. *A zene*, XXI/1. (1939. október 15.) 13–14.; Farkas Ferenc: VISZONVÁLASZ OTTÓ FERENCNEK. *A zene*, XXI/3. (1939. november 15.) 43–45. Farkas Ferenc úgy érezte, hogy válaszával nem zárult le a vita, s ezért a lap hasábjain két további közleményt adott közre, amelyben ugyan nem utalt a vitára, de a kritikáirás objektivitására szólította fel a hazai zenekritikusokat. KRITIKA A ZENEKRITIKÁRÓL. *A zene*, XXI/8. (1940. február 15.) 115–116.; MÉG EGYSZER A ZENEKRITIKÁRÓL! *A zene*, XXI/9. (1940. március 1.) 141.
- 70.** H[orusitzky Zoltán]: JÚLIA SZÉP LEÁNY. ÚJ MAGYAR OPERA. BEMUTATÓ AZ OPERAHÁZBAN. *A zene*, XXI/3. (1939. november 15.) 45–46.; Veress Sándor: HOZZÁSZÓLÁS EGY OPERÁHOZ ÉS ANNAK BÍRÁLATÁHOZ. *Énekszó*, VII/3. (1939. december–1940. január.) 692–693.; H[orusitzky Zoltán]: HOZZÁSZÓLÁS EGY HOZZÁSZÓLÁSHOZ. *A zene*, XXI/5. (1940. január 2.) 79–80.; Veress Sándor: MÉG EGY SZÓ A HOZZÁSZÓLÁSRÓL. *Énekszó*, VII/4. (1940. február.) 703–704.
- 71.** Veress Sándor: HOZZÁSZÓLÁS EGY OPERÁHOZ, i. m. 692.
- 72.** Szöllősy András: KODÁLY MŰVÉSZETE. (Budapest: Pósa Károly, 1943.) 129.
- 73.** Szöllősy András: BARTÓK, KODÁLY ÉS AMI UTÁNUK KÖVETKEZIK. *Újhold*, II/1. (1946. július.) 69–72.
- 74.** I. m. 69.
- 75.** Kodály Zoltán: TIZENHÁROM FIATAL MUZSIKUS. In: Uő: VISSZATEKINTÉS 3. (Lásd a 41. jegyzetet.) 447–451.
- 76.** Eősze László: KODÁLY ZOLTÁN. (Budapest: Gondolat, 1967.) 63.; Bónis Ferenc: A VITÁZÓ KODÁLY. In: Ittész Mihály (szerk.): A KODÁLY INTÉZET ÉVKÖNYVE III. (Kecskemét: Kodály Intézet, 1986.) 6–22. Ide: 6.
- 77.** Kodály Zoltán: TIZENHÁROM FIATAL MUZSIKUS. (Lásd a 75. jegyzetet.) 450.
- 78.** Kodály Zoltán: MAGYAR ZENE. In: Uő: VISSZATEKINTÉS 1. (Lásd a 41. jegyzetet.) 24–28. Ide: 27–28.
- 79.** Kodály Zoltán: MAGYAR ZENE, MAGYAR NYELV, MAGYAR VERS. KODÁLY ZOLTÁN HÁTRAHAGYOTT ÍRÁSAI. Szerk. Vargyas Lajos (Budapest: Szépirodalmi, 1993.) 88–89.
- 80.** Vargyas Lajos 1954-re datálja a jegyzetet. Tévedésére már Ittész Mihály felhívta a figyelmet: EGY MAGYARSÁGKUTATÓ MŰHELYBEN. *BUKSZ*, VII/1. (1995. tavasz.) 63–65.
- 81.** Többek között: Kodály Zoltán: KÖZÉLET, VALLOMÁSOK, ZENEÉLET. KODÁLY ZOLTÁN HÁTRAHAGYOTT ÍRÁSAI. Szerk. Vargyas Lajos (Budapest: Szépirodalmi, 1989.) 142., valamint 157.
- 82.** Kodály Zoltán: NÉPZENE ÉS MŰZENE. In: Uő: VISSZATEKINTÉS. ÖSSZEGYŰJTÖTT ÍRÁSOK, BESZÉDEK, NYILATKOZATOK 2. KÖZI. Bónis Ferenc (Budapest: Zeneműkiadó, 1974.) 261–267. Ide: 264.
- 83.** Kodály Zoltán: MAGYARSÁG A ZENÉBEN. In: Uő: VISSZATEKINTÉS 2. (Lásd a 82. jegyzetet.) 235–260.
- 84.** I. m. 239.
- 85.** Kodály Zoltán: MI A MAGYAR A ZENÉBEN? In: Uő: VISSZATEKINTÉS 1. (Lásd a 41. jegyzetet.) 75–80. Ide: 78.
- 86.** I. h.

Bakos András

HÓEMBER A TÜKÖRBEN

Állok a sötét ház előszobájában
éjjel, és a kerek tükörben az udvaron
fénylő hóembert nézem. Hanyatt dőlve,
mégis szilárdan áll: rád emlékeztet.
Úgy mondták, olyankor jobban kihúzod
magad. És ez azért kínos, mert vannak
a családban olyanok, akik viszont mintha
orra akarnának bukni. Mivel az nem lehet,
hogy most téged akar csúfolni valaki,
azt hiszem, te akarsz eszembe juttatni
valamit.

Lehet, tényleg nem ismertük
egymást. Pedig sokáig ülhettem melletted
a padon, láthattam, hogyan alszol el
a daráló fémes zajában, a zsákok
között. Húzhattam az evezőt, miközben
te a csónak ülésdeszkáját szorítottad,
a víz közepén. Mosolyoghattam rajtad,
hogy aztán elkomolyodjak. Álmodni
volna jó veled.

Régebben ehhez is
lehetett közöm, ahogy hóhulláshoz
vagy olvadáshoz. De most nem tudom,
miben hihetnék még olyan erősen,
amikor reggelre kelve látom:
az ablakot pára borítja.

Julio Cortázar

BESTIÁRIUM

Székács Vera fordítása

Az utolsó kanál tejberizs – sajnos kevés volt benne a fahéj – és az esti lefekvés előtti puszik közt a lakás túlsó végén megszólalt a telefon, így Isabel ott maradhatott még az asztalnál, amíg Inés vissza nem jött a telefon mellől, és a fülébe nem súgott valamit a mamájának. A két nő egymásra nézett, aztán mindketten Isabelre, aki az eltört kalit-

kára gondolt, meg a számtanleckére, meg egy kicsit arra is, hogy milyen dühös volt Lucera néni, mikor az iskolából hazafelé jövet megnyomta a csengőjét. Nem volt nagyon nyugtalan, anyja és Inés mintha átnézett volna a feje fölött, mintha csak tettetnék, hogy nézik; pedig így volt: őt nézték.

– Hidd el, én nem örülök, hogy odamegy – mondta Inés. – Nem annyira a tigris miatt, mert arra nagyon odafigyelnek. De az a szomorú ház meg az az egy szem gyerek, akivel játszhat...

– Én se örülök – mondta az anyja, és Isabel mintha egy csúszdán indulna meg, rádőbbsent, hogy Funesékhoz küldik nyaralni. Belevetette magát a hírbe, a hatalmas zöld hullámba, Funesék háza, Funesék háza, persze hogy oda küldik. Nem örülnek neki, de jól jön a dolog. Az érzékeny légcsőve, a méregdrága Mar del Plata, nehéz elboldogulni egy elkényeztetett és buta kislánnyal, magaviseletből hármas, annál a jóságos Tania kisasszonynál, a nyugtalan alvása, a szétszórt játékok, a kérdezősködés, a gombok, a piszkos térdek. Félelmet és gyönyört érzett, érezte a fűzfák illatát, és a Funes u-ja összevegyült a tejberizzsel, hű de késő, egy-kettő, föl a szobába, és be az ágyba.

Az ágyban, a sötét szobában, Inés és a mama csókjaival meg bánatos pillantásaival elborítva; még nem döntöttek egészen, de mégis eldöntötték már, hogy oda küldik. Már látta magát, ahogy a bricskán oda érkezik, az első reggelit, Nino örömét, ahogyan fogadja, Nino, a csótányvadász, Nino, a béka, Nino, a hal (hároméves emlék, Nino albuma ragasztott figurákat mutat neki, és szigorú hangon mondja: „Ez béka, ez hal”). Most meg Nino a parkban, ahogy a lepkehálóval vár rá, és Rema fehér keze – látta, ahogy a sötétből kinyúl felé, nyitott szemmel feküdt, és Nino arca helyett most hopp, Rema, a legfiatalabb Funes lány keze. „Rema néni nagyon szeret”, és Nino szeme könnybe lábadt és kikerekedett, megint Nino hussant be a hálószoba sötétségébe, ott lebegett előtte, és vidáman nézett rá. Nino, a hal. Úgy aludt el, hogy arra gondolt, bár csak reggelre már az egész hét mögötte lenne, és a búcsú, a vonatozás, az egymérföldes út a bricskán, a nagykapu, a házhoz vezető eukaliptuszfasor. Mielőtt elaludt, átfutott az agyán a rémült gondolat, hogy talán álmodja az egészet. Ahogy hirtelen kinyújtózott az ágyban, bevverte a lábát a bronzrudakba, a paplanon keresztül is fáj, és a nagy ebédlőből behallatszott anyja és Inés hangja, csomagolni, beszélni az orvossal a pattanások miatt, csukamájolaj és hamamelis virginica. Nem álmodik hát, nem álmodik.

Nem álmodott. Egy szeles reggelen elvitték a constitúcióni pályaudvarra, a tér standjain a sok kis zászló, torta a Tren Mixtóban és bevonulás a tizennegyedik vágányra. Inés és az anyja úgy összecsókolta, hogy olyan lett az arca, mintha puhára taposták volna, és rúzsszagtól meg Coty púderszagtól bűzlött, szája körül undorító nyálak, de a szél első nagy pofonja lesöpörte róla. Nem félt egyedül felülni a vonatra, mert nagylány volt már, nem kevesebb, mint húsz peso volt a táskájában, a Mélyhűtött Hús Sansinei Vállalatának edves és bűze beáradt az ablakon, ott volt előtte a Riachuelo sárga vize, ő pedig már túl volt a magára erőltetett síráson, boldogság öntötte el és halálos félelem, birtokba vette az ülőhelyét és az ablakát, a hatalmas vagon szinte egyetlen utasaként, ahol minden ülést kipróbálhatott, és nézegethette magát a tükrökben. Egyszer-kétszer a mamájára gondolt, meg Inésre – már a 97-es utcában járhatnak, túl a Constitúciónon –, elolvasta, hogy tilos a dohányzás, köpködni tilos, 42 ülőhely, már Banfielden rohantak át teljes sebességgel, vuuuuuú! mezők és mezők és mezők a milkibar és a mentolos pasztillák ízével elkeverve. Inés azt tanácsolta neki, hogy köttögesse a zöld kardigánját, úgyhogy Isabel elhozta a kötetést, bedugta a bőrönd mélyére, szegény Inés azokkal a buta ötleteivel.

Az állomáson egy kicsit félni kezdett, mert mi lesz, ha a bricska... De ott várt rá don Nicanorral egyetemben, aki majd' kicsattant az egészségtől, és nagyon tiszteletteljes volt, kisasszonyka így, kisasszonyka úgy, hogy jól utazott-e, hogy Elisa asszony még mindig olyan csinos-e, hát persze hogy esett – Ó, a bricskán ülni, az a cirkusz, amit az akváriumával műveltek, amikor vele együtt ide szállították az előző alkalommal, amikor a Los Hornerosba jött. Minden kisebb volt, rózsaszínűbb és ragyogóbb, még a tigris se volt, és don Nicanor nem volt még ilyen ősz, még csak három éve, Nino, a béka, Nino, a hal, és Rema keze, amelytől legszívesebben sírva fakadt volna, és azt szerette volna, ha örökké simogatja a fejét, ő meg szinte belehal a simogatásba, olyan, mint a vaníliakrém, és rajta a tejszínhab, a két legjobb dolog a világon.

Az emeleten kapott szobát, egy egész, gyönyörű szobát, ami csak az övé volt. Egy felnőtt szobát (ez Nino ötlete volt, a csupa göndör fürt, csupa szem Ninóé, aki nagyon aranyos volt a kék tréningruhájában, estére persze Luis megkívánta, hogy öltözzön fel rendesen, sötétszürke öltönybe, színes nyakkendővel), és a szobán belül egy másik kicsi szoba egy hatalmas és elvadult labéliával. A fürdőszoba két ajtóval arrébb volt (de a házon belül, úgyhogy oda nyugodtan ki lehetett menni, és nem kellett előbb kipuhatólni, hogy merre van a tigris), tele csapokkal és csövekkel, de Isabelt nem lehetett könnyen becsapni, és már a fürdőszobában látszott, hogy vidéken van, a földeken, a dolgok nem voltak olyan kifogástalanok, mint egy városi fürdőszobában. Dohos szag volt, és másnap reggel egy pinceférget talált a mosdóban. Kicsit megérintette, mire a féreg ijedt kis karikává görbült össze, felbillent, és a vízzel együtt belesodródott a lefolyóba.

Kedves mama, azért írom ezt a levelet, hogy – Az üvegezett verandán esznek, mert az hűvösebb. Öcsi folyton nyavalyog, hogy nagy a hőség, Luis egy szót sem szól, de lassacskán kiveri a homlokát a veríték, és a szakálláról is csöpög. Csak Rema nyugodt, lassan adogatja körbe a tányérokat, és mindig olyan az egész, mintha egy kicsit ünnepléses és meghatott hangulatú születésnap ebéden vennének részt. (Isabel titokban figyelte, ahogyan uralkodik a házban, dirigálja a cseléd lányokat.) Luis majdnem mindig olvas, két öklét a halántékához támasztva, a könyvet meg a szódásüveghez. Rema, mielőtt odanyújtja neki a tányért, mindig megérinti a karját, Öcsi meg néha filozófusnak hívja, de csak azért, hogy megzavarja az olvasásban. Isabel nem örült neki, hogy Luis filozófus, de csak Öcsi miatt, hogy van mivel csúfolnia és bosszantania.

Az asztalnál így ültek: Luis az asztalfőn, Rema és Nino az egyik oldalon, Öcsi meg Isabel a másikon, vagyis középen egy felnőtt, kétoldalt meg egy felnőtt és egy gyerek. Amikor Nino igazán mondani akart neki valamit, a cipőjével sípcsonton rúgta. Isabel egyszer felkiáltott, mire Öcsi dühösen ráförmedt, hogy milyen neveletlen. Rema csak nézett rá, amíg Isabel meg nem vigasztalódott a tekintetétől meg a zöldséglevestől.

Mami, mielőtt enni megyünk, mindig meg kell nézni, hogy – Majdnem mindig Rema ment megnézni, hogy át lehet-e menni az üvegezett verandára. A második napon bejött a nagy nappaliba, és azt mondta, várjanak. Hosszú ideig vártak, aztán egy napszámos jelentette, hogy a tigris a lóherés kertben van, mire Rema kézen fogta a gyerekeket, és mindnyájan átmentek a verandára. Aznap reggel a krumpli ki volt száradva a tálon, de csak Öcsi és Nino morgott miatta.

Azt mondtad, hogy nem kell mindenbe beleütnöm – Mert Rema a tündöklő jószágával mintha minden kérdést feleslegessé tett volna. Annyi hely volt a házban, hogy nem számított, kinek melyik szoba. A ház hatalmas volt, és a legrosszabb esetben valamelyik szobába nem lehetett bemenni: de csak egybe nem, azt meg ki lehetett bír-

ni. Az első két nap után Isabel is ugyanolyan otthonosan mozgott, mint Nino. Reggeltől estig a fűzfaligetben játszottak, és ha a fűzfák közt nem lehetett, ott volt nekik a lóherés kert, a park a függőágyakkal meg a patakpart. A házban is jól megvoltak, ott volt a saját szobájuk, a középső folyosó, a lenti könyvtárszoba (kivéve az egyik csütörtökön, amikor nem lehetett bemenni oda) és az üvegezett veranda. Luis dolgozószobájába nem mentek be, mert Luis folyton olvasott, de néha behívta a fiát, és képeskönyveket adott neki; Nino kihozta a könyveket, és a nappaliban vagy a ház előtti kertben nézegették őket. Öcsi dolgozószobájába se mentek be soha, mert féltek a dühkitöréseitől. Rema mondta, hogy jól teszik, és ebben volt valami figyelmeztetés; tudtak már olvasni a hallgatásaiból.

Tulajdonképpen szomorú volt ez az élet. Isabel egy este eltöprengett azon, hogy Funesék vajon miért hívták meg nyaralni. Ahhoz még nem volt elég nagy, hogy megértse: nem az ő kedvéért hozták ide, hanem Nino kedvéért, mint egy nyári játékot, aminek Nino majd örülni fog. Csak azt észlelte, hogy a ház szomorú, hogy Rema valahogy fáradtnak látszik, hogy alig esik az eső, és mégis minden olyan nedvesnek és elhagyatottnak hat. Néhány nap alatt hozzászokott a házirendhez, ahhoz a szigorúnak igazán nem mondható fegyelemhez, ami azon a nyáron a Los Hornerosban uralkodott. Nino kezdte érteni, hogyan működik a mikroszkóp, amit Luistól kapott, egy remek hetet töltöttek azzal, hogy a vízzel töltött mosóteknőben, a belehulló falevelek közt férgeket tenyésztettek, aztán ráejtettek egy-egy cseppet a tárgylemezre, és vizsgálták a mikrobákat. – Azok moszkitólárvák, ezzel a mikroszkóppal nem láthatjátok a mikrobákat – szolt ki Luis a kissé hervadt és távoli mosolyából. Nem tudták elhinni, hogy az az izgó-mozgó rémség nem mikroba. Rema elővett nekik a szekrényből egy kaleidoszkópot, de a mikrobavadászat és a mikrobák lábainak megszámlálása sokkal izgalmasabbnak bizonyult. Isabel beírta egy füzetbe a kísérletek eredményeit, összekombinálta a biológiát a vegyészettel, és elhatározták, hogy csinálnak egy kis patikát. Nino szobájában rendezték be, miután az egész házat átkutatták a patikába alkalmas dolgok után. Isabel megmondta Luisnak: – Minden kell: dolgok. – Luis adott nekik Andreu pasztillákat, rózsaszínű vattát, reklámtubust. Öcsi egy gumizacskót meg egy üveg zöld pirulát, az üvegről le volt kaparva a címke. Rema bement, és megnézte a patikát, elolvasta a füzetben a listát, és azt mondta, hogy hasznos dolgokat tanulnak vele. Vagy neki, vagy Ninónak jutott eszébe (Nino mindig izgatott volt Rema jelenlétében, és brilirozni akart előtte), hogy csinálnak egy herbáriumot. Mivel aznap délelőtt ki lehetett menni a lóherésbe, összeszedtek mindenféle növényt, és estére a szobájuk padlóját ellepték a virágokkal és levelekkel telirakott papírok, úgyhogy jóformán nem volt hova lépni. Isabel elalvás előtt beírta a füzetbe: „74-es számú levél: zöld, szív alakú, barna foltokkal.” Kicsit bosszantotta, hogy majdnem mindegyik falevél zöld, majdnem mindegyik sima, és majdnem mindegyik lándzsa alakú.

Azon a napon, amikor hangyavadászatra mentek, meglátta a birtok napszámosait. A felügyelőt és az intézőt jól ismerte, mert bejártak a házba jelentést tenni. De ez a többi napszámos, mind fiatalabb, ott lebzelt a fészerek mellett, mintha sziesztaidő lenne, nagyokat ásítottak, és nézték, ahogy a gyerekek játszanak. Az egyik ezt mondta Ninónak: – Mér szeded ezt a sok férget? – és barackot nyomott a fejére, a fürtjei közé. Isabel örült volna, ha Nino megharagszik, ha megmutatja, hogy ő az uraság fia. Már tele volt az üveg, csak úgy nyüzsögtek benne a hangyák, és a patakparton egy hatalmas futóbogarat találtak, és azt is beledobták az üvegbe, hogy lássák, mi lesz. A hangyatenyé-

szet ötletét az Ifjúság Kincses Kalendáriumából vették, és Luis kölcsönadott nekik egy hosszú és mély üvegdobozt. Miközben cipelték kifelé a szobából, Isabel hallotta, hogy Rema ezt mondja: – Jobb, ha a házban játszanak vele. – És úgy hallotta, mintha sóhajtott is volna hozzá. Elalvás előtt, a sötétben előbukkanó arcok órájában újra felidézett mindent, megint látta Öcsit, amint kimegy a teraszra cigarettázni, soványan és dúdolván, Remát, aki kiviszi utána a kávé, ő meg rosszul nyúl a csésze után, olyan ügyetlenül, hogy a csésze helyett Rema ujjait fogja meg; Isabel a verandáról látta, hogy Rema visszarántja a kezét, és Öcsi majdnem leejti a csészét, de közben jól mulat. Inkább fekete hangyákat, mint vöröseteket: nagyobbak is és vadabbak is. Aztán egy csomó vörös hangyát is közéjük ereszteti, és az üvegen át nézni, ahogy harcolnak egymással, ők ketten teljes biztonságban. Hacsak össze nem verekednek. Két hangyaboly az üvegdoboz két végén. Elszórakozhatnak azzal, hogy megfigyelik a kétfajta hangya különböző szokásait, egy-egy füzettel mindkét fajtának. De majdnem biztos, hogy össze fognak verekedni amiatt, hogy melyikük nézzen át az üvegen, meg amiatt, hogy csak egy füzetük van.

Rema nem akart leselkedni rájuk, néha elment a szobájuk előtt, és látta, ahogy ott állnak az ablak elé tett hangyás doboz mellett, izgatottan és fontoskodó képpel. Nino ügyesen felfedezte az új járatokat, és Isabel tovább bővítette a térképet, amit tintával rajzolt rá a kiterített füzetre. Luis tanácsára végül is csak fekete hangyákat eresztettek be a bolyba, amely közben hatalmasra nőtt, a hangyák mintha őrzöngtek volna, késő estig dolgoztak, ezerféle módon és alakulatban túrták és forgatták meg a földet, megfontoltan dörgölték össze a csápjukat meg a lábukat, és látszólag minden ok nélkül hirtelen feldühödtek vagy izgalomba jöttek, összetömörültek vagy szétszaladtak. Isabelnek már nem volt mit följegyeznie, lassacskán abbahagyta az írogatást, és megfelleledkezett a fölfedezésekről. Nino meg már szeretett volna újra kimenni a kertbe, a függőágyakat és a pónikat kezdte emlegetni. Isabel egy kicsit lenézte. A hangyatenyészet többet ért az egész Los Hornerosnál, és őt elbűvölte az a gondolat, hogy a hangyák úgy jönnek-mennek, hogy nem félnek semmi tigristől, olykor azt is elképzelte, hogy egy kis tigris, de olyan kicsi, mint egy radír, a hangyaboly járataiban ólálkodik; talán ezért tömörülnek vagy szaladnak szét a hangyák. És tetszett neki, hogy az üvegvilágban ott láthatja megkettőzve az igazi világot, most, hogy egy kicsit fogolynak érezte magát, most, hogy nem volt szabad lemenni az ebédlőbe, amíg Rema nem szól, hogy lehet.

Odahajolt az üvegdoboz egyik falához hirtelen támadt figyelemmel, mert szerette, ha így látják; hallotta, amint Rema megáll az ajtóban, és csendesen nézi. Az ilyesmit, ha Rema volt az, mindig meghallotta.

– Hogyhogy így egyedül?

– Nino kiment a függőágyakhoz. Azt hiszem, ez itt egy királynő, olyan hatalmas.

Rema köténye visszatükröződött az üvegen. Isabel látta az egyik, kissé fölemelt kezét, az üveg tükrében olyan volt, mintha odabent lenne a hangyabolyban, és hirtelen eszébe jutott, hogy ugyanez a kéz nyújtotta oda Öcsinek a kávé, de most a hangyák mászkáltak az ujjain a csésze és Öcsi keze helyett, mely az ujjai begyét szorongatta.

– Rema néni, vegye el onnan a kezét – kérte.

– A kezemet?

– Most már jó. A hangyák megijedtek a keze tükörképétől.

– Ja? Már le lehet menni az ebédlőbe.

– Majd később. Rema néni, Öcsi haragszik magára?

A kéz úgy suhant el az üveg előtt, mint egy ablakon kirepülő madár. Isabel úgy látta, hogy a hangyák valóban megrémültek, és elszaladnak a tükörkép elől. Most már nem látszott semmi, Rema kiment a szobából, és úgy távolodtak a léptei a folyosón, mintha menekülne valami elől. Isabel megijedt a saját kérdésétől, vak, indokolatlan félelmet érzett, de talán nem is a kérdésétől ijedt meg, hanem attól, ahogy Rema ellibbent mellőle, az újra áttetszővé vált üveglaptól, melyen látni lehetett a hangyabolyok alagutainak bejáratait és az alagutakat is, melyek úgy tekeregtek, mintha egy földben heverő kéz begörcbült ujjai volnának.

Egy délután szieszta volt, görögdinnye, faltenisz a ház patakpart felé eső falánál, és Nino zseniális volt, ahogy a legreménytelenebbnek látszó labdákat is visszaütötte, meg ahogy a glicínia törzsén fölmászott a háztetőre, hogy kiszedje a cserepek közé szorult labdát. A fűzfaliget mellől odajött hozzájuk egy kis napszámosfiú is, és beállt a játékba, de ügyetlen volt, és nem tudta visszaütni a labdát. Isabel aguaribayleveleket szagolgatott, és egyszer csak, amikor egy fonákkal éppen visszaütötte Nino alacsony és alattomos labdáját, érezte, hogy legbelül, a lelke mélyén átjárja a nyár boldogsága. Akkor értette meg, hogy miért van a Los Hornerosban, miért tölti ott a vakációt, és Ninót is akkor értette meg. Eszébe jutott a hangyatenyészet fenn a szobában, ez a halott, undorító dolog, a sok szörnyű hangyaláb, amely próbál kimászni az üvegből, a bűzös és mérgező levegő. Dühödten is, vidáman is ütötte a labdát, leharapott egy hajtást az aguaribaybokorról, és undorral vegyes boldogsággal köpte ki, végre igazán a szabadban, a napfényes ég alatt.

Egy nagy csörömpölés, és az ablaküveg ripityára tört. Az Öcsi dolgozószobájának ablaka volt. Meg is jelent az ablakban, ingujjra vetkőzve, nagy fekete szemüvegében.

– A fene azokat a rohadt kölyköket!

A napszámosgyerek elszaladt. Nino odaállt Isabel mellé, és Isabel érezte, hogy az enyhe szélben ugyanúgy reszket, mint a fűzfák.

– Nem akartuk, bácsikám.

– De igazán, Öcsi, nem akartuk.

Öcsi már el is tűnt az ablakból.

Megkérte Remát, hogy vigye el a hangyákat, és Rema megígérte. Aztán beszélgetés közben, mialatt Rema segített felakasztani a ruháját és belebújni a pizsamájába, elfeledkeztek róla. Amikor Rema eloltotta a lámpát, és kiment a folyosóra, hogy jó éjszaka kívánjon Ninónak, aki még fájdalmasan pityergett, Isabel érezte a hangyák jelenlétét, de nem merte visszahívni Remát, mert még azt gondolta volna, hogy ez a kis pisis fél a sötétben. Úgy döntött, hogy jobb lesz azonnal elaludni, mire olyan éber lett, mint még soha. Amikor eljött a sötétben felbukkanó arcok pillanata, az anyját látta és Inést, amint cinkos mosollyal néznek egymásra, és foszforeszkáló, sárga kesztyűt húznak a kezükre. Látta a síró Ninót, az anyját és Inést a kesztyűkkel, melyek most lila sapkák voltak, és csak forogtak, forogtak a fejük tetején, Ninót a hatalmas, pusztá szemüregével – talán úgy kisírta a szemét, hogy el is tűnt a szemüregéből –, és előre tudta, hogy most Remát és Luist fogja látni, őket akarta látni, de Öcsit látta szemüveg nélkül, ugyanazzal az eltorzult arccal, amellyel Ninónak esett, Nino meg a falig hátrált, és csak nézett rá, mint aki azt várja, hogy legyen már vége az egésznek, Öcsi meg csak pofozta tovább, könnyed, puha, nedvesen csattanó ütésekkel, míg Rema közéjük nem állt, mire Öcsi elnevette magát, arcával szinte Rema arcához ért, és akkor hallották, hogy jön Luis, és messziről odakiabál, hogy már átmehetnek a benti ebédlőbe. Olyan gyorsan történt minden, és az egész csak azért, mert Nino ott volt, és Rema jött, és azt

mondta, hogy ne menjenek ki a nappaliból, amíg Luis ki nem deríti, hogy melyik szobában van a tigris, és ott maradt velük, nézte a dámajátékpártijukat. Nino állt nyeresre, és Rema megdicsérte, mire Nino olyan boldog lett, hogy átölelte a derekát, és felágaskodott, hogy megcsókolja. Rema nevetve lehajolt, és Nino összecsókolta a szemét és az orrát, közben nevettek, velük együtt Isabel is, önfeledten élvezve a játékot. Nem vették észre, hogy közben Öcsi bejött a szobába, és amikor odaért melléjük, megragadta Ninót, és elrántotta onnan, az ablakán berúgott labdát emlegette, és ütlegelni kezdte Ninót, de közben Remát nézte, mintha órá haragudna, Rema meg egy pillanatra farkasszemet nézett vele, aztán Isabel rémülten látta, hogy kettőjük közé áll, és megvédi Ninót. Az egész vacsora színjáték volt, csupa hazugság. Luis azt hitte, Nino azért sír, mert beütötte magát, Öcsi figyelmeztetően meredt Remára, hogy hallgasson a dologról, Isabel most felfigyelt a keményen összezárt, szép szájára, a skarlátvörös ajkára, mely a sötétben még vörösebb volt, és kicsillant fogsorának vékony csíkja. A fogak közül kis párafelhő tört elő, egy zöld háromszög, Isabel nagyokat pislogott, hogy elhessentse a képeket a szeme előtt, és akkor újra felbukkant Inés és a mama sárga kesztyűben; egy kicsit nézte őket, és a hangyatenyésztetre gondolt: a hangyatenyésztet ott volt, és nem látszott, a sárga kesztyűk nem voltak ott, de ő mégis látta őket, mintha fényes nappal lenne. Egész érdekes volt: a hangyabolyt nem tudta előhívni a sötétből, csak súlyos jelenlétét érezte: hogy ott van, a térnek egy sűrű, élő darabjaként. Olyan nagyon érezte, hogy kinyúlt a gyufáért, és meggyújtotta a gyertyát. A hangyaboly felbukkant a semmiből, ki-kihunyó félhomályba burkolva. Isabel fogta a gyertyát, és elindult felé. Szegény hangyák, azt hiszik majd, hogy ez már a felkelő nap fénye. Amikor a doboz egyik oldala már jól kivehető volt, Isabel megijedt: a hangyák a teljes sötétségben is dolgoztak. Látta, ahogy serényen jönnek-mennek a szintén látható és tapintható csendben. Úgy dolgoztak odabent, mintha még nem veszítették volna el a reményt, hogy egyszer kiszabadulhatnak.

A tigris hollétééről majdnem mindig az intező adott jelentést; Luis teljesen megbízt benne, és mivel majdnem egész nap bent dolgozott a szobájában, soha nem lépett ki az ajtón, és a többieknek sem engedte meg, hogy lejöjjenek az emeletről, amíg don Roberto nem jelentett. De egymásban is meg kellett bízniuk. Rema, aki a ház belső élete felett őrködött, jól tudta, hogy mi történik a földszinten és az emeleten. Máskor meg a gyerekek számoltak be Öcsinek vagy Luisnak. Nem mintha láttak volna bármit is, de ha don Roberto a házon kívül találkozott velük, nekik mondta meg, hogy hol van a tigris, és a hírt ők vitték be a házba. Ninónak mindent elhittek, Isabelnek kevésbé, mert ő új volt, és tévedhetett. Később, mivelhogy Nino mindig ott volt a szoknyája mögött, már neki is ugyanúgy hittek. Így volt ez délelőtt és délután; esténként viszont Öcsi ment ki megnézni, hogy a kutyák láncra vannak-e kötve, vagy hogy nem maradt-e égő parázs valamelyik ház közelében. Isabel látta, hogy revolver van nála, olykor meg egy ezüstfogantyús bot.

Remát nem akarta megkérdezni, mert Rema ezt szemlátomást természetesnek és szükségesnek látta; ha megkérdezi, Rema még butának nézi, ő pedig egy másik nő előtt nem akart megszégyenülni. Nino könnyű eset volt, beszélt és magyarázott. Amikor magyarázott, minden olyan világos és kézenfekvő volt. Csakhogy éjszaka, amikor újra végig akarta gondolni mindezt, Isabelnek rá kellett jönnie, hogy a dolgok legfőbb magyarázatai továbbra sem tudhatók. Azt, ami a legfontosabb volt, hamar megtanulta: hogy előzetesen meggyőződjön róla, szabad-e kimenni a házból vagy lemenni az üvegezett verandára, Luis dolgozószobájába, a könyvtárba. – Don Robertóban mindig

megbízhat – mondta neki Rema még a kezdet kezdetén. Meg őbenne, meg Ninóban. Luis nem kérdezte, mert ő ritkán tudta. Öcsit, aki mindig tudta, soha nem kérdezte meg. És így minden könnyű volt, az élet úgy alakult Isabel számára, hogy ami a mozgást illeti, több, ami pedig az öltözködést, az étkezést és az esti lefekvés időpontját, kevesebb kötelezettsége lett. Egy igazi nyaralás: az egész évnek így kéne telnie.

...nemsokára látlak. Ők jól vannak. Ninóval van egy hangyatenyészetünk, és játszunk, és van egy nagy növénygyűjteményünk. Rema csókolat, jól van. Én szomorúnak látom, de Luis is, aki nagyon jó. Azt hiszem, Luisnak valami baja van, azért tanul olyan sokat. Remától kaptam egy pár gyönyörű, színes kendőt, tetszeni fognak Inésnek. Mama, minden nagyon szép, és jó itt nekem Ninóval és don Robertóval, ő az intéző, és megmondja, hogy mikor mehetiünk ki, és hova, az egyik délután majdnem rosszul mondta, és a patakpartra küldött, de jött egy napszámos, és mondta, hogy oda ne, ha láttad volna, hogy don Roberto mennyire kétségbeesett, aztán Rema is, fölkapta Ninót, és összecsókolta, engem meg úgy, de úgy magához szorított. Luis azt mondta, hogy ez a ház nem gyerekeknek való, és Nino azt kérdezte, hogy milyen gyerekeknek, és mindenki nevetett, még Öcsi is nevetett. Don Roberto az intéző.

Ha eljőnnél értem, pár napot itt tölthetnél, és akkor együtt lehetnél Remával, és felvidíthatnád. Azt hiszem, hogy Rema...

De hogy mondaná el az anyjának, hogy Rema éjszakánként sír, hallotta, hogy sírva botorkál a folyosón, megáll Nino ajtaja előtt, tovább botorkál, lemegy a lépcsőn (közben biztosan törölgeti a szemét), és Luis hangja a szobája mélyéről – Mi bajod, Rema? Nem vagy jól? – és csend, az egész ház, mint egy hatalmas fül, aztán valami mormogás, és megint Luis hangja: – Az a nyomorult, az a nyomorult... – szinte úgy, mintha hidegen megállapítana egy tényt, meghatározná egy jellemet és egy sorsot is talán.

...kicsit beteg, jót tenne neki, ha idejőnnél, és velem lennél. Meg kell mutatnom neked a növénygyűjteményt és a köveket a patakból, melyeket a napszámosok hoztak nekem. Mondd meg Inésnek...

Olyan este volt, amelyet nagyon szeretett: nedvesség, bogarak, átmelegített kenyér és mazsolás grízpudding. A kutyák egész idő alatt kint ugattak a patakparton, az abroszra egy hatalmas mamboretá-szöcske szállt rá, Nino elszaladt a nagyítóért, ráborítottak egy széles szájú poharat, és hergelni kezdték, hogy mutassa meg szárnyának színes foltjait.

– Dobd ki azt a férget – kérte Rema. – Iszonyodom tőlük.

– Szép példány – állapította meg Luis. – Nézzétek, hogy követi a szemével a kezemet. Az egyetlen rovar, amely forgatja a fejét.

– Átkozott erre este ez – mondta Öcsi az újságja mögött.

Isabel szeretett volna lefejezni a lepkét, egy nyisszantással levágni a fejét, hogy akkor vajon mit csinál.

– Hagyd ott a pohár alatt – kérte Ninót. – Holnap betesszük a hangyák közé, és tanulmányozzuk.

A hőség nőttön-nőtt, fél tizenegykor már nem lehetett levegőt kapni. A gyerekek ott maradtak Remával a belső ebédlőben, a férfiak a dolgozószobájukba mentek. Nino volt az első, aki azt mondta, hogy álmos.

– Menj föl egyedül, aztán majd bemegyek hozzád. Odafönt minden rendben. – És Rema átölelte a derekát, amivel Ninót mindig nagyon boldoggá tette.

– Rema néni, mesélsz nekünk?

– Majd máskor.

Kettesben maradtak a szöcskével együtt, amely nézte őket. Jött Luis, és jó éjszakát kívánt, mormogott valamit arról, hogy a gyerekeknek ilyenkor már ágyban van a helyük, és Rema mosolyogva megcsókolta.

– Te morgó medve – mondta, és Isabel a szöcske pohara fölé hajolva arra gondolt, hogy még sohasem látta, hogy Rema Öcsit is megcsókolná, de egy ilyen méregzöld szöcskét sem látott soha. Kicsit megmozgatta a poharat, mire a szöcske vadul táncolni kezdett. Rema odalépett mellé, és kérte, hogy menjen föl lefeküdni.

– Dobd ki ezt a férget, olyan ronda.

– Majd holnap.

Megkérte Remát, hogy jöjjön fel majd hozzá jó éjszakát kívánni. Öcsinek nyitva volt a szobája, és ott járkált fel-alá ingujjban, kigombolt gallérral. Ahogy Isabel elhaladt az ajtaja előtt, Öcsi odafütyentett neki.

– Öcsi, megyek lefeküdni.

– Figyelj: mondd meg Remának, hogy csináljon nekem egy jó hideg limonádét, és hozza ide. Aztán máris mész a szobádba.

Persze hogy megy a szobájába, nincs rá szükség, hogy Öcsi adja ki neki parancsba. Visszament az ebédlőbe, átadta az üzenetet Remának, és látta, hogy Rema bizonytalanul néz maga elé.

– Ne menj még fel. Megcsinálom a limonádét, és te viszed be neki.

– De azt mondta, hogy...

– Kérlek szépen.

Isabel leült az asztalhoz. Kérlek szépen. A petróleumlámpa alatt bogár- és szúnyogfelhők keringtek, Isabel órákig ült volna ott a semmibe bámulva és magában mondogatva azt a pár szót. Kérlek szépen, kérlek szépen. Rema, Rema. Mennyire szerette őt és szomorú hangját, mely olyan alaptalanul, indokolatlanul volt szomorú, mintha maga a bánat szólalna meg benne. Kérlek szépen. Rema, Rema... Lázás forróság borította el az arcát, szerette volna Rema lába elé vetni magát, hagyni, hogy Rema fölvegye, csak nézni őt és meghalni a karjában, és hogy Rema sajnálja őt, hűvös, finom ujjaival simogassa a haját, a szemhéját...

Rema ekkor egy jéggel és citromkarikákkal telirakott zöld kancsót nyújtott felé.

– Vidd be neki.

– Rema...

Úgy látta, mintha reszketne, és azért állna úgy, háttal az asztalnak, hogy ő ne tudjon a szemébe nézni.

– Rema, már kidobtam a szöcskét.

A ragacsos hőségben és a nagy szúnyogzűmmögésben nehéz elaludni. Kétszer is azon volt, hogy fölkel, kimegy a folyosóra vagy inkább a fürdőszobába, és bevizezi a csuklóját meg az arcát. De hallotta, hogy odalent valaki járkál, valaki az ebédlőben föl-alá járkál, odaér a lépcső aljához, visszafordul... Nem Luis tompán hangzó, hosszú lépteit voltak, nem is Rema lépteit. Milyen melege volt Öcsinek este, milyen nagy kortyokban itta a limonádét. Isabel látta, ahogyan a kancsóból ivott, két kézzel tartva a zöld kancsót, a vízben táncoló sárga karikákkal a lámpa alatt; de abban is biztos volt, hogy Öcsi nem itta meg az egész limonádét, és hogy még mindig a kancsót nézi, amit ő az asztalára tett, mint aki egy óriási komizságot néz. Nem akart visszagondolni Öcsi mosolyára meg arra, ahogy odament az ajtóhoz, és kinézett az ebédlőbe, aztán lassan visszament a szoba belsejébe.

- Neki kellett volna idehoznia. Azt mondtam, hogy menj föl a szobádba.
- Őneki meg nem jutott más az eszébe, csak ez a bárgyú válasz:
- Idd meg, Öcsi, jó hideg.
- A kancsó meg zöld, mint a szöcske.

Nino kelt föl előbb, és azt ajánlotta, hogy menjenek ki a patakhoz csigákat szedni. Isabel alig aludt valamit, felvirágozott termekre emlékezett, csengetésekre, klinikai folyosókra, irgalmas nővérekre, klóros vízzel telt kancsókba állított hőmérőkre, elsőáldozási jelenetekre, Inésre, az eltört biciklire, a Tren Mixtóra meg a nyolcéves korában kapott cigánylányjelmezre. Mindezek közepette, mint egy album lapjai közti vékony levegőrétegben, sok olyan dologra gondolt, ami nem virág volt, se csengetés, se klinikai folyosó. Nagy nehezen fölkelt, és jól megmosta a fülét. Nino mondta, hogy mindjárt tíz óra, és a tigris a zongoraszobában van, úgyhogy máris mehetnek a patakpart-ra. Együtt mentek le, gyorsan beköszöntek Luisnak és Öcsinek, akik nyitott ajtónál olvastak a szobájukban. A csigák fönt voltak a patakparton, a búza közt. Nino zúgolódott Isabel szórakozottsága miatt, szidta, amiért oda se figyel rá, és nem segít csigát gyűjteni. Isabel most hirtelen olyan kicsinek látta: egy kisgyerek a csigáival és falevelevel.

Mikor a háznál felhúzták a zászlót annak jeléül, hogy kész az ebéd, Isabel indult el előbb. Don Roberto visszatért ellenőrző útjáról, és Isabel, mint mindig, most is megkérdezte, hogy mi a helyzet. Nino is jött már, lassan vánszorogva a csigás dobozzal és a gereblyékkel; Isabel segített berakni a gereblyéket a fészerbe, aztán együtt mentek be a házba. Rema már várt rájuk sápadtan és némán. Nino egy kék csigát nyomott a kezébe.

- Ez a tiéd: a legszebb.

Öcsi már evett, mellette ott volt az újság, Isabel alig tudta hova támasztani a karját. Utoljára Luis jött elő a szobájából, jókedvűen, mint minden délben. Enni kezdtek, Nino a csigákról beszélt, a nádasban látott csigatojásokról, a gyűjteményéről, amit nagyság és színek szerint válogatott össze. Egyedül fogja megölni őket, mert Isabelnek nincs szíve hozzá, és utána kiteszik őket száradni egy bádoglemezre. Aztán jött a kávé, és Luis a szokásos kérdő tekintettel nézett rájuk, mire Isabel felkelt az asztaltól, hogy megkeresse don Robertót, bár don Roberto már az előbb megmondta. Körbejárta a fészert, és amikor visszament az ebédlőbe, Rema meg Nino összedugott fejjel nézte a csigákat: olyanok voltak, mint egy családi fénykép; csak Luis nézett fel rá, és ő már mondta is: – Az Öcsi szobájában van. – Látta, hogy Öcsi bosszúsan ránt egyet a vállán, Rema meg az ujjá hegyével megérint egy csigát, olyan finoman, mintha az ujjá egy másik csiga lenne. Aztán Rema felállt, hogy még egy kis cukrot hozzon, Isabel meg ment utána és beszélt hozzá, aztán nevetve jöttek vissza, mert odakint, a tálalószobában eltréfálkoztak valamin. Mivel Luisnál nem volt cigaretta, és beküldte Ninót a dolgozószobájába, Isabel azt mondta Ninónak, fogadjanak, hogy ő találja meg előbb a cigarettát, és együtt mentek ki érte. Nino nyerte meg a fogadást, futva, lökdösődve érkeztek vissza, majdnem nekiszaladtak Öcsinek, aki ment újságot olvasni a könyvtárszobába, és dohogott, amiért nem mehet be a dolgozószobájába. Isabel odament a csigákhoz, és nézte őket, Luis meg várta, hogy tüzet adjon neki, ahogy szokta, de látta, hogy Isabel elmerülten tanulmányozza a csigákat, melyek kezdtek kibújni a házukból és arrébb csúszni, aztán hirtelen ránéz Remára, de villámgyorsan elkapja a tekintét, és újra csak a csigákat figyeli, olyannyira, hogy meg se moccan Öcsi első kiál-

tására, mindenki kirohant a szobából, de ő csak a csigákat figyelte, mintha nem hallaná Öcsi újabb, elfúló kiáltását, Luis dörömbölését a könyvtárszoba ajtaján, don Robertót, aki a kutyákkal együtt rohant be a házba, Öcsi nyögéseit, melyek belevegyültek a dühödt kutyaugatásba és Luist, aki ezt hajtogatta: – De hát az ő szobájában volt! Azt mondta, hogy az ő szobájában van! – csak a csigákat, melyek vékonyak, mint az ujjak, talán mint Rema ujjai, talán éppen Rema keze fogja meg most a vállát, emeli föl a fejét, hogy a szemébe nézzen, és nézze őt egy örökkévalóságig, mialatt ő Rema szoknyájához tapad, és rázza a zokogás, hol van már az előbbi jókedve, Rema meg a haját simogatja, gyengéden megszorítja a kezét, és valamit a fülébe mormog, valamit beleadag, ami úgy hangzik, mintha hála lenne vagy valamiféle helyeslés, amit nem lehet kimondani.

Vida Gábor

A PÁSZTOROK KIRÁLYA

A Kelemen-havasok egyik magas, kopár fennsíkján, jóval az erdőhatár fölött, ahol a gyalogfenyő és a boróka lassan, de biztosan lepi el a dús fűvű legelőket, melyek hajdan többezres nyájakat tartottak el, és nyáron messzi földről is idevonzották a pásztorokat; és ahonnan régen, szép időben, amikor a levegő még tiszta volt, nem csak a Nagyhagymás és a Radnai-havasok látszottak, de Szászrégen és Marosvásárhely tornyai is, van egy házhely nagyságú lapos kő, amely szabályos háromszöget alkot. A környéken legeltető hallgatag, mogorva pásztorok úgy emlegetik a helyet, hogy La Elicopter. Ha a kiránduló a hosszas magyarázkodást követő homályos útbaigazítás után letér a jelzett ösvényről, és szerencséje van, meg is találja a követ és pár száz lépésre egy bozóttal benőtt horpadásban a helikopter roncsait. Az áfonyabokrok alatt sok ezer plexiüveg-darabka csillog, a gép duralvázán jól látszik, hogy nagy erővel csapódott a földnek, és a lángok helyenként megolvastották a fémeket. De a pásztorok nem szívesen mutatják meg a helyet, csak a nagyon állhatatos érdeklődőnek intenek a fejükkel, hogy arra, valahol, és persze az ellenkező irányban is lehet. Ha valaki a környező falvakban érdeklődik – a legközelebbi is jó egy napi járásra van –, mindenki tanácstalan arcot vág, és jellegzetes fintorral tudatja, hogy nem tud semmiről, helikopter erre nem szokott járni. Ez az elutasító biggyesztés olyan feltűnő, annyira hasonló a hegyvonulat déli, északi, sőt még a keleti felén is, hogy az már-már gyanús, mert az emberek attól függően, hogy a vonulat melyik oldalán élnek, sokban különböznek egymástól, főleg az idősebbek, mert a fiatalok már mindenütt egyformák.

A helynek ez nyilván nagyon új keletű neve, ezért nem szerepel egyetlen hozzáférhető térképen sem. Az erdészeti térképek sem tüntetik fel, pedig azokon minden vízmosás, gödör, nagyobb szikla, kidőlt fa szerepel. Úgy hírlík, hogy a katonai térképeken sincs bejelölve az a háromszögletű kő, pedig még a nagy magasságból készült felvételeken is látszik, jól elüt a növényzet zöldjétől és a hegyvonulatot alkotó trachit sötétszürke színétől. De ugyan ki látott ilyen légi felvételeket?

A hely nem a helikopter roncsa miatt érdemel figyelmet, és nem is a már-már szervezett hallgatás miatt, ami a roncsot övezi, hanem azért, mert a nagy háromszögletű kő marad említetlenül, térképeken, leírásokban, útikönyvekben, monográfiákban, mintha nem is létezne, vagy neve sem volna, márpedig azon a vidéken minden sziklának, vízmosásnak, üregnek, tocsogónak, forrásnak neve van, és hiába irtják ki az erdőket, hiába nőnek újra, a név mindig megmarad, tartósabb, mint a dolgok. Bele kell nyugodni, hogy minden vidéken vannak olyan helyek, amelyekről senki sem beszél, egyszerűen nem akar tudni róluk vagy nem szabad tudnia, mert a hallgatás van előbb, azután a tudás és csak legvégül a beszéd.

Kiránduló kevés jár arra, ez a hegy legkevésbé látványos része. Unalmas, kopár fennsíkok váltogatják egymást, kevés a víz, esztenák is ritkán vannak, az időjárás viszont még a vonulat többi részéhez képest is szeszélyes, a nyári viharok itt dühöngenek a legerősebben, és a kő tájékát gyakran éri villámcsapás. A nyájak évről évre kisebbek, a pásztorok ugyan nem ellenségesek, de órákig el tudják nézni, amint a kirándulók közelharcot vívnak a kutyákkal, azután lecsendesítik őket, cigarettát kérnek és elmennek, a kutyák meg támadnak újra. Csak a botot tisztelik, de rendes turista nem jár bottal, főleg ilyen sík terepen, ahol sem mászni, sem ereszkedni nem kell. Aki viszont jól ismeri a vidéket, messze elkerüli a nyájakat – idővel kitanulja, mikor hol vannak.

Az a hír járja, hogy még a hatvanas években is partizánok tanyáztak a vidéken, ami a hatalmas erdőségeket tekintve nem is olyan elképzelhetetlen. Kik voltak, pontosan nem tudni, de az biztos, hogy a kommunisták ellen harcoltak, mert nem akartak beleszokni az új rendbe, börtön, kollektív, láger elől szöttek, vagy egyszerűen nem tudták abbahagyni a háborút. A hatóságok időről időre nagyszabású hajtóvadászatokat rendeztek ellenük, kevés sikerrel, de lőttek agyon kirándulókat is, mert sosem lehet azt tudni... A partizánok végül elfogytak, kiöregedtek vagy nem is voltak olyan sokan, mint ahogy azt a hatóság feltételezte. Ha valaki szerencsés vagy balszerencsés inkább, esetleg tudja, hol keresse, ma is könnyűszerrel találhat vastagon bezsírozott Mauserkarabélyt, Luger-pisztolyt és még nyelesgránátot is. Hosszasan elgondolkozhat azon, hogy mitévő legyen. Elhiszik-e majd a rendőrök, hogy csak ennyit talált? Mert a legutóbbi időkhöz nem hitték el, és így nem is talált soha senki fegyvert, de még manapság is, akinek van füle az őszi éjszakához, tisztán hallhatja, hogy vadász- vagy katonapuska szól-e.

De a partizánok, az orvvadászok és a turisták csak epizódszereplők a hegy életében – jönnek, ideig-óráig időznek, azután elmennek, felszívódnak. A pásztorok viszont nem. Ők mindig is itt éltek. Műkedvelő néprajzkutatók dolgozatai szólnak arról, hogy a legutóbbi időkhöz az év egy bizonyos napján, nyár derekán messzi földről gyűltek össze a pásztorok a háromszögletű követ övező fennsíkon. Jöttek Máramarosból, Brassó, Szeben környékéről, de Moldvából és Bukovinából is. A közelben legerettező egész nyájukat ideterelték, de akik messzebből jöttek, csak mállás szamarikat hozták, a kutyákat vagy, ha volt nekik, a lovakat. Különös ünnepet ültek itt, melynek során maguk közül királyt választottak. A legerősebb, legrátermettebb legény lett a pásztorok királya, egészen a következő évig, és ha szegény volt, akkor állatokat kapott, hogy saját nyája legyen. Ma békebírónak neveznék, aki a haragosokat összebékítette, rablókkal, földesurakkal, gazdákkal tárgyalt. De amennyire az emlékezet vissza tud nyúlni, inkább csak tiszteletbeli cím volt, és a király legszentebb kötelessége abból állt, hogy a nyakában egy borszíjra fűzött ezüst pénzérmét viseljen, amit állítólag még Mária Terézia ajándékozott valamelyiküknek, amikor erre járt. Az első világháborúig örmény

kereskedők jöttek Moldvából és zsidók Máramarosból, bort és pálinkát hoztak, még az erdőségeken tanyázó rablók is bántatlanul engedték át őket, külön passzusuk volt. Jöttek szerzetesek is eldugott kolostorokból, Jézus Krisztus igéjét olvasták a vad, már-már pogány juhászoknak, megszentelték a szamarakat, a kutyákat, és megáldották a hegyet, hogy kövér legyen a fű, és a medvék, farkasok ne dézsmálják a nyáját. Az első háború után a körülmények és főleg a hatóságok nagyban korlátozták az emberek, állatok és dolgok mozgásszabadságát, előbb a zsidó, majd az örmény kereskedők maradtak el, már csak a környékbeli pásztorok gyűltek össze, és egy-két falusi pópa, majd a második háború után a pópák is elmaradtak. De egészen a hatvanas évek közepéig húsz-harminc pásztor Illés napján mindig *összegyűlt* a háromszögletű kónél, tüzet raktak, bárányt sütöttek, és leitták magukat a sárga földig. Majd ez is elmaradt.

Történt ugyanis egyszer, hogy egy igen magas beosztású pártfunkcionárius, bizonyos Guzman elvtárs vadászni indult. Szenvedélyes vadász hírében állott, de azt is tudta róla mindenki, hogy nem kedveli a felhajtást, a lármás hajtóvadászatokat és a hajnalig tartó tivornyákat. Legszívesebben egyedül vadászott volna, mint fiatal aktivista korában, amikor eldugott favágótanyákra és nehezen megközelíthető bányásztelepekre járt agitációs munkát végezni, azaz felolvasott esténként a párt központi lapjából egy-egy vezércikket, elbeszélgetett a munkásokkal, akik mindig szívesen mutatták meg, hogy hol, mikor jön elő a bozótból egy kapitális szarvasbika vagy vadkan. Két-három óránál többet ritkán kellett várakoznia, és akkor még nappal is volt vadjárás. De magas beosztása már nem tette lehetővé, hogy egyedül vadásszék, és ha kell, napokig cserkészen a rengetegben. Így inkább pontos terveket készített. Megbízható erdészeknek és vadőröknek részletes katonai térképeket adott (némiképp szabályellenesen), hogy rajzolják be a vad mozgását, készítsenek jó leshelyet, és aztán értesítsék. Két-három bizalmi emberrel érkezett késő délután a helyszínre, meglőtte a vadat, koccintott az erdészekkel, és másnap reggel frissen borotválva megint az irodájában volt. Ha jól sikerült a vadászat, akkor az egész hivatal csendben ünnepelt, mert az irodából kiszűrődő kávészagba kubai rum illata vegyült. Ha viszont csak a rum szaga érzett, akkor jobb volt meglapulni. És ha Guzman elvtárs még egy Carpați cigarettát is elszívott, akkor olyan ordítózás, üvöltözés közeledett, amihez képest a legkomolyabb pártfegyelmi is csak cirógatás.

Azon a délelőttön Guzman elvtárs egy térképrészletből és a mellékelt kockás füzetlapról azt értette meg, hogy egy közel négymázsás medve este nyolc és kilenc között kivált a bozótosból, átvág egy legelőn, beereszkedik a forráshoz, ahol sót nyalogat, iszik, és mielőtt teljesen besötétednék, felmászik egy világosszürke sziklás oldalon, hogy a közeli esztana felé vegye az útját. A világos kőzetten még sötétben is jó célpontot nyújt. A medve három hete minden este megteszi az utat. A leshelyig kb. két órát kell gyalogolni, az erdőkitermelő út vége terepjárával jól megközelíthető. Nyomban sürgönyöztetett a titkárnőjével, hogy: „Holnap délután a völgy fejében. Két ember várjon. Guzman.”

Amikor másnap délután Guzman elvtárs egérszürke terepjárója megérkezett a jelzett helyre, ragyogóan sütött még a nap. Az erdő csendes volt, csak a pintyek sürögtek-forogtak, és egy billegető ugrándozott a patak kövein. Mire két biztonsági embere is kikászálódott az autóból – mert a hegyi utakon maga vezetett –, és összeszerelték a hosszú csövű Manlinchereket, egy vastag fenyő mögül két gondterhelt erdész lépett elő. A biztonságiak gyanakodva néztek rájuk, erre puskájukat letették a földre, az idő-

sebbik császármadár tollával díszített kalapját is levette, és oldalba bökte a fiatalabbikat. Mereven bámulták a földet, mintha amúgy is sáros csizmájukat óvni a tócsáktól, és tétován, vonakodva indultak az autó felé. Guzgan elvtárs jól ismerte ezt az emberfajtát: medvétől, farkastól, hóvihartól még a szeme se rebben, de ha valaki a fővárosból érkezik, olyan lesz, mint a szégyenlős kamasz. Lehet, hogy a biztonsági emberektől tartanak, tényleg goromba fickók tudnak lenni, de csak azokkal, akik megérdemlik. Ilyen alkalmakra mindig egy kis rumot vagy konyakot tartogatott a kulcsában, és jóféle cigarettát. Miután az erdészek és a biztonságiak belekortyolnak ugyanabba a bádogkulacsba, a feszültség is oldódik. De most nem így alakult. A két zöld ruhás ember csak állt. Kalapjukat egy idő után visszatették a fejükre, de csak bámulták a földet kintartóan, és nem akartak megszólalni, pedig valami mondanivalójuk volt, ez egészen jól látszott. Guzgan elvtárs másodszer is erélyesen rájuk szólt, hogy mondják már, mi van, és megint körbeadta a kulacsot.

– Az van – kezdte az idősebbik, és még mindig tétovázott –, hogy a medve ma este nem fog kijönni a bozótból.

– Szabotál? – kérdezte Guzgan elvtárs, és joviálisan nevetett, a biztonságiak is elviyorodtak, de az erdészek csak álltak szomorúan.

Vontatottan kezdtek el magyarázni, hogy igen sok pásztor gyűlt ma össze éppen azon a legelőn, ahol a medve át szokott jönni a forráshoz, rengeteg a kutya fent, talán száz is lehet, nagy lármát csapnak, és a pásztorok is úgy énekelnek, hogy majdnem idehallik. Ilyenkor a medve nem mozdul ki a vackáról, vagy máshova megy, ám oda bajos követni, mert rossz a széljárás, ahhoz a hegy másik oldaláról kellene menni, és különben is bizonytalan a dolog... Guzgan elvtárs harmadszorra is körbeadta a kulacsot. Leült egy kidőlt fatörzsre, és szűrő nélküli Carpaít vett elő, mint mindig, amikor ideges volt.

– És ki engedte meg ezeknek a pásztoroknak, hogy ott gyülekezzenek? – kérdezte egy idő után.

– Mindig itt szoktak Illés napján – mondta az idősebb erdész.

– Hogyhogy mindig? – hördült fel Guzgan elvtárs.

– Már a középkorban is... – kezdte a fiatalabbik, de Guzgan elvtársat bosszantotta ez a tudálékosság.

– Senki sem szólt ezeknek az embereknek, hogy elmúlt a középkor?!

Nyomban felállt, vállára vette a puskát, és maga indult előre, hogy majd szól. Majd ő közli ezekkel a tanulatlan emberekkel, hogy a középkor elmúlt, most már szocializmus van, és így aratás idején legalább ne mulassanak.

Arról, hogy fent a háromszögletű kőnél pontosan mi történt, meglehetősen ellentmondásos történetek keringenek. Van olyan változat, amely szerint a pásztorok fényesen megvendégelték, meg is éljenezték a távoli elvtársat, aki meglátogatta őket, és ajánlották, hogy ha kell, most azonnal meghajtják a bozótost, addig nem nyugszanak, amíg az a girhes medve puskavégre nem kerül. Más változat szerint a részeg pásztorok pópának nézték Guzgan elvtársat, és követelték, hogy áldja meg a szamarait, a kutyákat, és ajánlja Szent Illés kegyelmébe a hegyet, hogy a medvék, farkasok ne tépázzák a nyájukat. Megint más változat szerint a biztonságiak kénytelenek voltak lelőni pár harcias kutyát, és ezért a pásztorok kis híján meglincselték az egész társaságot. De azt már végképpen nem lehet eldönteni, hogy ez érkezéskor vagy távozáskor történt-e.

Következő héten a két erdészt a rendőrség őrizetbe vette, fegyverviselési engedélyüket azonnal bevonta, és az erdészeti hivatal sürgősen áthelyezte őket valahova, az ország távoli vidékére, ahol egy fenyőfaültetvényen dolgoztak évekig. Egy héttel később két hegyivadászszázad lezárta a környéket, tábornort a fennsíkon, a háromszögletű kő környékén fedezékeket és lövegállásokat ásott. A három legközelebb eső esztenát pedig elköltöztették. Ősszel a hegységben legeltető összes pásztorot kihallgatták, a makacsabbját félholtra verték, de még a gombászó és áfonyát szedő asszonyok közül is sokat beidézték a rendőrségre. Valami összeesküvés után nyomozott a hatóság, állítólag elrejtett fegyvereket is találtak.

Pár évig nyáron mindig katonák gyakorlatoztak a vidéken, pásztor, turista, gyűjtő a közelébe se mehetett a környéknek, az erdőben itt-ott még mindig lehet tiltó táblákat és drótkadályokat találni, de már jócskán elrozsdásodtak. Azután nem tudni, miért, abbamaradt az egész. Talán a hadgyakorlat túl sokba került, vagy elmúlt Guzman elvtárs haragja, esetleg nyugdíjba ment. Mindegy. A pásztorok soha többé nem gyűltek össze királyt választani maguk közül.

*

1979. július 20-án egy Bukarest környéki laktanyából megszökött egy tizedes. Éjjel ment el, a reggeli gyülekezéskor már nem volt jelen. Ám a századparancsnok vonakodott jelenteni az esetet, arra gondolt, hogy a fiú estig vagy másnap reggelig előkerül, talán egy bokorban fekszik részegen, vagy rosszlányok fogságába esett, elvették a ruháját, bakancsát. Vagy ki tudja? Katonával békeidőben is bármi megeshet. Ám Radu tizedes sem másnap, sem harmadnap nem került elő, és ezt már jelenteni kellett az ezredparancsnoknak, majd tovább. Június 23-án reggel országos körözést adtak ki ellene. Két nap múlva, június 25-én hajnalban Radu megérkezett az alakulatához. Szabályosan jelentkezett, és a szolgálatos tisztnek azt mondta, hogy a feladatot végrehajtotta. A tiszt ettől dühbe gurult, és Radu tizedes laposkúszásban érkezett az alakulat parancsnoki épületébe. Azonnal ki is hallgatták. Vallomása olyan hajmeresztő dolgokat tartalmazott, hogy a politikai tiszt a kihallgatás közben engedélyt kért a távozásra, de a parancsnok az engedélyt nem adta meg. A szökevény beszámolója szerint álmában maga Szent Illés jelent meg neki, és felszólította, hogy haladéktalanul utazzon el a hegyekbe, a Kelemen-havasokba, keressen meg egy nagy háromszögletű követ, rakjon este tüzet, puskájából az összes töltényt lője ki, a kő egyik sarkán levő medalliont akassza a nyakába, és vigyázzon rá egy évig, amikor majd átadja a következő királynak.

– Mert tudd meg, fiam, hogy te vagy a pásztorok királya ebben az esztendőben – mondta állítólag Szent Illés, és Radu tizedes nem tehetett mást, mint hogy elindult fel a hegyekbe, vonattal, autóbusszal és gyalog. Senki nem állította meg, pedig katonákkal és rendőrökkel is többször találkozott. Nem járt még azon a vidéken, de valahányszor nem tudta, merre kell mennie, Illés megjelent előtte, és mutatta az utat, zörgött a bozót, recsegtek a fák, vagy éppen dörgött az ég és villámlott. Radu tizedes el is jutott a háromszögletű kőhöz, ez éppen július 22-én este volt. Hatalmas tüzet rakott, puskájából kilőtte mind a tíz töltényt, és a kő sarkán valóban talált egy ezüstmedalliont, kétfejű sas volt rajta, de már nagyon el volt kopva. Éjfél körül a tűz lohadni kezdett, hatalmas vihar támadt, de a kőre egyetlen csepp eső sem esett. Reggel Radu visszaindult az alakulatához, gyalog, busszal, vonattal, senki nem állította meg, nem igazoltatta, még a bakancsa sem lett sáros.

– És hol van az az érme? – kérdezte ravaszul a parancsnok.

– Elrejtettem – mondta Radu, majd hozzátette –, de nem mondhatom meg, hova, ha megölnek, akkor sem.

- Hány történyt lőttél ki? – kérdezte a politikai tiszt.
- Mind a tízet – válaszolta Radu nyugodtan.
- Hazudsz, nem is volt fegyver nálad!

Radu megvonta a vállát, olyasmit motyogott, hogy nem azért mesélte el mindezt, hogy aki nem hisz, elhiggye, és nem is azért cselekedte, hogy elmesélje, hanem mert Szent Illés ezzel bízta meg. A fiatalember nyugalma feldühítette a politikai tisztet, és az alakulat parancsnoka is aggódni kezdett. Ha ez a tejelesszájú a katonai ügyésznek is elmondja mindezt, lőttek a kiváló minősítésnek és az esedékes előléptetéseknek, mert az ideológiai munka, az ateista nevelés hiányosságai kiderülnek, és szektás tevékenység után is nyomozni fognak az elhárítás emberei.

Aznap délelőtt Radu tizedes még ötször mondta el derűs nyugalommal ugyanazt a történetet, aprólékosan elmesélte az utat, milyen vonattal ment, hol szállt át, hol vásárolt élelmet és italt, pontos helyrajzi leírást adott, a térképen meg is mutatta a kő helyét, megerősítette, hogy soha nem járt még a vidéken, semmilyen szektának nem tagja, templomba sem jár, Szent Illés addig álmában sosem jelent meg, a dolgok összefüggéseit maga sem érti, de tudta, hogy a megbízatást végre kell hajtania, különben szörnyethal. Pontos személyleírást adott Illésről, aki nagy fehér szakállt viselt, szürke csuhát, máramarosi bocskort, és észak-moldvai dialektusban szólt hozzá.

A tiszték tanácstalanok voltak. Csak arra tudtak gondolni, hogy ha a katonai ügyész elolvassa ezt a vallomást, abból nagy baj lesz. Késő éjjel Radu tizedest a zárkában felkereste egy őrmester, aki arról volt híres, hogy minden előléptetés után valami kihágást követ el, és így harminc év szolgálat után még mindig csak őrmester. Radut alaposan összeverte, és ráparancsolt, hogy reggelig találjon ki valami hihető történetet, legyen például szerelmi ügy, attól még az idióta ügyésznek is meg szokott lágyulni a szíve. Hajnalig ki is találták a történetet, mert az őrmester arról is híres volt, hogy az alakulat könyvtárában levő összes regényt elolvasta. Reggel az őrmester titkos küldetésre indult, hogy a tizedes családjával és volt kedvesével az ügyet megbeszélje...

Négy hét múlva a katonai törvényszék Radu tizedest egy év katonai börtönre ítélte, amint az várható is volt. Az igazságügyi elmeszakértő szerepét egy katonaoorvosra, bizonyos Neagu őrnagyra osztották, aki nem lelkesedett a feladatért, mert idegsebésznek készült, és a dezertőrök nem érdekelték. De mivel módszeres ember volt, elhatározta, mindent megtesz azért, hogy a fiú a lehető legkisebb büntetéssel megússza. Először megpróbálta igazolni azt a feltevést, hogy a tizedes pillanatnyi elmezavarában hajtotta végre a szökést. De miután többször megvizsgálta, kihallgatta a delikvenst, úgy találta, hogy a vádlott teljesen normális, a szökést felelőssége és a következmények biztos tudatában követte el. Arra vizont esküdni mert volna, hogy a vallomása hazugság. Egyáltalán nem tűnt valószínűnek, hogy egy kiegyensúlyozott, jó képességű húszéves fiatalember, aki egyéves szolgálat alatt semmilyen kihágást nem követett el, epilepsziára, neurózisra vagy skizofréniára utaló tünetei sosem voltak, hirtelen megszökik, hogy régi kedvesénél töltsön két napot, utána pedig visszajön bocsánatot kérni. Megértette, hogy mindenkinek ez a változat a legkényelmesebb: Radu letölti a büntetését, utána meg elfelejtik. De Neagu őrnagyot az igazság érdekelte, és Radu ügye egészen különlegesnek ígérkezett. Azokhoz a katonákhoz hasonlított, akik általában a szolgálati idejük utolsó heteiben valami komoly kihágást követnek el, és a vizsgálat során kiderül, hogy bár kívülről fújják a szabályzatot, az egész rendszer működéséből semmit

sem értettek meg, és nem világos számukra, hogy ha a többi bajtársnak nem szabad elaludni az őrhelyen, akkor nekik is tilos, az sem mentség, hogy álmosak. Gyakorlatilag mindent így tanulnak meg, csak és kizárólag a saját kárukon, képtelenek bármilyen általánosításra, elvonatkoztatásra, a kiképző tiszteket az őrületbe kergetik, mert miután egy életre emlékezetükbe vésték, hogy nem szabad aludni az őrhelyen, és semmit sem szabad, csak őrködni, ebből még nem következik a számukra az, hogy pisilni, enni, beszélgetni, szotyolázni sem szabad. És bár nem fogyatékosok, nem is buták, ezek az emberek bizonyos absztrakt rendet képtelenek elsajátítani. A büntetés vagy a megtorlás is csak annyit ér el, hogy beletörődnek a parancsnoknak abba a jogába, hogy akár felmosórongynak is használhatja őket.

Az egyik kihallgatás alatt, amikor Radu már sokadszor mesélte újra szerelmi történetét, Neagu végig az elhárító tiszteket figyelte. A tiszt hallgatott, láthatóan unta az egészet, de Neagu világosan látta az arcán, hogy nem hiszi el a történetet, ám arra sincs kedve, hogy beleszóljon, keresztkérdéseket tegyen fel, vagy előhozakodjék azzal, amit máshonnan tud. Napbarnított, tatáros arca gunyoros mosolyba torzult, nem is figyelt, csak bólogatott, és időnként a többi tiszt arcát vagy inkább a mozdulatait kémlelte, mintha nem is a katona érdekelné, hanem az, hogy kit lehet még bemártani, ha már történt valami. Aljasságra készül, gondolta Neagu, és elhatározta, hogy megelőzi. Ám azt is tudta, hogy az elhárító tiszteket nem könnyű megelőzni. Mielőtt Radut elvitték volna a katonai börtönbe, sikerült négy szemkört beszélnie vele, a fiú némi vonakodás után elmondta a történetét meg azt, hogy az elhárító tiszt is tudja.

Neagu előtt lassan körvonalazódni kezdett valami. Arra gondolt, hogy lehetett ott régen valami pásztorünnep, amire még ma is emlékeznek az emberek. De azt nem tudta, hogy Radunak mi köze az egészhez, Temesváron született, ott is nőtt fel, és bár a család Bukovinából került a Bánságba, felmenői közt nem voltak pásztorok. Nagyon lehangolta, hogy Radu sem érti a történeteket, semmilyen magyarázattal nem tud szolgálni arról, hogy ki az az Illés, miért küldte pontosan arra a helyre, miért fontos az a hely, és egyáltalán, mi az, hogy a pásztorok királya, ilyesmiről sosem hallott. Végül az egyetlen kézzelfogható tárgyról kérdezett. Radu elmondta, hogy az egy borszűjra fűzött súlyos ezüstpénz, elmosódott kétfejű sas látható rajta, és ő a kő egyik sarkán taláta, ahogy azt neki Szent Illés álmában mondta, de nem hozhatta magával, így hát elrejtette, és nem mondhatja meg, hova, mert pontosan egy év múlva át kell adnia a következő királynak.

– De hiszen akkor börtönben leszel, te bolond! – csattant fel Neagu.

– Ki tudja? – válaszolta csendesen Radu, és ez a magabiztosság már-már fenyegető volt.

Neagu őrnagy a következő heteket arra szánta, hogy a magashegyi pásztorok terjedelmese szakirodalmában legalább egy lábjegyzetnyi nyomot találjon arra, hogy hajdanán a vidéken nyáridőben pásztorok gyülekeztek, és valamilyen titokzatos ünnepet ültek. Úgy gondolta, Radu tizedes személyiségének elemzéséből csak azt tudhatja meg, amit már eddig is tud. Valami más fogódzót kell találni. De az eredmény lehangoló volt. Nap mint nap az egyetemi könyvtárban ült, betéve tudta már a juhászat összes csinját-bínját, az építmények típusait, a tejtermék fortélyait, hogy melyik vidéken mit hogyan neveztek, merre, milyen útvonalakon közlekedtek a transzhumáló pásztorok, milyen adókat fizettek, és az egészet vidékekre, korszakokra lebontva. Halálisan unta már a pásztorok és a néprajztudományt. Egyik délután a különben nagyon bizalmatlan könyvtáros vette magának a bátorságot, és megkérdezte, hogy mi

ben segíthet. Miután Neagu röviden elmagyarázta, a könyvtáros bevette magát a hatalmas raktárba, és félóra múlva kihozott egy könyvet.

– Be van tiltva – suttogta, majd a szerző nevére mutatott, és intett a fejével, hogy disszidált. Neagu sietve eltette a könyvet, és sosem tudta meg, hogy azért tiltották-e be, mert a szerző disszidált, vagy azért disszidált, mert betiltották a könyvét.

A *Kárpátok titkaiból* című könyv tizenöt tanulmányt tartalmazott, és mindenik írás azt igyekezett bizonyítani, hogy időszámításunk előtt jó két évezreddel a Kárpátokban egy magaskultúra virágzott, minden bizonnyal ez volna az európai civilizáció egyik legfontosabb bölcsője. Tanúságul nagyszámú egyiptomi és mezopotámiai forrásművet idézett, de az *Iliászban* is rengeteg adatot talált erre, meg Hérodotosznál. Neagu őrnagy családottan lapozta a könyvet egészen az utolsó fejezetig, ami az *Ősi kultuszhelyek a Kárpátokban* címet viselte. Az őrnagy ebből megtudta, hogy a Kárpátokban majdnem minden kétezzer méternél magasabb hegycsúcs ősi kultuszhely, ahol a román juhászok még a XIX. században is állatokat áldoztak rég volt, de el nem felejtett pogány isteneiknek, és vannak források, melyek szerint a XVII. században az emberáldozat is dívott még, mint az Andokban. A Fogarasi-havasokban meg a Retyezátban több szabadtéri oltár is található, melyek körül olykor emberi csontokat találnak a kirándulók. Ám a magyar uralom idején ezeket a szokásokat az egyház szinte teljesen kiirtotta, a pásztorokat kiszákmányolta, szabad mozgásukat korlátozta. Ennek ellenére a hagyomány mind a mai napig fennmaradt, és a Kelemen-havasokban még most is űzik, nyilván erősen megkopott, csökevényes formában. Ilyen szokás, hogy egy nagy háromszögű kőnél nyári napforduló után összegyűlnek a pásztorok, tüzet raknak, átugrálnak rajta, és ez igen emlékeztet az ősi kelta hagyományra, nevezetesen a Szent Iván-napi ünnepségre.

Neagu őrnagy fölöttébb sajnálta, hogy a szerző disszidált, mert annak ellenére, hogy rengeteg badarságot összehordott, megemlítette azt a háromszögletű követ, amit Radu tizedes meglátogatott. És ez ebben a helyzetben bizonyítéknak volt tekinthető. A terjedelmes irodalomjegyzékben a szerző többek között egy Pamphil nevű kalugyert is említ, akinek kézíratos krónikája a koverkai kolostorban megvan. Ez a kalugyer még a háború után is meglátogatta a gyülekező pásztorokat, hogy Krisztus evangéliumát olvassa nekik.

Ezután a Kelemen-havasok részletes katonai térképeit tanulmányozta, és meglepődve tapasztalta, hogy mind az első, mind a második világháborúban használt térképeken szerepel a háromszögletű kő Masa Craiului* néven, de az 1965 után kiállított térképeken már nem, bár a nagy magasságból készített légi felvételeken is jól látszik. Hiába faggatta a térképész tisztet, csak kitérő válaszokat kapott, hogy egyes terepobjektumok idővel elveszítik stratégiai jelentőségüket, ráadásul egy térkép elkészítése annyira összetett, bonyolult feladat, hogy inkább azon kell csodálkozni, ha bekerül valami, és nem azon, ha kimarad.

Október elején úgy döntött, meg kell néznie azt a helyet. Egyhetes eltávozást kért, és némi huzavona után a parancsnoka meg is adta. Három napig bolyongott a Kelemen-havasok füves fennsíkjain, amíg megtalálta a nagy háromszögletű követ. A pásztorok már levonultak a hegyről, és a kiterjedt gyalogfenyő és boróka alkotta bozótokban nem volt könnyű a tájékozódás, a sűrű őszi ködben pedig többször eltévedt. Nem kételkedett benne, hogy Radu vagy jó terepismerettel rendelkezett – bár ezt tagadta –, vagy különleges képességei vannak. Másnap, miközben az el-elmaradó turista-

* A király asztala (román).

jelzést követve Dornavátra felé igyekezett, végig az volt az érzése, hogy követik. Néha meglapult a bozótban vagy egy szikla mögött, és hosszasan várt, de nem látott semmit. Elég sok időt elvesztegetett ezzel. Késő este volt, mire a faluba leért. A kocsmában megtudta, hogy a Koverka nevű faluban nincs semmiféle kolostor, de az emberek azt tanácsolták, kopogtasson be a pópához, majd az útbaigazítja.

Másnap a pópa saját autójával vitte el Neagu őrnagyot a legközelebbi moldvai kolostorba, ahol a kalugyerek előbb nagyon bizalmatlanul fogadták, és csak később mondták el, hogy a pópa miatt, akinek bizonyára az lesz az első dolga, hogy jelenti a váratlan vendég érkezését. De miután megbarátkoztak vele, és kiderült, hogy katona, nem pedig az államvédelem embere, vonakodás nélkül elvezették egy nagyon öreg kalugyer cellájába, aki beszélni is alig tudott már. Ez ismert egy bizonyos Pamphil atyát, aki utoljára 1957-ben járt fenn a háromszögletű kőnél, hogy a pásztoroknak hirdesse az Evangéliumot, de azután letartóztatták, és sosem került elő a börtönből. Írni viszont biztosan nem írt semmit, mert csak olvasni tudott. Arról is tudtak, hogy a környékbeli pásztorok régen Szent Illés napján mindig összegyűltek a kőnél, de a hatvanas évek közepén a hatóságok ezt következetesen megakadályozták, és abbamaradt az egész. Az őrnagy azt is megkérdezte, előfordult-e már, hogy valakinek álmában maga Illés jelent meg, és arra utasította, hogy menjen fel a kőhöz, mert ő lesz a pásztorok királya. A szerzetesek egyöntetű igennel válaszoltak, és az igumen hozzátette, hogy mióta a hatóság az ünnepet betiltotta, minden évben ez történik. Illést persze nem érdekli, hogy a pásztorok királya éppen katonai szolgálatát tölti – tette hozzá magában Neagu őrnagy. Majd arról kérdezett, hogy van-e tudomásuk a szerzeteseknek egy nagy ezüstérméről, amit állítólag a pásztorok királya viselt a nyakában. Az igumen erre elmosolyodott. Lakatlan, dohos cellába vezette, és a penészes falból kiemelt egy téglát. Bádogcsuporban egész marék kisebb-nagyobb ezüstpénz volt, kétfejű meg egyfejű sással, román és lengyel királyok, orosz cárok arcképével, és mindegyiken furat volt.

– Melyiket viselte a pásztorok királya? – kérdezte Neagu izgatottan.

– Mikor melyiket – válaszolta halkán az igumen.

– Nem értem – mondta zavartan a tisz.

– Nem a jelvény teszi a királyt, hanem a király a jelvényt – mondta a kalugyer, és mosolyogva simogatta hosszú szakállát.

Amikor visszaérkezett Bukarestbe, egész felszabadultnak érezte magát, és titkon örült is annak, hogy Radu tizedest nem azért ítélték el, amit valóban elkövetett, biztosan nem úszta volna meg egy évvel. Másnap délelőtt az a kellemetlen arcú elhárító tiszter kereste fel, aki Radut is kihallgatta, és jelen volt a tárgyalásnál. A beszélgetés rövid volt, a tiszter – rangja szerint ezredes – ingerülten figyelmeztette, hogy többé ne nyomozzon saját elhatározásából, és mivel tud mindent, hallgasson róla. Ha meg netalán rossz a lelkiismerete, inkább azt bizonyítsa be, hogy Radu, amikor megszökött, nem volt beszámítható állapotban. De ez így utólag már nagyon nehéz lesz.

*

1980. július 21-én Neagu őrnagyot korán reggel telefonon értesítették, hogy azonnal jelentkezék a katonai elhárítás egyik irodájában. Néhány magas rangú tiszter sűrű dohányfüsttel töltötte meg a szűk irodát. Az volt az érzése, hogy csak őt várják, de a tisztelgés után egy ideig semmi sem történt, kínosan, majdnem szorongva hallgatott mindenki. A tiszték már-már ellenségesen néztek rá, mind magasabb rangú volt nála, így nem volt kedve megkérdezni, hogy mi történt. Az idő múlásával rossz előérzete csak fokozódott.

Hét órakor belépett az elhárítás ezredese, és bejelentette, hogy egy Radu nevű közlegény az éjjel, öt nappal a büntetése letöltése előtt megszökött a katonai börtönből, ahonnan még soha senki. Leütött egy őrszemet, és elrabolta a fegyverét. Az országos körözést már kiadták ellene, és az ilyenkor szokásos intézkedéseket foganasították. A tiszt röviden ismertette a Radu-ügyet azokkal, akik eddig nem voltak részesei, majd szúrós pillantást vetett Neagura.

Késő délutánig, leszámítva pár telefonhívást, nem történt semmi említésre méltó. Két ízben arról értesítették őket, hogy látták Radut a temesvári pályaudvaron, egyszer pedig arról, hogy minden bizonnyal a jugoszláv határ felé tart. Zsombolya térségében el is fogtak három fiatalembert, akik disszidálni próbáltak, de Radu nem volt közöttük. A feszültség egyre nőtt.

Estefelé az elhárító tiszt alkalmas pillanatban félrevonta Neagut, és szokatlanul nyájas hangon arra kérte, hogy mondjon el mindent, amit tud, ez államérdek, és most még nem parancs. Neagu egy ideig habozott, majd kitérő választ adott. Ugyan mit tudhatna ő, amit a katonai elhárítás nem tud? Radu nyilván örült, mániás depressziós, vagy más lelki baja van, ha majd elfogják, és ebben nincs miért kételkedni, sokkal alaposabban meg kell vizsgálni, de a fegyverét biztosan nem fogja használni, nem olyan ember... Az elhárító tiszt ettől egyáltalán nem nyugodott meg, és Neagu tudta, hogy amint elfogják a szökevényt, őellene is valamilyen eljárást indítanak, de legalábbis megfigyelés alatt tartják majd. Az ezredes arckifejezése semmi jót nem ígért.

Késő éjjel Neagu arra gondolt, hogy van egy utolsó esélye kideríteni az igazságot, vagy legalábbis megtudni egy-két fontos részletet, amit valószínűleg soha senki nem tudhat meg. És ha már ennyi energiát pazarolt erre az ügyre, akkor most be kell fejezni, lehetőleg jól, hogy tényleg vége legyen. Váratlanul azt mondta az ezredesnek, hogy bizonyos dokumentumokra volna szüksége, és ha ezek igazolnák a feltevését, talán pontosan meg tudná mondani majd, hol van Radu, vagy hol lesz adott pillanatban. Azonnal szüksége volna tehát egy bizonyos Pamphil nevű kalugyer dossziéjára, akit nagy valószínűséggel államellenes szervezkedéssel vádoltak 1957-ben, és soha nem került elő a börtönből. Az ezredes egy percig gondolkozott, majd azt mondta, hogy szó sem lehet róla, és elment. Neagu megvonta a vállát, és rágyújtott. Negyedóra múlva az ezredes visszajött, és azt kérdezte:

– Ezt a bizonyos Pamphilt abból a kolostorból vitték el, ahol az ősszel jártál?

Neagu bólintott, és csöppet sem tetszett neki, hogy a másik letegezze, de nem szólt semmit. Az ezredes fel-alá kezdett járkálni a szobában. Látszott rajta, hogy nagyon töpreng valamin, de sehogyan sem tudja összerakni a képet magában, pedig érzi, hogy közel lehet a megfejtéshez.

– Ha megmondod, hogy pontosan mi érdekel, talán segíthetek – mondta idővel.

– Az, hogy amikor letartóztatták, mit koboztak el tőle, biztosan mindent leltárba vettek – mondta Neagu, és mélyen az ezredes szemébe nézett. – A kolostorban nincs kémed? – kérdezte aztán gúnyosan, és elégedett volt, hogy visszategezze az ezredest.

– Nem tartozik a katonai elhárításra – biggyesztett az. – Mit akarsz tudni tehát?

– Hogy volt-e Pamphilnál ezüst pénzérme zsinigre vagy bőrszíjra fűzve.

– És ha volt? – támadt neki az ezredes.

– Nézz utána! – mondta Neagu, és érezte, hogy mélyül körülötte az örvény, ez az ember esküdt ellensége lesz a továbbiakban, és nehéz lesz majd lerázni.

Másnap hajnalban megint telefonon értesítették, hogy haladéktalanul jelentkezzen az elhárítás irodáján. Neagu érezte, hogy túlságosan is nyugodt, valami nincs rendben, egészen könnyűnek érezte magát, úgy döntött, nem megy autóval, jobb ilyen reg-

geleken nem sietni, várják meg, ő csak félig katona, félig viszont orvos. Amíg a villamos végigzötyögött vele a városon, olyan érzése volt, hogy csatába indul. Valami hasonlót éreznek az emberek lovasroham előtt, legalábbis ilyesmiről számolnak be. Az égben vagy a nagy könyvben lejátszódott már az egész, semmi olyan nem történhet, ami nincs megírva. Nincs már véletlen, nincs szükségszerű dolog sem. Történni fog valami, és mindegy.

– Hol van Radu? – hördült rá az ezredes.

– Nem tudom – mondta higgadtan.

– Eljárást fogok indítani ön ellen – suttogta fenyegetően az elhárító tiszt, és hozzátette –, arra gondolt tegnap, hogy az a pénzérme, ami Pamphilnál volt, ugyanaz, amiről Radu beszélt?

– Nem – mondta mosolyogva Neagu, és alig tudta elfolytani a torkát kaparó nevetést.

– Hol van Radu? – ismételte meg az ezredes nyomatékosan.

Neagu komótosan a falnyi nagyságú térképhez lépett, és ceruzájával bekeretezte a helyet, majd csendesen hozzátette:

– Sötétedés előtt itt lesz – és a ceruza hegyét beleszúrta a papírba, nyugodtnak érezte magát, mintha csak műtéten mutatna rá egy kérdéses ideggórcra. Az elhárító tiszt pár percig gondolkozott, majd megnyihült az arca.

– Az a gyerek idióta! Pár nappal a szabadulás előtt!

– Nem. Ő a pásztorok királya – mondta Neagu csendesen.

– Majd meglátjuk – mondta az ezredes, majd sötéten hozzátette: – Erről senkinek egy szót se!

Amikor a helikopter a hegyvonulat fölé ért, beereszkedett egy szűkülő patak völgybe, a kerekei szinte érintették a fák hegyét. Ahol a völgy egészen összeszűkül, a gép egy pillanatra megállt a levegőben, és lassan emelkedett a hegytömb vonalát követve. Neagu őrnagy enyhe émelygést érzett, nem volt repüléshez szokva, és a légörvények meg-megrázták a gépet. A navigátor helyén ült, a pilóta mozdulatait nézte, majd hátrasandított, de az ezredes sötét arcából semmit nem tudott kiolvasni. Két mesterlövész ült mellette, azokat a gép rázkódása láthatólag egyáltalán nem zavarta. Minden erejét összeszedve azon gondolkozott, hogy mit mond majd Radunak, ezek itt félnek tőle, nem is csoda, a fiúnak fegyvere van, de nem lesz semmi baj...

Amikor a látómezőben felbukkant a vöröslő tűz, az ezredes odaszólt a pilótának, hogy nagy ívben repülje körbe. Már alkonyodott, de a látási viszonyok jók voltak. A gép körülbelül ötven méter magasban volt, és enyhén bedőlt. Radu éppen a tűz mellett guggolt, és amikor a gép közel ért, felállt, géppisztolyát fél kézzel a magasba emelte, és meghúzta a ravaszt. Jól látszottak a torkolattüzek.

– Lőjék le! – kiáltotta az ezredes.

Az egyik mesterlövész hátralökte a tolóajtót, és rövid célzás után tüzelt. A kilökött töltényhüvely a szélvédőn koppant, az őrnagy lába elé hullt, és gyengén füstölgött. Radu azonnal összeesett. Elyűlt a kövön, és mereven nézte, hogy száll le mellette a helikopter, hogyan ugrálnak ki belőle az emberek, hogyan rugdalják szét a tüzet. Amikor Neagu őrnagy a katona pulzusát megnézte, nem volt még halott. Arra gondolt, hogy a legközelebbi kórházig félóra az út, vagy még annyi sem. Segített beemelni a sebesültet a gépbe, és amikor maga is be akart szállni, a katona markából nagy, fényes pénzérme hullt ki. Neagu kézbe vette, és abban a pillanatban az elhárító tiszt is ránézett. A pilóta beindította a gépet, de Neagu az utolsó pillanatban még ki tudott ugra-

ni. A bozótos szélén nagy szakállú öregembert látott, aki intett neki, hogy erre. Esküdni mert volna rá, hogy az elhárító tiszt is látta. Úgy futott, mint még soha, és hamarosan eltűnt a törpefenyőben.

– Lőjék le! – ordította az ezredes. A helikopter emelkedett a földről, pár másodpercig lebegett, majd a szökevény felé fordult. Neagu elakadt a törpefenyőben, és utolsó erejével egy üregbe nyomta bele magát, de tudta, hogy most vége, még két másodperc, és golyót kap ő is. Ám a helikopter hosszanti tengelye mentén váratlanul megperdült, és nagy erővel csapódott a földnek. Nagy recsenés, csörömpölés után fekete füst tört elő, majd hatalmas robbanás rázta meg a hegyet. A nyári éjszakában még a Radnai-havasokban is látszottak a fények, azután vihar támadt, mint Szent Illés napján majdnem mindig, villámok szántották fel az eget, hogy találkozzék az égi és a földi tűz.

Öreg juhászok mesélik, hogy abban az évben a pásztorok királya őszig a hegyekben bujkált, esztenáról esztenára vándorolt, és érkezétre a kutyák még csak nem is vakkantottak. Szeptemberben az egyik nyáj kimondottan azért indult a Bánságba telelni, hogy a királyt átjuttassa a jugoszláv határon. De a pásztorok erről nem szívesen beszélnek. Sokszor hallgatták ki őket a rendőrök, és megszokták, hogy nem tudnak semmit. A helikopter roncsai ma is ott vannak a háromszögletű kő mellett. Aki szerencsés, nyár derekán még a pásztorok királyával is találkozhat, de jobb elkerülni azt a helyet, nincs ott semmi érdekes, hogy nem is esik útba.

Ébli Gábor

NYUGATI MŰVÉSZET, KELETI MÚZEUM: TOKIÓ KÖZGYŰJTEMÉNYEI

A múzeumok terjeszkedése a modernitás s különösen az elmúlt negyedszázad egyik legátfogóbb kulturális jelensége lett. A nyugati civilizációban mind a (köz)gyűjtemények növekedése, mind a kiállítások sokszínűsége így a „muzealizálódás” művészeti, társadalmi és gazdasági vetületeire is kiterjedő folyamatos kutatói reflexióra ösztönöz. Annál feltáratlanabb, milyen „a múzeum” – mint *par excellence* nyugati modern kulturális intézmény – jelenléte a nem nyugati társadalmakban. Főként olyan országokban érdekes ez a kérdés, ahol a modernizáció üteme nem marad el a nyugatiétól, sőt esetleg meg is haladja azt, annak számos elemét beolvasztva. Vajon nyugatiassá alakítja-e a kultúra adott szegmenseit ezekben a társadalmakban a múzeum „importált” modellje, avagy éppen fordítva: átalakítja-e a saját képére egy dinamikus nem nyugati társadalom az átvett múzeumi modellt?

E dilemma legélesebb példája Japán. Ez a külvilágtól hagyományosan oly elzárkózó ország az elmúlt száz évben a nyugati modernizáció igen sok elemét vette át. Világhatalmi önbecsülésének és öntudatának részeként, a kulturális reprezentáció terén sem kíván elmaradni az európai vagy amerikai országoktól. Mivel saját kultúrája gazdag, s a nyugati kultúra kincseinek megszerzéséhez tekintélyes anyagi források állnak

rendelkezésre, önmaga és „a másik” bemutatására egyaránt jó lehetőségei kínálkoznak. Ezért, bár az országban tulajdonképpen múzeumokról csak a második világháborút követő amerikai nyitás óta beszélhetünk, a mai Japán egyik különlegessége a (művészeti) múzeumok növekvő súlya az identitás alakításában.

Tokióban ma múzeumok sokasága található, a történelmitől a természettudományiig. Némelyikük legalább a helyszínében igyekszik hosszabb hagyományt is felidézni: az Építészeti Múzeum például egy korábbi hercegi székhelyen nyílt meg 1983-ban. Mások eleve a tömegkulturális vonzerőre számítanak: a Keleti Régészeti Múzeum (1973) a Sunshine City elnevezésű szórakoztató- és ismeretterjesztő-komplexum egyik eleme a planetárium és az akvárium mellett. Értelemszerűen sok a kézművesanyagoknak – például selyem – szentelt múzeum. S az utóbbi években egyre több technológiai múzeum is nyílt, például már önálló Kommunikációs Múzeum is.

A zászlóshajó azonban továbbra is a rangidős Tokiói Nemzeti Múzeum. Gyűjteményeit 1872-ben kezdték kiépíteni minisztériumi kezdeményezésre. Történelmi, civilizációs (zömmel néprajzi és technikatörténeti), illetve ipar- és képzőművészeti anyaga folyamatosan szélesedett, s így 1899-ben felvette a Birodalmi Múzeum nevet. Érdeemes megjegyezni, hogy ez a dátum egybeesik az eredetileg III. Sándor orosz cárról elnevezett szentpétervári Imperatorszkij Muzej (ma Orosz Múzeum) alapításával. Másrészt viszont a japán folyamatnak egy, az európaival éppen ellentétes eleme, hogy az eredetileg egy minisztérium által létrehozott, azaz *civil* intézményt császári fennhatóság alá vonták. A japán Nemzeti Múzeum mai nevét azután csak 1947-ben kapja, amikor visszakerül minisztériumi hatáskörbe.¹

A kezdetben univerzális gyűjtemények 1900-tól kezdve szakosodnak, majd 1925-től külön intézményekké tagozódnak. Időközben megkezdődik a saját épületkomplexum kialakítása is. Ennek legkorábbi eleme s mai főépületelődje már 1882-ben elkészül Josiah Conder angol építész tervei szerint. 1903–1909 között a koronahercegi esküvő emlékére készül el a második épület. Klasszicizáló nyugatias stílusa jellemző volt a világgazdasági felzárkózást sürgető Meiji-korszak (1868–1912) szellemére. Az 1923-as földrengés súlyosan károsítja a Conder-féle főépületet, amely újjáépítése során (1932–1938) markánsan japán jelleget kap, az úgynevezett „uralkodói korona” stílusban. Ez az épület fogadja ma is a parkban, a főkapuval szemben a látogatót. A pagodaszerű tető és az előtérnek kialakított, ugyancsak pagodatetővel fedett lépcsőfeljáró óhatatlanul is elnyújtott templomra emlékeztet. A tető háromszög alakú nyílása görögös timpanont idéz. Ezt a templom, illetve „a múzeum mint a művészet temploma” jellegű nyugati asszociációt csak megerősítik a lépcsőt lezáró oszlopok. Az épület így – a csupán minimális, geometrikus díszítés és a nem túl jellegzetes, szürke homokkő külső ellenére is – ünnepélyességet áraszt.

A második világháború óta további három épülettel bővült a múzeum a parkban (1946, 1968, 1999), s így ma öt épületben rendezik el a kiállításokat.² A gyűjtemények főleg régészeti és iparművészeti, valamint részben képzőművészeti (szobrászati, festé-

¹ E folyamat legfrissebb állomása 2001, amikor is a múzeum a japán kulturális minisztériumtól is függetlenedett, és „independent administrative institution” státust kapott.

² A legutolsó bővítés a korábbi építkezések két elemét is felelevenítette. Az 1999-ben átadott, tartózkodóan modern, funkciót és látványt igen szerencsés egyensúlyban tartó Heisekan épület külföldi építész munkája: a washingtoni Smithsonian Institutions munkatársa, John Zelenik tervezte. Az építkezésre, akárcsak kilencven évvel korábban, egy koronahercegi esküvő adott ünnepi alkalmat (1993). Az épületben régészeti anyagot állítanak ki történeti és tematikus rendezésben. Négy külön terem szolgál időszakos bemutatók helyszínéül.

zeti, kalligráfiai) jellegűek. A japán és az egyéb ázsiai anyagot együtt tartják számon, de külön épületben kiállítva. Más kontinensről a múzeum nem gyűjt: nevében tehát a „nemzeti” szócska igazából egy, a nemzeti és az egyetemes között megvont határvonalra utal. A múzeum „legnyugatibb” anyaga egyiptomi. Jelentősebb már a délkelet-ázsiai buddhista anyag, ami arra utal, miként befolyásolja egy „nemzeti” múzeum gyűjtőkörét a vallási egybetartozás más országokkal. A túlsúly természetesen a japán termeken van. Különlegesek a mives fegyverzet, az Edo korabeli (1615–1868) fametszetek és a jeles templomoktól (például a *Todai-ji*, Nara városában) kölcsönkapott, múzeumi létben lévő Buddha-ábrázolások.³

Ez a nemzeti múzeum, szemben európai társaival, nem történeti elrendezésű. A tárgyak anyaguk, illetve az alkalmazott technikai, művészeti eljárás szerint vannak csoportosítva (tehát az iparművészeti múzeumok között a londoni Victoria and Albert Museum modelljét követik). A japán történelem valamilyen, tárgyak segítségével konstruált víziója helyett inkább az ország s a kapcsolódó kontinens anyagi kultúráját látjuk itt. Szűkre szabott a szöveges útbaigazítás is: csupán rövid – bár kétnyelvű – feliratok vezetik a látogatót. A kifejezetten szellemi hatásra törő nyugati múzeumokkal szemben ez „naiv”, a tárgyak kézművesélményére koncentráló múzeum, amely egy nyersanyagokban szegény ország mestereinek találékonyságát hivatott bemutatni. Csak kívánni lehet, hogy a japán nemzeti történelemre a második világháború óta kötelező visszahúzódnak ne csapjon át a jövőben sem agresszívabb, ideologizált közös jellegű hirdető „nemzeti” múzeumba.

Tokió másik nemzeti múzeuma a modern művészetre összpontosít (ilyen National Museum of Modern Art Oszakában és Kyotóban is található). 1952-ben nyílt meg mint az első japán országos, speciálisan művészeti közgyűjtemény. Mai épületét Shojiro Ishabashi, a Bridgestone világcég akkori elnöke finanszírozta (1969). Külön épületben – a császári gárda egykori főhadiszállásán (épült 1910, műemlékileg felújítva 1977) – található az iparművészeti bemutatója. Harmadik helyszíne a nemzeti filmintézet, az egykori Meiji korabeli, századfordulós filmszínház épületében (felújítva 1970). Az iparművészeti és a filmes anyag mellett a múzeum fő profilja a tipikusan japán modern művészet. Egyik legbecesebb darabja például egy festett, felfüggeszthető selyemtekercs (1907). Bár nemzetközi anyag is van a múzeumban, az nem jelentős – s talán nem is igazán hiányzik. Hiszen a fő tanulság éppen a XX. századi japán művészet részben összehasonlíthatatlan jellege a nyugati művészettel: a japán alkotók jóval a második világháború utánig folytatták a hagyományos anyagok és technikák felhasználását. Az autonóm, különösen a programatikusan modernista festészet és plasztika nyugati elemei itt csak korlátozottan hatottak, s a „modern művészet” inkább egy periódus megjelölése, semmint esztétikai kategória lett.

Ez jócskán megváltozott az elmúlt egy-két évtizedben. Európai, amerikai, ázsiai művészet helyett talán érdekesebb is globális (univerzális, egyetemes) kortárs művészetről beszélni, főként a medializált területeken. A különböző kultúrák mai művészeinek konvergenciája egyre erősebb. Ami a modernizmus alatt művészetileg még mint „nyugati”, illetve „nem nyugati” viszonylag szétválasztott maradt, az ma egyre jobban összeolvad. Ennek bemutatása Tokióban jórészt a Kortárs Művészeti Múzeum (1995) – és

³ A termék feltűnően szellősen berendezettek. A katalógusok hangsúlyozzák is, hogy kevés tárgy jól elkülönített bemutatása a cél. A tárlók anyaga ennek megfelelően sűrűn, akár két-három havonta változik. Egyfajta félig állandó (*semi-permanent*) kiállítás ez, amely gyakorlat Nyugaton is terjed.

részben a Tokió Városi Művészeti Múzeum (1975) – feladata. A nemzeti modern gyűjtemény eközben inkább a XX. század törzsidőszakára, a „posztmodern előtti” szakaszára koncentrál, szerény kortárs fókusszal. Gyűjtőkörének kezdődátuma is tanulságos: 1907, a japán művelődési minisztérium által szervezett első ún. Bunten kiállítás éve. Ez a dátum nyilvánvalóan egybeesik a korai európai – akár magyar – avantgarde első kiállításainak időszakával, ami mutatja, hogy a japán kultúrpolitika igyekezett lépést tartani a nyugati kiállítások új típusával.

A tokiói múzeumok gyöngyszeme a Nyugati Művészet Nemzeti Múzeuma.⁴ Ez az egyetlen, tisztán a nyugati képzőművészetnek szentelt japán múzeum. Abban is páratlan az országban, hogy egy világháború előtti magángyűjteményre épül.⁵ Kojiro Matsukata (1868–1950) egy Meiji-politikus miniszterelnök fia volt, s Európában és az Egyesült Államokban tanult. Odahaza a Kawasaki hajógyár elnöke, parlamenti képviselő lett. Az első világháború előtt Londonban még csak azért vett műtárgyakat, hogy megismertesse a japán művészeket az európai alkotásokkal. Hiszen, míg a *japonisme* révén a nyugati művészet már javában adoptálta a japán elemeket, a nyugati művészet befogadástörténete még csak ekkor kezdődött érdemben Japánban.

Az első világháborús konjunktúra azután óriási lökést adott Matsukata kollekciójának. Utazásai során a szőnyegig és bútorig terjedő, de főleg modern művészeti európai anyagot vásárolt. (Ízlését mindazonáltal a jól ismert gyűjtői „nemzeti érzés” is alakította. Megszerezte például Henri Vever párizsi ékszerész nyolcezer darabos japán fametszet-kollekcióját, amely így visszakerült Japánba, s ma a Tokiói Nemzeti Múzeumban látható.) Már múzeumának építészeti tervek is készültek Japánban, amikor a világgazdasági válság miatt, a gyárát mentendő, Matsukata kénytelen volt a gyűjtemény javát elárverezni. A balszerencse folytatásaként a Londonban maradt művek egy részét tűz pusztította el 1939-ben.

Ám négyszáz mű Léonce Bénédite, a Musée du Luxembourg és a Musée Rodin igazgatója megőrzésében épségben és egyben maradt Párizsban. Az elvesztett második világháborút követően ugyanez az anyag – a San Franciscó-i Békeszerződés részeként (1951) – Franciaországé lett, ám Párizs azt a megbékélés jegyében visszaadta 1959-ben. Ez a 196 festmény, 63 szobor, 80 rajz és 26 nyomat képezte a tokiói múzeum alapját. A főépületet Le Corbusier tervezte: felkérése gesztus volt a franciáknak, s annak elismerése is, hogy építészeti redukcionizmusa jó szolgálatot tesz egy önmagában szerényre törekvő s a műveket érvényesítő múzeumnak.

Bár két mellékszárny is épült azóta, Corbu fegyelmezett beton téglatestje, kavicssal kiöntött s részben üvegezett falai ma is meghatározzák a múzeum funkcionalista jellegét. A főépületben a gyűjtemény állandó bemutatója látható. Belül már markánsabb az építész személyiség: a termek vezetése egyedi. Sem rotunda köré szerveződő körörös rendszer, sem *enfilade* jellegű teremsor (a két, a XIX. század eleje óta hagyomá-

⁴ Az elnevezéshez érdemes felidézni, hogy az 1917-es októberi forradalom után hasonló néven élt tovább Moszkva két világhírű magángyűjteménye. A Scsukin-, illetve Morozov-kollekció mint a Nyugati Művészet Első, illetve Második Múzeuma működött, míg Sztálin fokozatosan a moszkvai Puskin Múzeum és a leningrádi Ermitázs anyagába nem olvasztotta őket (megszűnésük éve 1948).

⁵ Nyugati értelemben vett művészeti magángyűjtemények inkább csak a hatvanas évek óta léteznek Japánban. Sőt a múzeumok történetéből az is kiderül, hogy eredetileg az uralkodói gyűjtemények sem játszottak döntő szerepet a közgyűjtemények megalapozásában. A japán múzeumfejlődés erősen az állami kultúrpolitika programja volt inkább. „Vegyes” példa a Horyuji-templom kincse. Ez a háromszáz darab VII–VIII. századi maszki, bronzszobor, zománcozott és egyéb műtárgy 1878-ban került, mint a templom ajándéka, a császári házba, majd onnan a Tokiói Nemzeti Múzeumba.

nyosan tipikus múzeumi variáció) nem található. A két emelet több szintet takar, amelyeken többszöri kis lépcsőzéssel mehetünk végig. A lépcsőzés nem halad egyenletesen felfelé, hanem „hullámzik” és a földszinten ér véget. Azaz jókora a különbség az időben alig korábban tervezett, de felfelé törő, Wright-féle New York-i *Guggenheim-spirál*hoz, hiszen az (még) a töretlen modernista optimizmust sugallta (vö. Tatlin: III. INTERNACIONÁLÉ-EMLÉKMŰ). Le Corbusier belső terét a nyers beton dominálja; a falfestés is szürke, sehol nem fehér. A múzeumi bolt és a kávéház diszkrétan rejtett.

Az épület előtt és a kiállítás „bevezető” részén, a hallban századfordulós francia szobrászat látható – főleg Rodin (A GONDOLKODÓ, BALZAC, A CSÓK, FUGIT AMOR), illetve Carpeaux, Bourdelle és Maillol. Számos Rodin-darab Matsukata gyűjteményéből való, ahogy az épület előtt álló A POKOL KAPUI (1920-as öntés, 5,4 m x 3,9 m) is, amelyet éppen most erősítettek meg földrengés ellen. A gyűjteményt ezután laza időrendben helyezték el az itáliai reneszánsztól a hatvanas évekig. A múzeum maga is rendszeres vásárló lévén, az anyag az 1959-ben visszakapott magánkollekció és annak folyamatos kiegészítése. A régi képtári rész természetesen nem törekedhetett többre, mint a jelentősebb iskolák valamennyire hézagmentes és rendszeres összegyűjtése révén a japán látogatóknak fogalmat adni a nyugati festészet történetéről. A (különösen francia) modern anyag azonban túllép az ilyen reprezentativitáson.⁶ S mivel ennek gerince tisztán Matsukata anyagából való, itt egyszerre látjuk a korabeli japán gyűjtő s a mai állami múzeum prioritásait.

Matsukata mélységi elkötelezettsége korának francia festői iránt nyilvánvaló: Courbet (5 mű), Renoir, Pissarro (3-3 kép) különböző témájú és korszakbeli képekkel szerepel.⁷ A központi alkotó Claude Monet, akinek minden alkotói korszakát – egy korai tájképtől (1864) a nagyalakú vízililiomokig (1926) – képviselte már az eredeti gyűjtemény is. A múzeum vásárlásai 1959 óta ezt Corot, Manet, Sisley, Fantin-Latour és mások képeivel egészítették ki.⁸ Ugyanígy épül fel a posztimpresszionista szakasz is: Matsukata Monticelli-, Van Gogh- és Gauguin-képeihez társulnak a friss Cézanne-, Bonnard- és Emile Bernard-szerzemények. Különlegesség egy gyönyörű, nagyalakú Signac PORT DE SAINT TROPEZ (1901, vétel 1987). Signac 1892-től tíz éven át járt festeni a Cote d’Azur eme városába; s ez a kép ennek egyik legértetesebb, a pointillizmuson már-már túllépő, *fauve* színhasználatba hajló késői darabja.

Erős a Maurice Denis-anyag is: mind a korai (1890), mind a késői művek (húszas évek; a proveniencia részben adomány, részben múzeumi vásárlás). Az utóbbi, neoklasszicizáló művek Denis itáliai és észak-afrikai utazásairól egyértelműen Matisse hatását mutatják. A múzeum szerzeményezésének Matsukata gyűjteményét tudatosan kiegészítő jellegére a legjobb példa a Dante Gabriel Rossetti-művek vétele a Matsukata-féle Gustave Moreau-képekhez s az alkotások egymás mellé helyezése. Ugyanilyen párhuzam figyelhető meg a későbbi termekben a Matsukata-féle Van Dongen- és Albert Marquet-, valamint a szerzett Soutine-, Derain- és Rouault-képek között.

⁶ Különleges művek azért mind a régi, mind a modern anyagban bőven akadnak. Egy-egy példát hozva: Andreas Ritzos bizánci hagyományú ikonja a krétai–velencei iskolából bármelyik nyugati múzeum dísz lehetne, míg a svájci, de Londonban élt Füssli óriási expresszív-groteszk víziója (1783, közel 3 m x 3 m) Drydennek Boccaccio DEKAMERON-ja által inspirált egyik versére a posztmodern romantikakultuszának egyik jellegzetes darabja lehetne bármelyik nagy nemzetközi kiállításon.

⁷ Fontos darab Renoir PÁRIZSI NŐK ALGÉRIAI ÖLTÖZETBEN, avagy A HÁREM (1872) című korai képe, amely Delacroix ALGÉRIAI NŐK című alkotásának (1834, Louvre) *pendant*-ja.

⁸ A szerzeményezés ma is folyamatos mind a régi képtári, mind a modern részben. Az új műveket rendre be is illesztik a kiállításba. Az elmúlt évet egy Fragonard képviseli.

Különleges darab a nemzetközileg is legnevesebb „japán (poszt-)impreszionista”, Tsugouharu Foujita (1886–1968) *ÜLŐ NŐ* című képe (1929, adomány 1992, olaj, vászon, a képfelület részben arannyal futtatott), amely az európai festészet és a japán rajzkészség, illetve dekorativitás szép ötvözete. A modern anyag egy további izgalmas fejezete, hogy a jól ismert alkotókkal párhuzamos, néhol kevert elrendezésben látható számos XIX. század végi, akadémista vagy az akadémizmus és a korai modernizmus között elhelyezhető francia mester – például Carolus-Duran, Millais, Blanche, Laurent – műve is. Ennek az alkotói világnak a műveit a XX. századi, zömmel avantgarde központú művészettörténet-írás egészen az elmúlt évtizedig nem kanonizálta. Újrafelfedezésükben élen járt az amerikai Robert Rosenblum és a párizsi Musée d’Orsay. Kiállításuk vitatottak, de kétségtelenül a modernizmus egyik vakfoltjára világítanak rá. Tanulságos, hogy Matsukata (is) együtt gyűjtötte ezeket az alkotókat Monet-val. Az állandó kiállítást a második világháború utáni évek villanásnyi keresztmetszete zárja: Miró, Léger, Dubuffet, Sam Francis és Jackson Pollock (mind 1950–1954, és mind adomány), illetve három nagyalakú, késői Picasso.

Nyugati (modern) művészet természetesen másutt is látható Tokióban. Különösen a magánvagyonok felhalmozódásával a rekordaukciókon szerzett kincsek nem csak a Ginza szűfjeiben lapulnak. Sazo Idemitsu olajmágnás például már 1966-ban létrehozott egy múzeumot, amelynek növekedésére jellemző, hogy 1972-ben egy négyszáz darabos Rouault-anyagot vásárolt meg. A Fuji Art Museum szintén magánalapítású (1983), s különösen sok nyugati utazó kiállítást hív meg. Az ízlés kapuit itt igen szélesre nyitják a japán kurátorok. A múzeumban bámulatos kiállítások sora volt az elmúlt évtizedben, a Belvedere Klimt-anyagától a Bodleian Library kincsein át a kortárs fotóművészetig. Jelenleg egy, a világ minden tájáról összegyűjtött, *500 YEARS OF THE FEMALE IMAGE IN EAST AND WEST* című kiállítás látható. A Japánba hozott nemzetközi utazó kiállítások sikere rendre elsöprő: legyen az régi mester, mint El Greco (1986) vagy rejtélyes modern figura, mint Magritte (1988), és a közönségsiker garantált.⁹

A tokiói múzeumi háló központi darabja ugyanakkor a Corbusier–Matsukata-féle múzeum marad. Ennek titka elhelyezkedésében is rejlik. A múzeum a Birodalmi Ueno parkban található, a Császári Múzeum, a Városi Művészeti Múzeum, a Tokiói Nemzeti Múzeum, sőt a Képzőművészeti Egyetem társaságában. A franciás rendben ápoltság a város egy központi részén olyan nagy területen fekszik, hogy benne a Nemzeti Múzeumnak külön parkja van. Az Ueno park választékát szélesíti a – főleg koncerteknek helyet adó – Kultúrpalota, valamint a Természettudományi Múzeum (1930) és az állatkert is. Ezzel Tokió a berlini Museumsinsel, a budapesti Városliget, az amszterdami Museumsplein vagy éppen a washingtoni Mall kulturális és szórakoztató területével bízvást egyenrangú központot mondhat magáénak. A város itt nyugati típusú intézményeket helyezett el példásan organikus fejlődésben (lépésenként az elmúlt száz évben) és a természeti környezet rendjébe illeszkedve.

⁹ Így például a Császári Múzeumban jelenleg a MoMA gyűjteményének egy válogatása látható, amíg a New York-i múzeum épületének felújítása tart. Az amerikai múzeumok közül többen rendszeresen küldenek kiállításokat Japánba, hosszú távú szerződéseket kötve s a kölcsönadott anyagból nem csekély anyagi hasznot húzva. Ebben az összefüggésben érdemes megemlíteni, hogy a japán múzeumok kommercializáltsága alacsony: miközben a Guggenheim Museum immáron nemcsak nonprofit internetes honlapot tart fenn ismeretterjesztési céllal (.org kiterjesztéssel), hanem nyíltan kereskedelmit is (.com kiterjesztéssel), s azon bilbaói és New York-i székhelyeinek, sőt a vele már szerződéses kapcsolatra lépett szentpétervári Ermitázs és a bécsi Albertina műtárgyanyagának reprodukcióit árulja, a japán múzeumok (egyelőre) ragaszkodnak az edukatív és reprezentációs szerepükhöz.

Roland Barthes írja A JELEK BIRODALMA című, japán élményein alapuló esszékötetében, hogy Tokió központjának, a Császári Palotának a titka, különlegessége az, hogy bár nyugati módon a város szívében fekszik, de megközelíthetetlen. Ezzel Tokió központja maga a megismerhetetlen, az elérhetetlen. Nos, az Ueno park és múzeumi ezt kiválóan kiegészítik egy polgári, urbánus központtal, amely éppen az ország és a nagyvilág csodáinak megismertetésére szolgál. Remek városfejlesztési vívmány. Maga a megtestesült „public sphere”. S így e két központú városban egymás mellett élhet a titok és idegenség császári, ázsiai hagyománya és a nyugatias nyitottság. Ezt a nyilvánosságot képviselni a legjobb küldetés az Ueno park múzeumainak.

HUSZONHAT ÚJABB LIMERIK

Bertók László

LYUKAS FÖLDRAJZ
(Részletek)

Kaszó

Élt egy nő, lakhelye Kaszó.
Nem volt a kenyere a szó.
Bók, tapi mit sem ért,
rögtön a tárgyra tért:
„Most *akkó szerecc* vagy *baszó*?”

Palkonya

Élt egy nő, vén spiné Palkonyán.
Faggatták, mi jön még? Mennyi? Hány?
Mosolygott: „Türelem.
Sose volt tripperem,
s megkaptam életem alkonyán.”

Nagykorpád

Élt egy nő, lakhelye Nagykorpád.
Míg jártál utána, baszott rád.
S mert egyszer nem mentél,
megvárt a keresztnél,
s úgy megvert, eltörött hat bordád.

Fecske Csaba

OLIMPOSZI PLETYKA

A csábos istennő, Szemelé
Zeuszt magának kiszemelé.
Héra dörg: „Hetéra,
itt vágyad határa!”
Nem is került többé szem elé...

Gerle János

Emese hazája Kenese,
de nem kereste a fene se,
csak ette a penész.
Ennyi az egész?
Hiszen így farkatlan e mese.

Kovács András Ferenc

SZEGÉNY IBRAHIM

Volt egy tag, úgy hívták: Ibrahim.
Nem volt a háremben cifra hím,
henye herélt, férj, vő,
csereberélt kéjné –
tag sem volt... S nem is volt Ibrahim.

KÖZUTÁLAT

Volt egy tag, utálta Apostag.
A bálban sarkára tapostak...
Hét részeg, rút ember,
két pék s egy úthenger –
csak aztán lett tényleg lapos tag.

ANGOL DISZNÓSÁG

Finom hölgy volt a bandzsa Phoebe.
Öt főrend gyakta agyba-főbe...
Felfőtt, s nyögött Phoebe:
„Ön későn jött hőbe!
Ön meg blőd! Ne lanyhulj, na, lödd be!”

KINCSTÁRI HUMORISTA

Bár sótlan, tapsolják Tréfássyt;
humorán honpolgár s nép ásít...
Nyeglén szól, ficsúrin,
s fád is, mint Micsurin,
mikor grúz díszököt répásít.

Kőríz Imre

Egy delnő, név szerint Aranka,
hajlíthatatlan volt nyaranta.
S azt mondta őszönte:
„Maga nem őszinte!”
De aztán telente nyalatta.

*

Télen még szerettem Ivettem.
Szívemből azóta kivettem.
A teremburája!
A telem bulája
mégiscsak ő volt! Én szivetlen!

Papp Gábor Zsigmond

ROBINSON ÉNEKE

Összetehelem a két kezem:
csak biozöltséget étkezem.
De csak heti egyszer
élhetek a szexszel,
mikor elélvezek Pénteken.

Szónyi Ferenc

Egy Miklós, ki inkább Micike
(melle is majdhogynem „cicike”):
„Fiú a jó zsákmány!
jobb az, mint egy zsák lány!” –
rikkant. (Ez hívás vagy licit-e?)

EGY HERMAFRODITÁRA

Van egy „nő”, úgy hívják: Herr Vera.
Kertjében nem nyílik gerbera,
csak vessző (kis helyes),
s lejjebb egy hüvelyes;
álmodból duplán is felver a’.

HOGY VOLT EZ A PUNOKNÁL?

Volt pun kém? Működött pun CIA?
Hány deka volt egy pun uncia?
Szép volt a pun szőnyeg?
S végül: a pun nőnek
pun cicije volt s pun puncija?

Tatár Sándor

Kiabálni hallod Grétit.
Éppen most sértették vérig –
„Nyomorult gazember!
hogy felejthette el?!”
„Á, most már valami prémlik...”

*

Egy ravasz öregúr Rigában
elrejtőzött volt egy csigában.
„Hú, milyen szarvakat hordhat!
s mikor költözött be, mondd csak!
Fél éve?” „Á, sokkal rigábban.”

Timár György

Szörnyű egy börtön az Alcatraz,
ott bizony évekig tart a frász:
„Stíröl Juszuf, Ahmed,
jaj, mikor dognak meg?”
(Akit nem, vidoran farkat ráz.)

*

Mert ifjú s nem épp vak Ármin,
fölizgul szinte akármin.
Kiveri a... láz őt,
ha egy szép csimpánznőt
lát, kinek popsija kármin.

ÓKORI BRITANNIAI TRANSZVESZTITA SÍRFÖLIRATA

Be kegyetlen istennő Kübelé,
ki velem e csúfságot művelé!
„A here fő vétek!”
– ordított, s nővé tett...
Hogy Zeusz rakná hattyát úbelé!

Tóth Krisztina

Van egy nő, a neve Nikolett.
Farkadnak bármikor nekilát.
Múltkor is, mentembe’
mondtam: most nem, nem! – de
végül is igaza neki lett...

*

Dünnögi Seingalti Jakab:
nő nekem mindig akad!
Nem is kell akarnom,
hüvelyben a kardom,
rozsdától be sose ragad!

*

Van egy úr, kiváló fogász.
Ninc isz ott szírász, nafogász:
„Kisebbet harapjon,
ez már nem a tampon,
ez már a második fogás!”

Vadász Géza

HÍMSOVINIZMUS

Dühösen kiáltott Tóni:
„Mér mindig nekem kell tóni?
Ezentúl te tedd be!
Pattanj a nyeregbe!
Te nyögsz, én élvezek...!” Jó, mi?

ELMÉLET

Nagy büszkén dicsekszik Móricka:
„Ott vagyok mindenik jó viccbe'!”
„De ez itt nem vicc: vers!”
S felel: „Hát nem ismersz?”
Minden vicc limerik – s fordítva!”

Varró Dániel

Könnyűnek látszik a limerik,
de ezt a rímek csak mimelik.
Próbálj csak költeni,
nyelvet fog ölteni,
s nem hódol be, mint egy mameluk.

FIGYELŐ

KASZÁLNI PÁLI RÉTEKEN

Térey János: *Paulus*
Palatinus, 2001. 307 oldal, 2600 Ft

„Annyi biztos: a megváltást váró és egyfolytában végrendelkező Termann hagyományaira még bizvást számíthatunk, mint ahogyan ő is számíthat az irodalmi hagyományok megtartó erejére (amelyeknek viszont-megtartásában egész életével szerepet vállalt).” Nézzé el nekem a nyájas olvasó a szerénytelen önidézetet: öt évvel ezelőtt zártam ezekkel a sorokkal Térey János prózakötetéről írott cikkemet. S azért hivatkozom rá most a PAULUS kapcsán, mert az új mű sokszorosan megerősíti mindazt, amit akkor a hagyományoknak Térey műveiben betöltött szerepéről mondani lehetett. Mert példa nélkül állónak látom (és nem csupán a saját generációjára vetítve) azt a természetességet, ahogyan jóformán az egész huszadik századi magyar költészet megszólal versbeszédében. Egy híres irodalomtudományi munka címét parafrázálva, Térey számára ismeretlen a „hatástól való szorongás”; ám nem is afféle posztmodern tudatossággal építi be szövegeibe a jelöletlen idézeteket, mint, mondjuk, Esterházy. Egyszerűen így beszél; nem *kölcsönvesz* verssorokat, strófatöredékeket, hanem bennük is ő szólal meg. Valamiképpen magáévá tette mindazt, amit felhasznál, s amikor olvassuk a művét, nincs idegentest-érzésünk, még akkor sem, ha ráismerünk a forrásra. (Más kérdés, hogy amikor hangsúlyozni kívánja az idézetjellegét, bőségesen él az erre a célra igénybe vehető eszközökkel.) Nos, amire kevesen számíthatnak, jómagam például egyáltalán nem: a világ-irodalomból éppen az ANYEGIN szólal meg a PAULUS-ban. Puskin klasszikus műve adja nemcsak a versformát, hanem a legfontosabb Pál-történet szerkezetének alapjait is.

Érdekes, hogy a műről eddig megjelent, jobbára színvonalas bírálatok egyike sem vállalta, hogy részleteiben is vizsgálatnak vessen alá az ANYEGIN és a PAULUS közötti inter- és

hipertextuális kapcsolatokat. Erre magam sem vállalkozhatom, lévén, hogy nem vagyok az orosz irodalom szakértője. Azon ellenben laikusként is eltűnődhet az ember, hogy vajon miért éppen az ANYEGIN világára kapcsolódott rá Térey ebben a figyelemre méltó és nagyszabású *posztmodern* vállalkozásban. (Bizony, egy posztmodern vállalkozás is lehet nagyszabású. Látszólag ellentmond ennek a feltételezésnek a harmadik strófában olvasható kijelentés: „Józanító tapasztalás, hogy nincsen többé Nagyszabás” – írja a PAULUS szerzője. A szándék azonban, amellyel ezt a tapasztalást próbára teszi, igencsak nagyralátó, vagyis: nagyszabású.) Ismét kénytelen vagyok az 1997-es prózakötetről írt recenziót idézni. „Ez a Termann mélységesen romantikus alkotás. E megállapítást textuálisan az emelkedett, néha archaizáló, szándékoltan nehézkessé tett nyelvezet erősíti meg. Hatása annál erősebb, mivel szándékolt önironia szinte csak elvétve fordul elő benne; az olvasónak valóban az az érzése, hogy aki itt beszél, nem képes másként megszólalni: ez az írói anyanyelve, a számára természetes nyelvi közeg. Összhatásában persze mégis ironikus az egész, már csak azért is, mert a tónusazonosság többféle, nagyon eltérő nyelvi szintből tevődik össze.” Nos, a Termann név feltűnik a PAULUS-ban is („a Termann Művek *modem-őre*”), de ez csak könnyed utalás arra, hogy Térey szövegei között valamilyen szinten mindig eleven folyamatosság van. (Az olvasót a szöveg rejtelmes narrátora fel is szólítja e folyamatosság észben tartására.) Az ANYEGIN-nel való kapcsolat alapja tehát a romantikus látásmód lenne, amely már Puskinnál is tematizáltan és helyenként ironizáltan érvényesül. Ezen belül pedig a – bárminemű – transzcendencia által megalapozott forma utáni vágy és a konkrétumok világának tökéletes eszménytelensége közötti hasadást kell kiemelnünk. A PAULUS hősei ebben a hasadékban élnek – mindenekelőtt az említett narrátor, de erre még visszatérek.

Közhely, hogy Tatjana és Jevgenyij kapcsolatának a beteljesíthetlenség az egyetlen élhető, ugyanakkor a pusztulást magában hordozó alakzata. (Képzeljük el őket a huszadik

házasági évfordulójukon: *quelle horreur!*) Ludovika és Pál viszonya persze nélkülözi ama szép és tiszta, jellegzetesen tizenkilencedik századi reménytelenséget, a szerelem egyetlen realitását. Ez persze nem azt jelenti, hogy van miben reménykedniök: a testi kapcsolat meglelte mit sem változtat esélytelenségükön. (Ennek a megmutatása a PAULUS szóban forgó szálának egyik legszebb és legromantikusabb mozzanata.) Ugyanakkor egymáshoz írott leveleikben, amelyek meglehetősen pontossággal követik a puskinsi mintát, voltaképpen nem kérnek egymástól és nem ajánlanak egymásnak semmi lehetetlent. Mindketten egy titokban tartandó viszony folytatását igénylik – csupán vágyaik időbeli összehangolását nem tudják megoldani. Más kérdés, hogy kapcsolatuk képzeletbeli meghosszabbítása sem ígérne pozitív kibontakozást, főként a Pál karakterében érzékelhető belső meghasonlás vagy inkább „*mondhatlan úr*” miatt. Egy verses regénytől persze nem illik olyan kimunkált jellemeket és cselekményszöveget elvárni, mintha prózai műről lenne szó. Ludovika és Pál alakja azonban korántsem jelzésszerű, hanem éppen elegendő vonással megrajzolt ahhoz, hogy a tradicionális értelemben is elemezhető legyen a viszonyuk.

Már az is meggondolkodtató, hogy Térey számára ez a két figura (illetve szociális környezetük) reprezentálja a mai magyar polgári létmódot. Többen idézték a PAULUS kapcsán Bjelinszkij klasszikus mondását az ANYEGINRŐL, mint az orosz élet enciklopédiájáról. Volt, aki azt is megjegyezte, hogy Puskinnál az orosz nemesség életének enciklopédiájáról beszélhetünk legfeljebb; Térey „állatsereglete” úgyszintén a fővárosi polgári életvitel két lehetséges metszetét mutatja be mindössze. Ez a két sík inkább egymás mellett, mint egymásra vonatkoztatva létezik, de voltaképpen különbözőbb komplikáció nélkül találkozhatnak, mint hőseink az operabálon; ami azért jelzi, hogy mennyire szűk mintavételről van szó. Ludovikában, aki érett budai zsidó úriasszony (*noch dazu* jól menő pszichiáter) vajmi kevés Tatjana fedezhető fel. Pál ezt *expressis verbis* megfogalmazza, amint megkapja az epekedő hölgy (stílszerűen) elektromos postán küldött levelet: „*Kevés Tatjánás töltet / Érzek itt, érett fűszerek / Adják sorainak bukóját. / Véremet szívna nap-*

ra nap, / Ha beadnám derekamat... / Másodvirágzás bűne, kéjvágy! / Húsomba megint beletört / Egy női szíke. Kerge flört!” Pálban, aki sok tekintetben az ellentéte (fiatalabb, keresztény, számítógépes szakember, bohém, sőt *junky*, s legfőképpen: Pesten lakik), nos, benne sokkal több az anyegini vonás. A klasszikus értelemben vett felesleges ember, akinek értékét az intézményektől és a társadalmi formáktól való relatív belső függetlenség adja, belső kiúttalanságát pedig az teszi végérvényessé, hogy nem tud mit kezdeni önnön szabadságával. A „páli paradigma” ugyanis, amely három változatban idéztetik fel a műben, a szabadságot mindössze két formában engedi elgondolni. Az egyik szabadságtípus egy rendszer önkéntes szolgálatát jelenti, a teljes belső azonosulást („*Ich stehe hier, und kann nicht anders*” – idézi Térey a mottóban Luthert). A másik a rendszerből való kilépés – ami jelenthet egy másik rendszerbe való átlépést (lásd Paulus tábornok) vagy a rendszernek az önmegsemmisítéssel egyenértékű lerombolását (ez a pesti Pál megoldása).

Megjegyzendő, hogy a három Pál közül az apostol csak közvetve, a pesti fiú és Kemenszky nevű barátja drezdai, fűllatú és néhol meglehetősen nehezen követhető „hitvitájában” lép színre. Ez azért is érdekes, mert az ember úgy gondolná, hogy mégiscsak a Saulus–Paulus váltás jelenti a páli „paradigma” alapképletét. Nos, magában a vitában (amikor is a pesti Pál támadja bibliai druszáját, míg Kemenszky védelmezi, ez a helycserés támadás mellest a „*legbelső gyűrű*”, a pálás konstitutív paradoxijára felé mutat) a damaszkuszi affér minimális szerepet játszik; érvek és ellenérvek igazi tét nélkül feszülnek egymásnak. Számítógépes harci játék, afféle nintendo-háború ez, amelyben az veszít, aki kifogy a ripoosztokból, s amelynek teatralitását jól mutatja a helyszín és az időpont (téli éjszaka egy lebombázott drezdai romépületben). A teatralitás egyébként Térey költészetének konstans és lényeges összetevője. Ebből a szempontból Füst Milán méltó (s a mostani költői mezőnyben alighanem egyetlen) örököse: az eltúlzott gesztusokkal, a grandiózus nyelvi kelléktár gátlástalan alkalmazásával szinte kézzelfoghatóvá teszi azt, ami fogalma szerint megfoghatatlan, azaz a transzcendencia hiányát. „*Csak, mint a régi*

pap, ki állig gombolkozva s ünnepélyesen, / Dühvel ordítva rázza ökleit, hogy visszhangzik a vidék s furcsa / kézművelészekkel is őrvongva hazudoz” – Térey világába nagyon jól beleillene ez a Füst-figura. Pál veszte is operába illően színpadias: miután ámokfutó módon lerombolja azt a számítógépes rendszert, amelynek eddigig védelmezője volt, Königsbergbe utazik, hogy a felrobbantásra ítélt szovjetház romjai alatt lelje halálát. *Action gratuite*, pillanat szülte ötlet ez a halál, amely előtt még egy utolsó – tökéletesen céltalan – szóváltásra is lehetősége van Kemenszkyvel. Olyan pusztulás, amelynek semmiféle mélységi dimenziója nincs, miáltal még erősebb kontrasztként érzékeljük a díszletezés kimódoltságát. „*Wagneriánus nagyszabás.*”

A recenzius helyzetét mindenképpen bonyolítja, ha neheze ére esik vagy egyenesen képtelen ráhangolódni egy epikai mű hőisére. Be kell vallanom, így jártam én Térey Páljával. Olvasás közben abban a merőben szokatlan élményben volt részem, hogy a PAULUS-t mint nyelvi teljesítményt folyamatosan élvezem, helyenként egyenesen csodálom, a figurákkal és a dramaturgiával viszont nem tudok mit kezdeni. (A dramaturgiához sorolom a szerkezetet meghatározó ellentéteket, mint amilyen a keresztény–zsidó, német–orosz, maskulin–feminin és néhány hasonló oppozíció.) Újlipótvárosi illetőségű Pálunkat kétségkívül tekinthetjük típusnak is, a történetét szövegítő költő–narrátorral együtt, aki időnként Puskinhoz hasonlóan kiszól a szerepéből, s akinek szokásairól, világlátásáról, kedvenc szórakozóhelyeiről elég sokat megtudhatunk a mű végére. Ennek a harmincas éveiben járó pesti értelmiségitípusnak az elemzése érdekes irodalomszociológiai feladat lenne. Főleg abból a szempontból, hogy mennyiben módosítja azt az értelmiségi szerepkört és mentalitást, amelyet a hatvanas–hetvenes években szocializálódott generáció alakítottak ki. Nem vállalkozhatom ennek a munkának az elvégzésére, azt azonban ezen a felületi szinten is megállapíthatom, hogy a Pál-típusra jellemző például a tökéletes apolitikusság, amit szinte magától értetődően egészíti ki a mitikus látásmód, az „ősmitoszokhoz” való vonzódás. Az imént emlegetett teatralitás éppen azért nélkülözhetetlen számára, mert konfliktusai, dilemmái igazából nem értékkonfliktusok és nem értékek

közötti választásra vonatkozó dilemmák. A kérdés mindig az, hogy egy rendszeren belül vagy azt kívülről támadva játszod-e kisdéjéteidat, legyen szó akár számítógépes hálózatról, akár gondolati vagy hitbéli szisztémáról, akár egy emberi kapcsolatról mint rendszerszerű képződményről. „– *Az Istenért, mégis, mi éltet? – / »Csak a váratlan tényverések, / Csak élc, csak hack, csak tiszta ész, / adatvesztés, visszanyerés...« / – Nem látom a bimbócska magvát, / Sehol a szervező közép, / Lucifert gondolok mögéd.”* A rendszerek közötti értékalapú választás lehetősége fel sem merül. A döntéseket gyakorlatilag a haszonelv vagy a tiszta esztétikai szempont irányítja. Ez a legnyilvánvalóbban a heseni Pálnak, a sztálingrádi katasztrófa ceremóniamesterének alakja körül kiépülő gyűrűben észlelhető.

Friedrich Paulus felléptetése teljesen logikus megoldás (bennem még az is felmerült, hogy az egész mű alapötlete valahogyan az ő alakjából vagy inkább az ő nevéből sarjadhatott). A német tábornok ugyanis tényleges „pálfordulást” hajtott végre; átlépett az egyik szisztémából a másikba, és az egész mű egyik referencia-helyszínén, Drezdában halt meg. Térey szemmel láthatóan alaposan kiművelte magát a sztálingrádi csata témakörében, és Paulus élettörténetéből is kellőképpen felkészült. Bámulatos költői teljesítménnyel építi be a konkrét történelmi tényeket, a források egyes mondatait az anyegini dikcióba. A keserűnyés iróniájú CNN STALINGRAD fejezetcím azért is találó, mert Téreynek hihetetlen az atmoszférateremtő képessége; néha valóban egy vizuális helyszíni tudósítás élményét képes előidézni egy-két strófában. Az operai jelleget sem függeszti fel, ezt igazolja két lezáró szövegrész címe, amelyek formájukkal is elválnak környezetüktől (PAULUS CAVATINÁJA, PAULUS CSARNOKÁRIÁJA).

A Sztálingrád-szál azonban – éppen a szándékoltan konkrét történelmi referencialitás miatt – problémákat is felvet. Friedrich Paulus mint történelmi figura ugyanis igazából nem alkalmas a „páli paradigma” hordozására. (Mint ahogy voltaképpen nem alkalmas rá az újlipótvárosi Pál sem, a taruszitól pedig, mint utaltam rá, a nevezetes vitajelenetben vonatik meg a jog, hogy a róla elnevezett paradigmát képviselje.) Ez a közepes képességű kato-

natiszt, akinek életrajzírói szerint semmilyen csapatvezetési gyakorlata nem volt, mielőtt átvette a 6. hadsereg vezetését, ez a tipikus beosztottakat, ez az íróasztal-katona habozónak habozó volt ugyan, ám a Fabius Cunctator-féle félreismerhetetlen nagyság nélkül. Ahogy Térey egyik mottója utal is rá, Paulus valóban „auf Befehl” cselekedett a végsőkig, elérve negyedmillió serege több mint a felének pusztulását. (Végül öt-hatezer ember térhetett vissza közülük Németországba.) Térey nyilvánvalóan érzi a figurában rejlő problémát, ezért aztán ahol csak tudja, jelentékenyebbnek látja. Jellemző példa erre, hogy Csujanov Sztálingrád-könyvéből csak a Paulusra nézve kedvező megjegyzéseket idézi. (Azt például nem, hogy Paulus az áruházi ostrom után még mindig nem adta meg magát, csak „abbahagyta a harcot”, s hogy nem volt hajlandó megadásra felszólítani a még küzdő alakulatokat. Csujanovban ez felemás érzéseket kelt; ugyanazt hiányolja Paulusban, amit feljebbvalói jóformán egész katonai pályafutása során: az önálló döntésre való képességet.)

Térey a megadás pillanatát követően nem sokkal hagyja magára Paulust, vagyis a Damaszkusz-mozzanatnak ezúttal sem szentel nagy figyelmet. Értésülünk a pálfordulásról, de nem látjuk „az ingadozó doktrínér” belső motívumait (eltekintve egyik fiának halálhírétől). Értelmezésem szerint ez korántsem véletlen. „Okafogytáni eskütel / Kötelmeit most megszegi, / Mit esküvése megpecsétel: / Téotan, többé nem szent neki” – olvassuk a tábornagyról. Ám ahhoz, hogy az átállást mint értékválasztást érthessük meg, értékeket kellene ütköztetni, ami a Térey által megformált világban képtelenség. A PAULUS költőjének esze ágában sincs belebonyolódni abba a vitába, hogy a két szörnnyeteg rendszer hadseregének csatájában melyik oldal mellett sorakoztatható fel több morális érv. A történelemnek ez az etikai dimenziója egyszerűen nem jelenik meg a műben. Margócsy István ezt a következőképpen fogalmazta meg kritikájában: „mindvégig elkerüli, nagyon szerencsésen, az aktuális vagy visszamenőleges politikai értékelést: a szovjet–német háborúban sem lát egyebet, mint a hatalmas, egész Európát végigdúló és a pusztulásban egységesítő szörnnyiségáradatot”. Jómagam ezt inkább furcsának találtam, mint szerencsésnek; bár természetesen nem az ak-

tuális politikai szempontok által vezérelt értékelést hiányolom. „Politisch Lied, ein garstig Lied”, írja Térey; meglehet, de az értékelés lehetőségének elvételét mindenképpen problematikusnak vélem, többek között azért, mert a Pál-történet az axiológiai konfliktusok megjelenítése nélkül elmondhatatlan.

Ha ugyanis az etikai dimenzió elvételik, marad a technikai tudás, az ügyesség, rátermettség, a megfelelően gyors reakciókészség: csupa olyan erény, amely a hacker-vadász Pál világgképét is artikulálja. Térey a profi katona (és általában a profizmus) iránti csodálatát szólaltatja meg Paulus alakjában. „Testet öltött patikamérleg. / Ötvenkét év gyakorlata – / Drill és kezdeményszorzata.” Lenyűgözi a szakmai tudás és a fair játékra törekvés együttese. „Aládúcolt térségemet / A fajtörvény ne sértse meg, / S birkózzom kommisszár-parancsal; / Tábori viszonyok között / Genfi szabályért pörölkök” – mondhatja a tábornok. Ez ugyebár már olyasvalami, ami morálra emlékeztet, csakhogy szigorúan a játékszabályok érvényesítésének alárendelve. A profi ugyanis csak akkor nőhet óriássá, ha egy adott rendszeren belül betartja és betartatja a szabályokat. Ha ugyanis áthágná azokat, teljesítménye – egyéb szempont nem lévén – értékelhetlenné válna. Ezen a ponton kell visszatérnünk a narrátori hang státusára. Térey nem lenne Térey, ha nem játszana el a kandi olvasói várakozásokkal. „Vajon melyik oldalon állok? / Találgatod, jó olvasóm... / Bevált, narrátori szokásjog? / Mint kőpor ül meg bőrzakón, / Ülepszik ok meg érv e percben / ... / Niemandsländ, bérelt birtokom! / Betépvé balanszírozom / Két nyirkos frontvonal között: én. / Minden vallomás terhelő / És roskad mindkét serpenyő.” Ez világos beszéd, alátámasztja azt a Margócsy-féle értelmezést, amely Térey világának folyamatos apokaliptizisát helyezi a középpontba. Ha minden és minden szinten a pusztulással érintkezik, akkor valóban megszűnik bármiféle választás lehetősége; marad az óvatos, részeg egyensúlyozás a senki földjén, s nincs nagyobb vétek, mint állást foglalni.

Poétikailag ezek a narrátori *acting outok* ugyanakkor azt jelzik, hogy Térey játékba hozza – önmagát mint költőt és elbeszélőt. „Jusson eszedbe Térey, / Ki Pál lépteit mérte ki.” Vajon mi a magyarázata annak, hogy a szerző minden „p. modern” divatáramlattal szembeszegülve

vállalja az identifikálható én szokatlanul egyértelmű beléptetését a három Pál története által tagolt játéktérbe? Értelmezésem szerint mindenekelőtt arról van szó, hogy nem három, hanem négy Pállal van dolgunk, a negyedik ugyanis maga a narrátor-költő. Ő az a Pál, aki a PAULUS című mű megírására vállalkozott, vagyis arra, hogy végigjárja az összes kört, gyűrűt és bugyrot, amelyet e mű megvalósítása feltételez. Maga is „fordulatra vágyik”, mint a „dühöngő, tarzusi Pál”, de egyáltalán nem lehet biztos abban, hogy ez a fordulat valaha is bekövetkezik. Annál is kevésbé, mert a pusztulás őt is „testközelből” fenyegeti: „Felém a semmi integet.” És: „Szemlélve roncsolt testemet / kerek évszám több nem lehet.” Ezt az interpretációt támasztja alá a mű legvégén található prófécia az új Pálokat vajdó földről, valamint a kijelentés, amely szerint „Igazulásom várva várom”, s amely csakis a narrátor-poéta hangján szólalhatott meg.

A „nagyszabás” emlegetésével kezdtem ezt a töredékes élménybeszámolót, hadd végezzem is azzal, mélységesen tudatában lévén annak, hogy számos igen fontos szempontot ezúttal még csak érintenem sem sikerült. Egy igazi, komoly, a részletekre is kiterjedő kritikai tanulmányban – kiválóságainak hangsúlyozása mellett – meggyőződésem szerint sokféle tekintetben el lehetne marasztalni a PAULUS-t. Mindenképpen jót tett volna a műnek egy könyörtelen, sőt brutális szerkesztő, aki szükség esetén minden problematikus sorra vagy akár jelzőre rákérdez, aki képviseli a gyámoltalan olvasó álláspontját. Ez utóbbi ugyanis nem mindenütt kerül abba a helyzetbe, hogy akár hozzávetőlegesen értelmezni tudja, amit olvas. Egyet azonban nem lehet a PAULUS-tól eltagadni, s ez éppen a „nagyszabás”. Olyasvalamire célzok, amit Flaubert akart kifejezni Hugo értékelése kapcsán: „Micsoda lélegzetvétel!” Több méltatójától hallottam azt a megfogalmazást, hogy Térey egyedül áll a generációjában vállalkozásának merészségével és hatalmas ívével, de mindenekelőtt azzal, hogy a maga módján végigvitte és poétikailag befejezte ezt a vállalkozást. Azért hangsúlyozom, hogy „poétikailag”, mert a páli problematika alapformája a befejezetlenség, a várakozás. Aki a páli rétekre téved, sohasem tudhatja előre, hogy mit fog kaszálni.

Angyalosi Gergely

A KONKRÉTUMOK PRÓZÁJA

Bodor Ádám: A börtön szaga.

Válaszok Balla Zsófia kérdéseire

Magvető, 2001. 224 oldal, 1790 Ft

Azok az írók, akik a harmincas évek második felében Erdélyben születtek, látszólag nem különösebben beszédek. De az is lehet, hogy egyszerűen nem jutott eszébe eddig senkinek körültekintően, részletekbe menően szóra bírni őket arról az élethelyzetről és irodalomról, amelyben otthonosan mozognak. Vagy amelyekben idegenek. Lehet, hogy olyasfajta ellenállásról van/volt szó, amelyet Bodor Ádám a *Korunk* 2001/11-es számában emleget egy interjúban: „Amikor az ember túl sokat hagyott maga mögött, egyre kevesebb benne az ellenállás az ilyen kihívásokkal szemben, azonkívül – és valószínűleg ez is életkor függvénye – ösztönösen át kíván adni valamit abból, amire szert tett, például az emlékeit.” Az, hogy ez az ellenállás csökkenőben van, mindenesetre azt a szerencsés tényt eredményezte, hogy 2001-ben két interjúkötet is hozzáférhetővé vált, amely ennek az írói korosztálynak az emlékeit és irodalomkonceptióját rajzolja ki. Az egyik Kolozsváron, a Polis Könyvkiadónál jelent meg VISSZA A FORRÁSOKHOZ címmel, és rendhagyó, nyilvánosság előtt lezajlott interjúk gyűjteménye, amelyeket a kolozsvári Láthatatlan Kollégium diákjai és tutorai készítettek. (A beszélgetések interjúalanyai: Bálint Tibor, Jancsik Pál, Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba és Szilágyi István, egy posztumusz kerekasztal-beszélgetés erejéig pedig Szilágyi Domokos.) A másik, szintén rendhagyó interjúkötet Balla Zsófia és Bodor Ádám beszélgetéseinek több verziónt át kialakult végső változata, amely A BÖRTÖN SZAGA címmel jelent meg a Magvető Kiadónál.

A két kötet egymás könyvterjedelmű lábjegezete. Több értelemben is. Egymást korrigálják és kommentálják anélkül, hogy tudnának egymásról. De főleg kiegészítik egymást. A Bodor-kötetben három olyan író közös emlékei is feltűnnek, akik különböző okoknál fogva nem kerülhettek be a VISSZA A FORRÁSOKHOZ-ba: a már korábban elhunyt Palocsay Zsigmondról, a Svédországban élő Veress Zoltánról és magáról Bodorról van szó. Azokról a szerzőkről, akik együtt szerveztek középisko-

lás fellel rendszerellenes összeesküvést, akik együtt ültek emiatt a börtönben, és akik együtt szabadultak később váratlanul, Palocsay édesapjának köszönhetően.

Csupán A BÖRTÖN SZAGA ismeretében is érezhető: Bodor kivétel. Őt tartóztatják le utoljára az „összeesküvők” közül, ő az, akit (már) főlöleges lenne verni, ő az, aki mindössze egy festékesvdör társaságában üldögél munkaidőben a szamosújvári börtönben leltári számok festegetése előtt és után. Ő az, aki később írásai honoráriumából él, anélkül, hogy állandó munkahelye lenne. (Ne irigyeljük ezért vagy a korábbi „kivételekért” túlságosan!) Ő az, aki minden évben hónapokat tölt a hegyekben teljesen egyedül. Ő az, aki pályafutása során nem szembesül igazán a cenzúrával, hiszen gyakorlatilag cenzúrázhatatlan: „*Bár az én novelláim tagadhatatlanul egy megzabolázott világban keletkeztek és egy megzabolázott világról szóltak, fiktív, időtlen térségükben, rezignált légkörükben, olykor groteszk belső viszonyaikban a politikai hatalom már röstelt magára ismerni. Ami a lényeg, a cenzúra nem bírt mit kezdeni velük. Soha egyetlen novellámat ki nem vették a lapból. A kérdés valószínűleg úgy tevődött fel: vagy kitiltják valamennyit a sajtóból, vagy méla undorral megtűrik őket*” – mondja a kötetben (154.). Morális szempontból is kivétel. Ennek persze ára van: elsősorban a napi kenyérgondok, a felhalmozott adósságok. Részben az is, hogy sokáig nem forog közszájon a neve. Ugyanakkor 1982-ig, kivándorlásáig „élhetővé” teszik számára a helyzetet a folyamatos folyóirat-publikációk, a megjelenő kötetek, az utánajárással megszerzett külföldi utak. Az interjúkötetből ugyanaz az attitűd rajzolódik ki, amely a SINISTRÁ-ból vagy AZ ÉRSEK LÁTOGATÁSÁ-ból ismerős: a legabszurdabb pillanatokon, helyzeteken is át lehet siklani azzal a viszonyulással, amely alapvetően a csendé. A történet rezignált alaphangvételébe ugyanolyan váratlansággal szüremelenk be az aktív, a helyzet radikális megváltoztatására irányuló cselekvések, „zajok” (például az útlevészerszessé vagy a titkosrendőrség zaklatásaival kapcsolatos közbenjárás), mint ahogy AZ ÉRSEK LÁTOGATÁSÁ-ban időnként megszöknek a főhősök, anélkül, hogy ezek a gesztusok különösebben elő lennének készítve, vagy a szereplők gondolataiba közvetlenül beeláthatnánk.

A VISSZA A FORRÁSOKHOZ című kötetből ugyanakkor árnyaltabban, más oldalról is kirajzolódik Bodor Ádám kívülállása. Az is, hogy Bodort az irodalmi életből sokkal inkább érdekelte a barátság, mint az irodalom vagy az a folyamat, ahogyan a kéziratból publikált szöveg vagy könyv lesz. A kortársak történetei többnyire a szerkesztők nézőpontjából mutatják fel azokat az életszeleteket, amelyek részben átfedik egymást a Bodor Ádáméival. Itt is azok az emlékezetesebbek, ahol például a történetek állandó szereplője, a cenzor kilép az arctalanságból. Láng Gusztáv óráig pingpongozik a cenzorral munkaidőben, hogy annak kevesebb ideje legyen olvasni. A cenzor pedig szívesen megy bele a játékba, annak ellenére, hogy tisztában van vele, miért hívják ki állandóan új mérközésekre. Mintha ezt a történetet is Bodor írta volna.

A Bodor-interjúkötet elsődlegesen írói teljesítmény. Nem annyira a szabatos helyzet-elemzések jelentenek revelációt a kötet olvas-tán, hanem a történetek és anekdoták, illetve az a könnyedség, amellyel a szerző néhány mondatban képes emlékeztetést tenni egy-egy figurát vagy helyszínt. Ez a könyv érezhetően egy másik helyett született meg. „*Ezért nem írok börtönregényt sem. Nekem a börtön, Szamosújvár túl konkrét, túl közeli és még mindig annyira erőteljes, hogy egyelőre nem is bírom költői mását kitalálni*” – mondja Bodor (184.). Megmutatja tehát a konkrét és közeli börtönt, amely a maga konkrétságában is kitölt egy beszélgetést, annak talán legfontosabb részét. Ilyen egyértelmű nyíltsággal, mindenféle heroizálás szándékától távol kevesen beszélnek börtönélményeikről. Felsejlik a szamosújvári közelmúlt démonisága is a belső, rabok által irányított „átnevelésekkel”. De az a vitalitás is érezhető, amely a börtönbe került középiskolásokat mindenekfelett jellemzi. Rejtőzködő vitalitás: elsősorban néhány poénban tör felszínre. Illetve abban az egyszerű tényben, amelyet Bodor később döbbenetesen konstatál: „*szabadulásomkor százhetvenkilenc centiméter magas voltam, ugyanannyi vagyok ma is. Én a börtönben még tizenegy centit nőttem*” (45.).

Nemzedéktársaiéval – a VISSZA A FORRÁSOKHOZ interjúalanyaival – nagyjából egybehangzó véleményt fogalmaz meg Bodor Ádám akkor, amikor művei korabeli fogadtatásáról be-

szel. Szövegei – ahogyan a Szilágyi Domokoséi vagy Szilágyi Istvánéi sem – nem fértek bele abba a skatulyába, amelyet a „kisebbségi író” státusa jelölt ki számukra. Ennek eredménye volt, hogy Bodor és társai műveit szinte alig részesítette figyelemben a korabeli magyarországi kritika. Az a néhány név, aki az „erdélyi magyar irodalmat” jelentette akkoriban, meglehetősen egyoldalú képet mutatott az irodalomnak erről a szeletéről, s ennek az egyoldalúságnak a lebontása akkor is, később is nehézségekbe ütközött. Érdekes ugyanakkor, amit Bodor saját közvetlen környezete kritikusaírói mond: „Az én kötetemet K. Jakab Antal, Marosi Péter, Tamás Gáspár Miklós és Bretter György méltatta, de ezeknek az elemzéseknek nem lehetett kanonizáló ereje.” (200.) Az akkori erdélyi kritikai élet legszavahihetőbb kritikusaírói van szó (mára legalábbis úgy tűnik), akik mindahányan tagjai voltak annak a zsűrinek is, amely évente kiosztotta a legjobb erdélyi könyvnek járó Pezsgő-díjat. 1975-ben Bodor is megkapta a díjat a PLUSZ-MÍNUSZ EGY NAP című novelláskötetért – ő maga némi rezignációval számol be erről az interjúkötetben, alighanem kissé alábecsülve a díj jelentőségét.

„Ösztönösen kerülöm minden konkrét esemény föllevenítését, mindig csak olyasmüt írok meg, amit magam öltöttem ki. Soha nem foglalkozom magammal, családtagjaimmal vagy barátaimmal, és ismerősöket sem próbáltam megjeleníteni, még ha alakjaim mutatnak is olykor némi hasonlóságot egy-egy barátal, ismerőssel.” (183.) Ehhez az írói anyagkezeléshez képest hatalmas fordulatot jelent az interjúkötet. És bebizonyosodik: a konkrét események, a családtagok, ismerősök ugyanúgy képesek működtetni egy Bodor-könyv világát, mint a fikció. Ahhoz, hogy biztonsággal szólaljanak meg a valós események, történetek, láthatólag mégis szükség volt arra a műfaji keretre, amelyet az interjú nyújthat. Balla Zsófia kérdései nem tolatkodnak, mégis sikerül olyan történetdarabokat előcsalogatniuk Bodor Ádámól, amelyeket ilyen pontossággal, ilyen részletességgel kevesen ismerhettek. A prózaírói elv – hogy semmi konkrét, semmi személyes – így, az interjúkeretben nem sérül. És mostantól mégis eggyel nőtt az emlékeztetes Bodor-próza-kötetek száma.

Balázs Imre József

HA EGY ÉSZAKI/ÉJSZAKAI UTAZÓ

*Tomas Tranströmer: 117 vers
Válogatta és az utószót írta Mervel Ferenc
Fordította Jávorszky Béla, Mervel Ferenc,
Sulyok Vince és Thinsz Géza
Széphalom, 2001. 200 oldal, 1190 Ft*

Él Svédországban egy Tomas Tranströmer nevű nagy költő (sokak szerint a következő irodalmi Nobel-díj várományosa), aki, íme, paradox módon akkor művel világlíra-formátumú költészetet, amikor a goethei Weltliteratur költészeti tartománya vagy mondjuk inkább így: a bahtyini „diskurzusok összjátékaként” értelmezett világlíra éppen szünetelni látszik, amikor a költészetnek hiányoznak azok az érvényes világkoordinátái, amelyek között az egyes költői életművek önmagukat sokszorozó jelentést és jelentőséget szoktak nyerni.

A működő világlírákánokon híján kezdjük a Tomas Tranströmeréről és a költő újabb „magyar verseiről” szóló jelen meditációnkat az életmű otthoni, svéd recepciójának egyik állításával. Tranströmer verseiben „Az út oda [a »magasabb világba«, azaz a misztikum régióiba – T. Á.] a természet, a zenén és egyfajta misztikus tapasztalaton keresztül vezet” – mondja Staffan Bergsten, a költő avatott hazai értelmezője.

Staffan Bergsten szerint tehát Tranströmer költészetének a kulcszavai a „természet”, a „zene” s egyfajta „misztikus tapasztalat”. Az állítás igaznak látszik, de az aprólékos vizsgálódás az evidenciákat is más fénybe állíthatja.

Mi, magyar olvasók abban a kedvező helyzetben vagyunk, hogy jelenleg már két magyar nyelvű Tranströmer-versgyűjteményünk is van, vizsgálódásaink során tehát tudunk mire támaszkodni. 1979-ben TOMAS TRANSTRÖMER VERSEI címmel Thinsz Géza állított össze egy karcsú válogatást a költő verseiből (kiadta az Európa Könyvkiadó, válogatta és fordította Thinsz Géza, az utószót írta Csatlós János), most, 2001-ben pedig Mervel Ferenc jelentetett meg egy újabb magyar Tranströmer-gyűjteményt.

Az átfogóbb s frissebb anyagot természetesen az utóbbi kínálja.

Számomra a 117 VERS olyan alapvetően ontológiai ihletettségű nagy költészetet mutat, amely

korunk létről s nemlétről szóló reprezentatív tudását működteti. Ami pedig e költészet „misztikáját” illeti: a Tranströmer-versek „utazója” (Brigitte Steffen Nielsen, a másik jeles Tranströmer-kutató által emlegetett tranströmeri ún. *szürke hang* szinte mindig valami járműhöz, legtöbbször autóhoz, máskor vonat-hoz vagy hajóhoz kötődik), szóval a svéd költő utazója helyenként valóban szinte a nagy északi ós, a misztikus Knut Hamsun lélekkereső vándorára emlékeztet, de a 117 vers összességét tekintve ez az északi vándor mégis inkább mintha a posztmodern Italo Calvino teli vonatában utazgatna.

Az elmondottak vonatkozásában vizsgáljuk meg a Téli Éjszaka és az Izlandi Orkán című verseket. Mindkettő az „olvasásról szóló olvasás” fikcióját, illetve a nyelvelőttiség és nyelvben levés egyidejűségének paradoxonát tematizálja.

„A vihar rátapasztja száját a házra,

.....

*Rosszul alszom, forgolódom, húnyt szemmel,
olvasom szövegét.”*

A vihar az öt négysoros, rímtelen strófából álló versben szöveggént jelenik meg, a leírása maga válik a leírás tárgyává, azaz az olvasó nem annyira magát a vihart érzékeli, inkább a vihar érzékelésének szöveggé válását, az írás folyamatát.

A kép a második strófában kitágul, érvénye radikálisan általánosodik:

„Ám a gyerekszem sötétben kerekre nyílik,

s a vihar a gyerekeknek zúg-zajong.

*Mindkettő szereti a megkerült lámpák táncát.
Mindkettő félúton a nyelvhez.”*

A „szöveget olvasó szöveg” metakommunikációs helyzetéhez az álom metakreációs tevékenysége járul, eredményeképpen megjelenik az olvasói szubjektum egykori, gyermeki mása és egy régen volt, gyermekkori vihar képe, s ez az utóbbi mintegy fölülírja az első jelentéssík viharát: a vihar mint olyan abba a nyelv előtti (nyelvet közelítő) állapotba kerül, amely a gyermektudat és az álom sajátja. Ebben a vizuális, mintegy nyelv nélküli tapasztalatban az érzelmi pattern (a „megkerült lámpák tánca”) mozgósítja a verbális felnőttmemóriát, s a külső vihar („*De odakinn dül-fül a förgeteg*”), vala-

mint az emlékezetben és a szövegben (a hagyományos viharkép olvasataként) megképződő „belső” orkán olyan harmadik minőséggé, világtapasztalattá áll össze, amely mindkét előző tapasztalat elemeit tartalmazza, de egészként egyikkel sem azonos:

*„Házunk ismeri szögei csillagképét,
s bár recseg-ropog, még fala van.”*

A „szögei csillagképét ismerő házunk” a csillagok koordinátái közé kerül, olyan emberi-személyes totalitássá válik, amelynek kozmikus kiterjedései ellenére is „fala van”, azaz nem tud önmagán túla nyúlni, illetve a falon túlival csak a „külső” és „belső” dialógusában, kölcsönösségében, a működésben tud viszonyba lépni. S ez a „viszony” a külső és a belső között, az én és a dolog között a versben egyszerre egzisztenciális (a ház „*recseg-ropog*”) és egyszerre hermeneutikai („*olvasom*”, azaz értelmezem, szubjektíve: alakítom a vihart).

A kérdés ezek után csak az lehet: mi ebben a viszonyban a misztikus, mi mutat a természetfeletti erő irányába? Hisz a jelentés itt szigorúan a dolgokban s nem a dolgok mögött, fölött stb. képződik. Sőt: Tranströmer versei mintha egyenesen annak a versalkotásmódnak az ellenében születnének, amely éncentrikusságával, a szubjektum korlátlan önkényével a dologi világnak is metafizikus kiterjedéseket ad.

Az Izlandi Orkán című tizenöt soros prózavers szintén a viharról szól, s szintén meta-kommunikációs indítást, csak itt a vihar nem szöveggént, hanem festményként jelenik meg: „*Nem földlökések ezek, inkább égrengés... Akár Turner is festhette volna... Magányos kesztyű viharzik el előttünk... At kell jutnom az ellenszélben a mező túloldalán kuporgó házhoz...*” A viharos tájat az előttünk elviharzó kesztyű s a mező túloldalán kuporgó ház staffázsa valóban mintegy Turner-festménnyé teszi. A beszélő én tulajdonképpen a festmény romantikus, nyugtalan, forrongó „nyelvéből” akar átjutni „*hatalmas üvegtábla pajzsa mögé*”, azaz abba a nyugalmasabb, komfortosabb s egzszersemind szenvtelenebb nyelvbe, amelyben az egzisztenciális létező új módon tehető tudati létezővé, s a „kint” és „bent” ellentéte feloldható, átjárható. S mikor ez az „én” célt ér, hirtelen megváltoznak körülötte az arányok: „*Odakint óriásra*

nőtt, áttetsző rövidtávfutók nyargalnak át a lávasíkságon. De én már nem lobogok. Ülök az üveg mögött, mozdulatlanul; saját arcképem vagyok.”

Tulajdonképpen csaknem minden Tranströmer-vers minimalizált dráma, annak a történetnek, létműködésnek a dramatizálása, amelyben az én a működésen át a dologi világot individualitásában, ön maga individualitását pedig tárgyiasítva, más létében érzékeli. „Ülök az üveg mögött, mozdulatlanul; saját arcképem vagyok” – az én az üveg mögött az a más lét, az a mondjuk „te” pozíció, a szubjektíve megélt éntől különböző valami, aminek őt a kinti „rövidtávfutók” és dolgok pozíciójából látni lehet.

S ez az izgalmas lírai episztémé úgy válik a szemünk láttára, sőt mintegy a részvételünkkel új versalkotásmóddá, hogy a költő a folyamatba nem von be misztikus elemeket, de megtartja – szemben a huszadik században kurrens metafizikátlanító filozófiai és irodalmi irányokkal – a költészet ősi orfikumát. Mégpedig úgy, hogy az ő „titkáról” nem az e világ-túl-világ dimenzióiban, hanem általában a nyelv mint világ és a nyelv nélküli világ ellentétének az összefüggésrendjében, legszívesebben azt mondanám: egyfajta nyelvmetafizika jegyében sejtethünk meg ezt-azt.

S ebben az összefüggésrendben érdekes új szerep jut Tranströmer verseiben az északi irodalmak hagyományos toposzának, a természetnek.

A '79 MÁRCIUS című kis versből idézek:

„Menekülök.....
.....
Kí, a havas, téli szigetre.
Itt nincsenek szavak.
Íratlan oldalak körös-körül!
Őznyomok a hóban.
Szó nélküli nyelv.”

A klasszikus északi (skandináv) írók műveiben a természet általában a modern magányosság (és istenkeresés) szimbóluma, Tranströmer verseiben ez a természet a nyelven túli szubsztanciák összességévé válik, olyan „szó nélküli nyelv”, amely nem ismeri a központba helyezett én önkényét, metafizikáját. A svéd költő, akárcsak Italo Calvino HA EGY TÉLI ÉJSZAKÁN EGY UTAZÓ című regényének író-protagonistája: „az írói szubjektum teleológiáját nélkü-

lőző világot tartja lényegének” (H. R. Jauss), s ennek a világnak a modelláló anyagát főleg a természetben találja meg, de a fentebb leírt sajátos dialógussal ezt a természetet mintegy a nyelve (a saját versnyelve) részévé is teszi.

Tranströmer versnyelvében tehát mintegy átíródik az északi irodalmak hagyományos természetképe. Ahogy például Kavafisz egy szárazabb, szentelenebb újjörög nyelven újra írja, mintegy dekonstruálja az ókori görög mítoszokat, történeteket, úgy a svéd költő is le választja tárgyáról, a természetről az északi hagyományok konnotációit, magukat a természeti dolgokat beszélteti, s ezzel egy „szürke”, szenttelen, mintegy újsvéd nyelvet teremt.

S hasonlóképpen működteti a „falón túl s falon innen” oppozíció innesső tagját, az ént és tartományait is.

Fentebb már megkíséreltem elemezni s értelmezni a „szögei csillagképét ismerő házunk” emberi-személyes totalitását, a tranströmeri „falak” záró és nyitó természetét. A több jelentésre is nyitott A PALOTA című kompozíció mint ha az énegzisztencia totalitásába is betekintést engedne.

A verstörténés tere, a „palota” feltehetően egy múzeum vagy egy kiállítási terem, de a szövegben közelebbről nincs megnevezve, ezért minden zárt térrel, akár az emberi társadalommal, az én terével is azonosítható. Milyen ez az éntér?

„A falakon festmények. Élettelenül
nyüzsgöttek a képek: pajzsok, mérlegek,
halak, viaskodó alakok egy süket-
néma világban, a másik oldalon.”

Az éntér jellemzői: az „élettelen nyüzsgés”, a „süketnéma világban viaskodó alakok”, azaz a teljes idegenség, a tárgyias viszonyrendszer. De ez a tér is tovább osztódik: minden, amit a beszélő lát, a „szürke hang” konstatál, az a „másik oldalon” van, a tér innesső oldalát pusztán a hang képviseli.

A palotán belüli „másik oldal” szervezője, magva, közepe egy rejtélyes szobor ló, amely „magányosan álldogál a sírvár terem közepén”:

„De más is hallatszott. Valami sötét
ágaskodott érzeinket
kűszöbén, de nem lépett át rajta.
Néma üvegekben pörgött a homok.”

Az a valami, amit a szobor ló képvisel (a követező strófaból megtudjuk, hogy a ló „*hatalom képe*”, „*halott hercegeknek hagyatéka*”) egészen közel van a beszélőhöz, de „*nem lépi át*” a beszélő „*érzékei öt küszöbét*”. A „hang” megtartja szuverenitását, önazonosságát.

S ez eddig az egzisztencialisták fenomenológiája is lehetne, a „hang” és a „*másik oldal*” ellentéte Heidegger tulajdonképpeni és nem tulajdonképpeni létének antinómiájára emlékeztet. Csakhogy a záróstrófa váratlan irányba téríti az értelmezés eme lehetséges vonalát.

„*És szólt a ló: »Az egyetlen vagyok.
Az üresség meglovagolt – én levettem.
Ez itt az istállóm. Lassan megnövekszem.
És a csendet eszem idebent.«*”

A zárt tér „*istállójában*”, „*csendet evő*” és „*lassan növekvő*” ló egyszerre jelképezheti (ló mivoltában) a természetet és (szobor mivoltában) a művészeteket. Így is, úgy is olyan „*egyetlen*” és olyan „*hatalom*”, amelyet az „*üresség*” (a társadalom) időnként valóban „*meglovagol*”, de a ló a lovasát előbb-utóbb leveti.

A teljes szövegkorpuszból következő meghatározó jelentés tehát itt is a bent és kint dichotómiája: a „hang” bent s a természet, a művészetek s az azokat „meglovagoló” társadalom kint létezik, s csak ebből a „bentből” és „kintből” nyúlnak egymás felé. A beszélő „én” viszont ebben a dichotómiában, ha lehet, még inkább inkonkrétta, megfoghatatlanná, testtelenebbé válik, arra a puszta hangra redukálódik, amely itt csak a nyelvi realizálódásával s a természetre és művészetekre irányultsággal adott.

S ha erről az „irányultságról” valami közelebbit is meg akarunk tudni, lapozunk rá a MAGÁNY című versre.

A kétrészes kompozíció egy autóbaleset jelenetével indul:

„*Közel voltam itt a halálhoz egy februári este.
Oldalvást csúszott a kocsí a síkos úton,
át az úttest bal oldalára. A szembejövő autók
– fényszórók – felé.*”

*Nevem, munkám, lányaim
leváltak rólam és némán mögöttem maradtak,
egyre távolabb. Névtelen voltam,
akár egy fiú az iskolaudvaron, az ellenség között.*”

Tranströmer beszélőjét, „szürke hangját” gyakran kísértik a „névtelenség” és „halálközelség” egzisztenciális állapotai, de érdekes módon ő ezeket az állapotokat nem az egzisztencialisták ún. határszituációiként éli meg, nem ismeri a szorongást vagy a halálfélelmet, számára a „határszituációk” arra szolgálnak, hogy belőlük ő maga a „kint” állapotai, a természet vagy a művészetek (amint fentebb láttuk: sokszor a képzőművészetek, de talán még többször a zene) felé, illetve a felé a viszony és működés felé indulhasson, amelyben a testtelen „hang” mintegy saját identitását létezővé válik.

A MAGÁNY című vers második részében a magány egyetemes, egzisztenciális szükségleté tágul: „*Szükségem van tíz percre reggel / és tíz percre este, / hogy magam lehessék. / – Térvek nélkül. // Mindenki sorban áll mindenkinél.*”

A magány azért szükséges, hogy az irányultság létrejöheszen. „*Mindenki sorban áll mindenkinél*” – csak másokban lehetünk azonosak önmagunkkal, csak a más létben nyerhetünk tulajdonképpeni létet.

Tranströmer költészetének az „irányultsága” tehát mintegy összefogja a „bent” kifelé s a „kint” befelé törekvését, a más lét saját létként és a saját lét más létként való azonosulását, de a különböző létállapotoknak ezt a másikkba, idegenbe való áthajlását nem téveszthetjük össze a misztikával.

A svéd költő legnagyobb költészeti vívmánya talán épp az, hogy az északi toposzok (istenkeresés, természetkultusz stb.) fölülírásával a metafizikaellenes XX. század második felében is sikerült a líra hagyományos orfikusságát tovább vinnie, sőt azt egyfajta létalapozottságú és emberméretű „nyelvmetafizikaként” megújítania.

S ha lehet az irodalomban, a költészetben is találmányokról beszélni, akkor ez valóban Nobel-díj súlyú találmány.

Tózsér Árpád

GION NÁNDOR

1941–2002

Amikor 1994-ben Gion Nándor nyugdíjba vonult és áttelepült Magyarországra, már túl volt életének ötvenedik évén. Nevezetes regényeket, elbeszéléseket, színes történeteket vitt magával, valamint a történetmondás mesterének, a megbízható elbeszélőnek jó hírét. Többször nyilatkozta, egész életében magyarországi írónak készült. Magyar író volt a Vajdaságban is, azon kevesek sorába tartozott, akit mielőtt odaért volna, Magyarországon is elismertek és elfogadtak, mégis oda vágyott, nyilván nem pusztán a „magyarországi író” rangja vonzotta, hiszen amikor áttelepült, a kisebbségi (magyar) író életformáját váltotta szabadfoglalkozású magyarországi író életformájára. Ezáltal megszerezte magának az elidőzés, az írásnak szentelhető idő jogát. Nem kellett mást tennie, csak írni, elbeszélést, regényt, filmet. Maga mögött hagyta a kisebbségi író nyűgös és kényszerű mindenességének terhét, a rádiós újságírást, színházigazgatást, rádiós főszerkesztést, bizottságokban, értekezleteken való idővesztést. Béklyókból szabadult, az áttelepülés azonban, nagyszámú nyilatkozata bizonyítja, életrajzának új fejezeteként inkább az emlékezetbe, leginkább a gyerekkorba, a fiatalság éveibe való visszatalálást jelentette, semmint új szellemi otthont. Korábbi műveit adta ki újra, kisebbségiként tervezett trilógiájának két kötete után megírta a harmadik kötetet, elbeszéléseket publikált, filmeket írt, halála előtt újabb regényt fejezett be, közben díjakat kapott, ünneplésekben volt része, de korábbi írásainak élményvilágától, nyelvétől, elbeszélő gyakorlatától, a választékos és különös névadástól nem távolodott el, még akkor sem, amikor képzeletére hagyatkozva háborús háttereket és helyzeteket rajzolt meg, mert az elhagyott, ám el nem felejtett országban éppen a soros háború dúlt.

Mielőtt áttelepült, BÖRTÖNRŐL ÁLMODOM MOSTANÁBAN (1990) címen áttételes, tényekkel és adatokkal összefüggésbe alig hozható „nemzedéki regényt” írt, amelyben bizarr módon keveredik bűn és vers, bűnhődés és költészet. Születési hely és idő alapján bandákba szerveződő, egy személyben csempészek és versmondók, Thomas Mannt és Blaise Pascalt olvasó éjjeli- meg börtönőrök, gyilkosok, politikai foglyok meg köztörvényesek népes csapatai élnek a regény lapjain, közben egy-egy szó, helyszín, történettöredék az író nemzedékének, a Symposium-nemzedéknek viszontagságos összetartozását meg belső ellentéteit idézi fel, mintha csak Gion Nándor tisztába akart volna jönni indulásának éveivel, amikor a bűn és a költészet lehetőségei, a bukás és a siker esélyei még sorra kéznél voltak. Gion ebben a könyvében sem ítélkezik, elbeszél inkább, történetet mond, alig hihető, sem a megidézett korszakkal, sem mások emlékeivel nem hitelesíthető történetet, többszöri nekirugaszkodással mintha egyetlen metaforát fogalmazna mindig újra, anélkül, hogy kimondaná vagy jelentését pontosítaná. Minden a törvény határán történik, a gondolatok, az érzések, az álmok, a szerelem is a börtönt sejteti, azt, hogy nem szerezhető meg az annyira óhajtott tágaság, a szabadság sem, mert mindenre a tekintély és a törvény árnyéka vetül. A regény első személyű hőse szemlélő és résztvevő egyszerre, kívül van, de benne

is van a történesekben, költő és besúgó, álmodozó és szenvedő, ártatlan és bűnös, áldozat és elkövető.

Mintha ezektől a nem múltó börtönálmoktól igyekezett volna Gion megszabadulni, amikor áttelepült. Sikertelenül persze, mert az álmok, a börtönálmok sohasem hagyják nyugton az író.

A nem múltó és ezért gyötrő álmok a TESTVÉREM, JOÁB (1969, 1982) idejében keletkezettek. Akkor, amikor Gion Nándor először tapasztalhatta a hírnév terhét. A Forum Könyvkiadó 1968-as emlékezetes regény pályázatának díjnyertes könyve mielőtt még megjelent volna, vitákba, de semmiképpen sem elsőrangúan „irodalmi”, sokkal inkább eszmei és politikai vitákba keveredett, mert szokatlan szókimondásával, tabutémák érintésével, nem utolsósorban időszerűségével próbára tette az akkori eszmepolitikai ellenőrök tűrőképességét. Pedig akkor „hatvannyolcat” írtunk, és a diákmozgalmakban, az újbals eszmékben mintha az elérhető szabadság halvány reménye sejlett volna fel, a kimozdulás esélye a szorongató parancsok és szabályok bűvköréből.

A TESTVÉREM, JOÁB szubverzív könyv volt, egyszerre felhőborító és lehangoló. Nevezetes birkaölő jelenete, a hatodik, azóta sem vesztett hatásából. Az a megfigyelés, hogy a birkák „egy nyikkanás nélkül hagyják magukat leszúrni”, nem próbálnak megszökni, és nem védekeznek, jelentésében csak gazdagodott az elmúlt évek és évtizedek során, nem is annyira jelképesége, sokkal inkább beigazoló-dó valóságtartalma folytán. Gionban volt hajlam az egytűrtésre, az elérzékenyülésre is, a szubverzív regényben azonban írás- és beszédmódjának e jelei még visszafogottak, rejtettebbek és ezért intenzívebbek is, mint egy-két későbbi munkájában. A regény irodalmi értékei akkor mutatkoztak meg igazán, amikor megszabadulva a körülötte zajló lármától, már valóban regényként lehetett olvasni és érteni. Ezt kívánta megmutatni a könyv második kiadása, de ekkorra az író már más utakon járt, kilépett az időszerűség vonzasköréből, jó érzékkel a múlt felé fordult, a hely, Bácska egyik szegletének szellemét idézte meg, a puritán történetmondás helyett a színes elbeszélés gazdag eszköztárát tárta fel a VIRÁGOS KATONA (1973) és a RÓZSAMÉZ (1976) című regényekben, trilógiájának első két kötetében, valamint az OLYAN MINTHA NYÁR VOLNA (1974) novelláiban. Nem utolsósorban ifjúsági regényeiben is. Gion nem kísérletezett, mondani akart és mondott is valami fontosat arról a világról, amelyet vállalt és magáénak tudott. Visszakövetelte a történelemtől mindazt, amit viharaival, sorozatos birodalomváltásaival, módosulásaival és átrendezéseivel elvett az élettől vagy kitörölt az emlékezetből, de íróként lemondott a kihívásról, a közvetlen felháborodásról, a Joáb-regényben még oly intenzív felforgató és nagyon pontos szókimondásról.

A Joáb- és a börtönregény foglalja egybe Gion Nándor leggazdagabb alkotói korszakát, népszerűségét is ekkor alapozta meg, hiszen úgy sikerült saját világot létesítenie, hogy eközben nem vagy csak nagyon kevéssé figyelt az éppen aktuális irodalmi irányokra; rajta nem fogott a teória, akkor is elbeszélte és történetet mondott, amikor a történet árfolyama alacsonyra süllyedt. A Joáb-regény nyomán született szorongás engedett fel a lassan hömpölygő, ismétlésekkel rétegzett elbeszélőmódban, a sokszereplős jelenetekben, a jelképesé emelt helyszínekben, a különlegesen jó nevű regény- és elbeszéléshősökben. A TESTVÉREM, JOÁB harsány hangütése után a megértés sztoikus mosolya ült ki Gion arcára, amikor zavart lelkű, hóbortos, sokat tudó és sokat sejtő, sorra rendhagyó hősei-

nek mágikus és fantasztikus kalandjairól számol be, távolságot tartva tőlük még akkor is, amikor első személyben szólal meg. Az első személyű elbeszélés nem akadályozza meg Giont abban, hogy többet lásson meg láttasson, mint amennyit az elbeszélő én objektíven láthat. Azt jelenti ez, hogy Gionnak hatalma van az elbeszélés felett, és erről a hatalomról sohasem mond le, még akkor sem, amikor hősei láthatóan nem a szerző szándékát követik. Távolságtartó beszédmódja a történet majdnem mindig egyenes vonalvezetését biztosítja, így nem okoz gondot a történet szálainak egybefűzése, de nincs is lehetőség újrendezésükre az újraolvasás során. Azt lehetne hinni, Gion ezáltal a valóságfeltárás irányába vezeti az elbeszélést, annál is inkább, hiszen történetének helyszínei mindig könnyen felismerhetők, csakhogy elbeszélését most nem a szociológia hitelesíti, miként a Joáb-regényben, hanem a párbeszédnek feltüntetett monológ, a hős különleges alakja, látszólag indokolatlan elhatározásai, váratlan lépései.

A börtönregénnyel zárta le első alkotói korszakát Gion Nándor, és ezzel a művel búcsúzott el a kisebbségi írói életformától. Későbbi munkáit, főként a trilógia harmadik kötetét (*EZ A NAP A MIÉNK*, 1997) a megszépítő emlékezet festi át, amikor visszatér előbbi korszakának helyszíneire. Az áttelepüléssel megváltozott írói helyzetének új körülményei új élmények birtokába juttatták, és ezek kidolgozásával vált életműve immár nemcsak teljessé, hanem befejezetté is.

A börtönregény rab- és költőhősének egyik verstöredéke a szenvedésről így hangzik: „*Ha mázsás teher nyomja a vállát / és sárga agyag húzza a lábát...*” A töredéknek nincs folytatása, de éppen ezért, folytatás nélkül, tágra nyitottan szólhat a vesztes okozta nem múló fájdalomról.

Bányai János

A folyóirat a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alapprogram

és a Soros Alapítvány

támogatásával jelenik meg

A HOLMI az alábbi könyvesboltokban kapható

Budapesten:

- Atlantisz Könyvsziget, *V., Piarista köz 1.*
Bartók Béla Könyvesbolt, *XI., Bartók Béla út 25.*
Cartafilus Kft., *XIII., Visegrádi utca 5/B*
ELTE Filozófia Tanszék, *V., Piarista köz 1.*
Írók Boltja, *VI., Andrássy út 45.*
Láng Téka, *XIII., Pozsonyi út 5.*
Magyar Rádió – Pagoda, *VIII., Bródy Sándor utca 5–7.*
Magyar Televízió – Aula, *V., Szabadság tér 17.*
Múzeum Könyvesbolt, *V., Múzeum körút 39.*
Múcsarnok, *XIV., Dózsa György út 37.*
ODEON ART VIDEO, *XIII., Hollán Ernő utca 7.*
Osiris Könyvesbolt, *V., Veres Pálné utca 4–6.*
Pont Könyvesbolt, *V., Mérleg utca 6–8.*
Stúdium Könyvesbolt, *V., Váci utca 22.*
Sziget-bolt, *V., Váci utca 76.*
Sziget Rehabilitációs Szövetkezet, *VII., Murányi utca 21.*
Universum, Kossuth Klub, *VIII., Múzeum utca 7.*

Vidéken:

- Corvina Kiadó, Lícium Könyvesbolt, *Debrecen, Kálvin tér 2/C*
JATE könyvtár, *Szeged, Petőfi sugárút 30–34.*
Sík Sándor Könyvesbolt, *Szeged, Oskola utca 27.*
Sziget Egyetemi Könyvesbolt, *Debrecen, Egyetem tér 1.*

KÖLTŐ KERESTETIK

Valamelyik könyvhéten a Vörösmarty téren felállították az Ismeretlen Szponzor emlékművét. Ez is mutatja, hogy irodalmunk mecénáshiányban szenved, s ez sokszor nem csupán az anyagi, de az erkölcsi megbecsülésre, az esztétikai visszajelzésre is vonatkozik. Alábbi kezdeményezésünk az irodalmi mecénatúra vadonatúj formájának megteremtését is célozza.

Aki időnként költészeti vonatkozású internetes oldalakon barangol, tapasztalhatja, hogy azok többsége hol hemzseg az önjelölt poétáktól, hol pedig rangos, de halott adat- és szöveghalmaz csupán. Szükség volt tehát egy olyan fórumra, amely a net demokratikus jellegét bizonyos korlátok közt megőrizve igényes, élő szövegválogatást nyit meg az olvasó előtt. Az e célból több mint két éve létrejött DOKK több irányba nyitott irodalmi kikötő: jelenleg mintegy 100 költő 400 verse kötött ki a <http://www.dokk.hu> oldalon. A szövegeket részben az irodalmi folyóiratokban és verseskötetekben tallózó szerkesztők, részben az alkotók maguk helyezik el az oldalon. Bármely olvasó, akinek tetszését egy, az oldalon olvasható vers elnyeri, emelt díjús SMS küldésével jutalmazhatja az alkotót. Az ily módon nyert nem nagy összegű, de erkölcsi visszajelzést is jelentő támogatásokat a szerkesztők eljuttatják a költőkhöz.

Mit várunk tehát a kortárs költészet jeleseitől? Küldjék el néhány versüket e-mail címünkre (szerkesztoseg@dokk.hu), megadva a megjelenés helyét (kötet, antológia, folyóirat) és évszámát is. Örölnénk, ha minden szerző fényképet és pár soros önéletrajzot is csatolna.

Mínthogy a fennmaradásukért küzdő irodalmi lapok szerkesztői (tisztület a kivételnek) sokszor nem érnek rá bővebb véleményt nyilvánítani a kezdő, fiatal, ezért a kritikára leginkább rászoruló alkotók munkáiról, oldalunkon megindítottuk a *Gyors és gyilkos* című „kritikai szolgáltatást”. Épp ezért erős lelkű debütánsok verseit várjuk és elemezzük – gyorsan és gyilkosan.

Várjuk tehát minél több kortárs alkotó közreműködését!

A szerkesztők:
Jónás Tamás és Lackfi János

FELHÍVÁS? AZ!

Még két évtizede sincs, hogy folyóirat-teremtési próbálkozásaink során (rést keresve a rohamosan puhuló diktatúra meglehetősen tömör cenzúrafalán) *Pár-sor* című magánkiadású periodikánkba „vendég” címszóval csempésztük be szerzőtársainkat. Azt játszottuk, hogy szabadok vagyunk, tehát bárkihez fordulhatunk. Te kit hívnál? És te? Megnevezheted a világ bármely táján élő írástudót – végül is mi akadályozhatná a képzeletet, ha szabad vagy?

Mulatságosan – vagy nyugtalanítóan? – hasonló, ahogy hónapok óta kérdezzetjük egymást: *kivel, mivel* szeretnél találkozni a Ligetben? Szíved szerint merre nyitnál, mit változtatnál,

hogyan formálnád-újítanád a lapot, a műhelyt?

Soha egyetlen valóságosan létező, publikáló ember neve nem merült fel közöttünk. Nem *valakit* szeretnénk megnyerni a Ligetnek, mert nem azt keressük, miképpen integrálódhatnánk jobban az adott kultúrpiacba, vagyis hogy kikkel lehetnénk versenyképesebbek – nem a Liget egzisztenciája, hanem *esszenciája* a tét számunkra. S ha azt írjuk, leginkább

irodalmi szociográfiát

szeretnénk olvasni, közölni, s hogy itt most

írókat, újságírókat, szociológusokat, társadalomtudósokat

hívunk, *társakat* egy műfaj – egy gondolkodásmód és magatartás – feltámasztásához vagy inkább újratertemzéséhez; ábrándozásunknak ez a tárgyiasítása önmagában is jelezze

szembefordulásunkat.

Mert a mai kor, a különféle közösség konkrét viszonyait, egzisztenciális és szellemi körülményeit feltáró, dokumentáló, ábrázoló műveket várunk – ilyesfélét pedig, úgy hisszük, csak a jelen lidércnyomásának

ellenálló írástudók alkothatnak.

A gyönyörű hagyományokra tekintő irodalmi szociográfia állítólag anyagi okok miatt (tetsz?)-halott. Csakhogy a nagybeteg Csehov nem azért utazott nyomorúságos körülmények között Szahalinra, nem azért készült hónapokig az útra, nem azért „találta föl” a modern adatgyűjtést, mert honorálták; azért ment oda és írta meg a *Szahalint*, mert ezt kellett tennie. S vélhetőleg Illyés Gyula is efféle indulattal – elkötelezettséggel – írta a *Puszták népét*, vagy Günter Wallraff (ha „korszerűen” balhésabb mezben is) azért küldte magát Nyugat-Németországban „legalulra”, a török vendégmunkásszerepbe, mert *másként gondolkodott* – másként az írói létről és az írott szöveg funkciójáról is.

A Liget nem hirdet pályázatot, nem kecsegtet busás ösztön- vagy egyéb díjjal, de a műhely

lehetőségei szerint támogatná

a konkrét művekkel vagy tervekkel hozzá forduló írástudókat, és munkájuk megjelentetését a folyóiratbeli publikáláson túl önálló kötetben, a Liget-könyvek sorozatban és színvonalán biztosítaná. Ehhez a közös szellemi vállalkozáshoz kérünk és várunk társakat:

Levendel Júlia–Horgas Béla, LIGET folyóirat. 1122 Bp., Kissvábhegyi út 4.